309 197

Theodor Hristea

PROBLEME DE ETIMOLOGIE

Studii • Articole • Note

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ • BUCUREȘTI, 1968

II 11567

607506
B.C.U. IASI

BCU IASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

INTRODUCERE

Etimologia este una dintre cele mai importante și mai complexe ramuri ale științei limbii. În sens foarte larg, obiectul ei îl constituie originea cuvintelor și evoluția lor formală și semantică. Deși preocupări de a stabili originea cuvintelor au existat încă din antichitate, etimologia ca știință nu s-a constituit decît în prima jumătate a secolului al XIX-lea, o dată cu descoperirea *legilor fonetice* și cu întemeierea *gramaticii istorice* și *comparate* [1].

După ce, aproximativ un secol, etimologia s-a aflat în centrul cercetării lingvistice, ea a început să fie neglijată, în urma marii dezvoltări pe care a luat-o lingvistica sincronică sau descriptivă. Mai ales în ultimele decenii, cînd ideile noastre despre limbă și despre metodele de cercetare a acesteia s-au schimbat esențial, sînt din ce în ce mai puțini cei care se ocupă cu studiul etimologiei și al lingvisticii istorice, în general. Situația aceasta are, după părerea noastră, multe cauze, dar cîteva dintre ele ni se par mai importante și am vrea să ne oprim, foarte pe scurt, asupra lor.

Una dintre aceste cauze trebuie căutată în faptul că metodele moderne de cercetare nu-și găsesc aceeași aplicație în toate compartimentele limbii. Afară de aceasta ele sînt mult mai eficiente în descrierea pur sincronică a unei limbi și mai greu sau chiar foarte greu de utilizat cînd e vorba de stabilirea originii cuvintelor sau de studierea faptelor lingvistice în transformările lor succesive. Deși și-a dovedit din plin utilitatea și valoarea științifică, m e t o d a i s t o r i c ă rămîne, totuși, o metodă „tradițională", de unde impresia multora că orice cercetare făcută pe baza ei ar avea, aproape prin definiție, un caracter „învechit" sau

[1] Pentru istoricul etimologiei și pentru unele dintre problemele ei principale vezi și V i t t o r e P i s a n i, *L'etimologia. Storia — Questioni — Metodo*, Milano, 1947 (cu o bibliografie selectivă).

„demodat". Ni se pare de prisos să mai insistăm asupra faptului că nu tot ce e vechi este și „învechit" sau că metodele de cercetare nu trebuie împărțite numai în *vechi* și *moderne*. Indiferent de vechimea ei, o metodă de cercetare poate fi mai bună sau mai puțin bună, actuală, încă, sau depășită, „clasică" sau cu limite dintre cele mai serioase, adecvată sau inadecvată unui anumit domeniu, supus investigației. În ceea ce ne privește nu vom alege mai întîi metoda și de dragul ei vom încerca să pătrundem într-un anumit domeniu de cercetare, ci în funcție de obiectul cercetării pe care ni l-am ales, vom căuta și metoda cea mai adecvată. Cu toate limitele ei, care nu trebuie nici ignorate, dar nici supraapreciate, metoda istorică rămîne de neînlocuit în cercetarea etimologică. Ar fi însă greșit să ne închipuim că cu ajutorul ei se poate rezolva orice sau că noile metode de cercetare sînt cu totul inaplicabile în domeniul etimologiei. În special creațiile interne ale unei limbi nu pot fi cercetate fără a se ține seamă de structura limbii, în general, de caracterul sistematic al derivării și al morfologiei, de presiunea sistemului și de forța analogiei, de apartenența unităților lexicale la anumite cîmpuri morfosemantice, într-un cuvînt, de întregul ansamblu de relații fonetice, morfologice, semantice și de alte naturi în care pot intra cuvintele unei limbi. Așa-numita metodă i n t e r n ă - p r o b a b i l i s t ă, pe care o preconizează un lingvist contemporan, conține multe dintre elementele enumerate mai sus[1]. Utilizînd o astfel de metodă (care, la drept vorbind, nu este chiar atît de nouă pe cît o prezintă Pierre Guiraud), autorul ajunge la concluzia că unele cuvinte a căror etimologie n-a putut fi rezolvată cu ajutorul metodei istorice trebuie considerate creații ale limbii franceze. Este, de pildă, cazul cuvîntului *baliverner*, interpretat pe baza unei solide analize interne ca un compus tautologic între verbele *baller* și *verner*, care aparțin aceleiași „paradigme semantice"[2]. P. Guiraud

---

[1] Vezi P i e r r e G u i r a u d, *L'étymologie*, Paris, 1964, p. 112—125. Cf. de același *Les champs morphosémantiques. Critères externes et critères internes en étymologie*, în BSL, LII (1956), p. 265 și urm. De recenta lucrare a lui P. G u i r a u d (*Structures étymologiques du lexique français*, Paris, 1967) am luat numai cunoștință, fără a avea posibilitatea s-o folosim, înainte de redactarea lucrării noastre.

[2] I d e m, *op. cit.*, p. 100, 112 și urm.

(care nu este un lingvist „tradiționalist") are față de propria-i metodă ca și față de metoda istorică o poziție cu care oricine va fi de acord și care e limpede exprimată: „On voit sur cet exemple[1] comment l'analyse interne (paradigmatique) peut, non pas se substituer à l'analyse historique, mais se combiner avec elle, la compléter et la relayer dans les cas où les critères externes font défaut ou sont par trop incertains" (*L'étymologie*, p. 116). Rezultă și de aici că metoda istorică rămîne o metodă de bază în cercetarea etimologică și că orice altă metodă poate cel mult s-o completeze, dar nu s-o și înlocuiască. În ceea ce privește îmbinarea acestei metode clasice cu metodele de cercetare mai recente vom spune că, în special în domeniul e t i m o l o g i e i i n t e r n e, acest lucru este nu numai posibil, ci și necesar. Cine va urmări atent felul în care am explicat constituirea sistemului de denumiri românești ale arborilor și arbuștilor fructiferi va înțelege, sperăm, că metoda de care ne-am folosit este, în același timp, i s t o r i c ă și s t r u c t u r a l i s t ă. O astfel de metodă s-a impus cu necesitate și în analiza *calculuí de structură*, de care ne-am ocupat, pe larg, mai întîi în RRL, XII, nr. 3.

O altă cauză a neglijării etimologiei trebuie căutată în vastitatea și în complexitatea acestei științe, pe care, într-un fel sau altul, se sprijină aproape toate celelalte discipline lingvistice. Poate și de aceea, în special în epoca actuală (cînd se tinde spre o limitare a domeniului de cercetare și spre o strictă specializare), etimologia nu mai este privită ca o „specialitate" propriu-zisă, ci ca o știință mixtă și cu o sferă vastă, „une étude de synthèse, auxiliaire à la fois et tributaire de l'ensemble des sciences humaines" (Pierre Guiraud, *op. cit.*, p. 7). Afirmația pe care același autor o face în continuare („elle touche à tout et tout le monde y touche") are nevoie de unele precizări și completări. Pledînd pentru dezvoltarea studiilor etimologice și arătînd necesitatea studierii faptelor de limbă concrete, privite în mod istoric, acad. Al. Graur sublinia, nu de mult, că cercetarea istorică înseamnă, în primul rînd, etimologie [2]. Dar nici descrierea unei stări de limbă actuale — arată același autor —

[1] E vorba de *baliverner*.
[2] Vezi GRAUR, ER, p. 5 și urm.

nu e posibilă, întotdeauna, fără să avem în vedere etapele anterioare (deci istoria limbii respective) și fără să ne bizuim pe o serie de etimologii unanim acceptate. Cît privește morfologia istorică a oricărei limbi, studiul schimbărilor semantice și al structurii vocabularului, stabilirea legilor de dezvoltare ale limbilor ca și lingvistica generală și comparativă, toate acestea și altele sînt imposibile fără a face efectiv și etimologie sau fără a avea măcar cunoștințe suficiente în acest domeniu. Iată de ce nu ni se pare exagerată afirmația că în ultima analiză „orice lucrare de lingvistică, din orice ramură a științei noastre și cu orice subiect se sprijină, conștient sau nu, pe etimologie" [1]. Din cele spuse mai sus nu trebuie să tragem concluzia că etimologia se dizolvă în celelalte ramuri ale științei limbii, ci numai că diversele discipline lingvistice sînt, într-o măsură mai mică sau mai mare, de neconceput fără recurgerea la etimologie.

Asemenea oricărei științe vaste și prin excelență istorice, etimologia comportă multe greutăți și reclamă o imensă muncă de documentare. Relevîndu-i, cîndva, atît importanța cît și complexitatea, acad. Iorgu Iordan nu se sfiia să considere etimologia „un rezumat al întregii activități lingvistice" și „o adevărată piatră de încercare pentru un lingvist" [2]. Căci, după cum se știe, etimologia nu constă numai în istoria cuvintelor, ci și a noțiunilor pe care acestea le denumesc. Iată de ce perfecta stăpînire a legilor fonetice, cunoașterea aspectelor vechi și dialectale ale unei limbi precum și a sistemului ei intern de formare a cuvintelor nu sînt, întotdeauna, suficiente, pentru a putea stabili o etimologie corectă. Ceea ce i se mai cere unui cercetător etimolog este cunoașterea relațiilor dintre „cuvinte și lucruri", istoria culturii materiale și spirituale a unei colectivități lingvistice precum și legăturile de diverse naturi care au existat între un popor și toate celelalte popoare cu care acesta a venit în atingere sau se mai află încă în contact. Pe scurt, e vorba de cunoașterea (adeseori în cele mai mici detalii) a istoriei societății, așa cum aceasta se reflectă în istoria limbii, în general, și a vocabularului, în special. Cine ar dori să-și facă o idee mai apropiată de realitate cu privire la comple-

[1] I d e m, *ibidem*, p. 7—8.
[2] Vezi BPH, I (1934), p. 11.

xitatea etimologiei moderne și la marea bogăție de informații pe care o reclamă cercetarea etimologică ar trebui măcar să răsfoiască monumentalul *Französisches Etymologisches Wörterbuch* (în curs de publicare) al lui Walther von Wartburg. Pînă într-atît este de bogat în cuvinte, variante de tot felul, atestări, soluții, ipoteze și date istorico-sociale, încît acest remarcabil instrument de lucru poate fi socotit cel mai valoros în informații dintre toate dicționarele etimologice realizate pînă astăzi. Studiul etimologiei fiind, în consecință, deosebit de complicat nu este de mirare că mulți cercetători actuali preferă să se îndrepte spre lingvistica statică sau descriptivă a cărei importanță și utilitate sînt, de asemenea, prea cunoscute pentru a mai fi justificate.

•

Realizînd lucrarea de față am intenționat nu numai să aducem unele contribuții în domeniul etimologiei române și (într-o măsură mai mică) al celei generale, ci să contribuim și la sporirea interesului față de cercetarea etimologică în lingvistica românească. Nu vom face aici un bilanț al realizărilor de pînă acum (dintre care unele sînt bine cunoscute și unanim apreciate), ci ne vom mulțumi numai să subliniem că în etimologia română mai este încă mult de realizat. Este adevărat că majoritatea cuvintelor românești au origine cunoscută, dar sînt destule și cele cu etimologie greșită, controversată sau cu totul obscură, ca să nu mai vorbim de unele neologisme sau creații interne uzuale, care n-au fost încă nici măcar inserate în vreun dicționar al limbii române. După părerea noastră, dacă s-ar putea face o statistică exactă a cuvintelor românești rămase fără etimologie și a celor cu etimologie greșită sau incertă, s-ar ajunge, probabil, la concluzia că avem cel puțin tot așa de mult de reparat ca și de descoperit. În special în dicționare există un mare număr de etimologii inexacte, care se transmit, adeseori, de la o lucrare lexicografică la alta. După cum vom dovedi mai departe, greșelile, lacunele și inconsecvențele ne întîmpină și în dicționarele noastre recente, ceea ce nu ne va surprinde întotdeauna. E doar un lucru bine cunoscut că dicționare desăvîrșite n-au apărut încă nicăieri și putem fi siguri că nici nu vor apărea vreodată. Aceasta

nu înseamnă, desigur, că toate greșelile sînt „explicabile" sau că ele nu trebuie relevate.

Cît privește aspectul teoretic al unor probleme etimologice vom spune fără rezerve că el n-a fost pe deplin clarificat nici chiar în lingvistica generală (vezi îndeosebi discuția referitoare la calc și la etimologia populară). Dacă la toate acestea vom adăuga faptul că limba română nu dispune încă de un dicționar etimologic modern și totodată complet, vom înțelege cît de necesară e cercetarea etimologică în lingvistica noastră actuală. Alăturîndu-se unor contribuții recente (care vor fi citate mai departe), lucrarea pe care o publicăm încearcă să răspundă acestei necesități indiscutabile.

Unele părți din prezenta lucrare au mai fost publicate în revistele de specialitate sub formă de articole și note, dar cu ocazia republicării le-am revizuit atent, aducîndu-le completări și îmbunătățiri substanțiale. Pe cît ne-a fost cu putință am grupat cea mai mare parte a materialului pe probleme, ceea ce ușurează înțelegerea acestora și justifică titlul lucrării. Chestiunile de ordin teoretic ne-au interesat în aceeași măsură ca și descoperirea sau simpla rectificare a unor etimologii particulare (întotdeauna românești). În general, problemele teoretice constituie obiectul primei părți a fiecărui capitol, în timp ce partea a doua este rezervată materialului. Procedînd în felul acesta, am considerat că numeroasele cazuri individuale pot fi mai ușor înțelese în lumina unor principii generale, care se cereau lămurite, în prealabil. Cînd această disociere n-a fost posibilă, teoretizarea unei probleme și prezentarea materialului ilustrativ au fost făcute paralel. Dar, indiferent de procedeul adoptat, preocuparea noastră a fost, de fiecare dată, să ne întemeiem afirmațiile și concluziile pe *fapte* — suportul sigur al oricărei cercetări lingvistice.

O mare atenție am acordat în lucrarea de față etimologiei interne, discutînd zeci de derivate și de alte formații născute, în mod evident, în interiorul limbii române. În această atitudine oricine va recunoaște o reacție față de tendința (destul de veche și de înrădăcinată la noi) de a explica cît mai mult prin latină și prin limbile cu care româna a venit în contact. Despre o absolutizare a factorilor interni nu poate fi însă vorba, cu atît mai mult cu cît,

adeseori, am semnalat și greșeli constînd în interpretarea unor împrumuturi drept formații interne. În general, lucrarea are un pronunțat caracter critic, ceea ce ar putea să creeze impresia unei insuficiente obiectivități sau a unei înclinații spre polemică. De aceea am dori să subliniem că, relevînd un mare număr de greșeli, în special din dicționare, n-am urmărit cîtuși de puțin să diminuăm meritele altora, ci numai să contribuim la stabilirea unor adevăruri de care știința are nevoie.

Menționăm că textul lucrării noastre a fost citit integral de către conf. univ. dr. Cicerone Poghirc și, parțial, de către acad. Iorgu Iordan și prof. univ. Ion Coteanu. Le mulțumim tuturor pentru observațiile prețioase comunicate în urma lecturii manuscrisului și pentru sugestiile oferite în cursul elaborării lucrării.

BCU IAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

ALR I—II — *Atlasul lingvistic român*, publicat de Muzeul limbii române din Cluj. Partea I (ALR I): vol. 1—2 de Sever Pop, Cluj, 1938; Sibiu—Leipzig, 1942; Partea a II-a (ALR II), vol. 1 de Emil Petrovici, Sibiu — Leipzig, 1940—1942.

ALRM I—II — *Micul atlas lingvistic român*, publicat de Muzeul limbi române din Cluj. Partea I (ALRM I): vol. 1—2 de Sever Pop, Cluj, 1938; Sibiu — Leipzig, 1942; Partea a II-a (ALRM II): vol. 1 de Emil Petrovici, Sibiu — Leipzig, 1940.

ALR s.n. I—III — *Atlasul lingvistic român*, serie nouă, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, vol. I—II (1956), vol. III (1961).

ALRM s.n. I — *Micul atlas lingvistic român*, serie nouă, vol. I, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1956.

ARHIVA — *Arhiva*. Organul Societății istorico-filologice din Iași, 1921—1940

BERNEKER — Erich Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1908—1913.

BL — *Bulletin linguistique*. Publié par A. Rosetti, București — Paris — Copenhague, I—XVI (1933—1948).

BLOCH—WARTBURG — *Dictionnaire étymologique de la langue française* par Oscar Bloch et W. von Wartburg. Troisième édition refondue par W. von Wartburg, Paris, 1960.

BPH — Buletinul Institutului de filologie română „Alexandru Philippide", Iași, I (1934) și urm.

BSL — *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris*, Paris, 1871 și urm.

CADE — I.-A. Candrea — Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, București, Editura „Cartea românească", 1926—1931.

CANDREA, PS — I.-A. Candrea, *Psaltirea scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește*, vol. II (Textul și glosarele), București, 1916.

CDDE — I.-A. Candrea — Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine (A — Putea)*, București, Socec, 1907—1914.

CIHAC, I—II — A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie Daco-romane*, vol. I *(Éléments latins, comparés avec les autres langues romanes)* 1870, vol. II *(Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais)* 1879.

CILRL — *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, București, Editura Academiei R.P.R., vol. I (1956), vol. II (1958), vol. III (1962).

CV — *Cum vorbim*. Revistă pentru studiul și explicarea limbii, București, 1949—1952.

DA — *Dicționarul limbii române*. Tom. I, partea I *(A—B)* și partea a II-a *(C)*, București, 1930, 1940; Tom. al II-lea, partea a II-a *(F — I)*, București, 1934 și fasciculele: I *(J — Lacustru)*, București, 1937; II *(Ladă — Lepăda)*, București, 1940; III *(Lepăda — Lojniță)*, București, 1948.

DDA — Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân general și etimologic*, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1963.

DER — *Dicționar enciclopedic român*, vol. I—IV, București, Editura politică, 1962—1966.

DGR — *Dicționar german-român*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1966.

DI — *Dicționar invers*, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1957.

DLRLC — *Dicționarul limbii române literare contemporane*, vol. I—IV, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1955—1957.

DIZ. ENC. ITAL. — *Dizionario enciclopedico italiano*, vol. I—XII, Roma, 1955—1961.

DLRM — *Dicționarul limbii române moderne*, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1958.

DN — Florin Marcu—Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*, ed. a II-a revăzută și adăugită, București, Editura științifică, 1966.

DR — *Dacoromania*. Buletinul Muzeului limbei române condus de Sextil Pușcariu, Cluj, 1920—1948.

DU — Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbii române*, ed. a VIII-a, Craiova, Editura „Scrisul românesc", 1930.

ERNOUT—MEILLET — *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots* par A. Ernout et A. Meillet. Quatrième édition, Paris, 1959.

GL — *Gazeta literară*. Organ săptămînal al Uniunii scriitorilor din Republica Socialistă România, București, 1954 și urm.

GRAUR, ER — Al. Graur, *Etimologii românești*, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1963.

GRAUR, SLG — Al. Graur, *Studii de lingvistică generală. Variantă nouă*, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1960.

GR. N, I—II — *Graiul nostru. Texte din toate părțile locuite de români*, publicate de I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, Th. D. Speranția, vol. I—II, București, 1906—1908.

GR. S, I—VII — *Grai și suflet*. Revista Institutului de filologie și folclor, publicată de Ov. Densusianu, București, Socec, 1923—1937

HLR — Ovid Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*. Tome premier (I): *Les origines*, Paris, 1901; Tome II: *Le seizième siècle*, Paris, 1938.

HEM — B. Petriceicu Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor*, tom. I—III (*A — Bărbat*), București, 1886, 1887, 1893 și IV (*Introducere*), 1898.

IORDAN, LRA — Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor"*, ed. a II-a, București, 1948.

IORDAN, LRC — Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, ed. a II-a, București, 1956.

JAHRESBER. — Gustav Weigand, *Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache*, Leipzig, vol. I—XXIX (1894—1921).

LR — *Limba română*, Institutul de lingvistică, București, I (1952) și urm.

MIHĂESCU — H. Mihăescu, *Influența grecească asupra limbii române până în secolul al XV-lea*, București, Editura Academiei R.S.R., 1966.

NOUV. DICT. ÉTYM. — *Nouveau dictionnaire étymologique et historique* par Albert Dauzat, Jean Dubois, Henri Mitterand, Paris, Librairie Larousse, 1964.

PASCU — G. Pascu, *Sufixele românești*, Ediținea Academiei Române, București, 1916

PEW — Sextil Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, I: *Lateinisches Element, mit Berücksichtigung aller romanischen Sprachen*, Heidelberg, 1905.

PL — Petit Larousse. *Dictionnaire encyclopédique pour tous*, Paris, Librairie Larousse, 1965.

PLG — *Probleme de lingvistică generală*, Editura Academiei R.P.R., vol. I (1959), II (1960), III (1961), IV (1962).

REW — W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, ed. a III-a, Heidelberg, 1935.

RIEB — *Revue internationale des études balkaniques*. Directeurs: P. Skok (Zagreb) — M. Budimir (Beograd), Belgrad, 1934 și urm.

ROSETTI, IRL — A l. R o s e t t i, *Istoria limbii române*, vol. I *(Limba latină)*, ed. a III-a, Bucureşti, 1960; vol. II *(Limbile balcanice)*, ed. a III-a, Bucureşti, 1962; vol. III *(Limbile slave meridionale)*, ed. a IV-a, Bucureşti, 1962; vol. IV *(Româna comună)*, ed. a II-a; vol. V *(Limbile vecine)*; vol. VI *(Istoria limbii române din secolul al XIII-lea pînă la începutul secolului al XVII-lea)*, ed. a IV-a, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1966.

RRL — *Revue Roumaine de Linguistique*, Bucarest, I (1956) şi urm.

SCL — *Studii şi cercetări lingvistice*, Institutul de lingvistică, Bucureşti, I (1950) şi urm.

SCŞt (Cluj) — *Studii şi cercetări ştiinţifice*, Academia R.P.R., Filiala Cluj, Institutul de lingvistică, an. I (1950) şi urm.

SCŞt (Iaşi) — *Studii şi cercetări ştiinţifice*, Filologie, Academia R.P.R., Filiala Iaşi, an. I (1950) şi urm.

SDLR — A u g u s t S c r i b a n, *Dicţionaru limbii româneşti*, Iaşi, 1939.

SMFC — *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., vol. I (1959), vol. II (1960), vol. III (1962), vol. IV (1967).

ŞIO, I—II — L a z ă r Ş ă i n e a n u, *Influenţa orientală asupra limbei şi culturei române*, vol. I *(„Introducere")* şi vol. II *(„Vocabularul")*, Bucureşti, Socec, 1900.

TDRG — H. T i k t i n, *Dicţionar român-german (Rumänisch-deutsches Wörterbuch)*, vol. I—III, Bucureşti, 1895—1925.

VASMER — M. V a s m e r, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, I—III, Heidelberg, 1950—1958.

WALDE—HOFMANN — A. W a l d e—J. B. H o f m a n n, *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, vol. I *(A—L)* şi vol. II *(M—Z)*, Heidelberg, 1938—1954.

WLAD — G. W e i g a n d *Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes*, Leipzig, 1909.

ABREVIERI LEXICALE

adj. = adjectiv
alb. = albanez
an. = anul
ap. = apud
arom. = aromân
bg. = bulgar
biz. = bizantin
cat. = catalan
cap. = capitol
ceh. = ceh(esc)
cf. = confer
clas. = clasic
col. = coloană
dr. = dacoromân
d. ex. = de exemplu
ed. = ediție
engl. = engleză
fam. = familiar
fasc. = fasciculă
fem. = feminin
fig. = figurat
fr. = francez
friul. = friulan
germ. = german
gr. = grecesc
ind. = indicativ
istr. = istroromân
it. = italian
î. l. d. = în loc de
înv. = învechit
lat. = latin
lat. med. = latin medieval
lat. pop. = latin popular
lb. = limbă
lit. = literar
loc. adv. = locuțiune adverbială
log. = logudorez
lucr. cit. = lucrarea citată
magh. = maghiar
masc. = masculin
megl. = meglenoromân
mold. = moldovenesc
mss. = manuscris
munt. = muntenesc
n. = neutru
neacc. = neaccentuat
ngr. = neogrecesc
nom. = nominativ
n. pr. = nume propriu
op. cit. = opera citată
p. = pagină
part. = participiu
pers. = persoană
pl. = plural

BCU BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ LIBRARY

pol. = polonez
pop. = popular
port. = portughez
pref. = prefix
prez. = prezent
prov. = provensal
reg. = regional
rtr. = retoroman
rom. = român(esc)
rus. = rusesc
scr. = sîrbocroat
sec. = secol
s.f. = substantiv feminin
sicil. = sicilian
sing. = singular
slov. = sloven
sl. = slav
s.m. = substantiv masculin
s.n. = substantiv neutru
sp. = spaniol
subst. = substantiv
suf. = sufix
s.v. = sub voce
tc. = turcesc
Trans. = Transilvania
ţig. = ţigănesc
ucr. = ucrainean
v. = vezi
var. = variantă
vb. = verb
v. bg. = vechi bulgăresc
vegl. = vegliot
ven. = veneţian
v. fr. = vechi francez
v. gr. = vechi grecesc
vol. = volum
v. sl. = vechi slav

BCU IASI CENTRAL UNIVERSITARA

ETIMOLOGIE INTERNĂ

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CONTRIBUȚII LA STUDIUL DERIVĂRII CU SUFIXE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

CHESTIUNI DE METODĂ ȘI DE PRINCIPIU

1. Este un lucru bine cunoscut că necesitățile de îmbogățire a vocabularului unei limbi sînt satisfăcute, fie prin recurgerea la împrumuturi din alte limbi, fie prin folosirea unor mijloace interne (îndeosebi a derivării și compunerii), fie prin utilizarea unui procedeu cu totul special, de care ne vom ocupa mai departe și care este calcul lingvistic. După cum se știe, în lingvistică, în general, mijloacele interne de îmbogățire a vocabularului au fost, într-o oarecare măsură, neglijate, cercetătorii îndreptîndu-și atenția, în primul rînd, asupra împrumuturilor lexicale sau a altor aspecte ale vocabularului. De-abia în ultimele decenii a început să ia o dezvoltare mai mare așa-numita etimologie internă, al cărei obiect de cercetare îl constituie toate creațiile lexicale interne ale unei limbi și în primul rînd *sistemul de formare a cuvintelor* [1]. Numeroase lucrări, apărute în diverse limbi, cercetează în special *derivarea cu sufixe*, apoi *compunerea*, *conversiunea părților de vorbire* sau chiar *sistemul formării cuvintelor* în totalitatea lui. O bibliografie completă nefiind nici posibilă și nici necesară, ne vom mulțumi cu citarea cîtorva lucrări mai importante (și în același timp destul de recente), din care am reținut multe sugestii, unele dintre ele utile chiar pentru studiul derivării în limba română [2].

---

[1] Pentru importanța etimologiei interne, în general, și pentru unele aspecte ale ei pe care nu le vom discuta aici, vezi L. Sainéan, *Les sources indigènes de l'étymologie française* (3 vol.), Paris, 1925—1930 și *Autour des sources indigènes. Études d'étymologie française et romane*, Firenze, 1935. Cf., de asemenea, Leo Spitzer, *Aus der Werkstatt des Etymologen*, în „Jahrbuch für Philologie", I (1924), p. 129—159. Acest studiu (în care se acordă mare atenție forței creatoare a unei limbi) a fost rezumat și analizat pe larg de către Iorgu Iordan sub titlul: *Un catéchisme étymologique*, în „Revue de linguistique romane", I (1925), p. 162—170.

[2] Vezi, de exemplu, J. Dubois, *Étude sur la dérivation suffixale en français moderne et contemporain*, Paris, Larousse, 1963; Bengt Has-

2. În lingvistica românească importanța *formării cuvintelor* a fost adeseori subliniată, arătîndu-se, pe bună dreptate, că aceasta reprezintă „unul din capitolele cele mai importante ale unei limbi", întrucît se poate vedea aici mecanismul însuși al creației lexicale sau felul în care procedează o limbă „pentru a-și crea elemente noi, dotate cu sensuri noi"[1]. În special în ultima vreme, studiul formării cuvintelor se bucură, la noi, de o atenție deosebită grație în primul rînd academicianului Al. Graur, din inițiativa și sub conducerea căruia un întreg colectiv de cercetători (în majoritate de la Institutul de lingvistică din București) elaborează un amplu *Tratat de formare a cuvintelor în limba română*. În vederea alcătuirii acestui tratat a fost nevoie de efectuarea unor prealabile cercetări de detaliu, privind diverse aspecte ale formării cuvintelor. Unele dintre ele au fost terminate și publicate, iar altele se efectuează în momentul de față. Pînă în prezent s-au publicat patru volume de *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, la care s-ar mai putea adăuga numeroase alte contribuții, răspîndite prin revistele de specialitate, volumele omagiale etc. Nu vom uita, desigur, nici contribuțiile mai vechi ale unor cercetători români sau străini și în primul rînd binecunoscuta lucrare a lui G. Pascu, *Sufixele românești* (București, 1916). Apărută acum o jumătate de secol, această lucrare, nelipsită de anumite merite, este, astăzi, depășită din toate punctele de vedere, începînd cu concepția care îi stă la bază și terminînd cu numeroase explicații de amănunt. Multe dintre etimologiile date de Pascu derivatelor sînt greșite, dar uneori ele au pătruns în dicționare sau au găsit aprobarea unor

---

selrout, *Études sur la formation diminutive dans les langues romanes* Uppsala, 1957; Hans Marchand, *The Categories and Types of Pre sent-day English Word-Formation. A Synchronic — Diachronic Approach* Wiesbaden, 1960; W. Henzen, *Deutsche Wortbildung*, Halle, 1947; M. D. Stepanova, *Словообразование современного немецкого языка*, Moscova, 1953; N. D. Arutiunova, *Очерки по словообразованию в современном испанском языке*, Moscova, 1961; K. A. Levkovskaia, *Словообразование*, Moscova, 1954 etc.

[1] Vezi ROSETTI, ILR, III, p. 74. Cf. și I. Coteanu, *Le dictionnaire de la langue roumaine (DLR)*, în RRL, X (1965), nr. 1—3, p. 38. Cf., de asemenea, I. Fischer, *Unele probleme ale formării cuvintelor în limba română*, în SCL, V (1954), nr. 3—4, p. 293 și urm. și G. Ivănescu, *Formarea cuvintelor în limba română*, în LR, XIV (1965), nr. 1, p. 31 și urm.

cercetători insuficient de avizați. Printre formațiile discutate de Pascu există unele care, deși perfect explicabile prin sistemul derivării românești, sînt prezentate de autor ca elemente moștenite din limba latină și anume din forme reconstruite, dar cu totul nejustificate, întrucît presupusele etimonuri latinești n-au lăsat urmași în nici o altă limbă romanică. Iată doar cîteva exemple din marele număr de derivate românești, pe care Pascu le socotește transmise din latină: **aflătură** (< lat. **afflatura*); **adunător** „care adună" (< lat.**adunator*); **dreptate** (< lat.**directitas, -tatis*); **nepoțel** (< lat. **nepotellus*); **mioară** (< lat. **agnelliola*); **sărbătoare** (< lat. **servatoria*) și multe altele[1].

3. Mecanismul derivării cu sufixe (ca să nu mai vorbim de cel al *derivării regresive*) n-a fost întotdeauna înțeles nici de către lexicografi și cea mai bună dovadă în acest sens o constituie numeroasele greșeli care există în dicționare și care n-au fost decît în parte corectate. Unele sînt de aceeași natură cu cele semnalate în lucrarea citată a lui Pascu și cu regret trebuie să spunem că ele nu lipsesc nici chiar din dicționarul (remarcabil în atîtea privințe) al lui I.-A. Candrea și Ovid Densusianu. Din mulțimea derivatelor interpretate în CDDE ca transmise direct din latină citățm, deocamdată, numai cîteva, asupra cărora nu avem nici o îndoială că s-au format în interiorul limbii române: **blestemăciune** < lat. **blestematio, -ionem* (= *blasphematio*); **ferecător** (< lat. **fabricatorius, -um*); **fioros** (< lat. **febrosus*); **lumină** (< lat. **luminina, -am*, derivat la rîndul lui dintr-un alt adjectiv neatestat: **lumininus, -a, -um* < *lumen, -minis*); **mărunțel** (< lat. **minutellus*); **păduros** (< lat. **padulosus* = = *paludosus*); **prînzi** < lat. **prandire* (= clas. *prandere*) etc.[2].

Respingînd asemenea etimologii, nu respingem, desigur, și r e c o n s t r u c ț i a, care s-a dovedit a fi o metodă de lucru științifică și, în anumite împrejurări, indispensabilă[3]. Valabilitatea *reconstrucției* încetează însă atunci cînd ea se face fără comparație, deci fără să se întemeieze pe forme

[1] Vezi PASCU (p. 20, 63, 130, 150, 168 etc.).

[2] Vezi CDDE (nr. 163, 573, 594, 1016, 1059, 1307, 1452 etc.). Pentru *prînzi*, aceeași etimologie există și în HLR, I, p. 147.

[3] Vezi, printre alții, A. M e i l l e t, în BSL, XXVII (1927), fasc. 2, nr. 82, p. 114—115 și GRAUR, SLG, p. 450—458.

atestate în cel puțin două idiomuri înrudite genealogic[1]. Este tocmai situația cuvintelor citate mai sus, în cazul cărora considerăm că reconstrucția nu se justifică, întrucît nu are suport în nici una din limbile romanice. Afară de aceasta toate derivatele deduse de Pascu și CDDE din forme latinești neatestate se explică aproape fără cea mai mică dificultate prin sistemul derivării românești cu sufixe[2].

4. La derivate putem întîmpina dificultăți, în stabilirea etimologiei, chiar atunci cînd prototipurile latinești sînt atestate. Din diverse motive, unele dintre acestea nu ni s-au transmis, ceea ce este, în general, foarte greu de dovedit. În astfel de cazuri e posibil ca derivatele cu sufixe să se fi născut în românește în mod independent de formele atestate în limba latină. Pentru a vedea cît este de greu, uneori, să precizăm dacă ne aflăm în fața unei formații interne sau a unui element moștenit din latină, ne vom referi, deocamdată, la un singur cuvînt a cărui etimologie ni se pare ceva mai complicată decît rezultă în special din dicționare. E vorba de **coptură**, pe care CDDE, CADE, DA, DU și DLRM îl consideră, fără nici o rezervă, un continuator al lat. *coctura*, în timp ce Tiktin și Scriban văd în el un sim-

---

[1] Împotriva marelui număr de tipuri latinești, germanice etc., reconstruite fără suficiente temeiuri, s-a ridicat în special L. Sainéan, în *op. cit.*, vol. III (*Recherches complementaires)*, 1930. Vezi, p. 204—210; 213—233 și îndeosebi cap. IX: *„Mirage reconstructif"* (p. 428—473). În majoritatea cazurilor dreptatea pare a fi de partea lui L. Sainéan, dar critica pe care autorul o face reconstrucției ca metodă de lucru este mult prea severă. Vezi și A. Graur, *Mots „reconstruits" et mots „attestés"*, în BL, II (1934), p. 11—20, reprodus (cu unele modificări) în SLG, p. 450 și urm.

[2] Chiar despre *lumină* acad. Al. Graur crede că e format în română de la *lume* „lumière" + suf. *-ină* (ER, p. 112). Nu pare însă probabil ca verbul *lumina* să se fi format în românește de la *lumină*, cum se afirmă în același loc. Ce cuvînt se va fi folosit pînă la apariția (prin derivare) a lui *luminá*, dacă acesta nu este moștenit din lat. *luminare?* Noțiunea pe care o exprimă verbul e, totuși, foarte importantă. Pe de altă parte, din lat. *luminare* trebuia să rezulte **lumînare*, însă acesta putea fi influențat în fonetism de *lumină*. Sigur este numai că *lumină* nu vine din presupusul **luminina*, fiindcă acesta n-a lăsat urmași în nici un alt idiom romanic. Afară de aceasta există și unele dificultăți de ordin fonetic în explicarea rom. *lumină* prin ipoteticul **luminina*. De aceea TDRG (s.v.) recurge la un alt etimon latinesc neatestat (**lumina*), imposibil de admis ca derivat regulat de la *lumen, -nis* (cum îl consideră Tiktin).

plu derivat românesc de la *copt* (vezi TDRG și SDLR, s.v.). În același fel îl interpretează și acad. Al. Graur, care a protestat de multe ori împotriva tendinței de a explica derivatele românești prin originale latinești. Despre *coptură* Al. Graur afirmă că „nimic nu ne oprește să-l înțelegem ca derivat românesc de la *copt*", cu atît mai mult cu cît *o* neacc. din lat. *coctura* trebuia să devină *u* (ER, p. 8). Acest lucru este foarte adevărat, dar nu trebuie să uităm că regional există forma *cuptură* (atestată și în DA, s.v.). N-ar fi exclus ca varianta cu *u* să fie și veche (mai precis etimologică), dar atestările nu ne îngăduie să dovedim aceasta. Pe de altă parte, *cuptură* s-ar putea explica, la rigoare, chiar din *coptură*, prin asimilare vocalică după formula *o — ú* > *u — ú*, ușurată de obișnuita trecere a lui *o* neacc. > *u*. În această ipoteză recurgerea la lat. *coctura* ar deveni superfluă. În Oltenia l-am înregistrat pe *cuptură* în mai multe puncte cu sensul de „puroi, abces", iar existența acestei forme ne-a mai fost semnalată și în alte părți ale țării. Cf. și arom. *cuptură* „abcès, pus" (în CDDE, nr. 372 și în DDA, p. 333, unde se indică, la etimologie, lat. *coctura*). În CDDE mai sînt înregistrate sard., log. *kottura*; v.fr. *cuiture* „cuisson, brûlure d'une plaie, bouton de feu", prov. *coitura* și sp. *cochura*. Existența formelor romanice amintite (inclusiv a arom. *cuptură*) ne face să presupunem că lat. *coctura* a fost moștenit în limba română, dar că evoluția lui fonetică normală a fost împiedicată de influența atît de firească a adj. *copt* (< lat. *coctus*) [1].

Dacă pare firesc ca lat. *coctura* să se fi transmis atît limbii române cît și celorlalte idiomuri romanice, nu credem ca *caeparius* (cu sensul de „negustor sau vînzător de ceapă") să fi fost moștenit numai în limba română și să se fi folosit într-o vreme cînd nu exista, la noi, o asemenea ocupație[2]. **Cepar** face impresia unei formații mai noi (< *ceapă* + suf. *-ar*), nu a unui cuvînt transmis din latină (cum admit REW, nr. 1818; PEW, nr. 334; CDDE, nr. 298 și DA, s.v.).

Nici **blîndețe** nu poate fi explicat din lat. *blandities*, deși acesta a existat și a cunoscut chiar forma *blanditia*. Folosit

---

[1] Cf. și Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I, București, 1940, p. 18.

[2] Cf. GRAUR, SLG, p. 457 și BL, II (1934), p. 19.

de obicei la plural, lat. *blandities* avea înțelesul de „mîngîieri, dezmierdări, dulcegării" etc. și acesta e principalul motiv pentru care rom. *blîndețe* trebuie considerat un derivat foarte normal, de altfel, de la adj. *blînd* + suf. *-ețe*. CDDE (nr. 165), PEW (nr. 207), DA, TDRG și DU îl deduc totuși direct din latină, ceea ce nu ni se pare corect [1].

5. După cum vedem, unele derivate au etimologie greșită ori foarte discutabilă în toate sau în marea majoritate a dicționarelor românești, dar nu vom examina aici fiecare dicționar în parte, pentru a vedea cum se reflectă în el sistemul derivării românești. O mențiune specială vom face, totuși, în legătură cu *Dicționarul limbii române moderne*, ale cărui cele mai grave lipsuri se constată la etimologie, în general, și la derivate, în special. Iată, deocamdată, numai cîteva mostre de erori grave, care dovedesc cît de superficial a fost lucrată partea etimologică a acestui important dicționar [2]: **bucăcioară**: — Din *buc*[ată] + suf. *-ăcioară!* Un astfel de sufix nu există în limqa română. Etimologia corectă este: din *bucată* + suf. *-ioară* (*t* și *d* devin, în cursul derivării, *č*, respectiv *ğ*, potrivit normelor de alternanță fonetică). Cf. și *grămăgioară* (< *grămadă* + suf. *-ioară*); **chesonier**: — Din *cheson* + suf. *-ar*. Corect: din *cheson* + suf. *-ier* (desprins din *bursier, cantonier, cantinier, hotelier* etc.); **feciorie** (1): — Din *fecior* + suf. *-ie*. Cum ar putea fi un derivat de la *fecior*, cînd sensul cuvîntului este de „castitate, virginitate" sau „calitatea de a fi fecioară"? [3]; **fugător** „care fuge mult sau repede": — Din *fugar*. Corect: din *fug* (prez. ind. al lui *fugi*) + suf. *-(ă)tor*; **inegalabil**: — Din *inegal* [4]. Corect: din *egalabil* + prefixul negativ *in* -.Cf. și *inadaptabil*, pe care DLRM îl explică după fr. *inadapté*, cînd în realitate e o formație din *in-* + *adaptabil* [5]; **păscătoare** (pop.): — Din *păsc*[are] + suf. *-(ă)toare*. Corect: din *pasc* (prez.

---

[1] Aceeași etimologie o dă și Meyer-Lübke (în REW, nr. 1151), dar Al. Graur, o pune sub semnul întrebării în *Corrections roumaines au REW*, în BL, V (1937), p. 90.

[2] Pentru detalii, vezi Th. Hristea, *Probleme de etimologie în „Dicționarul limbii române moderne"*, în SCL, XI (1960), nr. 2, p. 235—255. Cf. și GRAUR, ER, p. 74 et passim și în LR, IX (1960), nr. 3, p. 30.

[3] Astfel e definit *feciorie* (1) chiar în DLRM (s.v.).

[4] Aceeași greșeală și în DN (s.v.).

[5] După fr. *inadapté* nu se putea forma decît **inadaptat*. Cf. *amploiat* < *employé, licențiat* < *licencié* etc.

ind. al lui *paște*) + suf. *-ătoare*. Cf. formațiile similare: *ascunzătoare, cingătoare, scăldătoare, trecătoare* etc.; **răsculător** (înv.) „persoană care se răscoală": — Din **răsculat** + suf.- *ător*. Corect: din *răscula* + suf. *-(ă)tor* (dacă derivarea ar fi pornit de la participiul și adjectivul *răsculat* ar fi trebuit să rezulte **răsculătător!*).

În nenumărate cazuri se abuzează, în DLRM, de explicații prin plural, deși acesta nu este superior singularului sub raportul frecvenței, iar invocarea lui nu se justifică nici din punct de vedere semantic[1]. Astfel **nerozie** este dedus din *nerozi* (pl. lui *nerod*) + suf. *-ie*; **slobozie** < *slobozi* (pl. lui *slobod*) + suf. *-ie*; **frăgezime** < *fragezi* (pl. lui *fraged*) + suf. *-ime*; **mulțenie** < *mulți* (pl. lui *mult*) + suf. *-enie* ș.a.m.d. În toate aceste cazuri derivarea a pornit de la singular, după cum e și normal (*mulțenie* înseamnă „starea celui mut" nu a celor *mulți*; *frăgezime* „însușirea de a fi fraged" etc.). În ceea ce privește înlocuirea lui *d* prin *z*, sau a lui *t* prin *ț* ea se explică foarte simplu prin cunoscutele alternanțe consonantice: *d/z* și *t/ț* (după *e, i*). Cf. și *curățenie, idioțenie, urîțenie* etc., considerate, chiar în DLRM, ca formate de la *curat, idiot, urît* etc. + suf.*-enie*. De ce totuși la etimologia lui **cumințenie** se spune că acesta provine de la *cuminți* (pl. lui *cuminte*) + suf. *-enie* e greu de înțeles. Nu vedem, de asemenea, ce deosebire există între **săturel**, pe care DLRM îl consideră derivat de la *sat* + suf.- *urel* (ceea ce este corect) și **tîrgurel**, care e socotit o formație de la **tîrguri** (pl. lui *tîrg*) + suf. *-el!* Din același dicționar aflăm că **șănțurel** ar proveni de la *șanțuri* (pl. lui *șanț*) + suf. *-el*, deși e limpede că și aici derivarea s-a făcut tot de la forma de singular, la care s-a adăugat sufixul diminutival compus *-urel*. Pe de altă parte despre **șesurel** se spune pur și simplu că e un „diminutiv al lui *șes*", dar nu se arată și modul în care s-a format acest derivat diminutival. Descoperim aici încă un aspect al inconsecvențelor atît de numeroase și de supărătoare, legate de felul în care au fost rezolvate etimologiile în DLRM.

---

[1] Pentru unele aspecte ale derivării cu sufixe de la formele de plural, cf. Sextil Pușcariu, *Dérivés par suffixes de la forme du pluriel du radical*, în vol. *Études de linguistique roumaine*, Cluj—București, 1937, p. 297—304.

6. Ca o chestiune de principiu (valabilă într-o măsură mai mică sau mai mare și pentru alte dicționare) semnalăm tendința autorilor *Dicționarului limbii române moderne* de a interpreta o serie de derivate de la teme neologice drept împrumuturi din limbile apusene și în primul rînd din franceză. Ceea ce este mai grav e că unele etimonuri străine (prin care sînt explicate anumite derivate recente românești) nu există în limbile respective. Astfel nu se folosește în limba franceză, cuvîntul *acquisiteur*, pe care DLRM îl pune la baza rom. **achizitor**. Toate dicționarele pe care le-am consultat îl dau numai pe *acquéreur*, ceea ce ne face să credem că *achizitor* este o interesantă creație românească direct de la *achizi*[ție] prin substituție de sufix. Nu există, credem, nici fr. *conspiratif* (dat tot de DLRM), ci numai *conspirant* și *conspirateur*. Nu l-am găsit în franceză nici pe *défection* cu sensul de „deranjament", deși DLRM ne asigură de existența lui. Fr. *défection* se întrebuințează numai cu sensul de „dezertare, părăsire a unei cauze, a unui partid, a aliaților". Cu acest sens apare în unele dicționare românești (mai puțin recente) și *defecțiune* (cf. CADE, SDLR și DLRLC). În DLRM cuvîntul nu figurează decît cu înțelesul de „deranjament, defect care împiedică buna funcționare a unui aparat etc." și e dedus din fr. *défection* (lat. lit. *defectio, -onis*). Folosit în această accepție *defecțiune* ar putea fi un derivat românesc de la *defect* + suf. *-iune* (după analogia lui *perfect — perfecțiune, proiect — proiecțiune* etc.). El mai poate fi însă și același cuvînt cu *defecțiune* (< fr. *défection*), căruia i s-a atribuit în mod greșit înțelesul de „defectare", pentru că a fost descompus în *defect* + *-iune* și a fost interpretat ca o formație de aceeași natură cu *perfecțiune* față de *perfect* [1].

7. În foarte multe cazuri DLRM admite formarea unor neologisme în interiorul limbii române, dar indică (adesea în paranteză) și modelul străin care le-ar fi stat la bază.

---

[1] Cf. *Introducere în lingvistică* de un colectiv sub conducerea academicianului Al. Graur, ed. a II-a, București, Editura științifică, 1965, p. 220. Chiar în ipoteza că formal *defecțiune* vine exclusiv din franceză, etimologia din DLRM rămîne tot confuză și incompletă. Și aceasta fiindcă sensul de „dezertare" al cuvîntului românesc nu este înregistrat, iar etimonului francez i se atribuie, fie și indirect, un înțeles pe care el nu-l are (acela de „defectare, deranjament").

Iată cîteva exemple: **fermitate** (după fr. *fermeté*) î.l.d. *ferm* + suf.-*itate*; **naivitate** (după fr. *naïveté*) î. l. d. *naiv* + suf. -*itate* (extrem de productiv); **modificabil** (după fr. *modifiable*) î.l.d. *modifica* + suf. -*bil*; **strictețe** (după it. *strettezza*), deși e suficient: *strict* + suf. -*ețe* etc.

În multe dintre cazurile de acest fel autorii DN procedează și mai greșit, întrucît reduc indicația etimologică la o simplă comparare a neologismelor românești cu derivate franceze, italiene, sau germane, care nu pot, în nici un caz, să explice pe cele românești. Iată cîteva exemple: **catastrofal** (cf. germ. *katastrophalisch*); **moțional** (cf. fr. *motionnaire*); **studențesc** (cf. it. *studentesco*); **suplinitor** (cf. it. *supplitore*); **șarlatanie** (cf. fr. *charlatanerie*) etc. Considerăm că, adoptîndu-se un astfel de procedeu, s-a făcut un pas înapoi chiar față de DLRM, unde cuvintele amintite sînt bine explicate. Germ. *katastrophalisch* trebuia să devină *catastrofalic*, fr. *motionnaire* și *charlatanerie* trebuiau să dea *moționar* și *șarlatanerie* etc. *Șarlatanie* e un derivat de la *șarlatan* + suf. -*ie* și tot așa: *catastrofal* (< *catastrofă* + suf. -*al*) [1], *moțional* (< *moțiune* + suf. -*al*), *suplinitor* (< *suplini* + suf. -*tor*), *studențesc* < *student* (pl. *studenți*) + suf. -*esc* etc. A exclude posibilitatea formării acestor cuvinte în mod independent de etimonurile invocate și a căuta cu orice chip modele străine pentru derivatele românești înseamnă a subaprecia capacitatea limbii române de a-și forma singură cuvinte, tocmai prin cel mai productiv dintre procedeele ei interne — *derivarea cu sufixe*.

8. Deși mai rar întîlnite, nu lipsesc nici cazurile cînd sînt considerate formații românești o serie de cuvinte împrumutate din diverse limbi străine. În această situație sînt: **cancerologie** (< fr. *cancérologie*), dedus în DLRM din *cancer*; **memorator** (< fr. *mémorateur*), explicat în același dicționar din *memora* + suf. -*(a)tor*; **picanterie** (< germ. *Pikanterie*), interpretat atît în DLRM cît și în DN (s.v.) ca o formație românească de la *picant*; **sațietate** (< lat. *satietas, -atis*, fr. *satiété*), socotit de autorii DLRM un derivat de la *sațiu* (var. a lui *saț*)! etc. Unele fapte similare vor fi semnalate

[1] Cf. și germ. *katastrophal*, căruia nu știm de ce autorii DN i-au preferat pe *katastrophalisch!*

în capitolele următoare, iar altele vor fi discutate în partea a doua a acestui capitol.

O situație specială are **maculator**, despre care am mai scris în LR, XIII (1964), nr. 1, p. 70—71. Considerăm că e necesar să revenim asupra lui, întrucît în DLR (tom. VI, fasc. 1, p. 11) i se dă acestui cuvînt aceeași etimologie ca în DLRM: — Din **macula** + suf. *-(a)tor*. Această etimologie am respins-o, atunci, considerînd-o total nejustificată din punct de vedere semantic și cronologic. Șăineanu, Tiktin, Candrea și Scriban nu-l înregistrează pe *maculator* în dicționarele lor, deși acest termen este destul de vechi. E.Protopopescu și V. Popescu îl inserează în *Nou dicționar portativ de toate zicerile radicale și străine...* (1862) și-l definesc astfel: „Un fel de caiet mic în care se însemnează orice“ [1]. Judecînd după atestările din DLR, cuvîntul există în limbă încă din secolul al XVIII-lea: „*Maculatorul* de ce s-au găsit în bancă la sfînta bisărică“ (an. 1781). IORGA, S.D. XII, 102. Cf. și: „*Maculatorul* pe[n]tru datoriia sf(i)ntei bisearici“ (an. 1782) id. ibid. (în DLR, s.v.)[2].

În SCL, XI (1960), nr. 2, p. 237 am admis că *maculator* e refăcut din *maculatură* „hîrtie de calitate inferioară“, dar această etimologie (acceptată și în DN, ediția a II-a), deși nu întîmpină nici o greutate formală sau semantică, n-ar putea deveni plauzibilă decît dacă s-ar dovedi că *maculatură* (cu sensul amintit) este mai vechi, în limba română, decît *maculator*. În prezent ni se pare mult mai probabil că *maculator* a fost împrumutat (ca derivat gata făcut) din vreo limbă care va trebui indicată cu mai multă precizie decît putem s-o facem acum. N-ar fi exclus ca, în română, *maculator* să fie un împrumut din polonă, mai ales că din această limbă ne-au mai venit în secolele al XVII-lea —al XVIII-lea și alți termeni, dintre care cei mai mulți figurează în dicționare ca arhaisme sau cuvinte învechite. Dintr-o sferă semantică apropiată de aceea căreia îi aparține *maculator*, îl amintim aici pe *metrică* (înv.) „registru de stare civilă“ (după TDRG, CADE și DLR < pol. *metryka*). În

[1] Vezi Iorgu Iordan, *Un dicționar de neologisme românești din anul 1862*, în SCL, I (1950), fasc. 1, p. 76.

[2] Despre existența lui *maculator* în secolul al XVIII-lea ne-a informat și N.A. Ursu.

limba polonă am găsit un derivat *makulator* (< lat. *macula* „pată"), dar cu sensul de „hîrtie care suge, sugativă" [1]. Criteriul formal este satisfăcut, deşi cuvîntul polonez are accent paroxiton (la genitiv însă accentul se deplasează pe sufix: *makulatóra*). Cît priveşte legătura semantică stabilită între un maculator şi o sugativă aceasta nu pare de loc forţată, de vreme ce hîrtia din care e făcut maculatorul este de calitate inferioară şi absoarbe cerneala asemenea unei sugative. Dacă şi *caiet* provine din pol. *kajet* (cum presupun unii lingvişti [2], atunci noua etimologie a lui *maculator* devine şi mai verosimilă, întrucît ambele neologisme aparţin aceleiaşi sfere semantice. Ceea ce putem afirma, deocamdată, cu deplină siguranţă, este numai că etimologia care i se dă lui *maculator*, în ultimele dicţionare româneşti, este incorectă: (< *macula* + *-(a)tor*). Din moment ce *-tor* este un sufix de nume de agent şi de instrument, iar *macula* însemnează „a păta, a mînji, a murdări", normal ar fi ca derivatul *maculator* să aibă, fie sensul de „cel care pătează, mînjeşte, murdăreşte" (cf., de pildă, it. *maculatore, -trice*), fie pe acela de „obiect sau instrument cu ajutorul căruia se realizează acţiunea de a macula" ceea ce nu e nici pe departe cazul cuvîntului în discuţie. Afară de aceasta, verbul *macula* este extrem de rar în limba română şi neîndoielnic mai recent decît *maculator*, cum rezultă din atestări (vezi DLR, s.v.). Şi din această cauză *macula* nu putea servi ca bază de derivare pentru *maculator*, atestat, după cum am văzut, încă din secolul al XVIII-lea.

Nici **ornic** nu trebuie considerat un derivat de la *oră* + suf. *-nic*, aşa cum este el privit în DU, CADE şi DLRM. Cuvîntul este, într-adevăr, format în limba română, dar procesul prin care el s-a născut e mult mai complicat. Din bulgară (< *часовник*) sau dintr-o altă limbă slavă am împrumutat pe *ceasovnic*, care sub influenţa lui *oră* a fost modificat în *ceasornic*. La rîndul lui acesta a fost analizat în *ceas* + *ornic* (ultimul fiind simţit ca un derivat de la *oră*

---

[1] Vezi J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiezki, *Słownik języka polskiego*, Varşovia, 1952, tom. II (*H — M*), s.v.

[2] Vezi IORDAN, LRC, p. 85. Rom. *caiet* a fost comparat cu pol. *kajet* mai întîi de acad. Al. Graur, în BL, VIII (1940), p. 210, dar în BL, XVI (1948), p. 137 autorul revine cu o nouă explicaţie.

+ suf. *-nic*)[1]. Din *ceasornic* (interpretat ca un cuvînt compus din două elemente lexicale sinonime) a fost izolat *ornic*, care apare folosit și singur, dar foarte rar (vezi cîteva atestări în DLRLC și în DLR mss.). Sextil Pușcariu vede în *ceasornic* o formă hibridă (rezultată din fuziunea lui *ceas* cu *ornic*), pe care o mai pune și pe același plan cu contaminații de felul lui **cocostîrc** (< *cocor* + *stîrc*), **zurbavă** (< *zurba* + *gîlceavă*) etc.[2]. Explicația nu e de loc convingătoare, pentru că *ceasornic* este mult mai frecvent și în special mai vechi în limbă decît *ornic* (vezi atestările din DA și DLR mss.). Deși *ceasornic* e atestat încă din secolul al XVIII-lea, DA consideră că la această formă s-a ajuns prin apropierea bg. *ceasovnik* de *ornic*! Ca și Pușcariu, pentru acesta din urmă DA admite, fie și indirect, derivarea lui de la *oră* + suf. *-nic*. Am văzut însă că *ornic* a apărut în limbă după *ceasornic* și în modul arătat mai sus. În concluzie: *ornic* a fost abstras din *ceasornic*, care nu este format din *ceas* + *ornic*, ci e bg. *часовник* (modificat după *oră*).

DERIVATE CU SUFIXE

În continuare vom discuta un număr apreciabil de derivate, pe care le vom grupa ținînd seama de sufixele cu care acestea s-au format în interiorul limbii române. Scopul urmărit este dublu. Mai întîi vom încerca să corectăm și să precizăm unele etimologii din dicționare sau din lucrările de specialitate, iar în al doilea rînd vom semnala noi fapte, care ar putea interesa viitoarele opere lexicografice și *Tratatul de formare a cuvintelor* (în curs de elaborare). Paralel cu rezolvarea unor etimologii, vom pune în lumină cîteva sufixe și variante noi, dovedind, totodată, tendința acestora de a deveni productive: **-(i)cid, -istică, -itudine, -ol, -log, -man, -onal, -tibil** etc. Pe altele ne mulțumim doar să le semnalăm,

---

[1] E foarte posibil ca această modificare și interpretare să se datorească latiniștilor, care l-au transformat și pe *război* în *război*, pe *năvav* în *morav* etc. (cf. și SDLR, s.v. *ceasornic*).

[2] Vezi Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I, p. 22.

urmînd ca ele să fie studiate numai după ce vom dispune de un material foarte bogat, absolut necesar pentru a dovedi existența acestor sufixe și capacitatea lor de a produce derivate în limba română. Ne referim la: **-em** (din *fonem, grafem, lexem, estem* etc.)[1]; **-icol** (din *pomicol, legumicol, stuficol* etc.)[2]; **-in** (din *diamantin, catifelin* etc.)[3]; **-(l)on** (din *nailon, orlon, relon* etc.); **-oid** (din *elipsoid, loessoid, genialoid, imbeciloid, liricoid* etc.)[4]; **-(i)vor** (din *carnivor, ierbivor, nucivor, plantivor* etc.)[5]. Ceea ce vrem să subliniem este că atît sufixele menționate mai sus, cît și cele cuprinse în lista anterioară (*-(i)cid, -log, -man, -ol* etc.) sînt neologice și ele trebuie adăugate la lista celor cunoscute și studiate în special de către acad. Iorgu Iordan[6]. Apariția unor sufixe derivative noi și creșterea productivității altora zdruncină serios părerea că forța de derivare a limbii române actuale este în scădere și că „începe să se facă simțită trecerea de la un tip structural tradițional (derivativ) la un tip structural nou în care predomină compunerea lexicală și prefixală (prefixoidală)..."[7]. În ceea ce ne privește nu avem nici o îndoială că româna continuă să rămînă o limbă de tip derivativ, cum a și fost, de altfel, caracterizată[8]. Faptul că unele sufixe au încetat de a mai fi productive sau că număru compuselor este în creștere nu echivalează, desigur, cu o

[1] Ultimul este o creație nereușită a lui D. Caracostea, care are chiar o lucrare intitulată *Esteme le limbii române.*

[2] Pentru acest sufix vezi și Romulus Todoran, *Note lexicologice*, în „Cercetări de lingvistică" (Cluj), VIII (1963), nr. 2, p. 310.

[3] Acad. Iorgu Iordan a mai semnalat pe *sorin* < *soare* („rai *sorin*") și pe *marcuin* < n. pr. *Marcu* (evanghelistul), în sintagma „stil *marcuin*". Ambele adjective sînt folosite de Lucian Blaga (vezi IORDAN, LRA, p. 180).

[4] Ultimele trei apar la G. Călinescu și la unii dintre imitatorii limbajului său. Pe *liricoid* l-a semnalat și acad. Emil Petrovici, în „Presa noastră", nr. 5—6 din an. 1963, p. 24, col. 3, considerîndu-l o „inovație" nefericită (ca și pe *lirizant* și *liricizează*).

[5] N-am distins între ce este împrumutat și ce este creat în românește, tocmai fiindcă asupra acestor sufixe vom reveni pe larg, cu alt prilej.

[6] Vezi Iorgu Iordan, *Sufixe românești de origine recentă (neologisme)*, în BPH, VI (1939), p. 1—60 și *Unele aspecte ale formării cuvintelor în limba română actuală*, în SCL, XV (1964), nr. 4, p. 401—422.

[7] Florica Dimitrescu, *Cuvinte și sensuri noi în presa actuală* (II), în LR, XI (1962), nr. 4, p. 398.

[8] Cf. IORDAN, LRC, p. 320: „Și mai rar este pusă la contribuție *compunerea*, care implică existența unei structuri lingvistice de un anumit

evoluție în sensul unui început de modificare a structurii. Și aceasta cu atît mai mult cu cît sporește numărul sufixelor neologice, iar dintre cele vechi multe continuă să fie foarte productive. Din cît ne putem da seama, în momentul de față, româna actuală recurge, în general, tot așa de ușor ca și în trecut la procedeul derivării cu sufixe. O parte din materialul pe care îl vom discuta în continuare vine în sprijinul afirmației de mai sus. Deși în titlul fiecărui articol înscriem un singur cuvînt, de cele mai multe ori discutăm o întreagă serie de formații cu același sufix (vechi sau recent).

Absconsitate etc. Se întîlnește în stilul publicistic împreună cu adjectivul *abscons*, de la care a fost format cu ajutorul sufixului neologic **-itate** (dubletul vechiului *-ătate* < lat. *-itatem*). Foarte probabil este o creație (ca atîtea altele) a lui G. Călinescu, la care l-am înregistrat de cîteva ori: „Nici tirade, nici redonanță, ci vibrație lirică și o anume *absconsitate* a simbolurilor..." [1]. La același autor mai apar și alte derivate cu sufixul *-itate*. Menționăm dintre acestea: **diafanitate** (în *op. cit.*, p. 606, col. 2); **directitate** [2]; **discutabilitate** (în monografia *Ion Creangă*, EPL, 1964, p. 384); **emoționabilitate** (în romanul *Bietul Ioanide*, ed. a II-a, EPL, 1965, p. 40); **compactitate, normalitate** și **rectiliniaritate** (în *Moscova, Kiev, Leningrad*, p. 80, 96 și 126). Tot la G. Călinescu mai apare și **penibilitate** (< *penibil* + suf. *-itate*), apoi **colosalitate, globalitate, sinistritate, supranaturalitate** și multe altele, față de care a luat atitudine acad. Iorgu Iordan, în LRA (p. 184—185) și în LR, XI (1962), nr. 3, p. 228.

Sufixul *-itate* (a cărui origine în limba română e multiplă)[3] ar merita să fie studiat pe larg, întrucît este extraor-

tip, opus, măcar în parte, tipului «derivativ» cum este acela al limbii noastre, unde predomină, cu mult, procedeul de formare a cuvintelor cu ajutorul sufixelor". Vezi și Halina Mirska, *Unele probleme ale compunerii cuvintelor în limba română*, în SMFC, I, p. 150 și, mai recent, G. Ivănescu, *lucr. cit.*, p. 31.

[1] Vezi „Contemporanul", an. 1964, nr. 4(902), p. 2, col. 4. Pentru o atestare mai veche, vezi *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, București, 1941, p. 782, col. 2.

[2] Semnalat de Luiza Seche în LR, IX (1960), nr. 1, p. 60—61.

[3] Mai precis: latină savantă, franceză, italiană și germană. În ultimele decenii s-au creat derivate cu sufixul *-itate* după modele rusești (cf. *partinitate* după *партийность* etc.). Pentru sufixul rusesc *-ость* și pen-

dinar de productiv. El derivă substantive abstracte de la teme adjectivale. Marea lui răspîndire trebuie pusă pe seama unor influențe străine ca și a tendinței spre abstractizare a limbajului cult actual. Multe dintre derivatele formate cu acest sufix sînt greoaie și uneori inutile, dar prin ele se evită folosirea unor perifraze care pot fi cîteodată și mai greoaie. Iată noi exemple de formații cu sufixul *-itate*, necunoscute dicționarelor noastre: **amicalitate**[1]; **clandestinitate** (folosit de Perpessicius)[2]; **competitivitate**; **fantasticitate**[3]; **ilogicitate** (folosit paralel cu *ilogitate*, care e incorect format)[4]; **omonimitate**, pe care l-am întîlnit la Sextil Pușcariu[5] și la G. Giulea, în DR, III (1922 — 1923), p. 973; **rezistibilitate**, **similaritate** (care ar mai putea fi și un împrumut din fr. *similarité*) etc.

O formație curioasă este **atracțiozitate** (întîlnit în GL, nr. 3 (287) din an. 1959, p. 7, col. 4): „... în săptămînile ce urmează, textul literar, ca și reprezentarea sa scenică, vor putea cîștiga printr-o nouă *atracțiozitate* cu rădăcini mai profund umane". Aproape fără excepții suf. *-itate* se adaugă la teme adjectivale, dar *atracțiozitate* nu poate fi explicat decît ca un derivat de la subst. *atracție* (adj. **atracțios* nu există). Pe de altă parte, nu există nici o variantă *-ozitate* a acestui sufix neologistic, iar posibilitatea împrumutării lui *atracțiozitate* dintr-o limbă străină este cu desăvîrșire exclusă. Nu ne mai rămîne decît să admitem că ne aflăm în fața unui derivat bizar, provenit direct de la *atracție*[6] și prin analogie cu perechi de felul lui *grație — grațiozitate*, *maliție — malițiozitate*, *pretenție — pretențiozitate* etc. Acestea sînt însă formații corecte, pentru că alături de substantivele *grație*, *maliție*, *pretenție* etc. există și adjectivele corespunzătoare *grațios*, *malițios*, *pretențios* etc. Nu interesează că *gra-*

---

tru posibilitățile de redare a acestuia în limba română, vezi Raisa Nanu, în „Analele Universității București", nr. 25 (seria filologie), an. XI (1962), p. 402—440.

[1] Vezi T. Arghezi, *Pagini din trecut*, ed. a II-a, ESPLA, 1956, p. 451.

[2] Vezi „Luceafărul", an. I (1958), nr. 6, p. 7, col. 2.

[3] Vezi M. Eminescu, *Proza literară*, București, Editura „Cugetarea", p. 183.

[4] Pentru o atestare, vezi revista „Cinema", nr. 6 din 1964, p. 15, col. 2 și 3.

[5] Vezi *Studii istroromâne*, vol. II, București, 1926, p. 121.

[6] Acad. Al. Graur ne-a atras atenția că a auzit adj. *atracțios*, pentru care am aflat recent încă o atestare în SMFC, IV, p. 107. Deci trebuie abandonată ideea că *atracțiozitate* ar fi un derivat direct de la *atracție*.

țiozitate, malițiozitate și altele sînt împrumuturi, și nu derivate în interiorul limbii române. Important este că ele au putut fi analizate, pe de o parte în *grațios, malițios* etc. + *-itate*, iar, pe de altă parte, în *grație, maliție* etc. + *-ozitate*. Astfel de false analize au permis derivarea abstractului *atracțiozitate* direct de la tema substantivală *atracție*.

Dacă acesta nu poate fi interpretat altfel decît am arătat mai sus, **sticlozitate** se explică foarte simplu ca un derivat de la adjectivul *sticlos* + suf. *-itate* (nu ca în DLRM, s.v.: — Din *sticlă*). Această etimologie este cu atît mai surprinzătoare cu cît *sticlozitate* e definit chiar în dicționarul citat prin „însușirea de a fi sticlos".

Albol etc. Este numele unui preparat care servește la spălatul rufelor, al geamurilor etc. Se pare că e un derivat relativ recent, din moment ce nici un dicționar nu-l înregistrează. Îl semnalăm mai mult pentru a discuta, cu acest prilej, sufixul neologic **-ol**, care tinde să devină foarte productiv în limba română actuală. Mai departe se va vedea că V. Bogrea îl explică și pe **rasol** (din expresia „a da rasol") tot ca o formație românească de la *ras* + suf. *-ol*[1]. Dacă această etimologie este corectă (cum înclinăm să credem), atunci înseamnă că sufixul în discuție este, într-adevăr, mai vechi decît ne-am închipuit, cînd l-am semnalat în LR, XIV (1965), nr.6, p.657[2]. În limba română el n-a devenit cu adevărat productiv decît în ultima vreme și spre această concluzie ne conduc cîteva formații relativ recente, pe care, negăsindu-le în dicționarele străine, le considerăm românești: **apretol, azurol** „albăstreală de rufe lichidă", **bronzol, emulsol** (un soi de vopsea), **impregnol, inol, osacol** „clei de oase măcinate" etc.

O formație cu sufixul *-ol* (care ar trebui inserată în dicționare) este și **pelicanol**, derivat, în mod evident de la *pelican* (pe ambalajul acestei paste de lipit a fost desenat, la început, un pelican). Deși nici pe acesta nu l-am găsit în dicționa-

[1] Pentru detalii vezi cele spuse în subcapitolul *„Etimologia populară latentă"* (p. 237).

[2] Vezi și Stelian Dumistrăcel, în LR, XV (1966), nr. 6, p. 590.

rele altor limbi, nu avem totuși deplina siguranță că s-a format în limba română. Același lucru se poate spune, firește, și despre unele derivate citate mai sus. Dar, indiferent dacă unele dintre ele sînt sau nu împrumuturi, nu încape îndoială că există și formații românești cu sufixul *-ol* (de origine franceză, germană etc.). Acest sufix derivă numai substantive și el a putut fi detașat din neologisme de felul lui *benzol, mentol, naftol, sidol, terpinol, vitriol* etc., dintre care unele analizabile chiar în românește[1].

Aluniu etc. În DLRM (s.v.) este considerat un derivat de la *alun* + suf. *-iu*, deși e definit „de culoarea alunei". Aceeași surprinzătoare eroare ne întîmpină și în DA (s.v.), de unde a trecut, probabil, în DLRM. În acest din urmă dicționar mai sînt și alte formații similare, explicate în mod mecanic. Astfel adjectivul **castaniu** „de culoarea castanei" e derivat de la *castan*, **zmeuriu** „de culoarea zmeurei" de la *zmeur* etc. Pentru *măsliniu, portocaliu* și altele se admite, totuși, că provin de la numele fructului, deși nu vedem ce deosebire există între aceste derivate și cele din prima categorie.

O greșită explicație i se dă (în DLRM, s.v.) și lui **liliachiu** „de culoarea liliacului", despre care aflăm că este un împrumut din ngr. *lulaki* „indigo" ! Acest etimon, e valabil pentru substantivul *lulachiu* (cu varianta *lolachiu*), pe care DA îl înregistrează, considerîndu-l „rar și învechit". Sensul lui este de „culoare albastră, sineală, indigo", ceea ce se potrivește cu ngr. λουλάχι. Cît privește adjectivul[1] *liliachiu* acesta este o formație de la *liliac* + suf. *-iu*, eventual după tc. *leylâkı* (cum se arată și în DA, s.v. *liliac*).

Antonpannesc etc. A fost creat, în mod sigur, de G. Călinescu, la care l-am întîlnit de cîteva ori. Cf.: „Tratativele între dona Garoça călugărița și Trotaconventos înfățișează o comedie superioară la modul *antonpannesc*, obiectiv"[2].

---

[1] Etimologia îndepărtată a acestui sufix internațional este lat. *oleum* „ulei" (cele mai multe dintre preparatele denumite prin derivate cu *-ol* sînt pe bază de ulei).

[2] Vezi G. Călinescu, *Impresii asupra literaturii spaniole*, ed. I, București, 1946, p. 153. Tot acolo se mai întîlnesc *cervantesc* și *donjuanesc*

În *Istoria literaturii române* de același autor (p. 421) se întîlnește și **nastratinesc** (< n. pr. *Nastratin* + suf. *-esc*)[1]. În limbajul criticii literare procedeul „călinescian" de a deriva adjective de la numele proprii cu ajutorul sufixului *-esc* a început să fie imitat. Dintre formațiile de aceeași natură cu *antonpannesc* și *nastratinesc* notăm pe **novăcesc** (atestat de mai multe ori): „Figura impresionantă și atît de populară a viteazului Baba-Novac constituie probabil originea surprinzătoarei înfloriri a eposului *novăcesc* în țările române"[2]. În continuare mai apar: „ciclul *novăcesc*" (p. 42), „cîntecele *novăcești*" (p. 47) etc. Alte exemple de formații cu sufixul *-esc* dă Luiza Seche, în LR, XI (1962), nr. 5, p. 563: **cantemiresc**, **caragialesc**, **luchianesc** etc. Spre deosebire de acestea, pe *dantesc*, *michelangiolesc* și *molieresc* (citate tot acolo și puse pe același plan cu cele dintîi) le vom considera împrumuturi.

Sufixul neologic **-esc** trebuie deosebit cu grijă de celălalt sufix adjectival omonim, care e, foarte probabil, de origine tracă[3]. Cel dintîi are, în românește, origine multiplă și anume: italiană, franceză și spaniolă. El a putut fi detașat din unele derivate împrumutate, cum ar fi: *dantesc* (< it. *dantesco*, fr. *dantesque*); *boccaccesc*[4] (< it. *boccaccesco*); *michelangiolesc* < it. *michelangiolesco* (IORDAN, LRA, p. 171); *molieresc*[5] (< fr. *moliéresque*); *cervantesc* (< span. *cervantesco*) etc. Deși va fi întotdeauna serios concurat de sufixul *-ian*

(p. 312), dar pe acestea le interpretăm ca împrumuturi din limba spaniolă (< *cervantesco* și *donjuanesco*), normale în opera citată a lui George Călinescu. În altă parte același autor mai folosește pe *giottesc* și pe *tizianesc* (vezi *Cronicile optimistului*, EPL, 1964, p. 262, 295 și 361). Nici acestea nu sînt creații persoanle, ci împrumuturi din limba italiană, în care există *giottesco* și *tizianesco* (vezi DIZ. ENC. ITAL., s.v.).

[1] Pentru o altă atestare a lui *nastratinesc* (tot la G. Călinescu) vezi IORDAN, LRA, p. 171. În același loc (cu ocazia discutării sufixului „autohton" *-esc*) mai sînt citate *antonpannesc* și *buridanesc*. Despre acestea se spune că „ar putea fi tot atît de bine formate cu fr. *-esque*". Ceea ce vrem să dovedim aici este că un sufix **-esc** există și în limba română, iar originea lui este nu numai franceză, ci și italiană și spaniolă (vezi exemplele citate mai sus).

[2] Vezi *Introducerea* la *Balade populare românești*, EPL, 1964, p. 40.

[3] Vezi A. Graur, *Mélanges linguistiques*, vol. I (1936), p. 71 și urm.

[4] Pentru o atestare a acestuia, vezi „Viața românească", an. XI (1958), nr. 3, p. 186, col. 3.

[5] Vezi, de ex., „Scrisul bănățean", VIII (1957), nr. 11, p. 69.

(care derivă tot adjective de la nume proprii și care este extrem de productiv), *-esc* va rămîne în limbă și productivitatea lui va crește. În cazul lui *caragialesc*, se poate spune că acesta este chiar mai frecvent decît sinonimul lui *caragialian*. În mare măsură, formațiile cu *-esc* se explică (asemenea celor cu suf. *-ian*) prin tendința mai veche de a înlocui atributul substantival cu funcție de „genitiv al autorului" printr-un atribut adjectival corespunzător[1].

Bănuielnic etc. Dicționarele care înregistrează acest adjectiv (DA, CADE, TDRG și DLRM) îl interpretează ca un derivat de la *bănuială* + suf. *-nic*. Avînd în vedere că *bănuielnic* se apropie din punct de vedere semantic de numele de agent[2], mult mai plauzibilă ni se pare derivarea lui de la verbul *bănui* cu suf. *-elnic*. Această soluție este valabilă și pentru **cheltuielnic** (pe care DA și DLRM îl derivă de la *cheltuială* + suf. *-nic*), pentru **bîrfelnic** „bîrfitor" (în DA, s.v. din *bîrfeală* + *-nic*); pentru **risipelnic** (greșit explicat în DLRM ca un derivat de la *risipă*) etc. În cazul unor forme ca **părelnic** și **prielnic** chiar dicționarele sînt obligate să admită derivarea de la verbe, dar aceasta fiindcă nu există abstractele **părează* și **priială*. A. Graur (în *Nom d'agent et adjectif en roumain*, Paris, 1929, p. 37—39) admite existența unui sufix compus *-elnic* (cf. și IORDAN, LRA, p. 170). G. Pascu nu l-a discutat în lucrarea sa *Sufixele românești*, dar l-a adăugat la sfîrșit, considerîndu-l de origine slavă. Din păcate autorul nu dă decît două exemple (*feciorelnic* și *botelnic* „o curea de la căpăstru care trece peste botul calului")[3], așa că la el acest sufix poate fi considerat nestudiat. Din slavă *-elnic* a fost împrumutat prin cuvinte ca *jertfelnic*, *pomelnic* și *vremelnic*, dar, după cum se vede, aici are altă valoare decît în exemplele citate mai sus. O cercetare detaliată și avînd o bază istorică ar putea dovedi că suf. *-elnic* s-a mai putut naște și în limba română din

[1] Mai pe larg vezi discuția la Luiza Seche, în articolul *Despre formațiile de tipul „eminescian", „arghezian" în critica românească contemporană*, în LR, XI (1962), nr. 5, p. 556 și urm.

[2] DA îl definește astfel: „care bănuiește lesne, bănuitor, bănuicios, care dă lesne prilej de bănuială".

[3] Vezi PASCU, p. 429.

-cală + *-nic*[1]. Aceasta înseamnă că unele derivate (cum ar fi, de exemplu, **îndoielnic**) s-au format prin adăugarea suf. *-nic* la abstractele verbale în *-eală*[2]. În general e greu de făcut deosebirea între derivatele din ultima categorie și cele de felul lui *bănuielnic* etc. Atestările și criteriul semantic ne permit, uneori, să facem distincția amintită. *Îndoielnic* nu înseamnă „care se îndoiește" (așa cum *bîrfelnic* înseamnă „care bîrfește"), ci „care provoacă îndoială sau îndoieli". Este adevărat că și *bănuielnic* (pe lîngă înțelesul obișnuit de „bănuitor") îl mai are și pe acela de „care dă naștere la bănuieli" (DA, s.v.), dar pentru acest sens n-am găsit nici o atestare în dicționare sau în alte izvoare, ceea ce înseamnă că este rar. Spre deosebire de *îndoielnic* (care e un cuvînt vechi în limbă și uzual), *bănuielnic* e mai recent și, probabil, mai puțin uzitat[3].

Broscăresc „al broaștelor, de broaște". Pentru prima oară a fost inserat în DLRLC împreună cu o atestare din Slavici: „Apa rămîne însă pe vale, formînd multe locuri de adăpost pentru neamul *broscăresc*". SLAVICI, O.I p. 55. Din DLRLC, cuvîntul a trecut și în DLRM, unde i se dă următoarea indicație etimologică: — Din *broscărie* + suf. *-esc*. Nici o îndoială că etimologia corectă este din *broască* + suf. *-ăresc*. Cf. și *copilăresc*, *vulpăresc* etc., explicate chiar în DLRM ca derivate de la *copil*, *vulpe* etc. + *-ăresc* (desprins din *grădinăresc*, *lăutăresc*, *meșteșugăresc* și altele, care sînt formații normale de la numele de agent *grădinar*, *lăutar* etc. + suf. *-esc*).

Bunică. S-ar părea că în cazul acestui diminutiv nu există nici o dificultate în a-l interpreta ca o formație de la *bună*

[1] Vezi discuția la Al. Graur, în *op. cit.*, p. 38.

[2] Cum a admis K. Loewe, *Die Adjektivsuffixe im Dacorumänischen*, în JAHRESBER., XVII (1910), p. 78. Cf. și TDRG (s.v. *jertfelnic*).

[3] DA exagerează, totuși, cînd îl consideră „o formație literară de pe la mijlocul veacului trecut, ieșită cu totul din uz și atestată numai în dicționare". Cert este însă că acest derivat s-a putut forma direct de la verbul *bănui*, din moment ce a apărut în limbă, cînd exista deja suf. *-elnic*. Pentru alte formații cu suf. *-elnic* (*prepuelnic*, *zărelnic* și *văpăielnic* <*văpaie*), vezi IORDAN, LRA, p. 170.

„bunică" + suf. *-ică*. DLRM găsește și aici o soluție „originală" explicînd cuvîntul ca un derivat de la *bun* (2) + suf. *-ică*. Este cam același lucru ca și cînd s-ar spune că *fetică* este un derivat de la *făt*, nu de la *fată*. O greșeală similară se întîlnește tot în DLRM, s.v. **broscuț** „pui de broască", despre care se spune că provine din *broască* + suf. *-uț*. În realitate *broscuț* este un derivat regresiv de la *broscuță*, iar acesta este diminutivul normal al lui *broască*. Trebuie reținut, ca o chestiune de principiu, că sufixele *-ic* și *-uț* se adaugă numai la substantive masculine și neutre, iar *-ică* și *-uță* la forme de genul feminin [1].

Compozițional etc. Cu sensul de „privitor la compoziția unei opere de artă" este înregistrat numai în DLRM, dar nu i se dă etimologia. O primă atestare a acestui adjectiv se găsește la IORDAN, LRA, p. 159), unde cuvîntul e considerat o formație cu suf. *-al* (ca și *concepțional, direcțional, educațional, instituțional* etc., citate tot acolo). Dintre acestea, credem că unele sînt împrumuturi din limba franceză)de ex. *direcțional* < fr. *directionnel, instituțional* < fr. *institutionnel* etc.). Cît privește pe *compozițional*, acesta este, după părerea noastră, un derivat de la *compoziție* + suf. *-onal*. Existența acestui sufix compus mai poate fi probată și cu ajutorul altor derivate, dintre care amintim pe **gravitațional**, **petițional** și **tehnoredacțional** „care ține de tehnoredactare, privitor la tehnoredactare". Pentru nici unul din aceste derivate nu am găsit modele în vreo limbă străină, dar ele ar putea, totuși, să existe și să nu figureze în dicționare. Afirmația este valabilă și pentru o parte din numeroasele formații citate de acad. Iorgu Iordan în SCL, XV (1964), nr. 4, p. 410 — 415 : *competițional, intonațional, tranzițional* etc. Existența suf. *-onal* a fost recunoscută de Laura Vasiliu, într-un articol intitulat *Sufixul -(i)on*, publicat în SMFC, vol. II, p. 179—180 (vezi în special p. 183) [2]. Prezența lui

[1] Pentru cîteva excepții de la această regulă generală și care se referă numai la sufixul *-ică*, vezi PASCU (p. 171), unde sînt înregistrate unele nume de plante ca: *aurică* (< *aur*), *puricică* „iarba puricelui" (< *purice*) etc.

[2] Autoarea a pus, de fapt, în lumină suf. **-(i)on** care prin combinație cu *-a,-al,-ar,-ism,-ist* dă *-(i)ona, -(i)onal, -(i)onar, -(i)onism, -(i)onist*. Multe

-onal, în limbă, se face tot mai clar simțită, pe măsură ce se înmulțesc formațiile de felul celor pe care le-am citat mai sus. Acest sufix a fost desprins dintr-o serie de adjective împrumutate din franceză, și, mai rar, din latină, italiană sau germană[1]: *senzațional*, *excepțional*, *redacțional*, *convențional* etc. Altele pot fi atît împumuturi cît și formații românești (ex. **emoțional** < *emoție* + *-onal*, cf. germ. *emotional*). După cum se știe, în limba română, există neologisme care cunosc două forme (una cu sufixul *-iune* și alta terminată în *-ie*). Încă din secolul trecut, formele scurte au început să se impună și, în multe cazuri, astăzi ele sînt singurele uzuale. În special adjectivele corespunzătoare acestora din urmă (cf. *corecțional*, *senzațional*, *tradițional* etc.) au fost ușor descompuse în *corecție*, *senzație*, *tradiție* etc. +suf. *-onal* (care a început să devină productiv). Unele derivate cu acest sufix sînt absolut de prisos, de vreme ce au, în limbă, sinonime perfecte. Este cazul lui **contradicțional** „contradictoriu" (semnalat în LR, XI (1962), nr. 3, p. 288: „Hegel va formula legea relațiilor *contradicționale*".

Corectitudine etc. CADE și DN îl deduc din lat. *correctitudo*, dar acesta, chiar dacă va fi existat, a fost rar și nu e nevoie să fie invocat pentru a explica termenul românesc în discuție. DA și DLRM îl consideră format în românește, ceea ce ni se pare mult mai probabil, însă ar fi trebuit să se facă și precizarea că e un derivat cu suf. *-itudine*. Că acest sufix există ne-o dovedesc alte formații de felul lui *corectitudine*, cum ar fi: **concretitudine**, **completitudine**[2], **incomplectitudine**[3] (sic), **directitudine**[4] și **sterpitudine** (pe care chiar dicționarele recente îl derivă de la *sterp*). Ultimul

---

dintre explicațiile etimologice date în articolul citat nu sînt de loc convingătoare: *emoțional* (< *emoționa*), *excepționa* (< *excepțional*), *recepționa* (< *recepționar)* etc. Vezi și cele spuse mai departe despre *viziona* (p. 142).

[1] Unele derivate recente în *-onal* sînt, fără îndoială, împrumuturi din limba engleză. Din domeniul terminologiei lingvistice structuraliste sînt citate de către acad. Iorgu Iordan: *distribuțional*, *funcțional*, *informațional*, *opozițional*, *poziționa*l și *relațional* (în SCL, XV (1964), nr. 4, p. 410.

[2] Vezi „Contemporanul", nr. 34 (1037) din 26 august, 1966, p. 3, col. 6.

[3] Vezi „Viața românească", nr. 1 din 1966, p. 139, col. 2.

[4] Vezi GL, nr. 11 (697) din 17 martie, 1966, p. 3, col. 6.

derivat probează nu numai existența sufixului *-itudine*, ci și productivitatea acestuia, fiindcă a fost adăugat la o temă veche. Împrumuturile din care a fost izolat sînt *exact*itudine, *cert*itudine, *prompt*itudine, *plat*itudine etc.

Cubanez. Acest derivat curios este amintit, în treacăt, de către acad. Al. Graur (în ER, p. 18), unde este trecut printre formațiile românești de la teme străine cu ajutorul suf. *-ez*. Dacă în cazul unora dintre exemplele citate acolo există oarecare îndoială că s-au format în mod independent de vreun model străin [1], pe *cubanez* nimic nu ne împiedică să-l considerăm ca fiind o „creație" pur românească. Și aceasta fiindcă, sub forma nerecomandabilă cu două sufixe avînd absolut aceeași valoare, el nu există în nici o limbă din care româna ar fi putut să-l împrumute (cf. fr. *cubain*, it., span. *cubano* etc.). Dar cum se va fi născut, în românește, acest derivat unic în felul lui? La rigoare s-ar putea admite exclusiv analogia cu numeroasele nume de locuitori străini, terminate în *-ez* (cf. *francez*, *polonez* etc.). În cazul lui *cubanez* această explicație ni se pare insuficientă, de aceea vom încerca s-o completăm.

Din cît ne-am putut da seama (urmărind acum cîțiva ani comunicatele din presă și mai ales de la radio) cel de-al doilea sufix a apărut, inițial, la forma de plural a derivatului. În perioada cînd a avut loc intervenția din Cuba se vorbea, paralel, despre lupta patrioților *cubani* și despre acțiunile mercenarilor plătiți de S.U.A. Dar sintagma *luptătorii cubani* (foarte mult folosită în perioada amintită) era adeseori ambiguă și nu încape îndoială că unii vorbitori au reacționat în mod inconștient față de această combinație sintactică echivocă (poate și față de altele), preferînd forma *cubanezi*. De la acest plural mult întrebuințat s-a refăcut un singular *cubanez*, deși nu este exclusă nici posibilitatea formării acestuia direct de la *cuban* + suf. *-ez*. În orice caz, numai analogia luată împreună cu tendința de evitare a unei „omonimii intolerabile" [2] explică satisfăcător apariția, în

[1] Vezi și rezervele academicianului Al. Graur, formulate în ER, la p. 17 și 18.

[2] După binecunoscuta expresie a lui Jules Gilliéron.

limba română actuală, a acestui derivat curios cu două sufixe sinonime[1].

Degetar etc. Tiktin lasă cuvîntul fără etimologie, ceea ce înseamnă că a văzut aici o anumită dificultate. Scriban admite că e un derivat de la *deget* cu suf. *-ar*, dar nu exclude nici ipoteza că ar fi moștenit din lat. *digitale*. În celelalte dicționare (PEW, nr. 498; CADE, nr. 479; DU etc.), *degetar* este dedus din lat. *digitale*, deși acesta era adjectiv și însemna „gros de un deget, de grosimea degetului". Vom arăta îndată de ce această etimologie nu ni se pare corectă. Deocamdată precizăm că nu este de loc obligatoriu ca numele instrumentului și al plantei (cunoscută în știință sub numele de „digitalis ambigua") să provină din același etimon. Acest lucru l-au pierdut din vedere toți lexicografii noștri (vezi CDDE, nr. 479, CADE, DU, DLRM, SDLR etc.) precum și PASCU (p. 90), pentru care atît *degetar* „dé" cît și *degetar* „digitale" provin din lat. *digitale*. Lăsînd la o parte faptul că presupusul etimon latin n-ar fi trebuit să dea în română chiar *degetar*, vrem să mai arătăm că împotriva acestei etimologii se poate aduce, înainte de toate, un argument de ordin logic și, totodată cronologic. Strămoșii noștri n-au folosit, desigur, un astfel de obiect așa cum nu-l folosesc nici astăzi foarte mulți oameni simpli din mediul rural. A admite că *degetar* e moștenit din latină, deși obiectul pe care acesta îl denumește n-a existat, la noi, în trecutul mai îndepărtat, înseamnă a pierde din vedere principiul elementar și binecunoscut care stă la baza metodei de cercetare „cuvinte și lucruri". După părerea noastră rom. *degetar* nu poate fi decît un derivat foarte normal de la *deget* + suf. *-ar*, și spre această concluzie ne conduc și atestările (cuvîntul nu este înregistrat pînă în veacul al XX-lea)[2].

[1] *Cubanez* este asemănător prin final, dar nu și ca structură morfematică, cu *albanez* (care va fi contribuit chiar la apariția celui dintîi). Dar acesta din urmă este sigur împrumutat (cf. it. *albanese*, fr. *Albanais*), după cum tot un împrumut este și *javanez* (< fr. *Javanais*). Pentru o atestare, vezi revista „Magazin", nr. 405 din 10 iulie, 1965, p. 3, col. 1: „Tînăra indoneziană purtînd un costum tradițional *javanez*".

[2] În SDLR (s.v.) se face precizarea că degetarul a fost inventat abia în secolul al XVII-lea de către un giuvaergiu olandez, dar nu știm de unde deține Scriban această informație, care pare a fi inexactă.

Împreună cu *degetar* trebuie discutat **lăptar**, pe care PEW (nr. 937), CDDE (nr. 944), DU, DA, CADE și DLRM îl explică prin lat. *lactarius*. Aceeași etimologie îi dă cuvîntului și PASCU (p. 88). Tiktin nu-i arată proveniența, iar Scriban admite, fără motive, două posibilități: derivat de la *lapte* sau din lat. *lactarius*. Chiar dacă foneticește *lăptar* se explică perfect din lat. *lactarius*, ca nume de ocupație el n-a existat în trecutul îndepărtat, deci este indiscutabil format în românește (< *lapte* + suf. *-ar*). Cf. și sinonimul *laptagiu* (< *lapte* + suf. *-agiu*).

După cum a arătat acad. Al. Graur, nimic nu se opune nici explicării lui **apar** ca un cuvînt format în românește de la *apă* + suf. *-ar*[1]. În general, dicționarele îl socotesc și pe acesta tot moștenit din latină (< *aquarius* „de apă", „în legătură cu apa" etc.), dar în vremea marilor migrații n-a existat la noi meseria de a p a r, așa cum n-a existat, desigur, nici aceea de l ă p t a r. Neexistînd în decursul istoriei poporului român vînzători de lapte (la oraș!) și oameni care se îndeletniceau cu căratul apei spre a o vinde, e limpede că astfel de cuvinte trebuie privite ca simple formații interne ale limbii române.

Fiind vorba despre un derivat cu același sufix (*-ar*), îl discutăm aici și pe **frăgar**. Acesta se folosește regional (în special prin Ardeal) cu sensul de „dud alb sau negru". PASCU nu-l înregistrează, DU și TDRG nu-i dau etimologia, iar DA, CADE, SDLR și DLRM îl explică greșit din *frag* + suf. *-ar*. Aceeași explicație o întîlnim și în SMFC, vol. III, p. 148. Numele pomului provine indiscutabil de la al fructului, deci de la *fragă*, care prin Ardeal înseamnă și „dudă": „Să sporești frăgari..., pentru că galițele foarte bine se hrănesc cu *fragile* ceale ce cad". ECONOMIA, 210 (în DA, s.v. *fragă*). O dovadă că *frăgar* nu este un derivat de la *frag*, o constituie și faptul că acesta e foarte rar (în mod obișnuit se folosește numai numele fructului, nu și al arbustului). Ca formații similare pot fi citate: **porumbar** (< *porumbă* + suf. *-ar*), **bobițar** (reg.) „agriș" < *bobiță* + suf. *-ar* (pentru că fructul este format din multe bobițe) și **pomițar** (reg.)

---

[1] Vezi GRAUR, SLG, p. 457 și *Mots „reconstruits" et mots „attestés"*, în BL, II (1934), p. 18.

„dud" < *pomiță* (2) „fructul unei tufe de fragi" + suf. *-ar* [1].

Deductibil etc. Lipsește din toate dicționarele, deși ar fi trebuit înregistrat măcar în cele recente. L-am auzit de multe ori și l-am întîlnit chiar în scris. Dăm un singur citat dintr-o revistă de lingvistică: „. . . pe care se bazează diateza reflexivă și diateza pasivă, ușor *deductibile* din diateza activă" (SCL, XV (1964), nr. 2, p. 198).

În franceză, italiană și latină n-am găsit nimic care ar putea să-l explice ușor pe *deductibil*; de aceea îl vom interpreta ca o formație românească, fie ea și foarte curioasă, din *deduc* (prez. ind. al lui *deduce*) + **-tibil** (o variantă românească a sufixului neologic *-bil*). În același mod mai trebuie explicat și **traductibil**, despre care în PLG, I (1959), p. 170 se spune că „e format în românește, după model latin", dar nu se arată nici modul de formare și nici presupusul model latinesc. Maria Iliescu (care a studiat sufixul românesc *-bil*) [2] înclină să-l considere pe *traductibil* de proveniență italienească. În articolul citat, referindu-se la adjectivele *cunoștibil* și *traductibil* (semnalate mai întîi de acad. Iorgu Iordan) autoarea afirmă, la un moment dat: „Adjectivul din urmă poate să fie luat însă din italiană: *traducibile*" (p. 97) [3].

Dicționarele inserează și ele cuvîntul, dar fără a-i rezolva etimologia. Astfel CADE se mulțumește numai să-l definească, SDLR îl explică greșit din lat. *traductus* cu suf. *-ibil*, DLRM îl consideră un împrumut din fr. *traduisible* (modificat după *traducător*!), iar DN îl compară cu it. *traducibile*.

---

[1] Pentru ultimele exemple, vezi DA (mss.) și Elena Ciobanu, *Categoriile semantice create de sufixul* **-ar** *în limba română*, în SMFC, III, p. 148. Autoarea nu justifică în nici un fel de ce pe *bobițar*, *pomițar* și *porumbar* le consideră formate de la numele fructelor respective, iar pe *frăgar* îl derivă de la *frag*, cînd, de fapt, toate derivatele amintite sînt în aceeași situație.

[2] Vezi Maria Iliescu, *Sufixul adjectival* **-bil** *în limba română*, în SMFC, I, p. 85 și urm. (împreună cu o bibliografie a suf. *-bilis* în latină și a lui *-able*, *-ible* în franceză).

[3] În continuare se precizează, totuși (oarecum în contradicție cu cele afirmate mai sus) că forma „curentă" *traductibil* a apărut prin analogie cu alte derivate ale lat. *duco* (*reproductibil*, *reductibil* etc.).

După cum se vede, forma franceză și cea italiană diferă prea mult de cea a adjectivului românesc *traductibil* și constatarea este valabilă și pentru *deductibil*, căruia îi corespunde în italiană *deducibile*[1].

Pentru a explica pe *deductibil* și pe *traductibil* nu e nevoie să apelăm nici la italiană și (pentru al doilea) nici la franceză. Că se exagerează și de data aceasta în căutarea cu orice preț a unor etimonuri străine ne-o dovedesc și indicațiile etimologice care i se dau lui **intraductibil**, în DLRM și în DN (s.v.). Primul dintre cele două dicționare îl consideră pe *intraductibil* un împrumut din fr. *intraductible*, iar al doilea îl compară cu it. *intraductibile* și cu fr. *intraduisible*. În realitate de la *traductibil* a fost cît se poate de ușor să se formeze antonimul *intraductibil*, prin simpla adăugare la cel dintîi a prefixului **in-**. După cum se știe, în franceză se folosește, în mod curent, *intraduisible*, iar în italiană *intraducibile*. Acestea și sînt normale ca adjective negative, fiindcă se opun, respectiv, lui *traduisible* și lui *traducibile* (nu inexistentelor **traductible* și **traductibile*)[2].

Revenind la formele românești *deductibil* și *traductibil*, precizăm că cele două adjective sînt mai recente decît altele cu o structură similară și împrumutate, de obicei, din limba franceză: *conduc***tibil**, *produc***tibil**, *reproduc***tibil**, *corup***tibil**, *incorup***tibil**, *percep***tibil** etc. Unele există și în latină (cf. *corruptibilis*, *perceptibilis* etc.), unde s-au format prin atașarea sufixului *-bilis* la teme participiale (*corruptus* < *corrumpere*, *perceptus* < *percipere* etc.). Altele s-au format în limba franceză cu suf. *-ible*, dar tot de la teme participiale latinești care conțineau un **-t-** etimologic. Cf. *conductible* (< lat. *conductus*, part. lui *conducere*) ,*productible* (< lat. *productus*, part. lui *producere*), *réductible* (< lat. *reductus*, part. lui *reducere*), *(in)descriptibile* (< lat. *descriptus*, part. lui *describere*) etc. Împrumutate în limba română, împreună cu verbele corespunzătoare, adjectivele *corup***tibil**, *conduc***tibil**, *percep***tibil** etc. au fost analizate în *corup-*, *conduc-*, *percep-* etc. + *-tibil*.

---

[1] În *Dicționar italian - român* (Editura științifică, 1963) it. *deducibile* este tradus prin „deductibil", ceea ce ar fi o dovadă în plus că acesta începe să devină un cuvînt cu o oarecare frecvență în limba română.

[2] În DLRM și **identificabil** este considerat o formație după fr. *identificable*, care nu există, în mod sigur (în franceză se folosește exclusiv *identifiable* < *identifier* + suf. *-able*).

Prin urmare nu influența italiană sau franceză explică apariția, în limba română, a lui *deductibil* și *traductibil*, ci falsa analiză a numeroaselor adjective de felul celor amintite mai sus. Această pseudoanaliză a dus la separarea unui element formativ **-tibil**, cu care a mai fost derivat și **conceptibil** „care poate fi conceput". Acad. Iorgu Iordan îl înregistrează (în LRA, p. 169), fără a-l explica. În italiană îi corespunde *concepibile*, care ar fi putut să-i servească cel mult ca model. Judecînd după aspectul lui formal, el pare tot o creație românească din *concep-* + *-tibil* (prin analogie cu *percep***tibil** *imperceptibil* etc.). Cît privește pe **cunoștibil** acesta provine de la *a cunoaște* + suf. *-bil* (după *cognoscibil*).

Toate derivatele cu *-bil* și cu variantele acestuia exprimă p o s i b i l i t a t e a. Cel puțin în limba română, acest sufix se adaugă numai la teme verbale[1]. De aceea DLRM greșește profund considerîndu-l pe **filtrabil** un derivat de la substantivul *filtru*! Dacă nu provine cumva din fr. *filtrable* (dat de DN, dar inexistent în dicționarele limbii franceze), atunci *filtrabil* este un derivat mai mult decît firesc de la verbul *filtra* + suf. *-bil*.

Eminescolog etc. Este un termen bine cunoscut, dar nu e înregistrat în nici un dicționar românesc. El a mai fost semnalat, în trecut, de către acad. Iorgu Iordan (în LRA, p. 227, n.5), împreună cu derivatul *eminescologie*, care e mai puțin folosit decît cel dintîi. Dacă îl reamintim aici, o facem mai mult pentru a atrage atenția asupra unui nou sufix, **-log**, care începe să devină productiv și care a fost desprins din neologisme împrumutate *(frazeo***log**, *caracter***olog**, *egipt***olog** etc.). Iată cîteva derivate pe care nu le putem explica prin nici o limbă străină: „**Țiganologii** nu sînt mulți în țară dar sanscriștii, după cît știu, sînt și mai puțini"[2]; „**Teatrologii, shakespearologii,** analizînd diferite fraze rostite de Hamlet, —scriu tomuri voluminoase..."[3]; „Procedeul...

[1] Mai precis la tema infinitivului. Singurul exemplu dat de Maria Iliescu (la p. 97) în care derivarea pare a porni de la tema participiului este *băubil*. La acest unic fapt (adeseori citat) adăugăm pe **omisibil**, necunoscut dicționarelor, dar atestat de două ori în SCL, XVI (1965), nr. 2, p. 219 și 221. Modelele după care a fost format sînt *admisibil, transmisibil* etc.

[2] Vezi „Steaua", IX (1958), nr. 4, p. 124.

[3] Vezi „Contemporanul", nr. 22 (920) din 29 mai 1964, p. 8, col. 5.

nu e apreciat nici de Sainte-Beuve, nici de Brunetière, nici de Thibaudet, nici de Gaëton Picon etc., constituind un monopol universal al cîtorva **sursologi** bucureșteni ..."[1]. La acestea îl mai adăugăm pe **japonolog** „specialist în studiul culturii și civilizației japoneze"[2].

După DLRM și DN ar fi format în românește și **sanscritolog** (< *sanscrit(ă)*, după *indolog*), însă același termen l-am găsit și în rusă, de unde el putea fi ușor împrumutat (< *санскритолог*)[3]. Nici despre *selenolog*[4] nu credem că e format în românește, dar nu i-am identificat încă etimonul străin.

Niște formații cu totul curioase, dar sigur românești mai sînt **lunolog** și **moftolog**. Despre cel dintîi s-a arătat că este o „creație" personală a lui Perpessicius și că sensul lui este de „lunatic"![5] Al doilea este aproximativ sinonim cu „moftangiu" și se întîlnește de cîteva ori în comedia *O scrisoare pierdută* de I. L. Caragiale. Cf. : „Nouă ni-e frică ... de ! că-și dă coate cu Cațavencu.... Cu *moftologul*" (Farfuridi)[6]. Despre un derivat regresiv nu credem că poate fi vorba, deși în opera citată a lui Caragiale apare (o singură dată, la p. 179) și *moftologie* : „Vii cu *moftologii*, cu iconomii, cu soțietăți, cu scamatorii, ca să tragi lumea pe sfoară... cu dăscălimea d-tale-... cu moftangiii d-tale" (îi spune Farfuridi lui Cațavencu). Sensul cuvîntului pare a fi de „tertip, șiretlic" etc. Fără a exista indicii sigure în acest sens, credem că *moftologie* derivă de la *moftolog* sau e o formație independentă de acesta de la *moft*. Precizăm că în cazul lui *moftolog* și al lui *țiganolog* noul sufix a fost atașat la cuvinte vechi, ceea ce este semnificativ pentru productivitatea lui. Formații glumețe ca **neo-**

---

[1] Vezi GL, nr. 50 (561) din 10 decembrie, 1964, p. 4, col. 5.

[2] DN înregistrează numai pe *japanolog* (< germ. *Japanolog*), dar nu credem că acesta se folosește în limba română.

[3] În alte limbi se folosesc derivate cu suf. *-ist* (cf. germ. *Sanskritist*, it. *sanscritista* etc.).

[4] Atestat în „Lumea", nr. 9 din 25 februarie, 1965, p. 17, col. 2.

[5] Vezi discuția la acad. Iorgu Iordan, *Neologisme și... neologisme*, în LR, XI (1962), nr. 3, p. 286.

[6] Vezi I. L. Caragiale, *Opere*, ESPLA, 1959, vol. I, p. 137. *Moftolog* mai apare la p. 140 (într-o replică a lui Brînzovenescu) și la p. 192: „Afară! afară *moftologul*"! La Caragiale sensul lui *moftolog* (ca de altfel și al lui *moftangiu*) este mai aproape de „mincinos" decît de „năzuros".

logismolog, arhaismolog etc. (auzite de la unii studenți) confirmă și ele, într-un fel oarecare, atît existența cît și productivitatea sufixului *-log*.

Fiică. Etimologia acestui derivat ni se pare foarte clară: la vechiul cuvînt românesc *fie* (< lat. *filia*), păstrat încă în *fie-mea, fie-ta, fie-sa,* a fost adăugat sufixul diminutival *-ică* și a rezultat *fiică* (accentuat pe sufix). În dicționare etimologia cuvîntului este altfel rezolvată. Astfel în DA (s.v.), *fiică* este considerat tot un derivat de la *fie*, dar cu sufixul *-că* (după analogia lui *maică*). Această greșeală, care a trecut apoi și în DLRM, provine, probabil, din DU (s.v.), unde *fiică* a fost interpretat, pentru prima oară, ca „derivat din *fie* sub influență analogică (cf. *maică*)".

Derivarea de la *fie* cu suf. *-că* o admite chiar Tiktin, care (în TDRG, s. v. *fie*) afirmă: „lat. *filia*; **fiică** = *fie* mit dem. slav. Suffix *-că*." În toate lucrările lexicografice citate s-a pierdut din vedere că suf. *-că* este moțional și că el se adaugă (aproape fără excepții) la substantive masculine, pentru a forma derivate care denumesc ființe de sex feminin (cf. *catîrcă, săteancă, româncă* etc.). El apare și ca sufix diminutival, dar de obicei în combinație cu alte sufixe (cf. *păsăruică, ferestruică, rățușcă* etc.). În PASCU (p. 228) *fiică* e privit tot ca un derivat cu suf. *-că* și e pus alături de *curteancă, fărancă, ghețușcă* etc. Dar *fie* + *-că* n-ar fi trebuit să dea, *fiică*, ci **fiecă*.

Și mai greșită ni se pare explicația lui Scriban, care îl pune pe *fiică* pe același plan cu *puică*: „dim. d. *fie* (1), ca *puică* d. *pui*" (SDLR, s. v.). După cum se știe, *puică* este, însă, un derivat creat prin moțiune, ceea ce nu e cazul lui *fiică*. Derivatul moțional se creează numai atunci cînd e nevoie de un nume pentru a se desemna ființa corespunzătoare de sex femeiesc sau bărbătesc. Or, în cazul lui *fiu* — *fie* (ambele transmise din latină) deosebirea de sex era deja exprimată, așa că, din acest punct de vedere, nu mai era necesară crearea unei noi forme feminine *(fiică)*. Iată de ce nici explicația din *Gramatica Academiei* (ed. I), vol. I, p. 130 nu poate fi acceptată (aici se arată că *fiică* e un feminin format de la *fiu* + suf. moțional *-că*). La obiecția pe care am formulat-o se mai poate adăuga una de ordin pur formal: din *fiu* + *-că*

trebuia să rezulte **fiucă*, nu *fiică*. Poate și din această cauză în ediția a II-a a operei citate *fiică* n-a mai fost menținut pe lista substantivelor mobile (formate cu sufixe moționale)[1].

Fotbalistic etc. În dicționare n-a pătruns încă, deși e foarte cunoscut din limbajul sportiv, unde se folosește cu precădere. Ca formație și ca sens, *fotbalistic* e cît se poate de clar, dar ca determinant pe lîngă substantivul *recital* nu ne-am fi așteptat să-l folosească cineva : „Gazdele și-au manifestat în acest fel simpatia față de sportivii români, care s-au întrecut pe sine oferindu-le un frumos recital *fotbalistic*..."[2]. Neexistînd în alte limbi, *fotbalistic* trebuie socotit o formație românească de la *fotbal* + suf. **-istic**. Tot în românește este format și *fotbalist* (căruia îi corespunde în franceză *footballeur*, în germană *Fußballspieler* < *Fußballspiel*, în italiană *calcista* < (gioco del) *calcio* „fotbal" ș.a.m.d.).

Despre sufixul *-istic* a scris acad. Iorgu Iordan în LRA (p. 176) și, mai recent, în articolul citat din SCL, XV (1964), nr. 4. La p. 416 (nota 20) se arată, în treacăt, că *-istic* este o variantă a lui *-ic* și că a luat naștere prin alipirea acestuia la teme în *-ist*. În continuare e citat *pianistic*, analizat, pînă la urmă, nu în *pianist* + *-ic*, ci în *pian* + *-istic*. Prin analogie s-a putut ajunge la **conținutistic** „privitor la conținutul unei opere literare", pe care acad. Iorgu Iordan îl respinge și nu fără motive. El a fost creat de G. Călinescu la care am mai întîlnit și pe **foiletonistic** (derivat cu același sufix)[3]. Spre deosebire de aceste formații, altele, care se întîlnesc, de obicei, tot la G. Călinescu, trebuie considerate împrumuturi, în special din limba italiană, căreia acest cărturar îi mai datorează și alte influențe. La el apare, de exemplu,

---

[1] Vezi *Gramatica Academiei*, ed. a II-a, vol. I, p. 62.

[2] Vezi „Informația Bucureștiului", nr. 3650 din 3 mai 1965, p. 3, col. 6. Se va ajunge, oare, la recital de *baschet*, de *handbal* sau chiar de *oină*? Din partea celor însetați de originalitate ne putem aștepta la orice. Dintre celelalte atestări ale lui *fotbalistic* mai notăm: „sezon *fotbalistic*", în „România liberă", nr. 7053 din 22 iunie, 1967, p. 3, col. 1, apoi „activitate *fotbalistică*" și „măiestrie *fotbalistică*", în „Scînteia", nr. 7383 din 26 iunie 1967, p. 3, col. 1.

[3] Pentru o atestare vezi *Istoria literaturii române...*, p. 830.

în mod sistematic *realistic* (< it. *realistico*)[1], asupra căruia vom reveni mai departe.

Cu privire la **-istic** sînt necesare cîteva precizări. Mai întîi credem că el ar trebui socotit un sufix compus, nu o simplă variantă a lui *-ic*. În al doilea rînd trebuie să admitem că acest sufix are în limba română origine multiplă și că el a fost extras din împrumuturi de origine franceză, italiană și chiar germană: *caracter***istic** (< fr. *caractéristique*, cf. it. *caratteristico*); *pian***istic** (< fr. *pianistique*, it. *pianistico*); *real***istic** (< it. *realistico*, cf. germ. *realistisch*); *umor***istic** (< fr. *humoristique*, it. *umoristico*, germ. *humoristisch*) etc.

Cînd există în alte limbi, e foarte greu, dacă nu chiar imposibil, de hotărît dacă derivatele în *-(ist)ic* sînt formații proprii limbii române sau sînt împrumuturi[2]. În această situație se află, spre exemplu, *folcloristic* și *neologistic*. Primul adjectiv este înregistrat numai în DN și e dedus din *folclor*, deși există în germană *folkloristisch*. Cf. și rus. *фольклористический*, care putea fi tradus în românește prin *folcloristic*, avînd în vedere că sufixul *-icesc* nu mai este, astăzi, productiv. Al doilea ar putea fi format în românește sau împrumutat din germană (< *neologistisch*). Notăm și cîteva exemple de formații cu sufixul *-istic* pentru care nu am găsit corespondente în dicționarele altor limbi: **calendaristic** (după SDLR și DLRM < *calendar* + suf. *-istic*); **peisagistic** (după DN și DLRM < *peisagiu*); **muzeistic** (lăsat în DN fără etimologie și definit: „referitor la muzeistică"). Sensul cuvîntului este în primul rînd de „referitor la muzee, de *muzeu*" (cf. „Așezămînt *muzeistic* la Pașcani")[3], ceea ce face probabilă derivarea lui în interiorul limbii române, însă de la *muzeu* cu suf. *-istic*, nu de la *muzeistică* prin derivare regresivă.

Cu mai multă certitudine le putem considera formate în românește pe **seminaristic** (< *seminar* + suf. *-istic*) și pe **șahistic** (ultimul absent din toate dicționarele): „Majoritatea confruntărilor s-au desfășurat la un înalt nivel *șahistic*"[4].

---

[1] Vezi, de exemplu, *op. cit.*, p. 423. Pentru alte atestări vezi p. 123.
[2] Cf. Iorgu Iordan, *lucr. cit.*, SCL, XV (1964), nr. 4, p. 415.
[3] Titlul unui articol din „România liberă", nr. 5520 din 13 iulie, 1962, p. 1, col. 5. Cf. și „Noi exponate *muzeistice*", titlul altui articol din „România liberă", nr. 5838 din 24 iulie, 1963, p. 2, col. 4—5.
[4] Vezi „Scînteia", nr. 6344 din 10 august, 1964, p. 3, col. 1.

Nu ne amintim să-l fi întîlnit semnalat pe undeva nici pe **cancelaristic**, care ne este cunoscut din combinația sintagmatică *stil cancelaristic*. Va trebui neapărat înregistrat în viitoarele dicționare, fiindcă mai apare și în alte îmbinări sintactice (cf. „deprinderi *cancelaristice*")[1].

Fumuriu etc. Tiktin și, după el, DLRM explică acest adjectiv din *fumuri* (pl. lui *fum*) + suf. *-iu*. Etimologia nu e corectă, din cauză că se admite derivarea de la un plural inexistent (atunci cînd, în mod excepțional, se întrebuințează la plural, *fum* are cu totul alt sens). CADE și DA îl consideră derivat de la adj. *fumur* (înv.) + suf. *-iu*. Acest sufix se adaugă destul de rar la teme adjectivale (vezi și PASCU, p. 221). De aceea ne întrebăm dacă *fumuriu* nu s-a format direct de la *fum* + *-uriu*. Cu sufixul compus **-uriu** a mai fost derivat **tuciuriu**, pe care DLRM îl explică, bineînțeles, din *tuciuri* (pl. lui *tuci*) + suf. *-iu*! Același dicționar admite totuși sufixul *-uriu* în cazul lui **plumburiu** „de culoarea plumbului, cenușiu, sur" (pe care îl derivă, în mod just, de la *plumb*, nu de la *plumburi*). N-ar fi exclus ca în același mod să se fi format și **alburiu** „albicios, albui, care bate în alb" etc. DA, DU, CADE și DLRM îl derivă din *alboare* „lucire, licărire albă" + suf. *-iu*. Lăsînd la o parte faptul că trebuia să rezulte * *alboriu*[2], ceea ce vrem să mai subliniem este că *alboare* (< lat. *albor, -oris*) e un cuvînt rar, aproape necunoscut. Afară de aceasta și semantic *alburiu* este mai apropiat de *alb* decît de *alboare*. Fără să arate cum s-a format, CDDE (nr. 36) îl trece pe *alburiu* printre derivatele de la *alb* și credem că aceasta este adevărata etimologie a cuvîntului (SDLR și TDRG nu-l explică în nici un fel). În ceea ce privește sufixul *-uriu*, acesta a putut fi ușor izolat din *timpuriu* (< lat. *temporivus*), care a fost descompus în *timp* și *-uriu*.

Manichiurat. În DLR acest adjectiv e înregistrat cu sensul de „care a fost supus manichiurii" și este bine explicat ca

[1] În „Viața românească", an. XV (1962), nr. 6, p. 230.

[2] Și numai după aceea *alburiu* (prin obișnuita trecere a lui *o* neacc. > *u*).

un derivat de la *manichiură* (trebuia totuși adăugat: + suf. *-at*). În permanentă căutare de etimonuri străine, DLRM îl consideră format după fr. *manicuré* (care este o invenție). Un astfel de adjectiv, chiar dacă ar exista în limba franceză, nu ar putea în nici un caz să aibă sensul cuvîntului românesc, fiindcă fr. *manucure* sau *manicure* (cu care ar trebui pus în legătură) este echivalent, din punct de vedere semantic, cu rom. *manichiuristă* și *manichiureză*[1].

Medalistică etc. Acad. Iorgu Iordan îl semnalează în LRA (p. 177), dar îl consideră format cu suf. *-ică* (femininul lui *-ic*). Ca derivat cu suf. *-ică*, *medalistică* n-ar putea proveni decît de la *medalist*, dar această explicație (admisă și în DLR, s.v.) nu ni se pare întemeiată. Sensul cuvîntului fiind de „ramură a numismaticii care se ocupă cu colecționarea și studierea m e d a l i i l o r", ar fi mai normal ca derivarea să fi pornit de la *medalie*, nu de la *medalist*. În DLRM (s.v.) *medalistică* este considerat un derivat de la *medalie*, dar se arată că e format cu suf. *-istic*! În cazul de față este vorba despre sufixul neologic compus *-istică*, a cărui existență și productivitate ne propunem să le dovedim în continuare. El e simțit și în *medalistică*, dar acest neologism este, foarte probabil, un împrumut din italiană (< *medaglistica*), nu o formație în interiorul limbii române, cum se admite și în DN (s. v.).

Alți termeni (cum ar fi cei din domeniul lingvisticii) sînt, de asemenea, împrumutați și nu întotdeauna dintr-o singură limbă: *albanistică*, *balcanistică*, *anglistică*, *germanistică*, *romanistică* etc. După cît se pare, în special din germană și din franceză am primit o serie de nume de discipline, dintre care notăm: *arhivistică* (< fr. *archivistique*, germ. *Archivistik*); *jurnalistică* (< germ. *Journalistik*); *romanistică* (< germ. *Romanistik*, fr. *romanistique*); *slavistică* (< germ. *Slawistik*); *silogistică* (< fr. *syllogistique*) etc.

---

[1] În *Grand Larousse encyclopedique* (s.v.), *manucure* e astfel definit: „personne chargée des soins esthétiques des mains et en particulier des ongles". O definiție asemănătoare a cuvîntului există și în *Dictionnaire encyclopédique Quillet* (s.v.), precum și în alte dicționare ale limbii franceze.

După 23 August 1944, am împrumutat cîteva formații asemănătoare din limba rusă. Dintre acestea amintim pe *rusistică* (< *руссистика*), neinserat în dicționare, dar cunoscut (pentru o atestare vezi SCL, VIII (1957), nr. 4, p. 393) și pe *simbolistică* (< *символистика*), considerat în DN (s.v.) un derivat românesc de la *simbol*, iar în DLRM tot o formație românească, dar direct de la sinonimul *simbol*-[ică] + suf. *-ist-ică*! Pentru alte forme poate fi admisă o dublă etimologie. În această situație este, spre exemplu, *folcloristică*, pe care DLRM îl socotește format în limba română, iar DN îl lasă fără etimologie. Cf., însă, germ. *Folkloristik*, rus. *фольклористика*.

Împrumuturile amintite fiind analizabile, a putut fi detașat din ele un sufix compus **-ist-ică**, specializat pentru a deriva denumiri de discipline științifice sau ramuri ale artei.

În general e greu să diferențiem și aici împrumuturile de formațiile interne, dar în cîteva cazuri putem fi siguri că derivarea s-a realizat în limba română. Astfel **finougristică** pare a fi o creație personală, determinată de necesități momentane sau un fel de „ecou", în românește, al termenului rusesc corespunzător (*финно-угроведение*)[1].

Tot în românește s-au mai format, probabil, următoarele derivate, cărora nu le-am găsit corespondente în alte limbi: **miniaturistică** „studiul miniaturilor de pe manuscrisele vechi" (< *miniatură* + suf. *-istică*); **peisagistică** „ramură a picturii privind genul peisajului" (< *peisaj* + suf. *-istică*); **portretistică** „ramură a picturii care privește genul portretului" (< *portret* + suf. *-istică*) etc. DLRM se dovedește și de data aceasta extrem de inconsecvent, întrucît explică cele trei cuvinte în trei moduri cu totul diferite: *miniaturistică* (< *miniatură* + suf. *-istică*); *portretistică* (< *portretist* + suf. *-ică*) și *peisagistică* (< *peisagiu*). Alături de acestea, trebuie amintit și **foiletonistică** (< *foileton* + suf. *-istică*), destul de cunoscut, dar neînregistrat de dicționare. Iată o atestare: „.... pentru un G. Călinescu *foiletonistica* nu era

[1] Unica atestare a lui *finougristică* provine dintr-o recenzie a lui G h. M i h ă i l ă, publicată în „Lupta de clasă", nr. 10 din an. 1961, p. 111, col. 2. Autorul însuși înclină să creadă că este o creație a sa, fiindcă nu-și amintește să fi împrumutat cuvîntul din vreo limbă străină și nici să-l mai fi întîlnit la altcineva.

nici pe departe preocuparea fundamentală"[1]. În ultima vreme, a început să se folosească **muzeistică** (< *muzeu* + suf. *-istică*), înregistrat numai în DN, dar fără vreo indicație etimologică. Mai puțin cunoscut pare a fi **parodistică** (< *parodie* + suf. *-istică*), pe care nu l-am întîlnit decît o singură dată: „*Parodistica* lui Caragiale a semnalat și a atacat această tendință decadentă...."[2].

Molicid etc. Un foarte interesant sufix neologic al limbii române contemporane este **-(i)cid**, care la origine e un cuvînt independent: lat. *caedo, -ere* „a tăia, a ucide". Din element de compunere (cum a fost inițial) acesta s-a transformat în sufix mai întîi în limba franceză. Dacă facem abstracție de faptele nesigure sau cu etimologie greșită (în dicționare), se poate spune că acest sufix a produs puține derivate românești. **Larvicid** nu poate fi în nici un caz încadrat în această categorie, deoarece există în limba franceză (<*larvicide*)[3]. Dacă DLRM și DN îl socotesc, totuși, un derivat românesc de la *larvă*, aceasta se datorește unei insuficiente informații (vezi și cele spuse mai jos despre *liberticid*). Afirmația că limba română actuală cunoaște un sufix *-(i)cid* se întemeiază pe existența cîtorva derivate autentic românești, cum ar fi **molicid** „substanță care ucide moliile", **puricid** etc. (necunoscute dicționarelor). Dovada derivării lor în limba română trebuie găsită în faptul că temele la care a fost adăugat sufixul *-(i)cid* sînt vechi cuvinte românești (*molie, purice* etc.). Am văzut că *-(i)cid* a apărut mai întîi în limba franceză, de unde l-am împrumutat și noi împreună cu neologisme de felul lui: *bactericid* (< fr. *bactéricide*), *insecticid* (< fr. *insecticide*), *microbicid* (< fr. *microbicide*), *fratricid* (< fr. *fratricide*, cf. lat. *fratricida*) etc. După modelul lui *fratricid* s-a format **suroricid** „omorîtor de soră" (pentru care vezi DI, p. 254, col. 1)[4].

---

[1] Al. Piru, în „Ramuri", an. III (1966), nr. 11(28), p. 10, col. 3.
[2] Vezi „Viața Românească", an. XV (1962), nr. 6, p. 130.
[3] Vezi *Grand Larousse encyclopédique*, vol. VI, 1962, p. 615, col. 1.
[4] Acest derivat este destul de vechi, pentru că îl înregistrează și *Noul dicționar portativ de toate zicerile radicale și străine*...(București, 1862). Cf. Iorgu Iordan, în SCL, I (1950), fasc. 1, p. 78.

După Scriban și **liberticid** „care ucide sau desființează libertatea" ar fi format în limba română de la *libert*[ate] + *cid* (din *u-cid* etc.), dar există în franceză *liberticide* și nimic nu ne împiedică să admitem că el a fost împrumutat din această limbă (unde e atestat încă din 1792)[1]. Și mai serioase rezerve avem față de formarea, în românește, a lui **raticid**, deși nu l-am găsit în dicționarele altor limbi. A-l interpreta ca o formație românească înseamnă a admite implicit că a fost derivat de la o temă care nu există în limba română ca unitate lexicală independentă (<fr. *rat* „șoarece")[2]. S-ar putea ca *raticid* (inserat și în DN, dar fără etimologia imediată) să fie, totuși, un împrumut din franceză, adică din aceeași limbă din care am mai împrumutat pe *deratiza* (< fr. *dératiser*), înregistrat chiar în PL (s.v.). Terminologia științifică mai cunoaște probabil și alte derivate cu sufixul de origine lexicală *-(i)cid*, a cărui existență, în limba română, nu poate fi contestată.

—

Procesoman etc. Cu sensul de „persoană care are mania de a intenta procese juridice" a mai fost semnalat de către Florica Dimitrescu, în LR, XI (1962), nr. 4, p. 391, împreună cu o atestare din limba scrisă: „[N. C.] e un *procesoman* și un zurbagiu fără pereche"[3]. Autoarea a lăsat cuvîntul fără etimologie, probabil și din cauză că în alte limbi nu există, iar în românește nu este atestat **procesomanie* din care *procesoman* ar putea fi interpretat, la rigoare, ca un derivat regresiv. Ca fapt de vocabular, fie el și cu totul periferic, *procesoman* ne-a reținut atenția, întrucît face parte dintre acele formații cu ajutorul cărora vrem să dovedim existența, în limba română contemporană, a unui nou sufix, care a început să producă derivate. E vorba de **-man**, cu care credem că s-a format *procesoman* de la *proces*. Pentru a înțelege cum a apărut acest sufix neologic, sînt necesare cîteva

---

[1] Vezi NOUV. DICT. ÉTYM., p. 422 (s.v. *libre*).

[2] Cf. totuși adj. *silvic*, unanim admis ca un derivat din lat. *silva*, care (cu sensul de „pădure") nu s-a folosit niciodată în românește. Pentru secolul al XIX-lea, *silvă* e atestat o singură dată la D. Bolintineanu, dar ca un latinism neuzitat: „Stînca pare de *silve*-ncununată" (în DU și CADE, s.v.).

[3] Vezi „Scînteia", nr. 5293 din 20 sept. 1961, p. 2, col. 5.

precizări. Din limba franceză am împrumutat pe *angloman, cocainoman, morfinoman, megalom an* etc., paralel cu *anglomanie, cocainomanie, morfinomanie, megalomanie* etc. De obicei, substantivele de felul lui *anglomanie, cocainomanie, morphinomanie, mégalomanie* etc. sînt, în franceză, mai vechi și totodată normale, pentru că sînt formate cu *manie* < lat. med. *mania* „boală" (< gr. μανία). Spre deosebire de acestea, *anglomane, bibliomane, mégalomane, métromane* etc. sînt mai recente și se explică prin derivare regresivă. Dar despre o regulă fără excepții nu se poate vorbi, deoarece există și forme în *-mane* mai vechi decît cele formate cu substantivul (devenit sufix) *-manie*. În această situație se află, de exemplu, *mélomane,* care nu poate fi în nici un caz socotit derivat regresiv de la *mélomanie* (indiscutabil mai rar și mai recent decît cel dintîi)[1]. El e format direct de la gr. μέλος „cîntec", cu ajutorul unui element formativ *-mane* (< *manie*). După cum vedem, sufixul de care ne ocupăm există chiar în limba franceză și pe deasupra este destul de vechi: „*-manie* et *mane* sont des suffixes depuis le XVIIIe s."[2]. În timp ce fr. *-mane* a fost extras din derivate regresive de felul celor amintite mai sus (cf. și BLOCH—WARTBURG, s. v. *manie*), rom. *-man* a fost izolat din unele împrumuturi analizabile, cum sînt *angloman, cocainoman, morfinoman* etc. Despre împrumutarea lui *-man* direct din greacă nu credem că poate fi vorba, deoarece formațiile grecești care conțin elementul -μαν(ής), ori n-au pătruns în română, ori au fost împrumutate prin intermediul limbii franceze. Cf. ἐμμανής „maniac" (< pref. εμ- + μανία + suf. -ης sau μυδομανής > fr. *mythomane* > rom. *mitoman.*

Existînd,în limbă, *cocainoman, morfinoman* etc. n-a fost greu să apară, alături de ele, **sedalginoman**, fie și ca o creație efemeră cu intenții glumețe: „Sînt *sedalginoman,* spuse Prodan, observînd în coș un ziar cu reclama acestui medicament"[3].

Cu multă ușurință se adaugă *-man* la nume de locuitori străini, formînd derivate analoge ca sens și structură formală lui *angloman.* Dăm un singur citat care ni se pare edi-

[1] PL nici nu-l înregistează, în schimb îl conține pe *mélomane,* despre care aflăm (din alte izvoare) că datează încă din secolul al XVIII-lea. Vezi BLOCH—WARTBURG (s.v. *melo-*).

[2] Vezi NOUV. DICT. ÉTYM., p. 441 (s.v. *manie*).

[3] Vezi „Urzica", nr. 20 din 30 oct., 1964, p. 8, col. 1.

ficator în ceea ce privește capacitatea mai veche a lui *-man* de a produce derivate pe teren românesc: „Așadar, am fost pe rînd *turcomani*, *grecomani*, sau domnul știe ce încă; acum, din mila lui Dumnezeu, sîntem *franțezomani*; poate curînd vom trece și Manha în vrun balon aerostatic și atunci ne vei vedea *anglomani*“[1]. În lumina celor spuse despre sufixul *-man*, ne întrebăm dacă **scriptoman** nu este format direct de la *scripte*, nu neapărat din *scriptomanie*, prin suprimarea lui *-ie*. O astfel de ipoteză n-ar putea fi confirmată sau infirmată decît de atestări, dar acestea ne lipsesc, deocamdată. Un derivat recent cu *-man* este și **ședințoman** (< *ședință*), pe care nu-l vom socoti cuvînt compus, așa cum a fost el interpretat în SCL, XII (1961), nr. 1, p. 116.

Regularisi etc. Sensul acestui cuvînt învechit este de „a pune în ordine, a pune la cale, a aranja, a orîndui, a r e g u l a“ (cu mai multe atestări în DLRLC, s. v.). După Candrea, *regularisi* ar proveni din fr. *régulariser*, cu sufixul de origine greacă *-isi* (vezi CADE, s. v.). Scriban îl derivă „din *a regula* cu sufix ngr.“ (SDLR, s. v.), iar Șăineanu îl explică tot ca un derivat din *a regula*, dar printr-un intermediar grec modern, pe care nu-l menționează. Acceptînd etimologia lui I.-A. Candrea, DLRM o simplifică la maximum: — După fr. *régulariser*. În cazul lui **obligarisi** și **tratarisi**, același dicționar arată că primul verb provine din fr. *obliger* (lat. lit. *obligare*), iar al doilea din *trata* (fără nici o explicație suplimentară). În ce rezidă deosebirea dintre cele trei cuvinte ne-ar fi imposibil să arătăm. Este un lucru bine cunoscut că din fr. *régulariser* a rezultat, în limba română, *regulariza* (pe care CADE nici măcar nu-l înregistrează). *Regularisi* provine, în realitate, de la *a regula*, căruia i s-a adăugat sufixul de origine grecească **-arisi** (de fapt o variantă a lui **-isi**). Acest sufix a fost foarte productiv în special în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Iată o listă, de bună seamă incompletă, a formațiilor din aceeași categorie cu *regularisi*: *adresarisi*, *amanetarisi*, *anularisi*, *apelarisi*, *bombardarisi*, *comandarisi*, *combinarisi*, *confiscarisi*, *consumarisi*, *corespondarisi*, *criticarisi*, *declararisi*, *depozitarisi*, *dispozarisi*, *executarisi*, *figurarisi*,

[1] Vezi C o s t a c h e N e g r u z z i, *Păcatele tinereților*, ESPLA, 1959, p. 262.

insultarisi, maltratarisi, neglijarisi, obligarisi, ofensarisi, publicarisi, specularisi, transportarisi, tratarisi etc.[1]. Desprins din unele verbe de origine romanică, dar împrumutate prin intermediul neogreacăi cu forma pe care acestea o aveau la aorist, *-arisi* a început să fie adăugat, după aceea, și unor verbe luate direct din latină, italiană și franceză[2]. Toate verbele de felul lui *adresarisi, corespondarisi* etc. au dispărut definitiv din limbă, o dată cu moda care le-a pus în circulație. La dispariția lor au contribuit, în mare măsură, și scriitorii care le-au ridiculizat: Costache Facca, Costache Bălăcescu, Costache Negruzzi, Vasile Alecsandri și alții[3]. Iată de ce, astăzi, nu vedem prin ce și-ar mai justifica prezența într-un dicționar al limbii române m o d e r n e, niște formații complet desuete, cum sînt *obligarisi, regularisi, tratarisi* etc., explicate, pe deasupra, incorect sau incomplet.

Remușcător. Ca adjectiv (considerat „neobișnuit") este înregistrat pentru prima oară în DLRLC, unde se dă și un citat din GALACTION, O. I 58: „Nevinovații și suavii trandafiri... m-au torturat... ca o amintire *remușcătoare*".

Deși sensul cuvîntului e clar („care provoacă mustrări de cuget sau r e m u ș c ă r i"), etimologia lui este mai greu de precizat. DLRM o rezolvă, totuși, foarte simplu, considerîndu-l pe *remușcător* un derivat de la verbul *remușca* + suf. *-(ă)tor*. Dar nici în DLRM și nici în celelalte dicționare nu este inserat un verb *a remușca*! Presupunînd că ar exista, în limba vorbită, el n-ar putea fi decît un derivat regresiv din *remușcare*, format la rîndul lui din *re-* + *mușcare* (după fr. *remords*). Corect întrebuințat, *remușca* n-ar fi posibil decît

[1] Pentru atestarea acestor forme, vezi DA mss. sau DI (p. 446 și 447), precum și CILRL, vol. III *(Indicele de cuvinte,* p. 282 și urm.).

[2] Rom. *-arisi* îi corespunde în greacă ἁρισα (terminația de aorist a verbelor romanice împrumutate în această limbă). Elementul -αρ- este, de fapt, sufixul infinitival al verbelor italienești. Vezi GRAUR, ER, p. 161 și, mai pe larg, L. G á l d i, *Les mots d'origine néo-grecque en roumain á l'époque des Phanariotes,* Budapest, 1939, p. 121—122 (cu o bibliografie). Cf. și N. A. U r s u, în RRL, X (1965), nr. 1—3, p. 58.

[3] Pentru atestări din limba primilor trei scriitori, vezi și volumul *Primii noștri dramaturgi* (ediție îngrijită de A l. N i c u l e s c u), ESPLA, 1956, p. 99, 113, 156, 160, 172, 476, 483, 484 etc. Cîteva exemple din teatrul lui V. Alecsandri citează M a r i a M a r i n e s c u - H i m u, în CV, II (1950), nr. 4, p. 24 (*Un sufix cu sens ironic*: -isi).

cu sensul de „a mușca din nou", nu și cu acela de „a-și face mustrări de cuget"[1]. Din această cauză considerăm că adjectivul *remușcător* (el însuși „neobișnuit") trebuie socotit un derivat direct de la substantivul *remușc*[are] + *-(ă)tor*.

Sodomist. În DLRM e definit prin „persoană care practică s o d o m i a ", dar la etimologie este dedus din *sodom* + suf. *-ist*! Sensul lui *sodom* e de „mulțime, sumedenie (de oameni sau de animale), cantitate mare de ceva"; apoi „prăpăd, nenorocire, pustiire, potop". E limpede că, pentru a fi satisfăcut criteriul semantic, *sodomist* nu poate fi explicat decît din *sodom* [ie] „împreunare trupească nefirească" + suf. *-ist*.

Scrofuloză etc. În DN cuvîntul e socotit un împrumut din it. *scrofola*, deși nu se vede cum acesta ar fi putut deveni, în românește, *scrofuloză*! Pe deasupra sensul presupusului etimon italienesc este de „scrofulă", așa că, atît formal cît și semantic, etimologia din *Dicționarul de neologisme* nu-și găsește nici o justificare. Boala se cheamă, în limba italiană, *scrofolosi* (sau *scrofulosi*), prin urmare acestea ar fi trebuit, eventual, invocate. În DLRM (s.v.), *scrofuloză* e privit ca o formație românească de la *scrofulă*, dar nu se indică sufixul cu care a fost derivat. Dacă *scrofuloză* este format în românește (ceea ce nu e sigur, din cauză că există germ. *Skrofulose*), atunci derivarea de la pluralul *scrofule* (admisă și în SDLR, s.v.) pare mult mai firească, avînd în vedere că singularul *scrofulă* este aproape inexistent. Pluralul se folosește, în mod obișnuit, și în franceză *(scrofules)* și tot la plural e atestat cuvîntul în latină *(scrofulae)*. De aceea n-am înțeles de ce în DN se indică drept etimon al rom. *scrofule* (s. f. pl.) fr. *scrofule*, și nu *scrofules*, cum ar fi fost de așteptat. Sing. rom. *scrofulă* e refăcut din pl. *scrofule*.

Format în românește ar putea fi și **tricocefaloză** („boală provocată de t r i c o c e f a l i și caracterizată prin tulburări digestive"), pe care atît DLRM cît și DN îl derivă de la *tricocefal*. În dicționarele altor limbi nu l-am găsit, de aceea vom admite (fie și cu unele rezerve) formarea lui în limba

[1] Cu sens iterativ se folosește și fr. *remordre* („mordre de nouveau").

română cu suf. *-oză*, care derivă substantive — nume de boli. Acest sufix a fost desprins din unele împrumuturi analizabile, cum ar fi: *bacil*-**oză** (< fr. *bacillose*), *furuncul*-**oză** (< fr. *furonculose*), *tubercul*-**oză** (< fr. *tuberculose*) etc. Cf. și **trifolioză** „boală toxică la oi, cauzată de consumarea în prea mare cantitate a unor specii de t r i f o i". Pe acesta DLRM nu-l explică, iar DN îl compară cu lat. *trifolium* „trifoi", din care ar putea fi derivat, chiar în limba română. A. Scriban îl consideră format în românește și pe *tuberculoză* (din *tubercul*), dar ce l-a determinat pe autor să-i dea acestui termen internațional o asemenea etimologie e greu de bănuit[1].

Somnoros etc. Singurul dicționar care explică formarea acestui adjectiv este DLRM: — Din *somnuri* (pl. lui *somn*) + suf. *-os*. Această derivare nu poate fi acceptată, deoarece substantivul *somn* (2) nu se folosește aproape de loc la plural. Din cele vreo 30 de citate (cîte se dau în DLRLC., s. v. pentru *somn*) numai unul conține forma de plural, dar nu *somnuri*, ci *soamne*. Este neîndoielnic că *somnoros* provine, prin asimilare, din varianta originară *somnuros*, iar aceasta e un derivat de la *somn* + suf. **-uros** (extras din *cioturos*, *colțuros*, *deluros*, *mofturos*, *noduros* etc.). În toate aceste exemple derivarea de la plural este întru totul justificată semantic: *cioturos* = „cu multe c i o t u r i", *mofturos* = „care face m o f t u r i", *noduros* = „plin de n o d u r i" etc. Împotriva tuturor așteptărilor, DLRM tocmai pe acestea le deduce din formele de singular *ciot*, *colț*, *nod* etc. + suf. *-uros*. E o eroare exact opusă celei comise în cazul lui *somnoros*.

Șantajor etc. Este un sinonim rar și recent al lui *șantagist* (singurul pe care îl înregistrează dicționarele). L-am întîlnit de cîteva ori la G. Călinescu, dar n-am notat întotdeauna

[1] Pentru suf. *-oză*, cf. și A n a C a n a r a c h e, în SMFC, I, p. 134—135. Autoarea nu citează decît un singur exemplu de formație românească și aceasta atestată o singură dată în limba vorbită: **ciupercoză** (pentru „micoză"). Un derivat cu intenții ironice (comunicat de dr. Vitalie Motelică) este **revendicoză**, folosit cu sensul de „boală a celor care au întotdeauna ceva de revendicat".

unde apare. Iată, totuși, o atestare: „Copiii pierd sentimentele gingașe, devin *șantajori*“[1]. Cu toate că *șantajor* este complet inutil, de vreme ce s-a impus în limbă *șantagist*, îl discutăm aici, pentru a dovedi că există un sufix neologic de nume de agent **-or** și că acesta a început de mult să devină productiv. El derivă substantive nume de agent și se adaugă exclusiv la teme verbale. Originea lui este franțuzească (< *-eur*) și a fost desprins din unele neologisme de felul lui *coafor* (< fr. *coiffeur*), *controlor* (< fr. *controleur*), *dresor* (< fr. *dresseur*), *masor* (< fr. *masseur*) etc. Alături de aceste substantive există, în limba română și verbele corespunzătoare *(coafa, controla, dresa, masa*), ceea ce a permis descompunerea numelor de agent menționate mai sus și degajarea noului sufix *-or* (sinonim cu *-tor*).

Existența și productivitatea sufixului *-or* mai pot fi dovedite cu ajutorul următoarelor derivate, pentru care n-am descoperit corespondente exacte în alte limbi: **balansor** „dispozitiv sau piesă a unui mecanism, a cărei oscilație reglează mișcarea unei mașini sau a unui instrument“ (< *balansa* + suf. *-or*, nu din *balans*, ca în DLRM, s. v.); **balastor** „mașină folosită pentru balastare“ (< *balasta* + *-or*, nu din *balast*, ca în DLRM, s. v.); **canotor** „canotier“ (< *canota* + *-or*) și **dirijor** (< *dirija* + *-or*). Ultimele două sînt corect explicate în DLRM și în DN, dar aceleași dicționare îl mai consideră format în românește și pe **asfaltor** (pentru care există în franceză *asphalteur*)[2]. Presupunînd că *asfaltor* ar fi format în românește, ceea ce nu credem, el ar trebui considerat un derivat de la *asfalta* + suf. *-or* (nu **-tor**, ca în DLRM, s. v.). Derivarea cu *-tor* ar fi dus la **asfaltator*! Cf. și *anchetator* (< *ancheta* + *-tor*), care se folosește paralel cu *anchetor* (împrumutat din fr. *enquêteur*).

Sufixul *-or* a mai fost admis de G. Ivănescu și L. Leonte, dar autorii nu și-au propus să-i dovedească și productivitatea[3]. Din cît am înțeles, în studiul citat toate neologismele care conțin sufixul *-or* sînt considerate împrumuturi, inclusiv *dirijor*, amintit numai în treacăt (la p. 5): „De asemenea, su-

---

[1] Vezi G. Călinescu, *Studii și conferințe*, ESPLA, 1956, p. 252.
[2] Vezi, de pildă, NOUV. DICT. ÉTYM., p. 50 (s.v. *asphalte*).
[3] Vezi G. Ivănescu și L. Leonte, *Fonetica și morfologia neologismelor române de origine latină*, în SCȘ (Iași), VII (1956), fasc. 2, p. 5.

fixului francez *-eur (dirigeur)* îi corespunde în românește sufixul *-or (dirijor)*". Fr. *dirigeur* nu există și aceasta fiindcă, pentru denumirea noțiunii în discuție, francezii se folosesc, în mod obișnuit, de perifraza *chef d'orchestre*. Mult mai rar se spune și *maître de la baguette*, dar niciodată, se pare, **dirigeur*. Cuvîntul există, în schimb, în rusă, dar dicționarele acestei limbi nu-l consideră un împrumut, ci o formație internă pe baza fr. *diriger* „a conduce"[1]. Este aici încă o probă (indirectă) despre inexistența fr. *dirigeur*.

Ultima întrebare care se mai poate pune este următoarea: Nu cumva rom. *dirijor* este un împrumut din rusă (< *дирижёр*)? Socotim că la această întrebare trebuie dat un răspuns negativ, deoarece *dirijor* a apărut în limba română într-o perioadă cînd influența rusă modernă nu începuse încă să se manifeste asupra românei (cuvîntul e inserat chiar în CADE și în SDLR, care văd în el un derivat de la *dirija*). În concluzie, rom. *dirijor* și rus. *дирижёр* sînt, foarte probabil, două formații independente, ceea ce n-ar trebui să pară nimănui o imposibilitate. Cît privește posibilitatea unui împrumut din franceză credem că aceasta ar trebui definitiv eliminată[2].

Trezvie. Șăineanu, Tiktin, Candrea și Scriban îl tratează ca pe o variantă învechită a lui *trezie*. DLRLC îl separă de

---

[1] Vezi *Словарь иностранных слов*, ed. a IV-a, Moscova, 1954 (s. v. *дирижёр*).

[2] Lucrurile sînt altfel privite de către Petre Alexandrescu, în articolul *Cîteva observații asupra sufixelor* **-ator**, și **-or/-er**, în SCL, VI (1955), nr. 1—2, p. 79—80. Autorul îl trece pe *dirijor* pe lista cuvintelor care conțin sufixele amintite și pe care româna le-a împrumutat „prin contactul cu limbile romanice occidentale și cu altele ca rusa și germana" (p. 79). Pe pagina următoare exprimarea devine ceva mai precisă și originea franțuzească a lui *dirijor* rezultă clar din context: „Sufixul de origine franceză *-or/-er* (din fr. *-eur*) a fost acceptat mai greu în limbă decît *-ator*. El se menține la acele cuvinte care au o sonoritate străină, în special franceză (*schior, șofer, șomer*) sau la cuvinte care din momentul introducerii lor au avut o largă circulație (*coafor, dirijor, regizor*)". În continuare se face afirmația că „sufixul acesta nu este productiv în limba română" sau că „*-or/-er* este aproape inexistent în românește ca sufix" (p. 80). Exemple ca *șantajor, canotor, dirijor* și altele dovedesc că *-or* produce, de fapt, derivate și că, din acest punct de vedere, el nu trebuie pus pe același plan cu *-er*.

acesta și la fel procedează DLRM, unde cuvîntul e astfel definit: „starea de limpezime a minții, de vioiciune, de agerime; curățenie sufletească". În măsura în care se mai folosește, *trezvie* pare diferențiat semantic de *trezie* („starea celui care este treaz"), cum dovedesc atestările din DLRLC (s. v.) și următorul citat din scrisul unui lingvist: „Învățarea unei limbi durează cît timp dăinuiește în omul sănătos *trezvia* minții"[1].

Dacă sîntem de acord cu tratarea în două articole a lui *trezie* și *trezvie*, nu înțelegem de ce, la etimologie, al doilea cuvînt e comparat, în DLRM, cu v. sl. *trezvenije*. Acesta n-ar fi putut deveni, în limba română decît **trezvenie*, dar el n-a fost împrumutat. Menționarea cuvîntului slav este inutilă și din cauză că *trezvie* este sigur un derivat românesc cu suf. *-ie*, fie de la verbul *trezvi*, fie (mai degrabă) de la *treazv* (cuvînt învechit și popular, perfect explicabil din v. sl. *trĕzvŭ*). Acest adjectiv (pe care DLRLC și DLRM îl omit) este și el diferențiat ca sens de dubletul lui, *treaz*, după cum e diferențiat și verbul *trezvi* de *trezi*[2].

---

[1] Sextil Pușcariu, *Din perspectiva Dicționarului*, în DR, II, p. 60.

[2] Prin unele părți ale Olteniei, *a se trezvi* (rostit, de obicei, *a să trăzvi*) este rezervat pentru sensul de „a-și reveni din starea de beție". Prin aceleași părți nu se poate spune: „vinul se trezește", ci „să trăzvește" (adică își pierde din tărie, se răsuflă etc.). Această diferență se mai face, probabil, și prin alte părți, dar din DLRLC și DLRM ea nu rezultă, întrucît cele două dicționare nu-l înregistrează pe *trezvi* nici măcar ca variantă a lui *trezi*.

UN ASPECT AL DERIVĂRII REGRESIVE: FORMAREA NUMELOR DE ARBORI ȘI ARBUȘTI FRUCTIFERI ÎN LIMBA ROMÂNĂ

În acest capitol vom cerceta un aspect important al derivării regresive postsubstantivale, prin care înțelegem procedeul de formare a cuvintelor de la substantive prin suprimarea unor afixe. Am arătat altă dată[1] că, în limba română, formațiile regresive postsubstantivale sînt construite exclusiv prin suprimarea unui sufix lexical sau a unei desinențe care se identifică formal cu un morfem de ordinul afixelor derivative (de ex. -ă sau -ie). Cel mai adesea este suprimat morfemul -ă, care reprezintă semnul distinctiv al majorității substantivelor feminine și cel mai important sufix moțional al limbii române. Deși din punctul de vedere al structurii morfologice a cuvîntului, acest *-ă* constituie desinența de nominativ singular nearticulat a substantivelor feminine, prin falsă analiză vorbitorii îl interpretează ca un morfem lexical și-l separă de rădăcină, dînd naștere unei noi unități lexicale. Ex.: **mașter** „tată vitreg" (< *mașter*-**ă** „mamă vitregă"); **cintez** „cintezoi" (< *cintez*-**ă**) etc. O astfel de derivare se realizează întotdeauna prin analogie și ea schimbă formal adevăratul raport dintre cuvîntul-bază și derivatul regresiv. Pentru vorbitori primitivul este, de fapt, *mașter*, în timp ce *mașteră* (cu un corp fonetic mai lung) le face impresia unui derivat cu sufixul moțional -ă. Sub presiunea generală a sistemului (care conține nenumărate perechi de felul lui *cumnat — cumnată, fecior — fecioară, nepot — nepoată* etc.) este reconstruit aparentul primitiv și de foarte multe ori el se impune în limbă.

În modul descris mai sus s-au format, după părerea noastră, cele mai multe denumiri românești de arbori și arbuști fruc-

[1] Vezi SCL, XVI (1965), nr. 2, p. 263 și RRL, IX (1964), nr. 6, p. 633. Pentru substantivele masculine formate de la cele feminine, prin suprimarea morfemului -ă, vezi și Th. Hristea, *Moțiunea regresivă în limba română*, în volumul „Omagiu lui Alexandru Rosetti", București, 1965, p. 385—398.

tiferi. Pentru a înțelege mai bine acest tip de derivare, realizată în sens invers, este necesar să prezentăm, fie și pe scurt, situația din limba latină, care ne-a transmis tiparul după care avea să se constituie, ulterior, întregul sistem al denumirilor de arbori și de fructe în limba română.

1. După cum se știe, în latina clasică substantivele nume de arbori erau de genul feminin, întrucît pomii erau asimilați cu ființele care au însușiri femeiești. Spre deosebire de acestea, numele fructelor erau (de cele mai multe ori) de genul neutru. Prin urmare, tipul *malus, -i* (fem.) „pommier" — *malum, -i* (n.) „pomme"; *pirus* — *pirum*; *prunus* — *prunum* etc. reprezenta situația cea mai firească și, totodată, cea mai frecventă. O unitate desăvîrșită nu exista însă nici chiar în latina clasică, deoarece unii termeni (întotdeauna de genul feminin) denumeau atît pomul cît și fructul acestuia: *castanea, -ae* „castan" și „castană"; *ficus, -us* (și *-i*) „smochin" și „smochină"; *oliva, -ae* „măslin" și „măslină"; *nux, -cis* „nuc" și „nucă" etc. Vom vedea mai departe că urmări ale acestei stări de lucruri se mai întîlnesc și astăzi în unele idiomuri romanice.

În latina tîrzie, ca urmare a dispariției consoanelor finale, numele arborilor și ale fructelor au început să se confunde, așa încît atît *prunus* cît și *prunum* au ajuns să se pronunțe *prunu*. Confuzia s-a transmis, uneori, și limbilor romanice (cf., de pildă, friul. *per* „pară"; ven. *péro* „pară"; arom. *per* „pară" și „păr" alături de *peară* „pară" etc.), dar, în general, acestea au dezvoltat distincția între numele de arbori (masculine) și numele de fructe (feminine). O astfel de distincție a fost ușurată de faptul că, în latina populară, formele de plural ale substantivelor neutre care denumeau fructele au început să fie considerate drept forme de feminin singular. Consecința noii repartizări a substantivelor latinești pe genuri, în cadrul declinării, a fost că **pira** (pl. lui *pĭrum* „pară") a devenit în limbile romanice: fr. *poire*, it. *pera*, prov., cat., sp., port. *pera* și rom. *pară* (toate de genul feminin). Tot așa lat. **pruna** (pl., devenit sing., al lui *prunum* „prună") > rom. *prună*, fr. *prune*, rtr. *prünna*, prov., cat., sp. *pruna*, it. (înv.) *pruna* etc.

Paralel cu *pira*, *pruna* etc. (care au suferit evoluția arătată) **pirus**, **prunus** și altele au fost trecute în categoria masculinelor, ceea ce explică genul lor în acele limbi romanice

în care s-au păstrat. În discuția de față nu ne interesează în amănunt situația din latină și din limbile romanice, ci numai faptul că româna a moștenit din latina tîrzie următorul model clar, pe care apoi l-a generalizat:

cireș (< *ceresius*)[1] — **cireașă** (< *ceresia*)
corn (< *cornus*) — **coarnă** (< *corna*, pl. lui *cornum* „coarnă")
păr (< *pĭrus*) — **pară** (< *pira*, pl. lui *pĭrum* „pară")
piersic (< *persicus*)[2] — **piersică** (< *persica*, pl. lui *persicum* „piersică")
pom (< *pomus*) — **poamă** (< *poma*, pl. lui *pomum*, „fruct").

Prin analogie cu aceste perechi destul de numeroase s-au putut forma cîteva nume de arbori, de arbuști și chiar de plante cu fructe comestibile. Din diferite motive, numele acestora nu se pot explica prin latină. Denumirile fructelor se explică însă fără nici o dificultate serioasă, pornindu-se de la diverse prototipuri latinești (atestate sau neatestate). Astfel *alună* a fost interpretat ca un continuator al lat. **abellona*, cu schimbare de sufix (*-ona*) din [nux] *abellana*. Cuvîntul e atestat și singur *(abellana)*, cu sensul de „alună". Dintre variantele atestate mai menționăm pe *avellana* și *abellina*. Întrucît presupusul **abellona* are continuatori în idiomurile romanice (pentru care vezi REW, nr. 17, CDDE, nr. 51 și DA, s. v.), considerăm că reconstrucția își are o justificare[3]. Spre deosebire de *alună*, a cărui origine latină ni se pare incontestabilă, **alun** nu poate fi explicat decît de la numele fructului prin suprimarea lui **-ă** și după analogia celorlalte nume de pomi (HEM, DA, CADE etc., s. v.).

---

[1] În loc de *ceras(i)us*. Vezi CDDE, nr. 358 și HLR, I, p. 71.

[2] Părerea lui C. von Sanzewitsch, din JAHRESBER., II (1895), p. 207, conform căreia rom. *piersic* provine din rusă, este complet eronată. De fapt, e vorba despre ucr. *nepcuk*, care este indiscutabil un împrumut din română (vezi CDDE, nr. 1387, col. 2.).

[3] I.-A. Candrea și A. Scriban îl deduc pe *alună* direct din lat. *abellana* (vezi CADE și SDLR., s.v.), deși acesta trebuia să dea, în mod normal, **alînă*! Dacă nu pornim de la **abellona*, ci de la *abellana* sau *avellana* (ca în TDRG, s.v.), atunci se impune să admitem măcar intervenția etimologiei populare, care putea, în principiu, să apropie cuvîntul în discuție de *lună*, cu atît mai mult cu cît *aluna* are o formă aproape sferică. Numai admițînd influența lui *lună* s-ar mai putea explica prezența lui *u* în loc de *î*. Dar indiferent de explicația pe care o acceptăm pentru *alună*, formarea lui *alun* prin derivare regresivă rămîne neîndoielnică.

Alun există și în aromână, unde se explică foarte simplu tot prin derivare regresivă. T. Papahagi (DDA, p. 86) îl deduce totuși din lat. **abellonus*, dar nimic nu ne îndreptățește să reconstituim un astfel de etimon, pentru care nu există urmași în nici o limbă romanică. După cum se știe, pentru *alun* se folosea, în latină, *corylus* sau *corulus*.

Dacă în cazul lui *alun* lingviștii (și mai ales lexicografii noștri) procedează, în general, corect, deducîndu-l din *alună*, cînd e vorba de **nuc** îi dau acestui cuvînt explicații neconvingătoare sau insuficiente. Astfel, după CDDE (nr. 1252) atît *nuc* cît și *nucă* provin din lat. *nŭx*, *nŭcem* (prin intermediul lui **nuce*). W. Meyer-Lübke (REW, nr. 6009) explică și el ambele cuvinte românești prin lat. *nŭx*, *nŭce*, tradus numai prin „Nuß", deși în realitate avea și sensul germ. „Nußbaum"[1]. Șăineanu (DU, s. v.) pornește de la un etimon neatestat **nucus*, iar pe *nucă* îl consideră „o formă trasă din masc. *nuc*". La fel ca Șăineanu îl explică pe *nuc* și Walter Domaschke, într-un studiu consacrat elementelor de origine latină din vocabularul românesc, grupate pe serii semantice[2]. La o formă neatestată recurge, în ultimă analiză, și Tiktin, cînd spune că lat. *nux*, *-cis* a fost transformat în **nucus*—**nuca*, după modelul lui *pĭrus* — *pĭra* (rom. *păr* — *pară*)[3].

Este adevărat că, în mod normal, *nuc* ar fi putut rezulta numai din lat. **nucus*, dar reconstrucția nu se justifică, fiindcă nu are suport în nici o limbă romanică. De aceea Candrea preferă să explice cuvîntul în interiorul limbii române: [„refăcut din pl. *nuci*, sg. **nuce* < lat. *nux*, *nucem*]. Din cît am observat, niciodată însă numele pomului nu provine din forma lui de plural (și mai ales de la pluralul fructului). În schimb se cunosc nenumărate exemple cînd denumirea arborelui provine din forma de singular a fructului. În afară de aceasta, *nuc* e alt cuvînt decît *nucă* sau **nuce*. Or, după cum se știe, de la pluralul unui cuvînt se reface aproape întotdeauna o variantă, nu o nouă unitate lexicală[4].

[1] Și chiar sensul fr. *noisette* „alună" (BLOCH — WARTBURG, s.v. *noix*).

[2] Vezi Walter Domaschke, *Der lateinische Wortschatz des Rumänischen*, în JAHRESBER., XXI—XXV (1919), p. 140.

[3] Vezi TDRG, s.v. (Et.: „Lat. *nuc*, *-cis*, das nach dem Muster von *pĭrus* — *pĭra* [rum. *păr* — *pară*] etc. in *nucus* — *nuca* gespalten wurde").

[4] Pentru verificarea acestei afirmații, vezi J. Byck și Al. Graur, *De l'influence du pluriel sur le singulier des noms en roumain*, în BL, I (1933), p. 7 și urm.

Și Sextil Pușcariu consideră că *nuc* și *nucă* au luat naștere pe teren românesc, după modelul celorlalte nume de arbori și de fructe, dar le deduce pe amîndouă direct din forma mai veche de singular **nuce* (< lat. *nŭx, nŭcem*)[1]. O astfel de derivare este, de bună seamă, greu de imaginat. În realitate, lat. *nŭx, nŭcem* a dat mai întîi **nuce* (pl. *nuci*), ca și *crux, crucem* > *cruce* (pl. *cruci*). Din pluralul mult folosit *nuci* s-a refăcut, prin analogie, *nucă*, așa cum din *fălci* (pl. mai vechiului *falce* < lat. *falx, falcem*) s-a refăcut *falcă*[2]. Forma *nucă* a fost refăcută foarte de timpuriu, întrucît cea așteptată (**nuce*) nu este atestată. În istroromână există însă *nucę* și *nukę*, ceea ce ne îndreptățește și mai mult să credem că, înaintea lui *nucă*, s-a folosit, în dacoromână, **nuce*. Din *nucă* a fost derivat *nuc*, după modelul perechilor *prun — prună, păr — pară* etc., în care atît numele pomului cît și al fructului se explică, fără nici o greutate, direct din latină.

Cum i se va fi spus însă arborelui pînă la apariția în limbă a lui *nuc*? În cazul de față nu avem cum să demonstrăm că fructul a fost cunoscut înaintea pomului. N-avem, de asemenea, cum să dovedim nici că a existat un termen autohton pentru denumirea pomului. De aceea trebuie să presupunem că *nucă* a însemnat, inițial, și „nuc", așa cum astăzi *măr* are și sensul fr. „pomme" și pe cel al lui „pommier".

În sprijinul supoziției că, la început, *nucă* (și mai vechiul **nuce*) vor fi însemnat atît „noyer" cît și „noix" se pot aduce măcar trei argumente, care nu pot fi ușor trecute cu vederea.

a) În latină *nŭx, -cis* desemna și „nucul" și „nuca". De aceea ni se pare firesc ca acest termen să se fi transmis limbii române cu dubla lui semnificație. Am văzut că *măr*, care este tot de origine latină (< *mĕlum*), desemnează pînă astăzi, în română, atît pomul cît și fructul, diferențiate numai în ceea ce privește genul și pluralul (*meri* față de *mere*). Mai departe vom vedea că și dubla semnificație a v.sl. МАСЛИНА

---

[1] Vezi PEW (nr. 1197): „*nuc — nucă* ist auf rum. Boden nach dem Muster anderer Baum- und Fruchtnamen aus älterem **nuce* entstanden < *nux, nucem*".

[2] Cf. și CDDE (nr. 546) unde se mai citează și *salcă* < *salce, sălci*, precum și nr. 1252, consacrat lui *nuc — nucă*. Autorii nu invocă, totuși, influența pl. *nuci*, pentru a-l explica pe *nucă*, iar în CADE, s.v. se trimite la *nuc*.

se reflectă în vechiul românesc *maslină* și în rus. *маслина* (folosite cu ambele înțelesuri).

b) It. *noce* (care continuă tot lat. *nŭx, nŭcis*) înseamnă atît „nuc" cît și „nucă", deci o situație asemănătoare cu aceea pe care am fi așteptat-o și în română. E adevărat că numele pomului e masculin, iar al fructului e feminin, deosebirea dintre ele făcîndu-se cu ajutorul articolului. Această diferențiere s-a făcut, probabil, ulterior și ea nu dovedește nimic. Important ni se pare faptul că atît *il noce* cît și *la noce* provin din același prototip latin: *nŭx, nŭcis*. În aceeași situație se află și sard. *núke* și *nuge* (arbore și fruct)[1].

c) Oricît de bizar ar părea, megl. *nucă* are și sensul de „nuc", cum rezultă din CDDE (nr. 1252), unde cuvîntul e tradus prin „noyer" și „noix". Sensul de „nuc" al megl. *nucă* e cît se poate de limpede, în acest citat din *Dicționarul meglenoromân* al lui Th. Capidan: Ună *nucă* mări fęsi multi nuts"[2].

Faptul că *nucă* s-a păstrat cu ambele sensuri tocmai în meglenoromână, nu este întîmplător, întrucît acest idiom mai conservă și alte forme arhaice. Acestea sînt motivele care ne îndreptățesc să credem că *nuc* provine din *nucă*, și nu invers (cum se arată în DU, în CADE și în DLRM, s. v.). Numai Scriban admite derivarea lui *nuc* din *nucă*, însă fără a o justifica (vezi SDLR, s.v.).

În idiomurile sud-dunărene, *nuc* poate fi explicat la fel ca în dacoromână. Prin urmare nici pentru istr. și arom. *nuc* nu e nevoie să reconstruim un presupus prototip **nucus*[3], care n-a lăsat urmași în nici o altă limbă romanică.

După părerea noastră și frag „fraisier" derivă din *fragă*, care la rîndul lui este lat. *fraga, -am*, formă de sing. care a înlocuit, în latina tîrzie, pe clasicul *fragum* (CDDE, nr. 630).

---

[1] Vezi Max Leopold Wagner, *Diz. etim. sardo*, fasc. 12, Heidelberg, 1960, s.v. *núke*.

[2] Vezi Th. Capidan, *Meglenoromânii*, vol. III, p. 208, col. 2.

[3] Cum face, de pildă, Iosif Popovici, care în *Dialectele române* (partea a II-a), Halle, 1909, p. 130, col. 1, îl deduce pe istr. *nuc* din lat. **nucus*, iar pe *nuce* din **nuca*. Cf. și DDA (p. 787): „nuc < lat. *nux, nucem* (poate chiar **nucus*); nucă <lat. *nuc, nucem* (sg. *nuțe* > *nucă*) sau, poate, chiar **nuca*".

În limbile romanice există aproape exclusiv continuatori ai lui *fraga, -orum*, întrebuințat (ca și în română) mai ales la plural, cu sensul fr. „fraises" (vezi REW, nr. 3480 și CDDE, nr. 630). *Fragum* era în latină inuzitat[1] și, în afară de aceasta, nu denumea planta pe care noi o numim *frag*, ci fructul ei. Meyer-Lübke explică însă atît pe *frag* cît și pe *fragă* prin lat. *fragum* „Erdbeere", ceea ce nu ni se pare corect. Candrea îl deduce pe *frag* (plantă) din lat. *fraga*, pl. lui *fragum*. La fel procedează Scriban în SDLR (s.v.), DLRM și chiar DA (s.v.). În română *frag* are două sensuri și anume: 1. „fraise" (regional, în special prin Moldova); 2. „fraisier": „Jos la trunchiul bradului, /Crește floarea *fragului*" ALECSANDRI, P. P., p. 31 (în DA, s.v.). Cf. și „*Fragii* ... să răsădesc în rînduri de-a lungul gardurilor". ION. CAL., p. 94 (ap. TDRG, s.v.) etc.

Frag (folosit cu primul sens) poate fi un singular refăcut din pl. *fragi*, cum a și fost interpretat[2]. Cu înțelesul de „plantă al cărei fruct este fraga" pare mai normal să fie un derivat, de dată relativ recentă, de la numele fructului. De aceea socotim că ar trebui părăsită ideea că *frag* este un continuator al lui *fragum* „fraise" care, după cum am văzut, nu se întrebuința nici în latină.

Avînd în vedere că e rar, și **mur** ar putea fi refăcut din *mură*[3], eventual sub influența lui *frag* și a altor plante din aceeași sferă semantică:

„Împrejur înfloreau *fragii* și *murii*.
Pajiștea smălțată de bujori și-albăstrele"[4].

Toate dicționarele noastre (CDDE, CADE, TDRG, DU, SDLR și DLRM) îl deduc pe *mur* din lat. *morus, -i* „mûrier"[5]. Este adevărat că acesta a existat în latina clasică, dar formele vechi și actuale, conservate în limbile romanice, ne îndreaptă aproape toate spre forma tîrzie *mora* (pluralul, devenit

---

[1] Vezi ERNOUT—MEILLET (s.v. *fragum, -i*), în legătură cu care se face următoarea precizare: „N'est guère employé qu'au pluriel *frāga, -ōrum*, d'où le sing. fem. *fraga, -ae* „fraise(s)".

[2] Vezi J. Byck—Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 37.

[3] Cum admite și Al. Graur, *Corrections roumaines au REW*, în BL, V (1937), p. 106.

[4] Vezi Vlaicu Bîrna, *Arcul aurorii, Poeme*, EPL, 1962, p. 39.

[5] La fel procedează și W. Meyer-Lübke (REW, nr. 5696 a).

fem. sing., al lui *morum, -i* „fruit du mûrier") : v. fr. *moure* (și *meure*), fr. *mûre*, sp. *mora*, port. (*a*)*mora*, sard., log. *mura*, rtr. (*a*)*mura*, it. *mora* etc.[1].

Rom. *mură* se folosește, regional, și cu sensul de „mur" cum rezultă clar din DLRM și mai ales din DLRLC (s.v.), unde se dau chiar două citate semnificative: „Rugii *murelor* cu flori tîrzii și albe atîrnau între crăpăturile catifelate de mușchi". C. PETRESCU, S. 215; „Și sub bolta cea senină/ Vom ședea în foi de *mure*". EMINESCU, O. I 54. Pentru o altă atestare, vezi TDRG (s.v. *zmeură*).

Foarte probabil din *mură* (care se va fi folosit, inițial, cu ambele sensuri) s-a refăcut *mur*, care a început să se specializeze pentru denumirea plantei.

Numai cu sensul de „dud", pe care *mur* îl are și astăzi în Transilvania, el trebuie considerat un continuator al lat. *morus*. Cf. și it. *moro* „dud negru", tot din latină.

Dacă derivarea lui *mur* din *mură* ar putea fi pusă sub semnul întrebării, se pare că nu există nici un impediment pentru a-l deriva pe **căpșun** din *căpșună* (ca în SDLR și în DLRM, s. v.). Etimologia lui *căpșună* nu este însă prea sigură. Tiktin s-a gîndit, fără temei, că ar fi posibil să avem de-a face cu un derivat din lat. *capsa*: „Vielleicht zu lat. *capsa* „Kasten" (TDRG, s.v.). DLRM îl consideră în mod tot așa de neîntemeiat un derivat de la *cap* + suf. *-uș-ună*! Singura etimologie mai plauzibilă i se dă acestui cuvînt în DA (s.v.), după DR, II (p. 593—594): „Derivat din *căpușă* (care în dialectul aromân are și înțelesul de «căpșună»), cu suf. augmentativ *-une* (< lat. *-onem*), *căpșuna* fiind comparată cu o „căpușă mare"[2]. Existența variantei *căpușună* (înregistrată în DA și în SDLR s.v.) susține această etimologie.

La început, *căpșună* a însemnat „capron" și „capronier" (DA, s.v.). Din atestările existente rezultă că și astăzi, dialectal, *căpșună* denumește atît planta cît și fructul ei: „Frunzișoară de *căpșună* ...." HODOȘ, P. P., 186, cf. 47;

---

[1] Schimbarea lui *o* în *u* este greu de explicat, dar ca apare, după cum se vede, și în alte forme romanice. Vezi și CDDE (nr. 1172), unde *mură* este explicat prin lat. *mora* (= clas. *morum*). Tiktin îl deduce pe *mură* chiar din *morum*, iar DLRM îl derivă, împotriva tuturor așteptărilor, din *mur*!

[2] Vezi S. Puşcariu, în DR, II (1922), p. 593—594. Pentru înțelesul de „căpșună" al arom. *căpușe*, vezi și T. Papahagi (DDA, p. 271).

„Păștea frunze de *căpșună*" ȘEZ. III, p. 243; „Să ia frunză de *căpșună* / Să dea puilor în gură"[1]. Din *căpșună* nu era greu să se formeze *căpșun*, care nu trebuie, în nici un caz, socotit un împrumut de origine slavă (și anume nord-estic)[2].

Așa cum din *căpșună* a fost refăcut *căpșun*, la fel și din varianta *căpușună* a fost derivat **căpușun** (pentru care vezi Scriban, SDLR, s.v.)[3].

Întrucît face parte din același cîmp semantic ca și *mur*, *frag* și *căpșun*, îl discutăm aici și pe **zmeur**<*zmeură* (a cărui origine rămîne încă obscură)[4].

S-ar părea că, dacă etimologia lui *zmeură* este nesigură, nu se mai poate susține că *zmeur* e un derivat regresiv din numele fructului. În realitate, indiferent de originea lui *zmeură*, credem că *zmeur* nu poate proveni decît din acesta (vezi și SDLR, s.v.). În DLRM se procedează exact invers, considerîndu-se că *zmeură* e derivat de la *zmeur* (deși acesta e mult mai rar și recent). Pare neîndoielnic că pe vorbitori i-a interesat în primul rînd numele fructului și pentru acesta au adoptat, mai întîi, un nume, pe care, apoi, nu au avut nici un motiv să-l mai schimbe. O dovadă că *zmeur* e derivat de la *zmeură* este și faptul că numele arbustului nu

---

[1] Vezi *Balade populare românești*, EPL, 1964, vol. I, p. 296.

[2] Cum îl consideră D. Scheludko, *Nordslavische Elemente im Rumänischen*, în „Balkan-Archiv", I (1925), p. 161, unde cuvîntul e dedus din ucr. *kapšuk*. Cf. și V. Vascenco, *Восточнославянские заимствования в румынском языке (Автореферат диссертации)*, Leningrad, 1958, p. 19, unde *căpșun* e considerat tot un împrumut slav și anume estic.

[3] Același autor arată că, în vest, *căpșun* înseamnă și „căpșună". Dacă este adevărat, atunci *căpșun* (cu sensul fr. *capron*) ar putea fi un singular refăcut din pl. mult folosit *căpșune*. Cf. și *frag* „fraise" pentru care am admis aceeași explicație.

[4] Proveniența acestui cuvînt din ngr. σμέουρον (pl.σμέουρα) este foarte îndoielnică, deși e admisă de aproape toate dicționarele românești, *Zmeură* e un cuvînt general românesc și străvechi, din moment ce denumește fructul unei plante aparținînd vegetației alpine, în timp ce σμέουρον e puțin folosit și pe deasupra e un termen străin în neogreacă. A. Scriban îl crede chiar împrumutat din română (ca și pe σμεουριά care denumește planta). Cît privește originea lui *zmeură*, același autor nu are nici o îndoială că ea trebuie căutată în „lat. **meula* din **meulum*, diminutiv din *meûm*, vgr. *méon*, o plantă umbeliferă, în botanică: *heracleum spondylium*". Etimologia lui Scriban (vezi SDLR, s.v.) este în mod vizibil forțată și nimeni n-ar putea să accepte o reconstrucție atît de complicată și de nejustificată. N-ar fi exclus ca *zmeură* să fie un termen autohton (cum ne sugerează C. Poghirc), dar acest lucru va trebui dovedit.

se întrebuințează decît în mod cu totul excepțional. Practic, în limba populară, se folosește *zmeuriș* și (foarte rar) *zmeuret*. În dicționare nu există atestări decît pentru aceste două forme și pentru *zmeură*, care (asemenea lui *mură* și *căpșună*) apare, uneori, și cu sensul de „zmeur" : „Adîncimi întunecoase,/ Unde *zmeura* și fragii și mura. . . / Cresc în voie despre oameni"[1]. Iată și o atestare recentă pentru forma rară, *zmeur* :

„Pe culmile de marmori și de *zmeur*
Mărunții șnepi se simt atît de singuri"[2].

Un derivat regresiv evident este și **coacăz**, care provine din *coacăză*, element comun cu albaneza (poate chiar un împrumut din această limbă)[3]. Alb. *kokëzë* e un diminutiv de la *kokjë* „boabă", „fruct" și el mai explică arom. *coacăză* și bg. *kokazi*. În românește *coacăză* cunoaște și varianta *coacățe*, din care s-a refăcut **coacăț** (inserat în DA și în SDLR, s.v.). Spre deosebire de *coacăț, coacăz* e mult mai bine atestat și intră chiar într-o serie de sintagme, despre a căror existență sîntem minuțios informați, în special de Panțu : *coacăz-negru, coacăz-roșu, coacăz-sălbatic, coacăz-de-munte* etc.[4].

2. Alte nume de arbori și de arbuști fructiferi au fost refăcute, prin același procedeu, din forme feminine, care constituie împrumuturi de origine slavă, turcă, greacă etc. Uneori, atît numele fructului cît și al arborelui par a avea o proveniență externă. În această situație sînt (după DA mss.) **smochin** și **smochină**. Pe cel dintîi CADE, SDLR și DLRM îl deduc totuși din *smochină* (< v. sl. *smokvina*, bg. *smokinja*). Derivarea lui *smochin* din *smochină* e greu de acceptat, în primul rînd fiindcă există v. sl. смокънъ și bg. *смокиня*[5], care pot explica forma veche[6] și actuală a cu-

---

[1] C. Conachi, *Poezii*, Iași, 1856, p. 8 (ap. TDRG, s.v. *zmeură*). Tiktin chiar traduce cuvîntul, în germană, prin „Himbeere" (Strauch und Frucht).

[2] Nina Cassian, *Vîrstele anului*, p. 103.

[3] Vezi, pentru amănunte și pentru indicații bibliografice, DA (s.v.) și S. Puşcariu, *Limba română*, vol. I, p. 265.

[4] Vezi Zach. C. Panţu, *Plantele cunoscute de poporul român*, ed. a II-a, București, 1929, și DA (s.v. *coacăză*).

[5] Vezi Fr. Miklosich, *Lexicon...*, p. 864, unde se mai dau și alte forme slave (în primul rînd смоквь).

[6] La CANDREA, PS. II, 323/20, apare forma *смокынii* paralel cu *smokinii* (221/24 etc.).

vîntului românesc. În al doilea rînd, în textele religioase din secolul al XVI-lea și al XVII-lea, *smochin* apare extrem de des (în comparație cu *smochină*) [1]. Marea lui frecvență trebuie pusă pe seama influenței exercitate de originalele slave. În sfîrșit, ar mai fi de adăugat că smochinul crește, în stare sălbatică, și pe la noi [2], prin urmare unii vorbitori au avut posibilitatea de a cunoaște simultan atît fructul cît și pomul, nu exclusiv pe cel dintîi, ca în cazul arborilor exotici autentici.

În cîteva cazuri trebuie să admitem că am împrumutat mai întîi numele pomului și apoi am format de la el denumirea fructului. **Dudă**, de exemplu, provine din **dud**, iar acesta este tc. *dut* „mûrier" și „mure" (ȘIO, II, p. 161).

Spre deosebire de *dud*, sinonimele lui **agud** și **iagod** sînt, în mod cert, refăcute din *agudă* și *iagodă*, de origine slavă. BERNEKER (p. 25) dă suficiente forme slave pentru a putea explica cele două cuvinte românești: v. bg. *agoda* și *jagoda* „fruct", bg. *jágoda* s.f. — *jagode* s.n. „fragă"; scr. *jägoda*; slov. *jagoda*, pol. *jagoda* etc. Dintre acestea ne interesează, în primul rînd, formele bulgărești și sîrbocroate, la care trimite și CADE (s.v. *agudă*). DLRM trimite direct la v.sl. *agoda*, iar SDLR indică atît v.sl. *agoda* și *jagoda* cît și bg. și rus. *iagoda*. La acestea ar mai trebui adăugată și forma ucraineană *ягода*.

Dacă în CADE, SDLR, și DLRM *agud* este corect explicat din *agudă*, în DA ultimul e considerat „forma feminină a lui *agud*", iar acesta e dedus direct din scr. *jagoda*. Tiktin procedează și mai greșit, fiindcă îl amintește pe *agud* în articolul consacrat lui *dud*, iar pe *iagod* îl tratează într-un articol aparte, deducîndu-l din slavul *jagoda* „Beere". *Dud*

---

[1] Vezi PSALT., 323/20; CORESI, EV., 158/37 și 452/12; DOSOFTEI, PS., 364; id., VS, 191/1 etc. (în DA mss.) Numai în *Tetraevanghelul lui Coresi*, *smochin* apare de 13 ori, în timp ce *smochină* se întîlnește doar de 3 ori. Vezi *Indicele de cuvinte* la ediția alcătuită de Florica Dimitrescu a *Tetraevanghelului lui Coresi*, București, 1963, p. 398, col. 2. Pentru alte atestări, ale lui *smochin*, vezi V a r l a a m, *Cazania*, p. 31/17, 24, 28, 32/11 și 28; 33/11, 18, 29 etc. (în DA mss.).

[2] După cum ne informează Z a c h. C. P a n ț u, în *op. cit.*, p. 280: „Crește sălbatic... prin locurile pietroase în Dobrogea și pe stîncile de la Vîrciorova; uneori cultivat chiar sub cerul liber, pe la București și prin alte localități din țară..."

și *agud* nu circulă în aceeași regiune. Primul este specific Munteniei, iar al doilea — Moldovei (ȘIO, II, p. 161; TDRG, II, p. 580, s.v. *dud*; SDLR, s.v. *agud* etc.). Repartiția dialectală a celor două sinonime e confirmată de atestările existente în dicționare. Dăm numai cîteva, referitoare la *agud*:

„Frunză verde trei *aguzi*". SEVASTOS, C., p. 28 (în DA, s.v.).

„Un drum între ziduri și între o livadă de *aguzi*". ALECS. (în CADE, s.v.).

„Tresări în *agudul* înmugurit strigătul cucului". SADOVEANU, P.M., p. 256 (în DLRLC, s.v.).

Cu cîteva excepții, chiar toponimia confirmă datele dicționarelor, potrivit cărora *dud* și *dudă* sînt specifice Munteniei, iar *agud* și *agudă* — Moldovei [1]. Tot prin Moldova mai circulă și *iagód(ă)*, iar în Oltenia și Banat **iágod** < *iágodă* (cu accentul ca în sîrbă și în bulgară). În BPH, VI (1939), p. 225 este înregistrată și forma **iagot** (cu pl. *iagoți*).

Alte variante ale celor două cuvinte mai sînt:

agut < *agută* (cu exemple în DA, s.v. *agud* și *agudă*)

iágut < *iágudă* (în CADE, s.v. *iagod*).

De aceeași origine cu precedentele este și *vișină* < sl. *višnja* (care însemna în același timp „vișin" și „vișină"). Dubla semnificație a etimonului slav rezultă și din sensurile pe care le au astăzi unii dintre continuatorii lui direcți (cf. rus. *вишня* „vișin" și „vișină"; bg. *вишна* și *вишня* „vișin" și „vișină" etc.). Tiktin deduce atît pe *vișin* cît și pe *vișină* direct din sl. *višnja*, pe cînd în CADE, în SDLR și în DLRM (s.v.) **vișin** e derivat din *vișină*.

Apariția lui **i** din cea de-a doua silabă a cuvîntului românesc e greu de explicat. În orice caz este sigur că sl. *višnja* nu putea deveni în românește *vișin*, ci **vișnie* sau **vișnă* (această variantă există în aromână, alături de *vișină*). Tache Papahagi (DDA, p. 114) explică ambele forme prin bg. *višnja*. Formal, *vișină* nu se poate explica nici prin tc. *vișné*, deoarece acesta trebuia să devină **vișneá* (cf. *cafeá*, *pelteá* etc.) sau, în cel mai bun caz, **vișnă*, prin adăugarea terminației *-ă* și prin deplasarea accentului (cf. cele spuse mai departe despre *cáisă*). Numai ngr. βύσσινον (cu pl. βύσσινα) conține în silaba penultimă un **i** care ar putea

[1] Vezi Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963, p. 555.

explica, la rigoare, fonetismul cuvîntului românesc. De aceea ne întrebăm dacă peste termenul de origine slavă nu s-a suprapus, cumva, cel neogrecesc și din contaminarea lor a rezultat forma *vișină* (cu etimologia neclarificată la MIHĂESCU (p. 126—127). Chiar admițînd o astfel de ipoteză, încă ni se pare neîndoielnic că *vișin* provine din *vișină*, nu direct din slavă (ca în TDRG, s.v.) și nici din neogreacă, fiindcă în această limbă, pomului i se spune βυσσινέα.

Tot de origine slavă este și *călină* din care s-a format apoi **călin** (SDLR și DLRM, s.v.). În celelalte dicționare, etimologia acestor două cuvinte este neclară și, parțial, chiar incorectă. DA tratează într-un singur articol atît pe *călin* cît și pe *călină*, iar la etimologie indică bg. *kalina*. TDRG nu dă etimologia fructului, în schimb pentru *călin* trimite la v.sl. *kalina*. La fel procedează DU și CADE (s.v.), unde se face chiar următoarea precizare: „[v.sl. *kalina*, păstrat sub această formă în toate limbile slavice]". BERNEKER (p. 473) și VASMER (I, p. 509) citează, într-adevăr, o mulțime de forme slave: rus. *kalina*, bg. *kalina*, scr. *kàlina*, pol. *kalina*, slov. *kalina* etc. Menționăm însă că în limbile slave *kalina* este de genul feminin și denumește atît arbustul cît și fructul lui (cf. bg. și rus. *калина* „călin" și „călină"). Nu încape îndoială că în românește cuvîntul a primit mai întîi o formă de genul feminin (ca și etimonul lui), iar după aceea s-a refăcut un masculin *(călin)*, specializat pentru desemnarea pomului. La început, *călină* (singurul care se explică formal prin slavă) a însemnat, probabil, și „călin", ceea ce ar fi în concordanță cu etimonul slav. Așa cum *Călina* se întrebuințează ca nume de femeie (și chiar ca toponimic) [1] la fel și *Călin* se întîlnește frecvent ca nume propriu pentru bărbați.

Ceea ce este și mai interesant e că, sub influența lui *călină*—*călin*, a apărut în limbă perechea sinonimă **barbură—barbur**. Boabele care formează fructul călinului se numesc și *barbure*, deoarece cu sucul lor roșu se face „îmbărburarea" [2]. După ce boabele călinului au primit denumirea de *barbure*, copă-

---

[1] Vezi Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 63.

[2] Adică semnul crucii, mai ales la copii, pe frunte, bărbie și obraji. „Îmbărburarea" se face în ziua de *Sf. Bárbura* (= *Barbara* = *Varvara*), adică la 4 decembrie.

celul însuși a început să fie numit și **barbur** (HEM, 2517 și DA, s.v.).

După *călin* îl vom discuta pe **mălin** (< *mălină*), asemănător în multe privințe cu cel dintîi. Și aici Tiktin și Candrea explică prin slavă numele arbustului, iar pe *mălină*, primul îl lasă fără etimologie, iar al doilea îl compară cu *mălin*. E limpede însă, și de data aceasta, că prin slavă (cf. scr. *malina*, bg., rus. *малина* „zmeură" și „zmeur" etc.) nu se poate explica decît *mălină*. În DLRLC (s.v. *mălin*) se dă ca variantă a acestuia *mălină*[1]. Din moment ce forma de genul feminin se mai folosește încă pentru arbust, nu încape îndoială că *mălin* a fost refăcut ulterior, ca și *călin* (< *călină*)[2]. În sprijinul acestei derivări (admise în SDLR, în DLRM și în DLR, s.v.) poate fi adus **scoruș** < *scorușă* (cum acceptă, în mod inconsecvent, dar, de data aceasta, corect, chiar CADE, s.v.). După Candrea, prototipul lui *scorușă* este cuvîntul bulgăresc *skoruša* (folosit atît pentru arbore cît și pentru fruct). Scriban mai adaugă v.sl., scr. *oskoruša*, ucr. *skoruš* și ceh. *skoruše*. Aceleași forme slave le mai dă și Tiktin, dar la etimologia lui *scoruș*, nu a lui *scorușă* (cum ar fi fost normal).

În concluzie: *scorușă* este de origine slavă (mai precis bulgărească), iar *scoruș* e o formație regresivă românească, din cel dintîi. Din cauza terminației, *scorușă* a fost simțit exclusiv ca nume de fruct (ca și *călină* și *mălină*). Pentru arbore există și varianta **scoruj** (atestată în CADE și în DA mss.).

3. De origine turcească este *moșmoană* (fructul comestibil al unui arbust din familia rozaceelor). Etimonul turcesc este *muşmulá* „nèfle" (ȘIO, II, p. 266; TDRG, s.v. etc.), care a devenit în română *muşmúlă*, prin adăugarea terminației *-ă*, însoțită de o firească schimbare a accentului (nu există, în românește, nici un nume de fruct terminat în *-á*). De la *muşmúlă* s-a ajuns la *moşmoană*, prin intermediul variantelor atestate: *moşmulă* și *moşmoală*. Pentru fiecare din formele amintite există cîte un masculin corespunzător, care denumește arbustul: **muşmul** (SDLR, s.v.

[1] Iată și o atestare: „Cînd îi ieși din grădină, / Rumpe-o creangă de *mălină*". BÎRLEA, B. 126 (în DLR, tom. VI, fasc. a 3-a, p. 238, col. 1).

[2] Pentru *mălin* și *călin* vezi și G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sudslave în limba română*, București, 1960, p. 74.

și DI, p. 500, col. 3) <*mușmulă*; **moșmul** <*moșmulă* (DLRLC, III, p. 131); **moșmol** (ȘIO, CADE, s.v. etc.) < *moșmoală*; **moșmon** < *moșmoană* (formă muntenească devenită literară).

Tot din turcă sau din greacă am primit (indirect) pe *zarzără* și apoi am refăcut din el numele pomului (**zarzăr**). Derivarea lui *zarzăr* din *zarzără* nu este admisă decît în CADE, SDLR și DLRM (s.v.). Tiktin dă numai etimologia lui *zarzără* (pe care îl compară cu tc. *zerdali'*, ngr. ζαρζαλοῦ ζέρζαλον), iar Șăineanu (în DU, s.v.) numai pe a lui *zarzăr*, interpretat ca un împrumut din greacă (< ngr. ζέρζαλον). Același autor indică în ȘIO (II, p. 79) o altă formă grecească și anume ζάρζαλον. Dar acesta denumește, în greacă, fructul și el ar putea explica, cel mult, pe *zarzără*, însă cu condiția ca punctul de pornire să fie forma de plural(ζάρζαλα). Mult mai probabil însă cuvîntul românesc *zarzără* a fost împrumutat din bulgară (singura limbă mai apropiată în care găsim o formă care poate explica ușor pe cea din română). Aceasta este *зáрзала* cu sensul de „zarzără" și „zarzăr". De la *zarzălă* s-a ajuns la *zarzără* prin asimilare consonantică. Forma etimologică *zarzălă* există și în română (regional, prin Oltenia, unde au mai fost înregistrate și variantele *zarzănă* și *zărzălie* [1]. Forma *zărzălie* (pe care am auzit-o prin sudul Olteniei) se explică tot prin bulgară, unde există și o variantă dialectală *zarzalija* (pentru care vezi CADE, s.v. *zarzără*). De la *zarzălă* și *zarzănă* s-au refăcut denumirile corespunzătoare ale pomului, adică **zarzăl** și **zarzăn** (înregistrate în SDLR, s.v. *zarzăr*) [2].

Îndeaproape înrudit cu *zarzăr* este **cais**, derivat și el din *caisă*, cum a arătat nu de mult acad. Al. Graur (în ER, p. 67) și cum admisese mai de mult chiar Scriban (în SDLR, s.v.). Etimologia lui *caisă* mai are însă nevoie de unele precizări. În aproape toate dicționarele noastre se observă numai preocuparea de a stabili etimologia lui *cais*, pierzîndu-se și de data aceasta din vedere că e mult mai firesc să expli-

[1] Pentru atestări ale acestor variante, vezi TDRG, CADE, SDLR și DI (p. 277, col. 1).

[2] Originea bulgărească a rom. *zarzără* a mai fost susținută și de Vladimir Drimba, împotriva părerii lui Heinz F. Wendt, care consideră cuvîntul un împrumut din limbile turcice. Pentru detalii, vezi SCL, XVI 1963), nr. 4, p. 524.

căm în primul rînd numele fructului. DA, DU, ȘIO, CADE și DLRM admit că etimonul imediat al lui *cais* este ngr. καΐσι (< tc. *kayısı*). În ȘIO (II, p. 79) Șăineanu precizează chiar că „vorba românească, sub raportul accentului, presupune un intermediar grecesc *(cais* din καΐσι*)*. Pînă și Tiktin (contrar obiceiului său) lasă numele fructului fără etimologie, dar îl explică, în schimb, pe *cais*, deducîndu-l direct din turcă. Ngr. καΐσι și tc. *kayısı* înseamnă însă „caisă" și Tiktin însuși îl traduce pe acesta din urmă prin germ. „Aprikose". Tot prin turcă încearcă să-l explice pe *cais* și Heinz F. Wendt, într-o lucrare consacrată elementelor turcești din limba română[1].

După părerea noastră, din turcă nu poate veni decît varianta *cáișă* (foarte obișnuită mai ales prin Oltenia)[2], în timp ce *caisă* (cu hiat și cu accent paroxiton) se explică mult mai comod prin ngr. καΐσι (pl. καΐσια). Și într-un caz și în celălalt cuvîntul străin a primit terminația -ă (caracteristică pentru numele de fructe în limba română). Nu vedem ce ne-ar împiedica să admitem, în cazul de față, o dublă etimologie, mai ales că există două forme pentru același cuvînt. Cît privește retragerea accentului de pe terminația etimonului turcesc *kayısı* (pronunțat *kaisî*) aceasta este normală la o denumire de fruct (cf. GRAUR, ER, p. 67). Din *cáișă* a fost refăcut **caiș**, iar din *caisă* a fost derivat **caís** (nu invers, ca în DLRM, s.v.)[3].

Din neogreacă ne-a venit, probabil, și **castană**, pe care DLRM îl consideră „femininul lui *castan*", iar TDRG, DU

---

[1] Vezi Heinz F. Wendt, *Die türkischen Elemente im Rumänischen*, Berlin, 1960, p. 151.

[2] Pentru răspîndirea variantelor *caișă* și *caiș*, vezi ALR s.n., vol. I, harta nr. 204 („cais") și nr. 205 („caisă"). Cf. și ALRM s.n., vol. I, hărțile nr. 143 („cais") și 144 („caisă") punctele 812, 848, 876 și 872 (Oltenia).

[3] Pentru etimologia lui *caisă*, vezi Al. Graur, în BL, VII (1939), p. 125 și ER (p. 67). Explicația care i se dă aici lui *caisă* (cu diereză și cu accentul pe *i*) ni se pare cam complicată și, din această cauză, mai greu de admis decît cea pe care am propus-o mai sus. În rezumat, acad. Al. Graur crede că forma *cáișă* (scrisă *ca'isă*) a fost împrumutată din turcă și din ea a fost refăcut *ca'is*. Numele pomului, neputînd fi pronunțat comod într-o singură silabă *(cáiș)*, a fost transformat în *cais*, care la rîndul lui l-a influențat pe *cáișă* schimbîndu-l în *cai'să* (pronunțare pe care noi am explicat-o prin neogreacă).

și CADE îl lasă fără etimologie. Nestor Camariano consideră că din *castană* s-a refăcut **castan** (LR, VIII, 1959, nr. 3, p. 94), pe care la fel îl interpretase și Scriban (în SDLR, s.v.). Mihăescu nu-l discută pe *castană*, iar despre *castan* ne spune numai că a intrat în română din greaca bizantină prin mijlocirea slavilor (p. 127 și 187). Explicarea lui *castan* prin ngr. *kástanon* (ca în DLRM, s.v.) nu ni se pare justificată semantic, întrucît arborelui i se spune în greceşte καστανιὰ. Ngr. κάστανον denumește fructul și, sub forma lui de plural (κάστανα) explică ușor pe rom. *castană* (vezi mai departe cele spuse despre *chitră*), din care se putea, apoi, reface numele pomului. Trebuie precizat că unele castane sînt comestibile (de pildă cele produse de arborele a cărui denumire științifică este *castanea sativa*). Acesta crește și pe la noi, în unele regiuni muntoase ale țării. Din DA (s.v.) rezultă că numele fructului este mult mai frecvent decît al pomului, însă atestările existente nu ne ajută, totuși, să dovedim că mai întîi a fost cunoscut *castană*. Același dicționar îl consideră pe *castan* un neologism, comparîndu-l cu germ. *Kastanienbaum*, paleosl. *kastan*, bg. *kástan* (mai des *késten*). Tot un neologism văd în *castan* Tiktin și Candrea, iar ultimul îi dă cuvîntului chiar o indicație etimologică foarte vagă: [lat.]. Dar în latină *castanea* era substantiv feminin și însemna în primul rînd „castană" iar, mai rar, și „castan". Cît privește pe *castaneus* (la care s-a gîndit, probabil, Candrea) acesta era adjectiv și însemna „de castan". După cum se vede, nici una dintre aceste etimologii nu este sigură. Chiar în sprijinul celei pe care am acceptat-o mai sus (cu unele rezerve) vor mai trebui aduse noi dovezi. Cf. și sinonimul regional **aghistin**, pe care DA (s.v. *castan*) îl consideră refăcut din *aghistină* „castană" (< magh. *a gesztenye*).

4. Și **perj** face impresia unui derivat regresiv din **perjă**, chiar dacă nici etimologia acestui din urmă cuvînt nu este pe deplin lămurită. Scriban (în SDLR, s.v.) îl explică prin magh. *perzsa* „pers", „persic" (deci „din Persia"). DLRM îl compară cu *perzsa* numai pe *perj*, traducînd presupusul etimon maghiar prin „piersic", ceea ce este o inexactitate (în maghiară cuvîntul nu denumește și arborele fructifer care se cheamă la noi *piersic* și al cărui nume provine, în ultima analiză, din aceeași rădăcină ca și *pers*, *persan*, *per-*

sian etc.). Deși nu concordă semantic, din punct de vedere formal rom. *perjă* și magh. *perzsa* sînt aproape identice și n-ar fi exclus să se reducă, în cele din urmă, la același trunchi îndepărtat. Dovezi clare că rom. *perjă* e de origine maghiară nu avem însă deocamdată. Ceea ce ni se pare normal este să-l derivăm pe *perj* din *perjă* (după analogia vechilor sinonime *prun — prună*), și nu pe *perjă* de la *perj* (ca în DLRM, s.v.). Și de data aceasta, noua denumire va fi fost aplicată mai întîi fructului (întotdeauna mai important și deci mai viu în conștiința subiectelor vorbitoare decît pomul). Din aceste motive considerăm că și denumirile următoarelor varietăți de pruni s-au format tot prin derivare regresivă.

Avram < **avramă** (de origine grecească). După SDLR și DLRM (s.v.) *avramă* este ngr. *avramilon*, pl. *-la*, care există, într-adevăr, și care denumește o varietate de prune din Cipru (în HEM, 2173, col. 1, cuvîntul este tradus chiar prin „prune de Chypre") [1]. DA (s.v.) îl interpretează pe *avramă* ca o „formă feminină (spre a numi fructul) a lui *avram*", iar la etimologia acestuia adaugă: „Probabil numit așa după vreun grădinar cu numele Avram". Numai prima etimologie (dată de Scriban) merită să fie luată în considerație, avînd în vedere că fructul provine din Cipru. Cît privește influența n.pr. *Avram*, aceasta este evidentă, însă trebuie considerată un produs al etimologiei populare (care a acționat chiar în limba greacă) [2].

Bărdac < **bărdacă** (o altă varietate de prune). Forma originară este *bardacă*. Cuvîntul se întrebuințează în Moldova și prin Oltenia, ceea ce dovedește că e vechi și destul de răspîndit. Uneori apare ca determinant pe lîngă *prună* (cf. sintagmele: *prună bardacă* și *perjă bardacă*, ap. HEM, 2518). Li se mai spune și *prune cu gît* (de aici și sintagmele sinonime: *prune gîtlane* și *prune gîtlănoase*). În ȘIO (II, p.38)

[1] Pentru originea grecească a lui *avramă*, cf. și Iorgu Iordan în BPH, VI (1939), p. 155—156, unde se discută de fapt adj. *avrămiu* (din sintagma *prune avrămii*). Autorul admite că ar putea fi din gr. ἀβράμηλα (pl. lui ἀβράμηλον).

[2] Vezi SDLR (s.v.), unde e bine explicat și *avram* (< *avramă*).

există atestări și pentru *bărdacă* (substantivat): „Din perje 3 feluri sînt însemnate și de gust: avramele verzi-amare și *bardacele*" DRAGH. I, 26; „sînt poame goldane, albe, avrame, *bardace*, / stănigele..." ȘEZ. V, 69. Pentru alte atestări, vezi DA (s.v.) și HEM (2518), unde se propune și o etimologie, care, după cîte știm, n-a ademenit pe nimeni: sl. *bradač* „bărbos" (deci prună cu barbă", zice Hasdeu).

S.v. *bardac* „urcior, oală" etc., Șăineanu indică la etimologie (în afară de *bardak* „cruche") și sintagma turcească *bardak eriyi* „la prune diaprée" (ȘIO, II, p. 38)[1]. De aici trebuie să pornim pentru a-l explica pe *bărdacă*, folosit, probabil, la început, numai ca determinant pe lîngă *prună*.

Goldan < goldană. Am văzut că dacă *bărdacă* a ajuns să denumească o varietate de prune, atunci *bărdac* a căpătat sensul de „pom care produce prune bardace". La fel se vor fi petrecut lucrurile și cu *goldan—goldană*. Din sintagma folosită și astăzi (în special la plural), *prună goldană* sau direct din adj. substantivat, a fost refăcut *goldan*, prin analogie cu *prun—prună* și cu celelalte perechi de sinonime. Variante: **gîldan** și (mold.) **holdan** (ap. TDRG, s.v.). Tot aici există și o atestare a lui *goldană* (subst.): „Din perje și *goldane* se face povidlă" ÎNV. COP. 1878, 8".

Nici etimologia lui *goldană* nu e foarte sigură[2], dar numele fructului este incomparabil mult mai întrebuințat decît al pomului și, foarte probabil, este și mai vechi. De aceea este riscant să admitem (ca în DLRM, s.v.) că *goldană* provine din *goldan*. Mai degrabă **goldan** e derivat din *goldană*

---

[1] Faptul că tc. *bardak* se termină în consoană nu ne încurcă prea mult. Fiind vorba de fruct, cuvîntul a putut primi terminația *-ă*, mai ales că exista deja în limbă celălalt *bărdacă* „oală" (care are aceeași origine).

[2] Ipoteze au fost emise de către B. P. Hasdeu, căruia i se părea că *goldan* „se trage d-a dreptul din germ. *Gold* „aur" (HEM, 2174) și de către PASCU (p. 292): „Goldan « pruneautier, prunier — Reine Claude » (Moldov.) < **clodan* < Claude?". Dintre cele două ipoteze nu merită să fie reținută decît prima, care are însă nevoie de unele precizări. Mai întîi trebuie admis că a fost împrumutat adj. *golden* (cu fem. și pl. *goldene*) „de aur", nu subst. *Gold*, cum rezultă din afirmația lui Hasdeu. Acest etimon explică denumirea fructului *(goldană)*, de la care s-a format, după aceea, numele arborelui.

și în sprijinul acestei interpretări mai poate fi invocată existența lui **motrun** (asupra căruia ne-a atras atenția acad. Iorgu Iordan). Cuvîntul nu este înregistrat decît în DA mss. (împreună cu cîteva atestări) și în SDLR (s.v.), unde e dedus din *motrună*. Ultimul se folosește în sintagmele *pere motrune* (sau chiar *motroane*) și *prune motrune*, fiindcă acestea din urmă seamănă cu perele amintite. Alături de *păr mătrun* există și varianta **motîrn** (DA mss.).

Etimologia lui *motrună* a fost dată de V. Bogrea, în DR II (1922), p. 899 (< gr. μοτροῦνα). Prin urmare, derivarea lui *motrun* (folosit și ca substantiv) din *motrună* este neîndoielnică [1].

5. Alte varietăți de peri, pruni, cireși etc. se exprimă exclusiv prin sintagme. Acestea provin, la rîndul lor, din perifrazele folosite pentru denumirea fructelor. Ceea ce este important e că sintagmele prin care se denumesc fructele sînt, în toate cazurile, mai vechi și mai uzuale decît cele folosite pentru denumirea pomilor. De multe ori acestea din urmă fac chiar impresia unor formații greșite, dacă nu chiar rizibile. Frecvența lor e mai mare în limbajul popular, unde au și fost, de obicei, înregistrate. Notăm numai cîteva exemple de astfel de „derivate", care ar putea fi numite p o s t s i n t a g m a t i c e sau f r a z e o l o g i c e, fiindcă provin din îmbinări de cuvinte cu caracter constant (deci unități frazeologice):

păr pergamut < *pară pergamută* (folosit mai ales la pl. [2])
păr mălăieț < *pară mălăiață*
păr iosefin < *pară iosefină*
prun bistrițț (în DA și în DLRM, s.v. *bistrițț*) < *prună bistriță*

---

[1] După A. Scriban *motrună* este lat. *matrona* (pe care-l traduce prin „cocoană"!) și care, moștenit în limba română, ar fi devenit **mătrună*, apoi *motrună*, întrebuințat prin Moldova (fam.) cu sensul de „femeie prea îmbrobodită" și în sintagmele *pară* și *prună motrună* (SDLR, s.v.). Cum se explică evoluția semantică a cuvîntului și faptul că lat. *matrona* s-a păstrat într-un singur dialect, al unei singure limbi romanice? Caracterul fantezist al acestei etimologii ni se pare evident. După C. Poghirc mold. *motrună* „femeie prea îmbrobodită" provine din **mătrună*, care la originea lui ar fi n. pr. rus. *Matrëna*.

[2] Precizarea făcută e valabilă pentru toate denumirile de fructe. În DA mss. există o atestare și pentru *peri pergamoți* (din „Curierul românesc", an. 1831, p. 148).

prun gușat (în DA, s.v. *gușă*) < *prună gușată*
cireș alb < *cireașă albă*
cireș negru < *cireașă neagră*
cireș amar < *cireașă amară*
cireș pietros < *cireașă pietroasă* etc.

În unele cazuri, pomul care produce o anumită varietate de fructe rămîne fără un nume corespunzător și atunci se întrebuințează pentru el termenul generic. În dicționare n-am găsit atestări și nici n-am auzit spunîndu-se, de exemplu, **prun renglot* (paralel cu *prună renglotă*), **păr perghеș* (alături de *pere perghеșe*) sau **păr gogoneț* (paralel cu *pere gogonețe*, pentru care vezi DA și TDRG, s.v.). Nu există, de asemenea, un nume special pentru părul care produce *pere garoafe* („un soi de pere dulci, cu fața roșie, dungată"). Presupunînd că formele prevăzute cu asterisc se folosesc totuși (fie și foarte rar) sau că vor apărea în viitor, ele n-ar putea fi explicate altfel decît ca derivate de la denumirile fructelor. Prioritatea, pe plan lingvistic, a fructului față de arborele care îl produce se dovedește și pe această cale.

NUME DE ARBORI FRUCTIFERI EXOTICI

Cel mai ușor este să demonstrăm că numele pomului provine de la fruct în cazul acelor arbori care nu s-au cultivat niciodată pe la noi. Fructele, fiind importate, au putut fi ușor cunoscute de un mare număr de vorbitori. O dată cu obiectul (în cazul de față fructul exotic) ne-a venit și cuvîntul care îl denumea. Metoda de cercetare a vocabularului, cunoscută în lingvistică sub numele de *Cuvinte și lucruri* (germ. *Wörter und Sachen*) își găsește aici o evidentă ilustrare. Cînd, în mod excepțional, s-a simțit nevoia de a se numi, într-un fel oarecare, arborele care produce fructul exotic, nu s-a recurs din nou la un împrumut, ci, de cele mai multe ori, s-a creat un derivat românesc de la numele fructului, prin analogie cu modelele existente deja în limbă.

În continuare, vom încerca să arătăm cum au apărut în limba română cele mai multe denumiri ale arborilor

fructiferi exotici. Începem discuția cu **banan**, a cărui etimologie necesită unele precizări.

H. Tiktin și L. Șăineanu nu dau etimologia cuvîntului, A. Scriban nici măcar nu-l înregistrează, iar DA (s.v.) îl consideră un „neologism format după franceză". În limba franceză există însă numai *bananier*, care nu are cum să explice pe rom. *banan*. După CADE și DLRM *banan* provine chiar din *banană*. Deși foarte plauzibilă, această etimologie n-a fost acceptată de autorii *Dicționarului de neologisme*, care deduc cuvîntul exclusiv din it. *banano*. Din moment ce sînt satisfăcute atît criteriul formal cît și cel semantic, noua etimologie nu poate fi, teoretic, înlăturată. Atestări speciale, care să o susțină, nu există însă. Din această cauză și, mai ales, fiindcă majoritatea numelor de arbori fructiferi s-au format, în limba română, prin derivare regresivă de la numele fructelor, considerăm că este mult mai convingătoare prima etimologie.

Banană ne-a putut veni pe mai multe căi: din italiană, din engleză și, indiscutabil, din franceză, adică din acea limbă din care l-am luat, în mod sigur, și pe *bananier* (înregistrat în SDLR, DLRLC, DLRM, DN și DER, s.v.). Deși în dicționarele noastre lipsesc complet atestările la cuvîntul *banană*, în limba vorbită el este foarte cunoscut și nimic nu ne îndreptățește să-l considerăm recent. Din *banană* s-a putut forma ușor *banan*, probabil după ce l-am împrumutat din franceză pe *bananier*. Acesta este învechit, rar și, desigur, livresc. El nu va rezista concurenței pe care i-o face sinonimul *banan*, din cauză că nu se încadrează în sistemul atît de clar și de puternic, format din perechile: *cireș—cireașă*; *cais—caisă*; *păr—pară*; *nuc—nucă* etc. Nu încape îndoială că presiunea numeroaselor perechi de acest fel putea ușor să provoace chiar apariția, în limbă, a lui *banan* [1].

În aceeași situație cu *banan* se află **mandarin** (2), pe care Candrea, Șăineanu și Tiktin nu-l înregistrează, iar Scriban îl tratează în același articol cu omonimul său *mandarin* (1) „înalt demnitar în China veche, Coreea și Indochina". La

[1] Deși, după cum se vede, nu e nevoie să recurgem la o limbă străină, pentru a explica un derivat românesc atît de firesc, socotim, totuși, că, în dicționare, ar trebui să i se dea lui *banan* următoarea indicație etimologică: — Din *banană*. Cf. it. *banano*.

etimologie se indică fr. *mandarin*, care nu poate explica și numele arbustului (denumit în franceză prin derivatul *mandarinier*). În DLRM *mandarin* (2) este tratat într-un articol aparte, dar i se dă o explicație etimologică greșită: — Fr. *mandarine* (it. *mandarino*). O astfel de etimologie nu poate fi acceptată, din cel puțin două motive. În primul rînd fiindcă fr. *mandarine* înseamnă numai „mandarină", nu și „mandarin" (pomului am văzut că i se spune, în această limbă, *mandarinier* < *mandarine*). În al doilea rînd, fiindcă it. *mandarino* desemnează atît pomul cît și fructul și nu vedem cum s-ar putea demonstra că româna l-a împrumutat numai cu primul sens (pe *mandarină* îl deduc din fr. *mandarine* atît CADE cît și SDLR, DLRM și DN).

Înaintea lui *mandarină* a circulat la noi varianta de origine turcească *mandalină* (înregistrată în DI, p. 126, col. 3) [1]. Din forma nouă și literară *(mandarină)* s-a putut forma ușor *mandarin*, atunci cînd s-a simțit nevoia de a se folosi și numele pomului. Modelul derivării l-au putut constitui nu numai *cireș—cireașă*; *prun—prună* etc. (moștenite din latină), ci și perechi de felul lui: *curmal — curmală*; *măslin — măslină* etc., în care numele arborelui exotic a luat naștere tot prin derivare regresivă, dar într-o epocă mult mai veche [2]. Astfel **măslin** este bine atestat încă din secolul al XVI-lea și al XVII-lea: „E eu ca *maslin* roditoriu în casa dzeului" [3]; „Părintele mieu iaste bolnav... și poftește să vază din pomul *maslinului*, doară cumva i s-are mai potoli boala lui" (a. 1600—1625) GCR I, 64/24 (în DLR, s.v. *măslin*). În slavă n-au existat, se pare, decît маслина și маслинне care însemnau atît „măslin" cît și „măslină" [4]. Aceeași dublă semnificație o are astăzi rus. *маслина* [5].

---

[1] Pentru o altă atestare și pentru etimologia acestei variante dispărute, vezi GRAUR, ER (p. 112—113).

[2] Etimologia dată aici lui *mandarin* am propus-o mai întîi în SCL, XI (1960), nr. 2, p. 242 și ea a fost acceptată în DLR și în DN (ed. a II-a). În prima ediție a acestui dicționar, *mandarin* fusese lăsat fără etimologie.

[3] Vezi CANDREA, PS, II, p. 101. Cf. 275 și 323.

[4] Vezi Fr. Miklosich, *Lexicon...*, p. 363, col. 1 și CANDREA, PS, II, p. 435 și 526.

[5] Vezi *Словарь русского языка*. Moscova, 1958, vol. II, p. 316.

În limba veche și în poezia populară, chiar rom. *măslină* e atestat cu sensul de „măslin“ [1], ceea ce înseamnă că, la început, cuvîntul s-a folosit în ambele înțelesuri. Cel de „fruct“ era, desigur, mai răspîndit și cu timpul el a rămas singurul sens al lui *măslină*, din cauză că a apărut în limbă derivatul *măslin*, care urma să denumească exclusiv arborele. Tiktin (excesiv de prudent) îl lasă pe *măslin* fără etimologie și la fel procedează și Candrea. Ei îl deduc din slavă numai pe *măslină*, ceea ce ni se pare corect. Cît privește pe *măslin* acesta trebuie interpretat, ca în DU, SDLR și DLRM, adică o simplă formație românească din *măslină* (a cărui formă veche era *maslină*).

După părerea noastră, pornindu-se direct de la v.sl. *maslina* (ca în DLR, s.v.), se complică în mod inutil indicația etimologică a acestui cuvînt: „— Din v.sl. маслина > *maslină* > *maslin*, după modelul numelor de pomi din limba română“. În același dicționar (s.v. *mălin*) se arată pur și simplu că acesta e derivat din *mălină* și la fel trebuia procedat și în cazul lui *măslin*.

Tot prin derivare regresivă au apărut în limbă și sinonimele **naramz** și **portocal**. Primul dintre acestea cunoaște și variantele: *năramz*, *naranz* și *neramz* (TDRG și DLRLC, s.v.). După CADE, SDLR și DLRM *naramz* provine din *naramză*, iar acesta din ngr. νεράντξι (pl. νεράντξια) [2], bg. *neranza*. Tiktin nu dă etimologia cuvîntului, iar Șăineanu nu înregistrează decît pe *năramză*.

Trei sînt argumentele care se pot invoca pentru a dovedi proveniența lui *naramz* din *naramză*:

a) Pomului i se spune în neogreacă νεραντξέα. Presupunînd că acesta ar fi fost împrumutat, el nu ar fi devenit în română *naramz*.

b) *Naramz* e mult mai nou decît *naramză*, atestat încă din secolul al XVII-lea, la Miron Costin: „Poame de tot felul: chitre, *năramze*, alămîi“ (în DA, s.v. *chitru* și în TDRG,

---

[1] Vezi (pentru sensul vechi și popular al cuvîntului) CANDREA, PS, II, p. 101 și DLRC (s.v. *măslin*). Cf. și: „Peste deal, peste colină, / Este-o creangă de *maslină*“ Jarnik-Bîrseanu, D., 252 (în DLR, s.v. *măslin*).

[2] DLRM (s.v. *naramză*) pornește de la ngr. *nerantzun*, a cărui existență a fost contestată de Nestor Camariano, în LR, VIII (1959), nr. 3, p. 94, col. 2.

s.v. *naramză*). Un indiciu că *naramză* e foarte vechi îl constituie și faptul că are derivate, existente și azi în limba populară: *naramzat* (cu variantele: *nărămzat, nărămzat, nărîmzat, nerămzat* etc.) și *naramziu* (cu variantele: *nărămziu, nerămziu, nărîmziu* etc.), toate cu sensul „de culoarea naramzei".

c) La început *naramză* a avut și sensul de „naramz", după cum reiese din unele atestări (vezi DLRLC, s.v.). Și DLRM înregistrează cuvîntul atît cu sensul de „fruct al naramzului", cît și cu acela de „naramz". Specializarea lui *naramză*, exclusiv pentru denumirea fructului, va fi început să se producă numai după apariția, în limbă, a lui *naramz*, atestat pentru prima oară în secolul al XIX-lea: „Mirosind florile unui *neramz* înflorit" FIL. CIOC. (ap. TDRG, s.v.). Varianta *oranz*, pe care am întîlnit-o la Grigore Alexandrescu („Și unde cresc *oranzii* subt cerul cel senin")[1] se datorește influenței fr. *orange* sau *oranger*[2].

După modelul lui *naramz—naramză* (în primul rînd) s-a format și **portocal** din *portocală* (< ngr. πορτοκά(λ)λι, iar acesta din it. *portogallo*, propriu: „(fruct) din Portugalia"). Dintre dicționare, CADE și TDRG nu dau etimologia lui *portocal*, iar în DU (s.v.) este lăsat fără nici o indicație etimologică *portocală*. După Șăineanu (DU), *portocal* este cel care provine din greacă și anume din gr. modern *portogáli* (sic!), ceea ce nu pare de loc verosimil. Și în cazul de față am împrumutat numele fructului, nu pe acela al pomului (sau nu în primul rînd pe acesta). Afară de aceasta pomului i se spune în neogreacă πορτοκαλιά, iar fructului πορτοκάλλι (care concordă și în ceea ce privește accentul și din punct de vedere semantic cu rom. *portocală*).

Șăineanu (ca de altfel și Scriban) îl explică nesatisfăcător și pe **curmal**, considerîndu-l un singular refăcut din *curmale* (pl. lui *curmá*). În DA (s.v.) se spune despre *curmal* că e „format, pe teren românesc, din *curmală* (după modelul *prun—prună*; *nuc—nucă* etc.)". Tot din *curmală* este extras

---

[1] Vezi Gr. Alexandrescu, *Opere*, vol. I, E. S. P. L. A., 1957, p. 256.

[2] În DLRM (s.v.), *oranz* este dedus chiar din fr. *orange* (după *naramz*). Dar în franceză *orange* înseamnă numai „portocală" și „de culoarea portocalei" (pomului i se spune *oranger*). În realitate vechiul *naramz* a fost modificat după *orange* și, eventual, *oranger*, devenind *oranz*.

curmal în CADE și în DLRM. Tiktin nu dă decît etimologia lui *curmală*: ngr. κουρμάς, tc. *hurmá*. De fapt, etimonul grecesc și cel turcesc nu explică decît variantele vechi și etimologice: *curmá, hurmá*. Pluralul normal al acestor variante este *curmale* (respectiv *hurmale*). Din aceste plurale mult folosite s-au refăcut noile forme de singular *curmală* și *hurmală*, din care, au fost apoi derivate *curmal* și *hurmal*.

Forma *curm* (pe care DA o înregistrează după PONTBRIANT și o consideră „suspectă") este, foarte probabil, tot un fel de derivat regresiv, dar din varianta originară *curmá*.

În continuare îl vom discuta pe **chitru**, a cărui etimologie este greșit rezolvată în toate dicționarele românești care înregistrează acest cuvînt (excepție face TDRG, în care numele arborelui apare fără etimologie). Ele îl deduc din ngr. κίτρον, deși acesta denumește fructul (arborelui i se spune κιτρεά și mai ales κιτριά care nu putea să devină în românește *chitru*). Din forma de plural a fructului, care este κίτρα și care se întrebuințează mai mult decît singularul, a rezultat în românește *chitră* și apoi din acesta a fost derivat *chitru*[1]. Este adevărat că și *chitru* e atestat cu sensul de „chitră"[2], dar aceasta dovedește cel mult că am împrumutat cuvîntul atît cu forma lui de singular (κίτρον) cît și cu cea de plural (κίτρα) sau că din pluralul românesc al lui *chitră*, care este *chitre*, a fost refăcut un nou singular: *chitru*. Numele arborelui nu s-a întrebuințat, probabil, decît în mod cu totul excepțional. De aceea nu e de loc întîmplător că pentru *chitru* (cu sensul de arbore) nu găsim în dicționare nici o atestare, în timp ce pentru *chitră* există încă din secolul al XVII-lea (în DA, s.v. *chitru*). Întrucît nu crește pe la noi, pomul nu i-a interesat prea mult pe vorbitori, așa cum nu ne interesează, astăzi, pe noi cum se numește, de pildă, arborele exotic care produce *grepfruturile*. Afirmația făcută despre *chitru* este în mare măsură valabilă și

---

[1] Cu totul altfel este rezolvată etimologia lui *chitră* la MIHĂESCU (p. 176), din care citățm: „*chitră* «lămîie mare și mirositoare» răspundea formei slave *kitrъ*, atestată în veacurile XIII—XV, iar acesta avea la bază bizantinul κίτρον". Cf. și G. Murnu, *Studiu asupra elementului grec antefanariot în limba română*, București, 1894, p. 13—14.

[2] Cf. „Dulceți de *chitru* mai avem?" ALECSANDRI, T., p. 1088 (în DA, s.v.).

pentru alți arbori fructiferi (asiatici, tropicali sau mediteraneeni). În concluzie: *chitru* (arbore) din *chitră*, nu *chitră* de la *chitru* (ca în DLRM, s.v.).

Deși nu e vorba de un arbore fructifer, îl amintim tot aici și pe **scorțișor** (< *scorțișoară*). Inițial n-a exitat, în limbă, decît numele condimentului, atestat încă din secolul al XVII-lea: „Nardŭ și șofran, trestie și *scorțișoară*". BIBLIA 1688 (ap. TDRG, s.v.). Din *scorțișoară* (care a fost asimilat cu fructele, în general) a putut fi ușor extras *scorțișor*, în momentul cînd s-a simțit nevoia folosirii unui nume și pentru arborele care produce acest condiment [1]. Mai multe dicționare românești vechi (și în special noi) înregistrează numele acestui copac, dar fără nici o atestare. De aceea ne întrebăm dacă *scorțișor* n-a fost cumva creat chiar de către lexicografii noștri din secolul trecut. Din dicționarele vechi a pătruns în cele mai recente (de ex. DU, CADE, DLRM etc.), ajungînd, în felul acesta, un element al limbii, deși se pare că nu are o existență reală.

Tot o creație a lexicografilor noștri ar putea fi și **jujub** „mic arbust spinos originar din Siria", pe care DA îl deduce greșit din fr. *jujube*. Acesta denumește fructul jujubului și, împrumutat, a devenit în română *jujubă* (cf. sintagma *pastă de jujubă*, un medicament întrebuințat, cîndva, împotriva tusei). Și Scriban îl înregistrează pe *jujub*, explicîndu-l direct din fr. *jujubier* (în SDLR, s.v.). O astfel de etimologie fiind și mai greu de acceptat, nu ne mai rămîne decît să-l considerăm pe *jujub* o formație românească de la *jujubă* (singurul care este atestat și care poate fi explicat printr-o limbă străină).

CONSIDERAȚII FINALE

După ce am examinat pe larg întregul cîmp semantic al arborilor și arbuștilor fructiferi, arătînd cum s-au format denumirile lor în limba română, sînt necesare cîteva con-

[1] *Scorțișoara* este, de fapt, „scoarța" aromatică a mai multor arbori orientali, în special a celui denumit *Cinnamomum Zeylanicum* (Panțu). Ca și corespondentul său franțuzesc *cannelle*, *scorțișoară* este un diminutiv (derivat de la *scoarță* + suf. compus *-ișoară*).

cluzii și o comparație cu alte limbi, în primul rînd romanice.

1. Pentru a exprima diferența dintre pomi și fructele acestora, româna și-a constituit un sistem de forme clar și unitar, în care numele arborelui este de genul masculin, iar al fructului de genul feminin. Latina tîrzie ne-a transmis modelul după care s-a format ulterior întreaga serie a numelor de arbori și arbuști fructiferi, în opoziție cu numele fructelor.

Făcînd abstracție de *strugure* (în cazul căruia numele arbustului care îl produce e un cuvînt de altă origine)[1] se poate spune că nu există, în dacoromâna actuală, decît un singur nume de fruct comestibil care nu este feminin. Acesta e *măr* „pomme" (de genul neutru). Subiectele vorbitoare au reacționat față de această unică deficiență a sistemului, creînd forma dialectală *mară*, refăcută, desigur, după *pară*[2].

2. Din punctul de vedere al modului în care au apărut, în limba română, denumirile arborilor și ale fructelor, putem distinge trei situații fundamentale:

a) *Numele pomului și al fructului au aceeași proveniență: ambele sînt moștenite din latină* (**prun**—**prună** etc.) *sau împrumutate* (**smochin** — **smochină** etc.).

b) *Numele pomului este moștenit sau împrumutat, iar al fructului este derivat de la el cu ajutorul suf.* **-ă**: **arină** < **arin** (lat.); **agrișă** < **agriș** (magh.); **roșcovă** < **roșcov** (bg.) etc.

c) *Numele fructului e moștenit sau împrumutat, iar al pomului e derivat de la cel dintîi, prin suprimarea morfemului* **-ă**: **alun** < **alună** (lat.); **măslin** < **măslină** (slav) etc. Cf. și **lămîi**, refăcut din *lămîie* (ngr.) după modelul mai vechilor *gutui — gutuie*. Întreaga discuție de pînă aici a fost menită să demonstreze că situația de sub **c)** este cel mai bine reprezentată. Se poate chiar conchide că imensa majoritate a

[1] Cf. și fr. *raisin* „strugure", față de *vigne* „viță de vie"; it. *uva*, față de *vigna* etc. De altfel, n-ar fi exclus ca la început de tot *strugure* să fi însemnat numai „ciorchine". În limba veche este atestată sintagma *strugur(e) de auă*, iar în Moldova se mai spune și astăzi *strugure de poamă*. Vezi DA (s. v. *auă*), CADE și SDLR (s. v. *strugure*).

[2] Pentru atestări ale variantei *mară* (răspîndită mai ales prin Banat și Oltenia) vezi CDDE (nr. 1045); TDRG (s.v. *măr*) și culegerea intitulată *Lexic regional*, București, 1960, p. 54. O atestare mai nouă, în GL, nr. 49 (456), din 6 dec. 1962, p. 4, col. 7: „Ba o cireașă pietroasă, ba o *mară* de vară, ba 3—4 castraveți cruzi, fără sare...".

numelor de arbori și arbuști fructiferi s-au format, în românește, de la numele fructului (terminat în -ă și, foarte rar, în -ie).

3. În ceea ce privește sensul primitivului în raport cu al derivatului am observat că există două situații distincte și anume:

a) Substantivul de genul feminin a denumit la început exclusiv fructul (ca și în limba din care a fost împrumutat): *caisă, banană, mandarină* etc. Prin suprimarea lui -ă s-au format *cais, banan, mandarin* etc., completîndu-se sistemul cu denumirile arborilor.

b) Substantivul cu formă feminină a desemnat, inițial, atît fructul cît și pomul care îl produce (vezi cele spuse despre *nucă, zmeură, măslină, mălină* etc.) [1]. Aceasta înseamnă că unitatea sistemului (așa cum se prezintă el în româna contemporană) n-a existat din totdeauna. Ea s-a realizat treptat, pe măsură ce a acționat analogia cu perechile de felul lui *păr — pară*; *prun — prună* etc. (moștenite din latină). Refacerea unor forme terminate în consoană dură (pentru numele de arbori) se datorește, desigur, și presiunii generale a sistemului morfologic românesc, care nu cunoaște substantive masculine terminate în -*ă* (cu excepția cîtorva nume de persoane). Rămășițe ale unui sistem imperfect (caracteristic limbii române vechi și foarte vechi) se mai întîlnesc, probabil, și astăzi în limba populară și în graiurile regionale [2].

Prin refacerea unor masculine din substantivele feminine care desemnau atît fructul cît și pomul s-a realizat un dublu cîștig: formele primitive s-au specializat pentru denumirea fructului, întrucît purtau semnul distinctiv al substantivelor feminine românești, care este terminația -*ă*, și, mai rar, -(*i*)*e*; vocabularul limbii s-a îmbogățit cu noi unități lexicale, absolut necesare pentru realizarea unei simetrii perfecte a sistemului.

---

[1] Și *zarzala* are în bulgară ambele înțelesuri, dar în română nu este atestat decît sensul de „fruct al zarzărului".

[2] S.v. *rodie* DLRLC arată că acesta denumește „fructul comestibil al rodiului" precum și pomul care produce fructul descris acolo. Ultimul sens este ilustrat prin următorul citat: „Vino la grădina ta, /C-a înflorit *rodia*". ȘEZ. VIII, p. 41. Tot astfel, în DA, s.v. *lămîie*, se menționează că (popular) acesta are și sensul de „lămîi". Atestări: „Florile *lămîiei*". ȚICHINDEAL, F. 270; „Creangă de-*alămîie*". ȘEZ. I, 115/27 etc.

Iată de ce socotim că, în cazul de față, prin acțiunea derivării regresive, s-a realizat un progres, atît pe plan semantico-lexical, cît și în ceea ce privește sistemul morfologic al limbii.

4. Unele derivări sînt, după cum am văzut, nesigure, din cauză că nu se știe precis etimologia primitivului. Ele apar însă ca foarte probabile tocmai în lumina examinării modului de constituire a întregului sistem de denumiri românești ale arborilor și ale fructelor (vezi cele spuse despre *castan, perj, goldan* etc.).

În cazul lui *afin — afină*; *corcoduș — corcodușă* și *măceș — măceașă* nu se cunoaște nici etimologia acestor cuvinte și nici care este mai vechi dintre cele două elemente ale perechii. De aceea considerăm că în astfel de cazuri raportul dintre numele pomului și al fructului rămîne încă obscur[1].

•

Situația din limba română, așa cum rezultă din analiza pe care am făcut-o, devine interesantă mai ales dacă o raportăm la alte limbi, aparținînd familiei indo-europene. Dintre cele romanice, f r a n c e z a este (după română) cea mai unitară din punctul de vedere care ne interesează aici. Numele arborilor și arbuștilor sînt, în această limbă, derivate cu suf. *-(i)er*, de la numele fructelor: **cerisier** < *cerise* „cireașă"; **griottier** < *griotte* „vișină"; **groseillier** „coacăz" < *groseille*; **pêcher** „piersic" < *pêche* etc. Cf. totuși **églantier** „măceș" față de *églantine* „măceașă", deși ar fi fost de așteptat, un *églantinier*[2].

După cum vedem, pomul și fructul sînt denumite prin cuvinte diferite, dar cu aceeași rădăcină, la fel ca în româna contemporană. În franceza veche existau excepții de la această regulă cu caracter general. *Olive*, de pildă, însemna și „oli-

[1] Totuși, după SDLR, *corcoduș* provine sigur din *corcodușă*, iar după DLRM *corcodușă* e neîndoielnic derivat de la *corcoduș*! Prima ipoteză pare mai verosimilă, dar în sprijinul ei nu se pot aduce, deocamdată, dovezi foarte sigure. Putem afirma, în schimb, cu certitudine, că sinonimul regional al lui *corcoduș* (care este **tîrnosliv**) provine indiscutabil din *tîrnoslivă* (de origine slavă). Scriban îl explică numai pe cel din urmă (din bg. *trănoslivka)* și tot așa procedează Candrea, pentru care etimonul fructului este scr. *trnošljiva*.

[2] Pentru explicarea acestei inconsecvențe, vezi BLOCH — WARTBURG (s. v.).

vier", asemenea etimonului latin *oliva* „măslin" și „măslină" (BLOCH—WARTBURG, s.v.).

În ceea ce privește genul, fructul este, în general, feminin iar arborele sau arbustul e masculin. Cf. *poire — poirier*; *noix — noyer*; *orange — oranger* etc. Există însă destule cazuri cînd numele fructului și al pomului nu sînt diferențiate din punctul de vedere al genului, ceea ce strică, desigur, unitatea sistemului francez. Cf. *abricot, citron, capron, limon, marron* etc., care, deși denumesc fructe, sînt totuși masculine, asemenea derivatelor: **abricotier** „zarzăr" și „cais"; **citronnier** „lămîi"; **limonier** „lămîi"; **capronier** „căpșun"; **marronnier** „castan" etc.

În i t a l i a n ă situația este, în linii mari, următoarea: de obicei numele arborelui este masculin, iar al fructului e feminin: *melo* (m.) „măr" — *mela* (f.) „măr" (fruct); *prugno* (m.) „prun" — *prugna* (f.) „prună"; *pero — pera*; *banano— banana* etc.

Uneori, diferența dintre numele pomului și al fructului se realizează numai prin gen, nu și prin desinență: *noce* însemnează atît „nuc" cît și „nucă", dar o dată e masculin, iar a doua oară e feminin. Alți termeni, cum ar fi: **dattero** „curmal" și „curmală", **limone, fico, mandarino, portogallo, marrone** etc., sînt numai de genul masculin, deși desemnează atît pomul cît și fructul. Mai mult: alături de *marrone* (cu sensul de „castan" și „castană") care e numai masculin, există perechea sinonimică: **castagno** (m.) — **castagna** (f.). Tot astfel *oliva* (f.) însemnează ca și în latină atît „măslină" cît și „măslin", dar pentru pom se folosește și derivatul **olivo** (< *oliva*).

Și în s p a n i o l ă constatăm destule cazuri de asimetrie și inconsecvență, deși numele fructului este aproape întotdeauna feminin, iar al arborelui e masculin. Cf. **banana** (f.) alături de **banano** (m.), **cereza** (f.) „cireașă", alături de **cerezo** (m.) „cireș" etc. **Melocoton** însă (care denumește o varietate de piersic și provine din lat. *malum cotonium*) se întrebuințează numai ca masculin și desemnează atît pomul amintit cît și fructul lui. Pentru arbore se folosește însă mai des derivatul **melocotonero**. La fel pentru „banan" se folosește paralel: **banano** (< *banana*), dar și derivatul cu sufix **bananero**. Lui *higo* „smochină", îi corespunde însă numai derivatul **higuera** „smochin". Afară de aceasta, numele fructului

este masculin, iar al pomului e feminin. Alteori există deosebiri formale prea mari între numele fructului și al pomului. Acesta e cazul lui **nuez** (f.) „nucă" și al lui **nogal** (m.) „nuc", care provin din aceeași rădăcină, dar al doilea are la bază un derivat latin (*nucalis* < *nux*) [1].

În portugheză, unitatea sistemului se reduce la faptul că numele pomilor sînt formate (la fel ca în franceză) cu ajutorul unui sufix derivativ: *-eira* (masc. *-eiro*). Spre deosebire de celelalte idiomuri romanice, aici arborele și fructul său au, în general, același gen (de obicei feminin): *pera — pereira*; *cereja — cerejeira*; *oliva — oliveira* etc. Asimetria rezidă în existența unor perechi în care ambele elemente sînt de genul masculin; **limo** „lămîie" — **limoeiro** „lămîi"; **morango** „fragă" — **morangueiro** „frag" etc. Există și excepții de altă natură: fructului (masculin sau feminin) îi pot corespunde două derivate care denumesc arborele și care aparțin la genuri diferite. Ex.: **figo** (m.) — **figueiro** (m.) și **figueira** (f.) „smochin"; **castanha** (f.) — **castanheiro** (m.) și **castanheira** (f.) „castan".

O lipsă de unitate se observă și în limbile germanice. Astfel, în engleză, același cuvînt desemnează, de obicei, atît pomul cît și fructul: *walnut* „nuc" și „nucă"; *plum* „prun" și „prună"; *peach* „piersic" și „piersică" etc. Pentru pom se mai întrebuințează însă unele sintagme sau perifraze în a căror componență intră cuvîntul **tree** „copac, arbore" (**peach tree** „piersic", **walnut tree** „nuc" etc.).

În germană, numele fructului este de cele mai multe ori feminin, iar al arborelui, masculin: *Birne* (f.) „pară" alături de **Birnbaum** (m.) „păr"; **Nuß** (f.) „nucă" alături de **Nußbaum** (m.) „nuc"; *Zitrone* (f.) „lămîie", **Zitronenbaum** (m.) „lămîi" etc. După cum vedem, pomul e denumit aproape întotdeauna printr-un cuvînt compus din numele fructului + subst. **Baum** (de genul masc.) „pom", „copac", „arbore". Excepțiile nu lipsesc nici în această limbă și ele privesc atît genul celor două categorii de substantive cît și procedeele concrete de exprimare a numelor de arbori și de fructe. Astfel, numele mărului (e vorba de fruct) e masculin (der *Apfel*) ca și al pomului (der **Apfelbaum**). **Pisang** (cuvînt mai

[1] Vezi *Diccionario de la lengua española* (decimoctava edición), Madrid, 1956, p. 923 și 928 (*nuez* < lat. *nux, nucis*).

vechi, tot de genul masc.) înseamnă atît „banan" cît și „banană". Este adevărat că se folosește mai puțin decît sinonimele *Banane* (f.) și **Bananenbaum** (m.), dar există. La fel și **Pfirsich** (m.) înseamnă atît „piersic" cît și „piersică", însă pentru arbore mai există și compusul **Pfirsichbaum** (m.).

O evidentă lipsă de unitate întîlnim și în limbile slave. Astfel, în r u s ă **лимон** e masculin, **слива** e feminin, iar **яблоко** e neutru. Pentru *măr* „pommier" există un alt cuvînt din aceeași rădăcină **яблоня** (de genul feminin). **Слива** însă înseamnă atît „prun" cît și „prună", **груша** „păr" și „pară" ; **абрикос** (m.) „cais" și „caisă" etc. Uneori se întrebuințează și în această limbă o perifrază pentru denumirea arborelui, ceea ce complică și mai mult lucrurile (cf. *лимоное дерево* „lămîi" ; *апельсиновое дерево* „portocal" și chiar *грушевое дерево*, literal: „arbore producător de pere", alături de *груша*, care rămîne, totuși, termenul obișnuit.)

În b u l g a r a contemporană, același cuvînt se întrebuințează, de obicei, atît pentru denumirea pomului cît și a fructului : **krușa** „păr" și „pară" ; **sliva** „prun" și „prună" ; **práskova** „piersic" și „piersică" etc. Dar, spre deosebire de acestea, care sînt feminine, *banan, limon, rojkov* etc. sînt masculine, deși au și ele ambele înțelesuri [1]. Pentru denumirea „bananului" se mai folosește perifraza *bananovo dărvò*, ca și *mandarinovo dărvò* pentru „mandarin" (fem. *mandarina* are însă numai sensul de „fruct al mandarinului"). Bulgara cunoaște și cîteva dublete de felul lui *višna — višnia* „vișin" și „vișină" ; *smòvka* și *smòkinia* „smochin" și „smochină" etc. Dialectal există și *smókviția*, iar în limba mai veche *smokòvniția*, dar acestea sînt rezervate numai pentru denumirea pomului. Din punct de vedere lexical, aceste sinonime reprezintă, desigur, un element de progres, dar în dauna armoniei generale a sistemului, așa cum se prezintă el în ultima limbă pe care am atras-o în comparație.

●

Din analiza comparativă întreprinsă în paginile anterioare, reiese că, pentru denumirea arborilor fructiferi, se folosesc, în diverse limbi, cîteva procedee fundamentale :

[1] Vezi *Румънско българскки речник*, Sofia, 1962, p. 101, 633, 981 etc.

1. Același termen ca și pentru fruct: lat. *oliva*; v. sl. маслина; bg. *rojkov* etc.

2. Un alt cuvînt (simplu), moștenit sau împrumutat: it. *melo*; rom. *cireș*, *dud* etc.

3. Un derivat cu sufix sau fără sufix: fr. *bananier*; port. *ḍereira*; rom. *alun* etc.

4. Un compus format din numele fructului + termenul generic pentru „arbore": germ. *Birn***baum**; *Pflaumen***baum** etc.

5. O perifrază în componența căreia intră neapărat același termen generic pentru „arbore" + numele fructului sau un adjectiv derivat de la acesta: engl. *walnut* **tree**; rus. *лимоное* **дерево** etc.

După cum vedem, de cele mai multe ori fructul constituie punctul de plecare pentru denumirea arborelui. Și aceasta fiindcă fructele sînt cele care se impun, în primul rînd, atenției vorbitorilor, iar numele lor se întrebuințează în toate limbile incomparabil mai mult decît numele arborilor care le produc. În lumina acestei concluzii generale, unele derivări pe care le-am socotit ca probabile, devin acum mai plauzibile.

Un sistem al denumirilor de arbori și de fructe atît de unitar ca în limba română și îndeosebi constituit (în cea mai mare măsură) printr-un procedeu atît de special, cum este derivarea regresivă, se pare că nu e cu putință să mai descoperim în nici o altă limbă indo-europeană. Iată de ce putem conchide că, pentru a exprima ideea de „pom" în opoziție cu cea de „fruct", româna a mers pe un drum propriu, impus de sistemul ei morfologic.

ÎMPRUMUTUL LEXICAL

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

NEOLOGISME DE ORIGINE LATINO-ROMANICĂ, GERMANICĂ ȘI RUSEASCĂ ÎN LIMBA ROMÂNĂ CONTEMPORANĂ
— CONTRIBUȚII ETIMOLOGICE —

O expunere despre *împrumutul lexical*, în general, sau numai despre *neologismele limbii române* nu ni se pare necesară, întrucît lucrurile sînt, într-o măsură mai mică sau mai mare, cunoscute [1]. Ceea ce ne propunem în acest capitol este să lămurim etimologia controversată a unor neologisme, să corectăm unele indicații etimologice greșite și să semnalăm o serie de împrumuturi recente, despre care credem că ar trebui să figureze în viitoarele opere lexicografice ale limbii române. Referirea la dicționare este, și de data aceasta, inevitabilă. De aceea, înainte de a trece la discutarea fiecărui fapt în parte, sînt necesare și aici cîteva observații de metodă și de principiu privitoare la felul în care e rezolvată etimologia neologismelor îndeosebi în ultimele dicționare ale limbii române.

DESPRE ETIMOLOGIA MULTIPLĂ

Originea neologismelor românești pune foarte multe probleme dintre care unele greu de rezolvat. În ultimul timp, majoritatea lingviștilor noștri sînt, totuși, de acord că cele

[1] Precizăm numai că informații utile despre împrumutul lexical precum și o bibliografie bogată asupra acestei probleme se găsesc în lucrarea lui Louis Deroy, *L'emprunt linguistique*, Paris, 1956. Pentru unele aspecte și condiții speciale în care se manifestă împrumutul în vocabular, vezi și U. Weinreich, *Languages in Contact: Findings and Problems*, New-York, 1953. În lingvistica românească cea mai valoroasă cercetare consacrată neologismelor este lucrarea lui N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, Editura științifică, București, 1962. Această lucrare reprezintă numai o parte dintr-o amplă monografie în care autorul va cuprinde toate neologismele limbii române de pînă la 1860.

mai multe împrumuturi neologice din limba română au o etimologie multiplă[1]. Faptul că majoritatea neologismelor românești provin din surse multiple se explică prin aceea că la constituirea vocabularului neologic al limbii române moderne au contribuit foarte multe limbi. Dintre acestea amintim aici: *latina savantă, neogreaca, rusa, germana, italiana* și în special *franceza*. Influența altor limbi este mai puțin importantă sau nu s-a manifestat asupra românei în mod direct. După cum se vede, mult discutata „eterogenitate" a lexicului românesc, în ansamblu, se verifică pe deplin și în sectorul său neologistic. Această eterogenitate nu se referă însă numai la structura etimologică generală a vocabularului neologic românesc, ci și la originea celor mai multe dintre elementele care îl alcătuiesc Posibilitatea împrumutării unor neologisme din mai multe limbi de cultură (în aceeași epocă sau la distanță în timp și în spațiu) este trădată, în primul rînd, de existența unor variante lexicale etimologice, nediferențiate semantic în raport cu forma acceptată de limba literară. Cf. **aghent** (< rus. *agenm*, germ. *Agent*), față de **agent** (< fr. *agent*, it. *agente*); **haractir** (< ngr. χαρακτήρ) și **haracter** (< rus. *характер*), față de **caractér** (< fr. *caractère*) și **carácter** (cf. lat. *character*, germ. *Charakter*); **coreografie** (< it. *coreografia*), față de **coregrafie** (< fr. **chorégraphie**); **monetă** (< it. *moneta*, cf. lat. *moneta*), față de **monedă** (< ngr. μονέδα); **limonată** (< it. *limonata*), față de **limonadă** (< fr. *limonade*, germ. *Limonade*); **șocolată** (cf. fr. *chocolat*) și **șocoladă** (< germ. *Schokolade*), față de **ciocolată** (< it. *cioccolata*); **personagiu** (< it. *personaggio*), față de **personaj** (< fr.

[1] Pentru acest concept, vezi studiul academicianului Al. Graur, din SCL, I (1950), nr. 1, fasc. 1, p. 22—34, intitulat chiar *Etimologie multiplă* și reprodus (cu unele modificări) în SLG, p. 26 și urm. Cu principiul etimologiei multiple, teoretizat de acad. Al. Graur și aplicat în special la neologisme, s-au mai declarat de acord: acad. Iorgu Iordan, în LRC, p. 74; G. Ivănescu și L. Leonte, *lucr. cit.*, p. 8; N. A. Ursu, *op. cit.*, p. 117 și *Le problème de l'étymologie des néologismes du roumain*, în RRL, X (1965), nr. 1—3, p. 54 și urm.; Luiza și Mircea Seche, *Despre adaptarea neologismelor în limba română literară (Unele considerații generale)*, în LR, XIV (1965), nr. 6, p. 681—687 etc. De principiul etimologiei multiple se ține seama și la stabilirea originii cuvintelor din *Dicționarul limbii române* (serie nouă). Vezi *Introducerea* la DLR, tom. VI, p. X și I. Coteanu, *Le dictionnaire de la langue roumaine (DLR)*, în RRL, X (1965), nr. 1—3, p. 37—38.

personnage) etc. În astfel de cazuri originea multiplă este cît se poate de clară. Cu toate acestea, din dicționare nu rezultă întotdeauna că neologismele respective au putut fi împrumutate din două sau chiar mai multe limbi (vezi, de exemplu, etimologia lui *monedă* pe care CADE îl deduce exclusiv din lat. *moneta*, iar DN îl compară numai cu it. *moneta* și cu forma latină amintită). În realitate din latină și în special din italiană nu vine decît varianta *monetă*, pe cînd *monedă* este indiscutabil din ngr. μονέδα, cum am precizat mai sus [1].

Și mai unilateral este rezolvată, în dicționare, etimologia multora dintre acele neologisme care nu cunosc variante lexicale etimologice. În asemenea cazuri, recurgerea la criterii pur lingvistice este ineficientă. Astfel, despre varianta învechită și regională *lambă* vom spune că provine exclusiv din neogreacă (< λάμπα), dar în cazul formei literare și mai recente **lampă** nu vom putea admite că este numai din germană (cum se afirmă în CADE și în DLRM, s.v.). În franceză *lampe* este foarte vechi [2], cunoaște diverse sensuri și nuanțe semantice și apare întrebuințat într-un mare număr de unități frazeologice pe care le regăsim și în limba română (cf. *lampe à pétrole, lampe électrique, lampe de mineur, lampe à souder, lampe à alcool, lampe à essence* etc.). Iată de ce sîntem de acord că *lampă* a pătruns în limba română pe mai multe căi, cum bine se arată în DA (s.v.), unde se mai admite și posibilitatea împrumutării acestui neologism din rusă și (în Transilvania) chiar din maghiară [3].

În timp ce pentru *lampă* CADE și DLRM admit numai originea germană, pe **rasă** îl explică exclusiv prin fr. *race* și la fel se procedează în aceste două dicționare în zeci de alte cazuri. În sprijinul dublei etimologii a lui *rasă* se poate aduce un argument de ordin grafic, care ni se pare hotărîtor: înainte de ultima reformă ortografică, unii scriau cuvîntul *rassă* — grafie ce nu se poate explica decît admițîndu-se că termenul în discuție a fost împrumutat și din germană (< *die Rasse*). După cum se știe, Eminescu scria și **glossă**, probabil tot sub influența limbii germane (*Glosse*),

[1] Vezi și Al. Graur, *Notes d'étymologie roumaine*, în BL, IV (1936), p. 103.

[2] Vezi NOUV. DICT. ÉTYM. (s.v.).

[3] Cf. și GRAUR, SLG (p. 67).

sau a greacăi și a latinei. După CADE acest termen a fost împrumutat cu ambele lui sensuri exclusiv din franceză (< *glose*), iar după DLRM și din lat. *glossa*, care însemna, însă, numai „cuvînt rar sau obscur, care are nevoie să fie explicat". Prin extensiune s-a ajuns și la sensul de „explicare a unui asemenea cuvînt". Direct sau indirect, toate aceste forme provin din gr. γλῶσσα „limbă", dar și „cuvînt rar explicat de lexicografi". Etimonul grecesc îndepărtat ar trebui să figureze și el într-o indicație etimologică completă a neologismului *glosă*[1]. Cu ajutorul grafiei se poate ocvedi și dubla origine a onomatopeei tic-tac (folosită prin excelență în mediul urban). Cuvîntul provine atît din fr. *tic-tac* cît și din germ. *Ticktack*, de vreme ce în trecut apărea scris în două feluri[2]. După cum se vede, etimologia multiplă este o realitate și ea poate fi trădată, fie de dubla grafie a neologismelor, fie (mult mai frecvent) de existența unor variante lexicale etimologice, inclusiv de cele care nu diferă de forma literară decît prin accent (cf. *carácter — caractér*, *profésor — profesór*, *séctor — sectór* etc.).

Dintre dicționare unele ignorează aproape complet principiul e t i m o l o g i e i m u l t i p l e (ex. CADE și DU), iar altele îl admit, dar în mod inconsecvent (ex. DA, SDLR și DN). *Dicționarul limbii române moderne* se află și din acest punct de vedere într-o situație cu totul specială. Lăsînd la o parte numeroasele erori de amănunt, care se întîlnesc la etimologia neologismelor în DLRM, ceea ce mai izbește la parcurgerea atentă a acestui dicționar este greșita înțelegere și aplicare a principiului de care ne ocupăm. Întrucît pentru extrem de multe neologisme se indică, în DLRM, două etimoane, s-ar părea că originea împrumuturilor respective e rezolvată „în spiritul" etimologiei multiple. În realitate, astfel de indicații etimologice sînt confuze și derutante, în primul rînd pentru că al doilea termen este pus întotdeauna în paranteză. Cititorul (căruia nu i se dau în prefață

[1] În felul arătat aici se procedează numai în DN (s.v.), pe cînd în toate celelalte dicționare cuvîntul are etimologie incompletă. Chiar în DA (s.v.), *glosă* este dedus numai din greacă, ceea ce este, iarăși, prea puțin.

[2] Printre cei care scriau *tick-tack* se numără, de exemplu, și Sextil Pușcariu, în scrisul căruia am mai constatat și alte influențe ale limbii germane.

nici un fel de lămuriri) nu știe cum să interpreteze etimologia unor cuvinte ca: **absolut** < fr. *absolu* (lat. lit. *absolutus*); **convenienţă** < fr. *convenance* (it. *convenienza*); **delict** < fr. *délit* (lat. lit. *delictum*); **delincvent** < fr. *délinquant* (lat. lit. *delinquens, -ntis*); **drapel** < fr. *drapeau* (it. *drappello*); **efect** < fr. *effet* (lat. lit. *effectus*); **familie** < fr. *famille* (lat. lit. *familia*); **furuncul** < fr. *furoncle* (lat. lit. *furunculus*); **incendiu** < fr. *incendie* (lat. lit. *incendium*); **memorie** < fr. *mémoire* (lat. lit. *memoria*); **mortal** < lat. lit. *mortalis* (it. *mortale*); **oprobriu** < fr. *opprobre* (lat. lit. *opprobrium*); **sclav** < fr. *esclave* (lat. lit. *sclavus*); **scuza** < fr. *excuser* (it. *scusare*); **spirit** < lat. lit. *spiritus* (it. *spirito*); **urban** < fr. *urbain* (lat. lit. *urbanus*); **virament** < fr. *virement* (it. *viramento*) etc.

Se pare că, procedîndu-se în felul acesta, s-a urmărit să se arate că, uneori, am luat din franceză sensul neologismului, iar din latină sau din italiană forma acestuia. Nu înțelegem, totuși, de ce atunci s.v. **rentă** se indică la etimologie mai întîi fr. *rente*, iar apoi se adaugă în paranteză it. *rendita*, care ni se pare complet inutil. Pe de altă parte nu avem cum să dovedim că *drapel*, *convenienţă* sau *medalie* ne-au venit (fie și numai semantic) din franceză și nu din italiană, concluzie spre care ne conduc mai ales considerente de ordin formal. Cf. și **depozit**, în cazul căruia referirea la it. *deposito* este justificată atît formal cît și semantic.

În unele cazuri lucrurile sînt și mai complicate, deoarece multe neologisme provenite, în ceea ce privește forma, numai din latină sau dintr-o altă limbă (de ex. italiana) și-au îmbogățit conținutul semantic sub influența cuvintelor franceze corespunzătoare sau au căpătat în întregime sensul acestora. În astfel de situații cea mai clară și mai corectă indicație etimologică ar fi nu **absolut** < fr. *absolu* (lat. lit. *absolutus*), ci: din lat. *absolutus* (cu sensurile fr. *absolu*). La fel: **primar** < lat. *primarius* (cu sensul fr. *maire*), nu ca în DLRM(< lat. lit. *primarius*); **stat** < lat. *status* (cu sensurile fr. *état*); **sclav** < lat. *sclavus* (cu unele sensuri după fr. *esclave*) etc. DLRM arată că **scuza** vine din fr. *excuser* (it. *scusare*), dar pe *spirit* îl consideră exclusiv de proveniență latină savantă și italiană, cînd, de fapt, el se explică semantic, și prin fr. *esprit*. Cf. expresiile *a face spirite*, *prezenţă de*

spirit, spiritul legii etc., care sînt în mod evident calchiate după franceză, unde le corespund: *„faire de l'esprit"*, *„présence d'esprit"*, *„l'esprit de la loi"* etc.

OBSERVAȚII ASUPRA INFLUENȚEI FRANCEZE

O altă problemă care se pune în legătură cu neologismele românești și care este în strînsă legătură cu etimologia multiplă este aceea a i n f l u e n ț e i f r a n c e z e și a felului în care aceasta se oglindește în dicționarele limbii române. Acad. Al. Graur a arătat că numărul împrumuturilor de origine franceză din limba română a fost enorm exagerat în special în dicționarul lui I.-A. Candrea [1]. Nu credem însă că „elementele sigur franceze din limba noastră nu trec de 3 sau 4 la sută" (cum se afirmă în *op. cit.*, p. 36). Deși a fost, în general, supraevaluată, influența franceză rămîne, indiscutabil, cea mai puternică dintre toate influențele moderne care s-au exercitat asupra limbii române. De aceea, un procent atît de mic (cum este cel pe care îl dă acad. Al Graur) se prea poate să nu corespundă cu realitatea în cazul acestei masive influențe [2]. Un număr imens de cuvinte așa-zise i n t e r n a ț i o n a l e (fiindcă se întîlnesc în majoritatea limbilor de cultură) ne-au venit, într-adevăr, din mai multe limbi europene, simultan sau succesiv și acest lucru nu se reflectă întotdeauna în dicționare.

Conducîndu-se după CADE (care explică termenii internaționali aproape exclusiv prin franceză), profesorul D. Macrea a ajuns la concluzia că 12 854 dintre cuvintele limbii române (adică 29,69%) ar fi elemente franceze sau formații, în limba română, după modele și din rădăcini de origine

---

[1] Vezi Al. G r a u r, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, București, 1954, p. 35—37.

[2] Împotriva exagerării influenței franceze asupra limbii române s-a ridicat, de curînd, și A d a m W e i n s b e r g, în articolul *Le français et les „néologismes" roumains*, din „Kwartalnik neofilologiczny", Rocznik XIV, Warszawa, 1967, Zesyt 1, p. 25 și urm. Argumentarea autorului este, în general, convingătoare, dar informația asupra neologismelor românești lasă, adeseori, de dorit.

franceză[1]. Într-o statistică mai recentă, care aparține aceluiași autor și care a fost făcută după DLRM, numărul elementelor franțuzești din limba română modernă ar reprezenta 38,42%, adică un total de 19 129 de cuvinte. Dintre acestea 12 770 sînt considerate împrumuturi, iar 6 359 reprezintă calcuri după modele franceze și derivate de la teme neologice împrumutate din limba franceză[2]. Rezultatele acestor statistici sînt, în mod vizibil, exagerate și vina nu o poartă întotdeauna dicționarele după care s-a lucrat. Ceea ce i se poate obiecta autorului celor două statistici (atunci cînd acestea se referă la neologisme) este nesocotirea, într-o mare măsură, a principiului etimologiei multiple. După ultima statistică a lui D. Macrea n-ar exista, în limba română modernă, decît 104 cuvinte *franco-italiene*, 31 *franco-germane*, 5 *franco-spaniole* și un singur element *franco-latin literar-german*. Deși (chiar după DLRM) există un mare număr de neologisme *franco-latine literare*, în statistica profesorului D. Macrea ele nu constituie nici chiar o grupă „infimă numericește". Împrumuturile făcute *exclusiv* din franceză se ridică, în schimb, la uriașa cifră de 12 770, ceea ce va părea oricui o exagerare.

Cînd am afirmat că dicționarele românești exagerează influența franceză ne-am referit în special la CADE și la DLRM, dar o cercetare minuțioasă și comparativă ar putea dovedi că multe etimologii greșite din celelalte dicționare ale limbii române (ex. DU, DA, SDLR și DN) se datoresc, în parte, aceleiași tendințe de a explica prin franceză ceea ce ne-a putut veni și din italiană, germană, rusă etc. Ca de obicei, și de data aceasta ne vom întemeia afirmațiile pe fapte, dintre care unele imposibil de contestat. Astfel **carub** „roșcov" este un împrumut din italiană (*carrubo*), nu din franceză, cum greșit se arată în DA și în DLRM (s.v.). Fr. *caroube* înseamnă „roșcovă", iar arborelui i se spune *caroubier*. Singura atestare pentru *carub* este din V. Alecsandri:

---

[1] Vezi D. Macrea, *Circulația cuvintelor în limba română*, în „Transilvania", vol. LXXIII, 1942, p. 268 și urm.

[2] Idem, *Compoziția istorică și tendințele actuale de dezvoltare ale vocabularului românesc*, în „Cercetări de lingvistică", Cluj, V (1960), nr. 1—2, p. 42. Cele două statistici sînt comentate de D. Macrea și în lucrarea sa *Probleme de lingvistică română*, București, Editura științifică, 1961, p. 30—35.

„O pădure de măslini, de *carubi*, de lauri și de rodieri" (ap. TDRG, s.v.). Tiktin nu dă etimologia cuvîntului, dar e limpede că acesta este un italienism de felul celor care mai există în limba operei lui V. Alecsandri (cf. *biondinetă* „bălăioară", *contadin* „țăran", *contadină* „țărancă" etc.) [1]. Și despre **fine** se afirmă în DA că este un „franțuzism", dar forma cuvîntului românesc nu coincide perfect decît cu a it. *fine*. Ceea ce este exclusiv un produs al influenței franceze e numai locuț. adv. *în fine* (după fr. *enfin*).

Un împrumut din italiană este, în mod cert, și **contabil**, pe care dicționarele noastre îl deduc exclusiv din fr. *comptable* (vezi DA, CADE, SDLR, DLRM și DN, s.v.)[2]. Varianta învechită *comptabil* (atestată în DA, s.v.) nu dovedește decît că am primit acest neologism și din franceză, dar nu ne îndreptățește cîtuși de puțin să excludem posibilitatea unui împrumut din limba italiană (< *contabile*). Trecînd peste faptul că din punct de vedere formal *contabil* este mai aproape de it. *contabile* decît de fr. *comptable*, în sprijinul originii italiene a acestui neologism se mai poate invoca și un alt argument, care nu poate fi trecut cu vederea. E vorba de faptul că limba italiană ne-a furnizat foarte mulți termeni aparținînd domeniului economico-financiar și bancar, dintre care amintim: *cambie* (< it. *cambio*); *casă* (de bani) < it. *cassa*; *casier*(< it. *cassiere*); *gir*(< it. *giro*); *gira* (< it. *girare*); *falit* (< it. *fallito*); *faliment* (< it. *fallimento*, cf. germ. *Falliment*); *manco* „lipsă de bani care se constată la încheierea unei socoteli" (< it. *manco*); *obligă* (înv.) „obligație de plată, poliță" (< it. *obbligo*); *scont* (< it. *sconto*); *scadent*, *scadență* și *scadențar*(< it. *scadente*, *scadenza* și *scadenzario*); *virament* (< it. *viramento*, cf. fr. *virement*) etc. Alături de acești termeni, *contabil* (care aparține aceleiași sfere semantice) pare cît se poate de firesc ca împrumut din italiană.

Considerente de ordin fonetic ne obligă să admitem influența limbii italiene și în cazul lui **inginer**, pe care Candrea, Șăineanu și DLRM îl explică prin fr. *ingénieur*, iar DN mai adaugă, la etimologie, și germ. *Ingenieur*. În mod cu totul surprinzător DA lasă acest neologism fără nici o indicație

[1] Vezi V. Alecsandri, *Poezii*, ESPLA, București, 1955, vol. I, p. 164, 165, 166 și 419.

[2] L. Șăineanu și H. Tiktin înregistrează cuvîntul, dar nu-i dau etimologia.

etimologică, ceea ce înseamnă că autorii *Dicționarului Academiei* vor fi simțit dificultatea de a-l deduce direct din limba franceză. Conform normelor de adaptare a împrumuturilor franțuzești, *ingénieur* nu putea deveni în nici un caz *inginer*, ci **ingeni-or* sau **injeni-or*, cu păstrarea lui *e* și cu modificarea lui *-i-eur* (care conținea un hiat) în *-i-or*. Cf. *skieur* > *schior*; *trieur* > *trior* etc. Pornind de la it. *ingegnere*, este mai ușor să-l explicăm pe *inginer*, provenit din varianta *ingenier* (foarte apropiată de etimonul italienesc și atestată): „Era retras în cabinet cu un *ingenier* de la căile ferate“ [1]. N-ar fi exclus ca *inginer* să fi fost introdus în română de Gh. Asachi și de alți cărturari cărora le era familiară limba italiană[2]. După ce s-a fixat sub forma explicabilă prin italiană, *inginer* a putut fi, desigur, consolidat sub influența altor limbi, cum sînt în primul rînd franceza și germana. Cf. și rus. *инженер*, a cărui formă este destul de apropiată de a cuvîntului românesc, dar despre un împrumut din rusă nu poate fi vorba.

Supraevaluarea influenței franceze mai cunoaște și alte aspecte, dar nu le putem releva pe toate. Menționăm numai că unele neologisme nu ne-au venit din franceză cu toate sensurile pe care le au în limba română, dar din dicționare acest lucru nu se înțelege întotdeauna. Astfel verbul franțuzesc *articuler* nu cunoaște sensul de „ a adăuga un articol unui substantiv sau unui echivalent al acestuia“. Tot așa fr. *parterre* nu se întrebuințează cu sensul de „parte a unei clădiri situată la nivelul solului“ (cu acest înțeles se folosește, în franceză, compusul *rez-de-chaussée*). Am văzut că nici *défection* nu cunoaște sensul de „deranjament“, ci numai pe cel de „dezertare, părăsire a unui partid etc.“, dar tocmai pe acesta DLRM nu îl înregistrează (s.v. *defecțiune*). Cît pri-

---

[1] Vezi George Barițiu, *Părți alese din Istoria Transilvaniei*, III, 1891, p. 301 (în DA mss.).

[2] După cum se știe, Gh. Asachi (care și-a făcut o parte din studii la Roma) a înființat clasa de „inginerie hotarnică“ de pe lîngă academia grecească din Iași, iar între 1813—1818 a predat aici un curs de matematică, alcătuit din aritmetică, algebră, geometrie și trigonometrie (vezi N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, p. 101—102). *Indicele de cuvinte și forme* al acestei lucrări nu conține neologismul *inginer*, dar cuvîntul s-a folosit, neîndoielnic, încă din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

veste sensul amintit al lui *parter* el s-a putut dezvolta în limba română sau a fost împrumutat de la germ. *Parterre*.

O mențiune specială este necesară în legătură cu influența franceză așa cum se reflectă ea în *Dicționarul limbii române moderne*. În DLRM se merge atît de departe cu exagerarea acestei influențe, încît se inventează cuvinte „franțuzești" cu ajutorul cărora se explică neologisme împrumutate din alte limbi sau derivate create în limba română. Am citat în capitolul precedent pe *conspiratif* și pe *identificable*, dar acestea nu sînt singurele exemple care justifică afirmația de mai sus. În același dicționar se mai afirmă, spre exemplu, că **reacționa** provine din fr. *réactionner* care e foarte rar și înseamnă „actionner de nouveau". Rom. *reacționa* este un derivat de la *reacție* sau, mult mai puțin probabil, o formație regresivă de la adjectivul *reacționar*. Pentru verbul românesc în discuție nu se folosește, în franceză, *réactionner*, ci *réagir* (ca și în italiană: *reagire*). Tot nefolosit este și fr. *friseur* prin care Șăineanu (și după el Scriban și autorii DLRM și DN) îl explică pe **frizer**. După CADE, acest neologism este împrumutat din limba germană (< *Friseur*) unde mai există *Friseurin*, *Friseuse*, *frisieren* etc. Pentru noțiunea exprimată de rom. *frizer* francezii se folosesc de cuvîntul *coiffeur*, care înseamnă, în același timp „coafor", „frizer", și chiar „bărbier" (în ultimul înțeles *coiffeur* este sinonim cu *barbier*).

La etimonurile false sau inventate (cu care ne-a obișnuit în special DLRM) mai adăugăm: fr. *stomatologue*, it. *manopera* și lat. *ondulatio, -onis* etc.). În DLR (fasc. a 2-a, p. 95) *manoperă* e bine explicat (calc după fr. *manoeuvre*, it. *manovra*, cf. lat. med. *manopera*), în schimb verbul (rar și învechit) **manopera** este greșit considerat un derivat regresiv (!) de la *manoperă*. Cît privește lat. *ondulatio, -onis* putem fi siguri că nici acesta n-a existat, fiindcă toate celelalte cuvinte aparținînd aceleiași familii au, la inițială, un **u**: *unda, -ae, undo, -are, undulatus, undisonus* etc. Prin urmare este normal *undulatio*, nu **ondulatio, -onis*. Rom. *ondulație* ar putea avea, totuși, o origine dublă, însă franceză și italiană (< *ondulation, ondulazione*).

Nu de mult a fost reconstruit [1] și un latin **pictare*, menit să-l explice pe rom. *picta*. Etimologia aceasta este cu totul fantezistă și ea arată la ce greșeli se poate ajunge atunci cînd nu se cunoaște suficient mecanismul de derivare al unei limbi. Candrea îl consideră și el pe *picta* tot un împrumut din latină, dar nu arată și forma din care provine, ci se mulțumește cu o indicație etimologică foarte vagă: [lat.]. După cum se știe, în latină n-a existat decît *pingo, -ere*, al cărui supin era *pictum*. Scriban (și după el autorii DLRM și DN) consideră că rom. *picta* este un derivat de la lat. *pictum* și același lucru se mai arată, în unele dicționare, despre *redacta*, explicat prin lat. *redactum*, supinul lui *redigere* (vezi CADE, și DLRM, s.v.). Este în afară de orice discuție că verbele *picta* și *redacta* sînt refăcute din numele de agent *pictor* și *redactor*, care sînt mai vechi în limbă și se explică, fără nici o dificultate, primul prin lat. *pictor*, iar al doilea prin fr. *rédacteur*. Mai există și alte formații neologice create, în limba română, prin derivare regresivă și interpretate în dicționare ca împrumuturi din alte limbi (ex. *amplasa, audia, medita* „a da lecții particulare" etc.). Nu este însă necesar ca acestea să fie discutate împreună cu neologismele de proveniență externă, singurele care ne interesează în discuția de față. Prin exemplele citate am urmărit numai să subliniem încă o dată necesitatea de a deosebi cu multă grijă neologismele împrumutate de cele create în interiorul limbii române, de data aceasta prin procedeul derivării fără sufixe.

•

O observație de metodă, valabilă aproape în exclusivitate pentru *Dicționarul de neologisme*, se referă la acele cuvinte (destul de numeroase) care apar în DN fără etimologia directă sau imediată. Fiind vorba, în ultima analiză, de cuvinte compuse, în indicațiile etimologice care li se dau nu se arată decît elementele de compunere savantă, ceea ce ni se pare insuficient, deoarece nu ne putem da seama nici de limba în care s-a realizat compunerea și nici de filiera prin care compusele respective au ajuns în limba română.

---

[1] De către Alejandro Cioranescu, *Diccionario etimológico rumano*, Biblioteca Filologica, La Laguna, 1958—1961 (s.v. *picta*).

Iată numai cîteva exemple din categoria neologismelor la care ne referim (în paranteză reproducem indicația etimologică din DN): **astronavă** (cf. gr. *astron* — astru, lat. *navis* — navă); **cosmodrom** (cf. gr. *kosmos* — univers, după *aerodrom*); **cosmonaut** (cf. gr. *kosmos* — univers, lat. *nauta* — navigator); **diafilm** (cf. gr. *dia* — prin, *film*) [1]; **venesecție** (cf. lat. *vena* — vînă, *sectio* — deschidere) etc. Etimologia ultimului termen va fi discutată mai departe, într-o notă separată. Aici vom preciza numai că terminologia cosmonautică a fost împrumutată, în limba română, în primul rînd din franceză și din rusă. Prin urmare *astronavă* provine din fr. *astronef* (refăcut după *navă*), *cosmodrom* este, de fapt, rus. *космодром* și fr. *cosmodrome* (inserat în PL, p. 260), iar *cosmonaut* și *cosmonautică* se explică atît prin fr. *cosmonaute* și *cosmonautique* (pe care le-am întîlnit în cotidienele și în periodicele franceze) cît și prin termenii ruși (mult întrebuințați) *космонавт* și *космонавтика*.[2] Ni se pare curios că în timp ce **astronautică** este dedus, în DN, din fr. *astronautique*, la etimologia lui **astronaut** citim (în același dicționar): [cf. gr. *astron* — astru, lat. *nauta* — navigator]. În franceză există nu numai *astronautique*, ci și *astronaute* (atestat încă din anul 1933) [3]. Dacă admitem că *astronautică* provine din franceză, nimic nu ne împiedică să-l interpretăm și pe *astronaut* ca un împrumut din aceeași limbă. Faptul că în DN se dă și originea mai îndepărtată a unor neologisme (prin indicarea elementelor constitutive ale acestora) este, fără îndoială, un lucru pozitiv, dar ceea ce ne interesează în primul rînd este sursa imediată a unui împrumut lexical. Cînd aceasta e greu de fixat sau cînd, în principiu, e posibil ca un neologism să fi pătruns în limba română prin cel puțin două filiere diferite, acceptarea etimologiei multiple se impune aproape de la sine. Chiar în cazul lui *astronavă*, *astronaut* și *astronautică*, formele italienești cores-

[1] Acest neologism recent are, probabil, o origine multiplă, dar nu l-am găsit înregistrat decît în dicționarele rusești (*диафильм*).

[2] Pentru epoca actuală trebuie să mai admitem că unii termeni din domeniul cosmonauticii au pătruns și din engleză (cf. *astronaut, cosmonaut* etc.).

[3] Vezi NOUV. DICT. ÉTYM., p. 53 (s.v. *astre*) și Thomas de Galiana, *Dictionnaire de l'astronautique*, Paris, 1964 (s.v. *astronaute*). La p. 85 mai sînt inserate *cosmonaute* și *cosmonautique*, dar nu și *cosmodrome*, pe care am văzut că îl înregistrează PL.

punzătoare (*astronave, astronauta* și *astronautica*) sînt atît de asemănătoare cu cele românești, încît la etimologia acestora din urmă ar putea fi indicate și ele, dar fără a fi puse pe același plan cu etimonurile franceze sus-menționate. Și aceasta fiindcă asemănarea lor cu formele românești amintite se explică mai mult prin potrivirea generală de sistem și prin faptul că elementele acestor cuvinte fuseseră împrumutate anterior în limbă (*astro-*, *naut-* etc.).

ÎMPRUMUTURI RECENTE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

În ultimele decenii vocabularul limbii române s-a îmbogățit considerabil, în special cu neologisme aparținînd celor mai variate domenii de activitate. Dicționarele românești recente reflectă numai în parte această bogăție de cuvinte noi, împrumutate din alte limbi sau create în interiorul limbii noastre. Numeroase neologisme pe care le cunoaștem din limba vorbită sau pe care le întîlnim în special în stilul publicistic n-au pătruns încă în dicționare, cu toate că unele dintre ele sînt bine cunoscute și frecvent utilizate. Notăm doar cîteva exemple, fiindcă cele mai multe vor fi discutate în note aparte: *absolutiza, arboricol, cinefica, coreferat, emula, jartelă, motodrom, ojă, recamier, sociologism, tenismen* etc. Alte neologisme sînt înregistrate dar nu li se dă etimologia: *antiintelectualism* (< rus. *антиинтеллектуализм*), *ultraimperialism* (< rus. *ультраимпериализм*) etc. După cum vom vedea mai departe, multe dintre neologismele apărute în limba română după 23 August 1944 sînt împrumutate din rusă, dar originea lor mai îndepărtată este latino-romanică și germanică. Alteori sînt derivate apărute în interiorul limbii ruse, dar formate din rădăcini grecești, latinești, franțuzești etc. Iată cîteva exemple de formații neologice cu suf. *-изм* (extrem de productiv în rusa contemporană), pe care le-am împrumutat și noi în ultimele două decenii: *birocratism, economism, empiriocriticism, revizionism* etc. Elementele lexicale pur rusești sînt foarte puține și, în general, neviabile (cf. *culac, drujină, stihinic, udarnic, pud* etc.). Se excepteză de la această regulă termenii deveniți internaționali:

bolșevic și *bolșevism*, *colhoz*, *sovhoz*, *soviet*, *comsomol* și *sputnic* (unii dintre acești termeni erau cunoscuți și în trecut). Cît privește pe *sputnic*, în perioada imediat următoare lansării primului satelit artificial sovietic (4 oct. 1957), acesta a fost tradus, în românește, nu împrumutat. El nu apare, sub această formă, decît mai tîrziu și anume după ce a fost împrumutat în franceză, engleză, germană etc. De aceea nici nu se poate spune că l-am primit numai din rusă. Spre deosebire de elementele rusești cele de origine latino-romanică și germanică sînt mult mai numeroase și mai viabile. O mare parte dintre ele au fost deja asimilate de limba română care și-a îmbogățit, în felul acesta, fondul de cuvinte internaționale. Parțial, și în cu totul alte condiții, s-a reeditat în ultimele două decenii fenomenul din secolul al XIX-lea, cînd numeroase neologisme de origine latină, franceză, italiană și germană n-au pătruns, în română, direct din aceste limbi, ci prin intermediul limbii ruse, care fusese influențată mai de timpuriu decît româna de limbile vorbite în Apus[1]. Dar atît în trecut cît și în epoca actuală împrumutînd din rusă mai ales neologisme latino-romanice sau termeni creați în această limbă, în special din rădăcini latinești, *s-a întărit, în ultimă analiză, caracterul romanic al vocabularului românesc*. Că acesta este adevărul, ne-o mai dovedește încă un fapt, care trebuie neapărat subliniat: un număr apreciabil de neologisme latino-romanice, deși n-au fost propriu-zis împrumutate din rusă, s-au îmbogățit totuși cu noi sensuri, au căpătat numai anumite nuanțe semantice (de obicei politice) ori au început pur și simplu să circule mai mult decît în trecut, sub influența termenilor rusești corespunzători (de cele mai multe ori identici, din punct de vedere fonetic, cu neologismele românești). Dăm în continuare o listă, desigur incompletă, de neologisme latino-romanice, care datoresc limbii ruse ceva din semantismul lor actual sau din forța circulatorie (o parte dintre ele au fost

---

[1] Pentru detalii privitoare la influența rusă asupra limbii române în sec. al XVIII-lea și al XIX-lea vezi Iorgu Iordan, *Influențe rusești asupra limbii române*, București, 1949, p.1—16; C. von Sanzewitsch, *Die russischen Elemente romanischen und germanischen Ursprungs im Rumänischen*, în JAHRESBER., II, 1895, p. 193—214; V. Vascenco, *Восточнославянские заимствования в румынском языке*, Leningrad, 1958 și SCL, IX (1958), nr. 2, p. 232—240 etc.

discutate de acad. Iorgu Iordan, în lucrarea citată și în LRC, p. 103—114): *absolutism* (cf. „absolutism țarist"), *acord, activ, anarhie, anarhism* și *anarhist* (ultimele trei de origine grecească, în franceză)[1], *alianță, apolitism, autobiografie, avangardă, bastion, birou, brigadă, capitulard, carierism* și *carierist, celulă* (cf. „celulă de partid"), *cerc* (în combinații ca „cerc de învățămînt", „cercurile imperialiste" etc.), *club, colectiv, colonialism* și *colonialist, comunism* și *comunist, conspect, concret, construi, contradicție, cosmopolitism, critică* și *autocritică, democrație* și *democratism, devia* și *deviator, demonstra* și *demonstrație, dogmatic* și *dogmatism, masă* „mulțime", *nivel, normă, obiectiv, obiectivism* și *obiectivist, organizație* și *organizator, plan, plenară, perspectivă, pionier, populariza, prezidiu, proletar, proletariat* și *proletariza, realism* și *realist, propagandă* și *propagandist, raid, raționaliza, responsabil, rasism, renegat, salt, sectar, sectarism, sector, seminar, socialism* și *socialist, structură, sistem, submina, teză, vigilență* etc. Este de remarcat că cele mai multe dintre aceste neologisme sînt, de fapt, cuvinte internaționale. De aceea se poate spune că influența rusă modernă a avut drept consecință nu numai o ușoară relatinizare a vocabularului românesc, ci și o relativă consolidare a fondului său de elemente internaționale. O bună parte din materialul care va fi prezentat, în continuare, confirmă această idee, îmbrățișată de mulți lingviști români[2].

•

Judecînd după atestările actuale, aproape toate neologismele pe care le vom discuta mai departe sînt împrumuturi recente, adică pătrunse în limba română în ultimele decenii. Cîțiva termeni tehnici (în sensul larg al cuvîntului) erau cunoscuți mai de mult și împreună cu alte neologisme ei vor fi pătruns în românește în perioada cuprinsă între cele două războaie mondiale. Îi discutăm tot aici, fiindcă ceea ce ne interesează în primul rînd este precizarea etimologiei lor și nu momentul exact cînd au intrat în limbă. Faptul că multe

[1] În această situație sînt și alte neologisme din lista pe care o dăm, dar nu vom mai arăta originea lor îndepărtată.

[2] De ex. Iorgu Iordan, D. Macrea și mai recent, Al. Graur: *„Méme les emprunts au russe ont continué à renforcer l'influence romane"*. Vezi Alexandru Graur, *La romanité du roumain*, Bucarest, 1965, p. 52.

dintre neologismele care urmează au origine multiplă ne împiedică să le clasificăm în mod riguros.

Advecție. Cu sensul de „mișcare (orizontală) a aerului atmosferic" a fost inserat, pentru prima oară, în DLRM, dar fără să i se dea și etimologia. Tot fără etimon a fost lăsat cuvîntul și în DER (s.v.). În ambele ediții ale *Dicționarului de neologisme*, *advecție* este comparat cu lat. *advectio*, care însemna, însă „transport, călătorie" (< *advecto, -are* „a căra, a transporta" etc.). Etimonul imediat al rom. *advecție* nu poate fi decît fr. *advection*, care se folosește, în domeniul meteorologiei, cu exact același sens ca în română: „deplasare a unei mase de aer în sens orizontal" [1]. Originea mai îndepărtată a lui *advecție* rămîne, desigur, lat. *advectio, -onis* „transport", dar direct el a fost împrumutat numai în franceză, de unde l-am primit și noi specializat din punct de vedere semantic [2].

Agrobiologie. DLRM îl consideră o formație românească din *agro-* + *biologie*, iar DN îl compară cu fr. *agrobiologie*. Ambele etimologii sînt inexacte. Cuvîntul este un împrumut din rus. *агробиология* (care a fost refăcut după mai vechiul *биология*). În franceză *agrobiologie* e rar și a fost împrumutat tot din rusă, ca și germ. *Agrobiologie* și altele. Termenul rusesc *агробиология* a fost creat și introdus în știință de către acad. T.D.Lîsenko (vezi DER, I, p. 60, col. 1) și în aceasta vedem o dovadă sigură că toate limbile au împrumutat neologismul în discuție din rusă. Alte formații cu *agro-*, împrumutate tot din rusă, sînt **agrotehnică** (<*агротехника*) și **agrozootehnică** (< rus. *агрозоотехника*). Fără nici un temei, DLRM le consideră și pe acestea tot niște compuse românești, în timp ce DN le explică prin formele rusești, admise mai sus ca etimonuri.

---

[1] Astfel îl definesc *Dictionnaire encyclopédique Quillet* și *Grand Larousse encyclopédique* (s.v.).

[2] Tot un împrumut din franceză (nu direct din latină) este considerat și rus. *адвекция*. Vezi *Словарь иностранных слов* (ediția citată), p. 25, col. 1.

Astrobiologie. În DER (s.v.) se arată că *astrobiologia* este o disciplină științifică creată în U.R.S.S. și că obiectul ei de cercetare îl constituie „studiul vieții de pe alte planete ale universului". Creatorul acestei noi științe este acad. Tihov. De aceea nu avem nici o îndoială că *astrobiologie* vine din rusă (< *астробиология*), ca și neologismele precedente. DN compară, totuși, cuvîntul cu fr. *astrobiologie*, care există, într-adevăr, însă e un termen al cărui sens este total deosebit de al rom. *astrobiologie*. Iată cum e definit fr. *astrobiologie* în PL (s.v.): „Système d'idées consistant à unifier les phénomènes naturels tant astronomiques que biologiques, et à chercher des lois qui leur soient communes".

Batat. Cuvîntul există numai în DER (vol. I, p. 310, col. 1). El denumește o plantă perenă, originară din America Centrală, cu tulpini lungi tîrîtoare și cu rădăcini groase, care formează tuberculi comestibili. În alte limbi, numele acestei plante cunoaște următoarele forme: span., port. *batata, patata*[1], it. *batata* (vezi DIZ. ENC.ITAL.), fr. *patate* (și foarte rar *batate*), engl. *batata*[2], germ. *Batate* etc. După cum se vede, toate aceste forme sînt de genul feminin și ele nu pot explica pe rom. *batat*, care e masculin și care se termină în consoană. De aceea cuvîntul în discuție trebuie explicat prin rusă, unde el cunoaște forma *батат* (de genul masculin). Spre această concluzie ne conduce și faptul că, dintre toate țările europene, U.R.S.S. este aceea în care cultura batatului a luat, se pare, cea mai mare dezvoltare[3].

În țara noastră planta n-a fost cunoscută în trecut. De-abia în epoca actuală s-au făcut și la noi încercări de aclimatizare a batatului (vezi DER, s.v.), ceea ce ar fi încă un indiciu că acest cuvînt de origine spaniolă și portugheză ne-a putut veni prin intermediul limbii ruse, unde *батат* e mai vechi și mult mai cunoscut.

---

[1] Această variantă este o deformare a lui *batata* sub influența lui *papa* „cartof". Vezi J. Corominas, *Diccionario critico etimologico de la lengua castellana* (s.v.).

[2] Vezi *The Oxford English Dictionary*, vol. I, p. 699, col. 1.

[3] Vezi V. Aronov, *Культура батата в СССР*, Moscova—Leningrad, 1935 și *Большая советская энциклопедия* (s.v. *батат*).

Bazament etc. Dicționarele nu-l inserează, dar, în viitor, el va trebui neapărat înregistrat, întrucît e bine atestat. Nu în aceeași măsură este și justificat, dar aceasta e o altă problemă. Existînd atît în italiană *(basamento)* cît și în germană *(Basament)*, etimologia cuvîntului ar putea fi, teoretic vorbind, multiplă. După părerea noastră introducerea, în limba română, a acestui neologism se datorește în primul rînd lui G. Călinescu, în a cărui operă l-am întîlnit de foarte multe ori (n-am notat însă întotdeauna unde apare): „Hemiciclul stă pe un *bazament* de două etaje (inclusiv parterul) din blocuri de piatră cioplită rustic..." [1]; „*Bazamentul* casei și hornurile urmau să se facă din piatră..." [2]; „Poetul... gîndea serios că strălucirea aceluia și a Convorbirilor se construise pe *bazamentul* poeziei sale" [3] etc.

La G. Călinescu *bazament* este, fără îndoială, un împrumut din it. *basamento* (derivat de la *basare*) și trebuie să spunem că el nu este de loc izolat în opera acestui cărturar, profund influențat de limba și cultura italiană. Iată alte exemple de neologisme care se întîlnesc în scrisul lui George Călinescu și pe care le punem pe seama aceleiași influențe italienești: **catedratic** (s.m.) „profesor, titular de catedră" (< it. *cattedratico*) și **dialogic** (< *dialogico*) [4]; **concepibil** „care poate fi conceput" (< it. *concepibile*); **inconsciu** „inconștient" (< *inconscio*); **invernal** „de iarnă" (< it. *invernale*) și **indimenticabil** „de neuitat" (< it. *indimenticabile*)[5]; **cosm** „cosmos" (< it. *cosmo*) [6]; **faunesc** (< it. *faunesco* „de faun, care ține de faun"); **inestinguibil** „de nestins, etern" (< it. *inestinguibile*) și **meditabund** (< it. *meditabondo* „meditativ, gînditor")[7]; **decoros** (< it. *decoroso* „demn, prestigios" etc.)[8]; **fumisterie** [9] (< it. *fumisterie*, un derivat de la *fumista* „șarlatan, scriitor bizar") etc. Cf. și **michelangiolesc**, pe care l-am mai amintit o dată (< it. *michelangiolesco*). Nici o îndoială că acest derivat a început să se răspîndească în lim-

[1] G. Călinescu, *Kiev, Moscova, Leningrad*, București, 1949, p. 65.
[2] Idem, *Bietul Ioanide*, ed. a II-a, EPL, 1965, p. 62.
[3] Idem, *Viața lui Mihai Eminescu*, ed. a IV-a, EPL, 1964, p.228.
[4] În *Impresii asupra literaturii spaniole* (ediția citată), p. 145 și 163.
[5] În *Istoria literaturii române...* (p. 400, 403, 404 și 437).
[6] În *Opera lui Mihai Eminescu*, vol. V, p. 157.
[7] În *Scrinul negru*, ESPLA, 1960, p. 73, 125, 183, 480 și 789.
[8] În *Bietul Ioanide* (ediția citată), p. 104.
[9] În „Contemporanul", nr. 37 din 19 sept./1958, p. 2.

bajul criticii literare și în stilul publicistic, în general, tot grație lui G. Călinescu, în a cărui operă se întîlnește, adesori: „voluptăți *michelangiolești*", „mușchi *michelangiolești*", „dinamică *michelangiolescă*" etc.[1]. Am înșirat aici numai o parte din neologismele de origine italiană (pe care nu le-am găsit în dicționarele noastre), dar la G. Călinescu acestea sînt mult mai numeroase decît ne-am închipuit și ar merita o cercetare aparte, chiar dacă unele dintre ele sînt, în mod vizibil, inutile și nici nu au intrat în limbă [2].

Casamată. Este o variantă a lui *cazemată*, care a fost semnalată de acad. Iorgu Iordan: „*cazemată* devine *casamată*, prin confuzia primei părți a acestui termen tehnic foarte recent cu *casă*"[3]. După cum vedem forma *casamata* este interpretată ca o etimologie populară, provocată de influența lui *casă* asupra lui *cazemată*[4]. După părerea noastră nu este de loc exclus ca același neologism să fi fost împrumutat de două ori din două limbi diferite: o dată din franceză (< *casemate*) și altă dată chiar din limba în care cuvîntul a fost creat, adică din italiană (< *casamatta*). Exemple de asemenea dublete etimologice (nediferențiate semantic) se cunosc foarte multe și unele au fost chiar citate în prima parte a acestui capitol[5]. Faptul că varianta de care ne ocupăm sună *casamată*, ci nu *casămată* pledează, credem, tot în sprijinul împrumutului.

Cavalcá. L-am întîlnit o dată la G. Călinescu, însă n-am notat unde apare. Dicționarele nu-l cunosc decît pe *cavalcadă*, dar despuierea textelor ar putea dovedi că, în limba

[1] Vezi G. Călinescu, *Istoria literaturii române...*, p. 409, *Studii și conferințe*, ESPLA, 1956, p. 213, *Cronicile optimistului*, EPL, 1964, p. 355 etc. C. Poghirc ne-a informat că pe *michelangiolesc* l-au mai folosit și alții, înaintea lui G. Călinescu (ex. R. Ortiz). Cuvîntul a devenit însă cunoscut și s-a răspîndit, datorită în primul rînd lui G. Călinescu (de la care l-au preluat unii dintre imitatorii limbajului său).

[2] Alte exemple au fost date în primul capitol, cînd am discutat sufixele *-esc* și *-istic*.

[3] Vezi Iorgu Iordan, *Étymologies populaires*, în BL, X (1942), p. 38.

[4] Aceeași influență o mai admit Luiza și Mircea Seche, care văd, însă, în *casamată*, nu o etimologie populară, ci o contaminație (< *cazemată* + *casă*). Vezi LR, V (1956), nr. 1, p. 32.

[5] Vezi cele spuse în legătură cu etimologia multiplă.

literaturii actuale, se întîlnește (mult mai rar) și verbul *cavalca*. Iată o atestare din stilul poetic: „Acum, cu noi brăzdare potrivite, / Cu fruntea în stele, *cavalcînd* pe tractoare,..." [1]. Etimologia: it. *cavalcare* „a călări".

Componistic etc. Este considerat în DLRM și în DN un derivat românesc de la *componist* (rar) „compozitor" + suf. *-ic*. Dar sensul cuvîntului este de „privitor la o compoziție muzicală, al unei compoziții muzicale" (cum e definit și în DLRLC, unde apare pentru prima oară împreună cu o singură atestare: „Structura *componistică* a simfoniei are deficiențe serioase". CONTEMPORANUL, s. II, 1949, nr. 138, 8/3). Fiind vorba despre un cuvînt care aparține terminologiei muzicale, presupunem că el a fost împrumutat din limba italiană, unde există în mod sigur *componistico* (vezi DIZ. ENC. ITAL., s.v.). Pe cît este posibil, împrumuturile de acest fel trebuie deosebite cu grijă de formațiile românești cu sufixul *-istic*[2].

Împreună cu *componistic* discutăm o serie de neologisme care conțin sufixul **-(is)tic**, dar care nu sînt formate în interiorul limbii române. Absența unora dintre ele din dicționarele românești recente surprinde. Ne referim în primul rînd la **coloristic**, care e bine cunoscut și care provine din domeniul artelor. Iată numai cîteva atestări ale acestui adjectiv, pe care îl considerăm împrumutat tot din italiană (< *coloristico*): „Ceea ce e cu totul atrăgător este diversitatea *coloristică* introdusă de multitudinea instrumentelor percutive,..." [3]; „paleta *coloristică* folosită de Van Dyck" [4]; „o largă paletă *coloristică*" [5]; „...lucrînd în echipă și cu atîta efervescență *coloristică*..." [6] etc. Uneori apare folosit chiar ca adverb: „...aspectul caselor variază *coloristic* după cartier" [7].

Foarte bine atestat este și **realistic** (< it. *realistico*, cf. germ. *realistisch*). Aproape sigur acest adjectiv și adverb

[1] Ion Brad, *Mă uit în ochii copiilor*, EPL, 1962, p. 137.
[2] Pentru acestea din urmă vezi discuția de la p. 51—53.
[3] „Contemporanul", nr. 21 (971) din 21 mai, 1965, p. 6, col. 3.
[4] „Magazin", nr. 403 din 26 iunie, 1965, p. 4, col. 6.
[5] „Scînteia", nr. 6625 din 21 mai, 1965, p. 5, col. 1.
[6] „Contemporanul", nr. 24 (974) din 11 iunie, 1965, p. 8, col. 1.
[7] Veronica Porumbacu, *Bilet în circuit*, EPL, 1965, p. 48.

a fost introdus în limba română de George Călinescu, a cărui operă ne furnizează un mare număr de atestări: „Nuvela (fabuloasă ori *realistică*) este însă un spectacol“ [1]; „Muzeele chineze sînt pline de mișcătoare și *realistice* figurine...“ [2]; „Mizeria spaniolă e notată *realistic*“ [3]; „Velázquez insistă *realistic* asupra chipului despiritualizat prin muncă...“ [4]; „*Salammbô* de Flaubert încearcă să resusciteze *realistic* moravurile cartagineze [5] etc. Tot G. Călinescu distinge net între *real* și *realistic*, cum dovedesc următoarele citate, din care rezultă limpede semnificația ce i se atribuie lui *realistic*: „O întîmplare poate fi *reală*, fără a fi, artisticește vorbind, *realistică*“; „Un lucru rămîne pentru mine nelămurit. Cum pot distinge verosimilul de adevărul brut, *realisticul* de *real*“ [6]. La G. Călinescu am mai întîlnit și alte derivate cu suf. *-(ist)ic*, împrumutate, foarte probabil, tot din limba italiană: **idealistic** (< it. *idealistico*, cf. germ. *idealistisch*) [7]; **naturalistic** (< it. *naturalistico*) [8]; **ocultistic** (< it. *occultistico*) [9] și **panteistic** (< it. *panteistico*, cf. germ. *pantheistisch*) [10].

Din alte surse mai aflăm despre existența lui **operetistic** (căruia îi corespunde în italiană *operettistico*) și a lui **parodistic** (pentru care am găsit în italiană *parodistico* și în germană *parodistisch*). Atestările de care dispunem în prezent sînt puține, dar ele ar putea fi, de bună seamă, înmulțite: „genul *operetistic* avea mare căutare la public“ [11]; „disciplina stringentă a genului *parodistic*“ [12]; „maniera *parodistică*“ [13] etc.

---

1 Vezi *Istoria literaturii române...*, p. 423, col. 2.
2 Vezi *Am fost în China nouă*, ESPLA, 1955, p. 125.
3 Vezi *Impresii asupra literaturii spaniole*, p. 104.
4 *Ibidem*, p. 342.
5 Vezi *Cronicile optimistului*, p. 382.
6 *Ibidem*, p. 430 și 431.
7 Pentru o atestare, vezi monografia *N. Filimon*, Editura științifică, 1959, p. 220.
8 Folcsit în *Cronicile optimistului*, p. 241.
9 Apare în *Scrinul negru*, ESPLA, 1960, p. 232. Tot acolo apare *ocultistică* (s.f.), p. 399.
10 Vezi *Istoria literaturii române...*, p. 407, col. 1 (de două ori).
11 Ion Roman, *Caragiale*, Editura tineretului, 1964, p. 110.
12 Vezi Marcel Breslașu, *Cuvînt înainte*, la vol. *Singur printre poeți* de Marin Sorescu, EPL, 1964, p. 7.
13 La Vera Călin, în „Viața românească“, XVI (1963), nr. 11, p. 147, col. 2.

Comprador. Singurul dicționar românesc care inserează acest neologism (folosit în sintagma *burghezie compradoră*) este DN. La etimologie se arată că provine din span. *comprador*, dar este în afară de orice discuție că noi n-am primit cuvîntul din spaniolă, ci din rusă, unde are exact același sens ca în română. În această limbă el se folosește în special ca adjectiv în îmbinarea frazeologică *компрадорская буржуазия*, prin care se înțelege (așa cum definește și DN) „acea parte a burgheziei din țările coloniale și dependente, care pactizează cu imperialismul străin, în scopul menținerii asupririi coloniale"; (s.m.) „membru al acestei burghezii" (cf. rus. *компрадор*) [1]. În spaniolă cuvîntul înseamnă pur și simplu „cumpărător", iar în franceză, unde există, de asemenea, are sensul de „indigène par l'intermédiaire duquel se faisait obligatoirement le commerce entre les compagnies coloniales et les populations auxquelles leur gouvernement interdisait tout rapport avec les étrangers"[2]. Prin intermediul acestui sens s-a ajuns la acela (cu totul specializat) pe care cuvîntul îl are astăzi în limba rusă. Din rusește el a pătruns ușor în limba română, în primul rînd prin traduceri. Iată un singur exemplu la care s-ar mai putea adăuga nenumărate altele: „Numai reprezentanții... vîrfurilor feudale și ai burgheziei *compradore* constituiau un reazem al colonialiștilor englezi"[3].

Constela. Nu există în dicționare, dar a fost semnalat de Florica Dimitrescu într-o poezie publicată în revista „Luceafărul": „Deasupra stelele mă *constelau* frumos"[4]. Autoarea condamnă acest cuvînt pe care îl consideră „împrumutat din sfera astronomiei" și pe care îl declară „pretențios" și *„extraterestru"!* De fapt el provine din limba franceză (< *consteller* „couvrir d'étoiles") și ar putea fi înregistrat chiar în dicționare, fiindcă e destul de folosit, în special în stilul

---

[1] Vezi *Словарь русского языка*, vol. I (1957), (s. v.) și G. A. Kozlov și S. P. Pervușin, *Mic dicționar economic* (traducere din limba rusă), Editura politică, București, 1959 (s.v.).

[2] Vezi *Grand Larousse encyclopédique*, vol. III, p. 342.

[3] Vezi *Istoria filozofiei*, vol, V, p. 662. Cf. și p. 664 etc.

[4] Vezi discuția în „Luceafărul", nr. 15(98) din 1 august, 1962, p. 4, col. 4.

poetic. Fr. *consteller* este atestat pentru întîia oară tot la un poet (Lamartine), încă din 1838[1], și e un derivat regresiv din *constellé* (< lat. *constellatus*). În română cuvîntul este împrumutat și el nu ni se pare chiar inutil. Printre cei care îl folosesc se numără și Tudor Arghezi, la care l-am întîlnit de cîteva ori. Iată o atestare dintr-o „tabletă" publicată în 1956: „Candelabre de bronz, de cîte două tone unul, *constelau* din loc în loc imensitatea bolții adînci"[2].

Împrumut relativ recent, *constela* se alătură lui *constelație* și lui *constelat* care sînt mai vechi în limba română. Ultimul apare chiar la Eminescu („dumbrăvi de aur cu poeni *constelate*" O. IV, p. 123), dar el nu e o creație a poetului, cum se presupune în SMFC (II, p. 63), ci tot un împrumut din fr. *constellé*, lat. *constellatus*.

Defectologie. Nu există decît în DER (vol. II, p. 38), unde e definit: „disciplină științifică care se ocupă cu studiul psihologic și pedagogic al persoanelor cu deficiențe senzoriale, intelectuale etc." La etimologie se arată că e un cuvînt compus din lat. *defectus* „lipsă" și gr. *logos* „știință", ceea ce e adevărat, dar nu rezultă din DER în ce limbă s-a realizat compunerea. Întrucît exact cu același sens n-am reușit să găsim cuvîntul decît în rusă[3], îl vom considera un împrumut recent din această limbă (< *дефектология*).

Dialectism. În dicționare n-a pătruns încă, dar e bine cunoscut din terminologia lingvistică, unde se folosește paralel cu *regionalism*. În rusă îi corespunde *диалектизм*, iar în germană *Dialektismus*, de aceea îl vom interpreta ca un împrumut din aceste limbi, fără a putea preciza vechimea lui în română. Pentru aceeași noțiune francezii folosesc termenul *dialectalisme*, iar italienii pe *dialettalismo*. Acestea din urmă explică prezența lui *dialectalism* la G. Călinescu (în *Istoria literaturii române...*, p. 445).

---

[1] Vezi BLOCH — WARTBURG (s.v. *constellation*).

[2] Tudor Arghezi, *Lume veche, lume nouă*, Editura tineretului, 1958, p. 271.

[3] Vezi *Большая советская энциклопедия*, vol. 14, p. 171—172.

Elegic (rar) „elegiac". Este atestat o singură dată, în DLRLC: „Această *elegică* și grațioasă baladă". ODOBESCU, S. I, 210. DLRM îl interpretează ca o formație românească din *elegie* (după modelul lui *arheologie*: *arheologic*), iar celelalte dicționare nu-l înregistrează decît pe *elegiac* (< fr. *élégiaque*, it. *elegiaco*). La Odobescu, acest adjectiv poate fi un împrumut din limba germană, unde *elegisch* este curent. După cum se știe, suf. german *-isch* a fost redat în română prin *-ic* (cf. *apriorisch* > *aprioric*, *luetisch* > *luetic*, *silurisch* > *siluric* etc.). Prin urmare și *elegisch* trebuia să devină *elegic*.

Avem convingerea că și **sanguinic** este tot un împrumut din germană (< *sanguinisch*), nu o formație românească de la *sanguin* + suf. *-ic* (cum greșit se afirmă în DLRM și în DN, s.v.). În limba română este imposibil ca sufixul *-ic* să se adauge la un adjectiv și încă pentru a se forma tot un adjectiv (cu același sens ca primitivul). În germană, însă, *sanguinisch* e cît se poate de firesc, fiindcă la *sanguin* (împrumutat din franceză), a fost adăugat sufixul *-isch*, chiar în procesul adaptării. Cf. și fr. *illusoire* (devenit în germană *illusorisch*) și apoi intrat, în română, sub forma *iluzoric*.

Elevat. Este așa de răspîndit, în special în limbajul criticii literare, încît nu există nici o îndoială că va rămîne în limbă și că pînă la urmă va pătrunde și în dicționare. *Elevat* poate fi considerat un cuvînt „la modă", împrumutat, firește, din franceză (< *élevé* „înalt", (fig.) „nobil, sublim"). În mod frecvent apare în special în sintagma *stil elevat* (după fr. *style élevé*) și, mai rar, în alte îmbinări sintactice. Citățm cîteva exemple: „Prin gîndirea sa *elevată* el era cu un cap deasupra majorității confraților săi"[1]; „Poet național, deci patriot în accepția *elevată* a termenului..."[2]; „Fără îndoială, comentariul lui Francisca, deși mai *elevat*, pare foarte firesc..."[3] etc.

---

[1] Citatul se referă la George Enescu. Vezi „Contemporanul", nr. 24 (974) din 11 iunie, 1965, p. 8, col. 7.

[2] Vezi „Contemporanul", nr. 21 (971) din 21 mai, 1965, p. 3, col.4.

[3] Vezi „Viața românească", XIX (1966), nr. 2, p. 127. Pe aceeași pagină apare și „senzualism *elevat*".

Exponometru etc. În DN e definit: „instrument pentru stabilirea duratei de expunere la lumină a unui film sau a unei plăci fotografice". La etimologie e comparat cu germ. *Exponometer* și cu fr. *exposomètre*. Referirea la termenul franțuzesc este cu totul inutilă[1], iar germ. *Exponometer* pare să fie rar sau chiar inuzitat. *Lexiconul tehnic român* (ediția I) și *Dicționarul tehnic poliglot* dau drept corespondent, în germană, al lui *exponometru* pe *Belichtungsmesser*. Este un motiv în plus să credem că la etimologia acestui cuvînt ar fi fost absolut necesară invocarea rus. *экспонометр*, care (asemenea multor termeni tehnico-științifici recenți) a putut pătrunde ușor în limba română, o dată cu importarea instrumentului respectiv. Mulți dintre termenii tehnici *recenți* au fost luați de către specialiști direct din limbile apusene (franceză, engleză, germană etc.), dar unii dintre ei au fost primiți prin intermediul rusei (sau și prin filieră rusă)[2]. De aceea în astfel de cazuri este mai potrivit să admitem o etimologie multiplă. Notăm numai cîteva exemple de termeni tehnici recenți (adică din ultimele două-trei decenii), pentru care admitem posibilitatea unui împrumut din cel puțin două limbi: **buldozer** (cf. engl., fr. *bulldozer*, rus. *бульдозер*); **conveier** „bandă rulantă" (cf. engl. *conveyer*, rus. *конвейер*)[3]; **excavator** (cf. fr. *excavateur*, rus. *экскава́тор*); **kinescop** (cf. fr. *kinescope*, germ. *Kinescop*, rus. *кинескоп* etc.); **radiolocație** (cf. engl. *radiolocation*, rus. *радиолокация*)[4]; **screper** (cf. engl. *scraper*, rus. *скрепер*) etc. Uneori pare mai verosimil ca rușii să fi împrumutat anumiți termeni tehnici din engleză, franceză etc., iar noi să-i fi luat de la ei, împreună cu obiectele pe care aceștia le denumesc. În această situație ar putea fi chiar **screper**. În *Dicționar tehnic poliglot* (p. 651) sînt înregistrate: *screper cu*

---

[1] Dacă acesta ar fi fost împrumutat, ar fi căpătat, în română, forma **expozometru!*

[2] Vezi și IORDAN, LRC (p. 75—77).

[3] DN îl deduce pe *conveier* exclusiv din engleză, dar el ne-a venit, în primul rînd din rusă, unde e foarte mult întrebuințat și nu numai ca termen tehnic (cf. expresia *работа идёт по конвейеру* „se lucrează în bandă rulantă". Tot în rusă cuvîntul are și o familie extrem de bogată. Numai în *Орфографический словарь русского языка*, Moscova, 1963 sînt înregistrate 10 derivate de la subst. *конвейер*.

[4] În rusă l-am găsit și pe *радиолокатор* care explică pe rom. **radiolocator** (rămas în DN cu etimologia nerezolvată).

cablu, screper cu raclete, screper încărcător, screper pe patine și *screper pe șenile*. Pentru toate am găsit în rusă corespondente perfecte, pe care însă nu le mai dăm, fiindcă pot fi găsite în lucrarea citată.

În unele cazuri există indicii sigure de ordin fonetic că un termen tehnico-științific ne-a venit măcar din două limbi. Astfel pe *cariocinează* („mod de înmulțire a celulelor vii, care se caracterizează prin transformări în structura nucleului") îl vom explica prin fr. *caryocinèse* (ca în DN, s.v.), însă varianta **cariochinează** o vom pune pe seama influenței ruse și germane (cf. rus. *карио*кинез, germ. *karyo*kinese). Numai prin franceză ar fi imposibil de explicat prezența lui **-chi-** din cea de a doua și singura formă pe care o înregistrează *Dicționarul enciclopedic român* (vol. I, p. 521).

Fantazá. Se folosește cu sensurile de „a improviza, a plăsmui, a delira" etc., ca și germ. *phantasieren*, al cărui reflex, în limba română, se pare că este. Iată două atestări: „Wells *fantazează* pornind de la o aproximativă bază științifică"[1]; „Are halucinații, continuă Smărăndache, *fantazînd*"[2]. Nu l-am găsit în nici un dicționar al limbii române, dar credem că, în viitor, ar trebui inserat. Tot din germană l-am împrumutat și pe *fantast* (< *Phantast*), din aceeași rădăcină cu *phantasieren*. Pentru adaptarea acestuia din urmă, cf. *sistieren* > *sista*, *Korrespondieren* > *coresponda* etc.

Un alt neologism de proveniență germană (cunoscut în special prin Transilvania și de asemenea ignorat de dicționare) este adjectivul **grob** (< germ. *grob*). Mulți îl folosesc paralel cu *grobian*. Cf. „...grosolănia lor n-are nimic comun cu rusticitatea *grobă*"[3].

Fenomenalism. DLRM îl socotește format în românește din *fenomenal* + suf. *-ism* (după fr. *phénomenisme*), iar DN îl consideră un împrumut din fr. *phénoménalisme*. Prima etimologie trebuie neapărat abandonată, din cel puțin două

[1] Vezi „Scrisul bănățean", VIII (1957), nr. 11, p. 90.
[2] G. Călinescu, *Scrinul negru*, p. 134.
[3] Idem, *Viața lui Mihai Eminescu* (ediția citată), p. 245.

motive. Mai întîi nu vedem de ce ar fi fost necesar să se formeze un nou cuvînt după fr. *phénoménisme*, cînd acesta putea fi foarte ușor împrumutat și păstrat sub forma pe care o are în limba franceză. În al doilea rînd *fenomenalism* are corespondente perfecte în alte limbi și nu putem dovedi că el a fost creat, în română, și nu împrumutat (cf. fr. *phénoménalisme*, germ. *Phänomenalismus*, rus. *феноменализм* etc.). Din unele izvoare reiese că cel care a introdus acest termen în filozofie (ca echivalent al lui *pozitivism*) este scriitorul englez *John Grote*[1]. Prin urmare nici vorbă nu poate fi de crearea lui *fenomenalism* în limba română. În filozofia cunoașterii termenul acesta a fost vehiculat, la noi, și înainte de 23 August 1944, dar el nu provine numai din franceză (cum se arată în DN, s.v.). În această limbă *phénoménalisme* este un cuvînt rar și nefixat, pe care dicționarele nici nu-l înregistrează[2]. Mult mai frecvent se întîlnește cuvîntul în limba germană și de aici ne-a venit el, în primul rînd. În ultimele două decenii *fenomenalism* a fost consolidat de rus. *феноменализм*, care (cu o anumită nuanță semantică) apare foarte des în lucrările de filozofie traduse din limba rusă. Tot în rusește se mai folosesc adjectivul *феноменалистский* și substantivul *феноменалист*, care îl pot explica pe rom. *fenomenalist*, lăsat în DN fără etimologie.

Hibridare și hibridizare. În DLRM al doilea termen e dat ca sinonim „rar" al celui dintîi, iar la etimologia lui se arată că este format după fr. *hybridation!* Dar acesta nu putea deveni, în limba română, decît *hibridați(un)e* sau *hibridare*[3]. De aceea pare foarte curios că la etimologia lui *hibridare* DLRM nu-l explică pe acesta după franceză, ci ne trimite la *hibridizare*, care este mai rar și, indiscutabil, mai recent.

---

[1] Vezi André Lalande, *Vocabulaire technique et critique de la philosophie*, Paris, 1956, p. 764.

[2] Paul Foulquié nu-l înregistrează nici el în *Dictionnaire de la langue philosophique*, Paris, 1962, în schimb îl inserează pe *phénoménisme* (care e un termen din domeniul filozofiei cosmologice). În *op. cit.* (p. 764), André Lalande afirmă despre *phénoménalisme*: „Le mot est peu usuel et l'emploi n'en est pas bien fixé".

[3] Este știut că, în procesul adaptării, unele neologisme franțuzești (terminate în *-tion*, *-ment* și *-age*) au fost redate, în românește, prin abstracte infinitivale.

Dicționarul de neologisme rezolvă etimologia celor două cuvinte în mod cu totul diferit, dar cel puțin tot așa de eronat: 1. **hibridare** < *hibrida* (< fr. *hybrider*); 2. **hibridizare** < *hibridiza* (< germ. *hybridisieren*). Aceste etimologii nu sînt valabile, din cauză că verbele au apărut, în limbă, după substantive. De acest lucru ne-au asigurat mai mulți specialiști în domeniul biologiei, care ne-au atras, totodată, atenția că *hibrida* și *hibridiza* sînt și foarte puțin folosite în comparație cu substantivele *hibridare* și *hibridizare*. În special *hibridiza* este aproape inexistent. O confirmare a ideii că verbele sînt mai noi găsim în atestări. În timp ce *ibridațiune* este înregistrat încă de pe la mijlocul secolului al XIX-lea[1], verbul *hibrida* apare pentru prima oară în DN și nu există decît în acest dicționar[2]. În aceeași situație se află și *hibridiza*. Despre acesta din urmă credem că a fost introdus în dicționar, nu atît pentru că se folosește (fie și într-o măsură foarte mică), ci fiindcă era necesar pentru explicarea comodă a recentului *hibridizare*. În DER este înregistrat și explicat pe larg numai *hibridare*, ceea ce înseamnă că este singurul termen curent. Faptul că h i b r i d a r e a cunoaște o mare varietate de aspecte (naturală, artificială, sexuată, vegetativă etc.) este încă un motiv ca substantivul să fie mai mult întrebuințat decît verbul *hibrida*. În concluzie, *hibridare* nu provine din *hibrida* (ca în DN, s.v.) și nici de la *hibridizație*, care este mult mai nou. El s-a format după fr. *hybridation* sau din mai vechiul *hibridați(un)e* (< fr.), prin substituire de sufix. Varianta *hibridizare* este, după părerea noastră, un reflex al rus. *гибридизация* sau al engl. *hybridization*.

După cum se știe, în special hibridarea vegetativă a fost aplicată pe scară largă în U.R.S.S. și în S.U.A.[3]. Prin intermediul traducerilor din rusă și al lucrărilor de specialitate cuvîntul ne-a putut veni și din limbile amintite, nu numai din franceză, ceea ce explică satisfăcător dubletul *hibridizare*. Despre un împrumut din germană nu credem că poate fi

---

[1] Vezi N. A. U r s u, *op. cit.* (s.v. *hibridare*).

[2] Menționăm că și în franceză *hybridation* este atestat cu aproape o jumătate de secol înaintea lui *hybrider*. Vezi NOUV. DICT. ÉTYM. (p. 377).

[3] Vezi DER, vol. I (s.v. *hibridare*) și *Большая советская энциклопедия* (s.v. *гибридизация*).

vorba nici în cazul verbului *hibridiza* și nici al substantivului. *hibridizare* (căruia îi corespunde în această limbă *Hybridisierung*). Ca termen științific, apărut în epoca actuală, *hibridizare* este în primul rînd un produs al influenței ruse, prin mijlocirea căreia am primit, din Apus, numeroase neologisme latino-romanice și germanice [1].

Istorism. Credem că și acest termen a pătruns în română tot din rusă, unde *историзм* este extrem de mult folosit pentru denumirea unuia din principiile fundamentale ale metodei dialectice în cercetarea științifică. DLRM îl socotește un derivat românesc de la *istorie* + suf. *-ism*, iar DN îl compară cu germ. *Istorismus* [2]. Nici una dintre cele două etimologii nu ni se pare convingătoare. Cuvîntul este destul de recent în limba română și nu întîmplător e înregistrat pentru prima oară în DLRLC. Afară de aceasta el aparține terminologiei politico-ideologice (în sens foarte larg) și apare frecvent în traducerile făcute din limba rusă, în ultimele două decenii. Din aceste motive ne îndoim că este o formație internă a limbii române sau că a fost împrumutat din germană, care, după 23 August 1944, ne-a furnizat prea puține neologisme.

Mezalia. În DLR (fasc. a 6-a) au intrat numai *mezalianță* și *mezaliat*, ambele din franceză, dar există și verbul *mezalia*, împrumutat din aceeași limbă (< *mésallier*). Uneori apare întrebuințat și figurat ca în următorul citat din revista „Lumea": „...în timpul negocierilor asupra proiectului Defferre, a avut întrevederi cu conducătorii M.R.P. (pe care i-a sfătuit *să nu se mezalieze* cu socialiștii)" [3].

Microraion. Dintre dicționarele recente, DLR este singurul care inserează acest compus, considerîndu-l, însă, format în românește (< *micro-* + *raion*). S-a pierdut, probabil,

[1] O dată apărut *hibridizare*, era ușor să se refacă din el *hibridiza* fără a se recurge la un împrumut din germană (*hybridisieren*).

[2] Adevărata formă a cuvîntului, în limba germană, este, de fapt, *Historismus*.

[3] Vezi „Lumea", nr. 31 din 29 iulie, 1965, p. 17, col. 3.

din vedere existența rus. *микрорайон*, care este mai vechi decît rom. *microraion* și mai mult folosit decît acesta [1]. Avînd în vedere că în epoca actuală am reîmprumutat tot din rusă încă un termen din aceeași sferă semantică (e vorba de **cvartal** < rus. *квартал*) [2] îl vom considera și pe *microraion* un împrumut, nu o formație românească independentă de cea din rusă. La unica atestare, care există în DLR (fasc. a 7-a), mai adăugăm încă trei: „În acest nou colț al Bucureștiului se construiesc nouă *microraioane*..." [3]; „...ritmul construcțiilor de locuințe și amenajarea străzilor din noile *microraioane*" [4]; „Noul cartier de blocuri ploieștene e un viitor centru de oraș, un soi de *microraion*" [5].

Motoplug. DLRM și DN îl definesc „plug greu, mecanic sau adaptat la un tractor" și-l consideră format din *moto* + *plug* (după rus. *моторный плуг*). Dicționarele limbii ruse nu înregistrează sintagma *моторный плуг*, în schimb o descoperim în *Lexiconul tehnic român* (ediția I), de unde ea a trecut în DLRM și apoi în DN. Fără a contesta existența acestei perifraze, precizăm că în rusește se folosește chiar forma *мотоплуг* (înregistrată pînă și în *Dicționarul rus-român*, Editura științifică, 1964, p. 268) [6]. E clar că această formă ar fi trebuit indicată ca etimon imediat al rom. *motoplug*, nu sintagma *моторный плуг*, care este, se pare, neuzitată. Cf. și engl. *moto-plough*, germ. *Motorpflug*. Foarte probabil rus. *мотоплуг* este un împrumut din engleză, nu o formație din adj. *моторный*]- + subst. *плуг*.

Paradentoză. Nu credem că provine din fr. *paradentose* (cum se arată în DN, s.v.), ci din germ. *Paradentose*. În

[1] Vezi *Словарь современного литературного русского языка* (s.v.).

[2] Acesta s-a folosit și în secolul al XIX-lea (vezi DA, s.v.), dar la un moment dat a dispărut definitiv din limbă, așa că astăzi el poate fi socotit un reîmprumut. Cf. și IORDAN, LRC, p. 104. Tot un produs al influenței ruse moderne este și *raion* cu sensul de „unitate teritorială administrativă în cadrul unei regiuni sau al unui oraș mare".

[3] Vezi „Scînteia", nr. 6512 din 27 ianuarie 1965, p. 1, col. 1.

[4] Vezi „România liberă", nr. 6464 din 28 iulie, 1965, p. 2, col. 4.

[5] Veronica Porumbacu, *Bilet în circuit*, EPL, 1965, p. 177.

[6] Vezi de asemenea, *Dicționar tehnic ruso-român*, Editura tehnică, 1956 (s.v. *мотоплуг*).

franceză se folosește termenul *parodontose*[1], care este un derivat de la *parodonte* (< gr. παρά „[pe] lîngă" + gr. ὀδούς — ὀδόντος „dinte") + suf. *-ose*. Cf. și it. *parodontosi*, rus. *пародонтоз* etc. Fr. *parodontose* explică forma românească *parodontoză*, folosită în literatura de specialitate (uneori paralel cu *paradentoză* și *paradontoză*). *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație* nu ne spune care este rostirea corectă, dar în DER și în DN figurează numai *paradentoză* și aceasta este singura formă cunoscută și folosită de marele public[2]. În sprijinul afirmației că *paradentoză* provine din germ. *Paradentose* se mai poate aduce argumentul că și alți termeni din domeniul stomatologiei sînt împrumutați tot din limba germană. Menționăm dintre aceștia pe **plombă** < germ. *Plombe* și pe **viplă** < germ. *Wippla* [mettal][3]. Pentru cel dintîi CADE și DLRM trimit la fr. *plombage*, dar etimologia aceasta nu se susține nici formal și nici semantic (pentru noțiunea de „plombă" francezii folosesc, în mod obișnuit, cuvîntul *obturation*).

Preformism. Îl înregistrează numai DN, dar nu-i dă etimologia. În română acest termen (utilizat în biologie și în filozofie) are, probabil, origine multiplă (cf. fr. *préformisme*, engl. *preformism*, rus. *преформизм*). Exceptînd limba rusă, unde s-a impus *preformism*[4], în toate celelalte limbi se folosește, de obicei, termenul *preformațiune* (cf. fr. *préformation*, engl. *preformation*, germ. *Präformation*, it. *preformazione* etc.)[5]. În terminologia filozofică și biologică românească se folosea, în trecut, aproape exclusiv *preformație* sau „teoria preformației"[6], deci ca în limbile apusene. Dacă în ultimele

---

[1] Vezi *Grand Larousse encyclopédique*, vol. VIII, p. 200.

[2] Într-o lucrare medicală de popularizare (*ABC-ul sănătății*, Editura medicală, 1964, p. 274 și 275) se folosește, totuși, forma *parodontoză*. Mult mai indicat ni se pare *paradentoză*, întrucît este analizabil în elemente cunoscute (*para-* + *dens*, *-ntis* + *-oză*).

[3] În DN s.v. (< germ. *Wiepla*, nume comercial).

[4] Vezi *Словарь иностранных слов*, ed. a IV-a, Moscova, 1954, p. 562 și *Большая советская энциклопедия*, vol. 34 (p. 450).

[5] Vezi André Lalande (*op. cit.*, p. 814).

[6] Cum rezultă din *Dicționarul filozofiei* de Fanu-Al. Duțulescu, Editura „Scrisul românesc", Craiova, 1946, p. 211.

decenii s-a impus și la noi forma *preformism* (vezi DN, DER etc.) o mare influență au avut în acest sens traducerile din limba rusă.

Radiotelevizat. E folosit în emisiunile radiofonice și se întîlnește, adeseori, în presă, de obicei în sintagma *discurs radiotelevizat* (după fr. *discours radiotélévisé*). Cf. și: „În cuvîntul său *radiotelevizat*" sau „într-o conferință de presă *radiotelevizată*" [1] etc. În mod excepțional se folosește, probabil, chiar verbul *radioteleviza*, dar în scris nu l-am întîlnit niciodată.

Recuzitor. DLRM îl explică din *recuzită* + suf.-*tor*, dar cuvîntul nu e format în limba română (cum admite și DN, s.v.). Pe *recuzitor* l-am luat din germană (< *Requisiteur*), adică din aceeași limbă din care l-am primit și pe *recuzită* (< germ. *Requisit*). Un argument că aceasta este adevărata etimologie a cuvîntului găsim și în faptul că formațiile românești cu suf. *-tor* (adăugat la teme substantivale) sînt aproape inexistente.

Ricșă. Fără atestări, a fost inserat mai întîi în DLRLC, unde e astfel definit: „Trăsurică cu două roți, trasă de oameni, folosită în unele țări din Orient". În DLRM cuvîntul apare fără etimologie, iar în DN este dedus din engl. *ricksha*, germ. *Rikscha*. Posibilitatea unui împrumut din cele două limbi nu este exclusă, dar e mult mai probabil că acest neologism de origine asiatică[2] ne-a venit, în epoca actuală, din limba rusă *(рикша)* unde cuvîntul e mai vechi decît la noi și mult mai cunoscut.

Social-democratism etc. Nu este format în românește din *social-democrat* + suf. *-ism* (cum se arată în DLRM, s.v.), ci este sigur împrumutat. DN îl compară cu germ. *Sozial-*

[1] Vezi „România liberă", nr. 6465 din 29 iulie, 1965, p. 4, col. 1.

[2] Mai precis japoneză: [*jin*]-*riki-sha* (< *jin* „om, bărbat" + *riki* „putere, forță" + *sha* „vehicul").

demokratismus și nu vom nega posibilitatea împrumutării lui din germană, dar este în afară de orice discuție că am primit cuvîntul și din rusă unde există (și e mult folosit) compusul *социал-демократизм*. Cf., de asemenea, rus. *социал-демократ*, care explică marea răspîndire (în ultimele decenii) a rom. **social-democrat** (dedus în DN exclusiv din fr. *social-démocrate*), cînd, de fapt, și acesta are tot etimologie multiplă (cf. și germ. *Sozialdemokrat*). Dacă admitem că *social-democratism* a putut fi împrumutat din germană (DN, s.v.), nu vedem ce ne-ar obliga să-l considerăm pe *social-democrat* de proveniență exclusiv franceză. Cele două compuse au fost împrumutate și din rusă, ceea ce ne-o dovedește, printre altele, faptul că mai există unele formații cu adjectivul *social*, explicabile tot ca un produs al influenței ruse moderne. Ca și cele dintîi ele aparțin limbajului politico-ideologic și sînt frecvente în traducerile din limba rusă: **social-oportunism** (< rus. *социал-оппортунизм)*[1], **social-pacifism** (care reprezintă o românizare a rus. *социал-пацифизм*), **social-șovinism** (< rus. *социал-шовинизм*)[2]; **social-reformism** (< rus. *социал-реформизм*) și **social-darvinism** (mult folosit în lucrările de filozofie) < rus. *социал-дарвинизм*[3].

Spicher. Etimologia acestui neologism e simplu rezolvată atît în CADE (unde a fost pentru prima oară inserat) cît și în DLRM și DN, unde se arată că vine din engl. *speaker*. După părerea noastră *spicher* n-a intrat în română din engleză, ci în mod sigur din limba franceză, care îl folosește încă din secolul al XVII-lea[4]. Un argument peremptoriu că nu l-am împrumutat din limba în care a fost creat este faptul că în englezește *speaker* nu înseamnă „crainic la o stație de radio-emisiune". Pentru această noțiune englezii se folosesc de termenul *announcer*.

Sensul fundamental și totodată primordial al engl. *speaker* este acela de „vorbitor" (în general) și mai ales „orator" (<

---

[1] Vezi *Istoria P.C.U.S.*, Editura politică, 1959, p. 211 (în original la p. 195).

[2] Pentru atestări, vezi *Lenin. Biografie*, Editura politică, 1961, p. 275 și Lenin, *Împotriva revizionismului*, 1961, p. 321.

[3] Vezi, de exemplu, *Istoria filozofiei*, vol. V, p. 719 etc.

[4] Vezi BLOCH—WARTBURG și NOUV. DICT. ÉTYM. (s.v. *speaker*).

to speak „a vorbi"). Dintre sensurile derivate și mai speciale amintim pe acela de „interlocutor" și de „difuzor" (în combinație cu adj. *loud* „puternic, zgomotos" etc.: *loudspeaker*). În Anglia *the Speaker* mai denumește pe „președintele Camerei Comunelor", iar în S.U.A., pe „președintele Camerei Reprezentanților" [1]. În nici un dicționar englezesc n-am găsit sensul de „crainic" s.v. *speaker*. În franceză, în schimb, *speaker* nu numai că se folosește și cu sensul amintit, dar acest sens este chiar considerat o inovație în interiorul acestei limbi. În *Dictionnaire étymologique de la langue française* de Oscar Bloch și W. von Wartburg se arată că *speaker* s-a folosit cu un sens special mai întîi în limbajul sportiv: „celui qui annonce le résultat des épreuves" (an. 1904). Din această accepție specială, menționează autorii, s-a dezvoltat sensul de „annonceur", cu care cuvîntul apare în limbajul radiofonic. Prin urmare, etimonul imediat al rom. *spicher* este fr. *speaker* (< engl. *speaker* „vorbitor", „orator"). Criteriul semantic este, în felul acesta, în întregime satisfăcut. Cît privește accentul, acesta nu era obligatoriu să rămînă oxiton, ca în franceză (mai ales că cei care au folosit pentru prima dată acest cuvînt, la noi, i-au recunoscut ușor originea englezească mai îndepărtată. Consecința a fost că vorbitorii l-au accentuat ca în engleză, ceea ce explică rostirea *spícher* în loc de *spichér*. Varianta destul de răspîndită *spicher* (înregistrată și în DLRLC, s.v.). este o pronunțare „hipergermană" [2].

Strip-tease. A devenit, în ultima vreme, un fel de cuvînt „internațional", deși nu circulă decît în anumite medii. Din viitoarele dicționare ale limbii române nu va mai putea lipsi mai ales că, uneori, se întîlnește și în scris [3]. Din cît am constatat nu-l evită nici ultimele dicționare ale limbii franceze (PL îl înregistrează, definindu-l: „déshabillage

---

[1] Vezi, de pildă, *The Concise Oxford Dictionary of Current English*, Oxford, 1954, s.v.; *Cassell's New English Dictionary* (ed. a 17-a), 1956, s.v.; *Webster's New International Dictionary of the English Language* (ed. a II-a), vol. II, 1958, s.v. etc.

[2] Pentru alte fapte similare, vezi discuția din capitolul *Conceptul de hipercorectitudine* (p. 283).

[3] Vezi o atestare în „Viața românească", XIX (1966), nr. 2, p. 185.

suggestif exécuté en public sur une musique de fond ou de danse") [1]. Fără a exclude posibilitatea unui împrumut direct din engleză vom spune, totuși, că (asemenea multor cuvinte create în această limbă) *strip-tease* a pătruns, în română, în primul rînd prin intermediul limbii franceze [2].

Tehnocrat. Este foarte recent și din această cauză n-a intrat nici chiar în DN (ed. a II-a). Următoarele atestări pot servi ca o definiție a cuvîntului: „În lumea de azi circulă o noțiune, aceea a *tehnocratului*, adică a specialistului care, stăpînind profund cunoștințele domeniului respectiv, în activitatea sa de conducere face abstracție de om". Și mai departe: „Din cauza copacilor *tehnocratul* nu vede pădurea și acest păcat e comun oricărui *tehnocrat*, fie că se ocupă de problemele economice interne, fie de cele internaționale" [3]. Etimonul cuvîntului este fr. *technocrate* (un derivat regresiv de la *technocratie*).

Telegenic. A mai fost semnalat de Luiza Seche, în LR, XIV (1965), nr. 3, p. 409, dar a fost trecut printre creațiile românești cu elementul de compunere *tele-* (cf. *teledialog*, *teleinterviu*, *telejurnal* etc.). În franceză e mult folosit *télégénique* și trebuie să admitem că de aici a fost împrumutat în limba română. Acest adjectiv curios (format după modelul lui *photogénique*) este înregistrat chiar în PL, unde e astfel definit: „qui fait un bel effet a la télévision". Judecînd după această definiție, nu este obligatoriu ca *telegenic* să se întrebuințeze numai în legătură cu oamenii (un decor sau un peisaj, de exemplu, poate fi, de asemenea „telegenic"). Cf. și „Tehnica *telegenică* și reversul ei" [4]. Într-un context ca „interviul *telegenic* cu slujitorii scenei" (citat de Luiza Seche) e vorba, într-adevăr, de o întrebuințare improprie a lui

---

[1] Cf. și *Grand Larousse encyclopédique*, vol. X, p. 2.

[2] NOUV. DICT. ÉTYM. (s.v.) arată că, în franceză, cuvîntul e cunoscut de pe la mijlocul secolului al XX-lea. Tot în acest dicționar i se dă și etimologia: engl. *(to) strip* „déshabiller" și *(to) tease* „agacer".

[3] Vezi „Scînteia", nr. 6688 din 23 iulie 1965, p. 7, col. 3.

[4] Titlul unui articol din revista „Magazin", nr. 431 din 8 ianuarie, 1966, p. 5, col. 1.

telegenic, dar nu același lucru se poate spune despre *decor telegenic* (citat tot acolo).

Tot după modelul lui *fotogenic* a fost format și **sculptogenic**, pe care l-am întîlnit o singură dată la George Călinescu [1]. În alte limbi n-am găsit acest adjectiv și mai bizar decît *telegenic*, așa că, pînă la proba contrară, îl vom considera o creație personală a autorului citat.

Textologie. Este, desigur, tot recent, din moment ce nu-l înregistrează decît DER și DN. Etimonul imediat este rus. *текстология* (format pe baza lat. *textus* și a gr. λόγος). Dacă această etimologie este corectă, atunci trebuie să admitem că tot din rusă l-am împrumutat și pe **textolog** (< *текстолог*), în care DN vede o formație regresivă de la *textologie*. Cf. și adjectivul **textologic**, căruia îi corespunde în rusă *текстологический*.

Tracta. Apare numai în ediția a II-a a *Dicționarului de neologisme*, unde e definit și explicat, din punct de vedere etimologic, în felul următor: „a exercita o forță de tracțiune asupra unui vehicul"; „a trage" (după fr. *traction*, *tractoire* < lat. *tractio* < *trahere* „a trage"). Se pare că verbul *tracta* se folosește aproape exclusiv la participiul trecut, dar din păcate nu avem suficiente atestări pentru a dovedi acest lucru. Iată două exemple, unul cu *tracta* la diateza pasivă și altul cu *tractat*, folosit ca adjectiv: „combina *este tractată* de tractorul 16 D-35" [2]; „Celălalt capăt al drumului străbătut de CT_2R (așa se numește noul tip de combină *tractată* pe două rînduri...) se află la Otopeni" [3]. După părerea noastră, ca adjectiv cu aspect participial *tractat* se explică perfect prin fr. *tracté* „tiré par un tracteur" (PL, s.v.)[4]. Din adjectivul *tractat* (al cărui sens nu diferă prin

[1] Vezi *Kiev, Moscova, Leningrad*, București, 1949, p. 56.

[2] În „Contemporanul" din 19 august, 1955, p. 3 (citat după IORDAN, LRC, p. 462, unde *tracta* e socotit un derivat regresiv din *tractor*).

[3] Vezi „Magazin", nr. 402 din 19 iunie, 1965, p. 1, col. 3.

[4] Cf. și *Grand Larousse encyclopédique*, vol. X (s.v. *tracté*), unde acest adjectiv este definit tot prin referire la *tractor*: „traîné par tracteur. Se dit d'un engin de combat qui se déplace par remorquage à l'aide d'un tracteur mécanique".

nimic de al fr. *tracté*) a fost refăcut verbul *tracta* (presupunînd că acesta este uzitat și la alte moduri și timpuri decît participiul trecut). Nu e posibil ca rom. *tracta* să se fi format după fr. *traction* sau *tractoire* (cum se arată în DN, s. v.). Orice derivat regresiv ia naștere prin suprimarea unui afix de la un cuvînt existent mai dinainte în limba în care apare derivatul respectiv. Or, fr. *tractoire* nici măcar n-a fost împrumutat în românește, iar la *traction* și la *tracțiune* nu e necesar să recurgem, întrucît *tracta* se explică foarte comod în felul arătat mai sus.

Venesecție. Elementele componente ale acestui termen medical sînt clare: lat. *vena* „vînă" și *sectio, -onis* „deschidere, tăiere". DLRM și DN lasă cuvîntul fără etimologie imediată, pentru că aceasta este, într-adevăr, mai greu de precizat. În engleză am găsit pe *venesection* (explicat din lat. *venae sectio*) cu exact același sens și atestat încă din secolul al XVII-lea [1]. Aceasta ne face să credem că *venesecție* a apărut mai întîi în limba engleză și de aici a fost împrumutat în rusă *(венесекция)* și, eventual, în alte limbi, printre care și româna. Posibilitatea unui împrumut direct din engleză trebuie admisă, în principiu, pentru orice termen recent de specialitate.

În dicționarele limbilor franceză, italiană și germană n-am găsit cuvîntul, dar n-ar fi exclus ca el să apară în lucrările de medicină și de acolo să fi fost luat de către specialiști. Menționăm, totuși, că din numeroase surse, pe care nu le mai indicăm, rezultă clar că în franceză se folosește pentru noțiunea de „venesecție" cuvîntul *saignée* „ouverture de la veine pour tirer du sang", iar în germană termenul *Aderlaß*. Deci s-ar putea să nu existe și *venesecție* sau să se folosească foarte rar. Pe de altă parte, dacă *venesecție*, atestat pentru prima oară în DLRLC, n-a apărut în română, decît în ultimele decenii (în trecut se folosea sinonimul *flebotomie* < fr. *phlébotomie*), atunci el poate fi explicat și prin rus. *венесекция* (înregistrat în *Словарь иностранных слов* și în alte dicționare) [2].

[1] Vezi *The Oxford English Dictionary*, vol. XII, p. 95, col. 3.

[2] Vezi, de asemenea, *Dicționar medical rus-român*, București, 1961, p. 124.

Viziona etc. Despre acest verb s-a publicat o notă în CV, II (1950) nr. 1, p. 3, intitulată „*A viziona*". Autorul ei (R. Rolling) nu e de acord cu folosirea cuvîntului, considerînd că expresia „a viziona un film" este „inutilă, îngîmfată, goală de conținut și mai ales potrivnică"[1]. Deși în românește a ajuns să se folosească incorect, *viziona* e, totuși, un cuvînt atît de solid instalat în limbă, încît ni se pare de prisos să mai protestăm împotriva lui. Ceea ce vrem să lămurim aici este etimologia acestui verb, considerat în nota citată „un derivat greoi". Tot un derivat (dar nu greoi, ci regresiv) îl consideră și Laura Vasiliu, de la care aflăm că *viziona* este refăcut din *vizionar* (SMFC, II, p. 181). Dar sensul adjectivului *vizionar* este cu totul diferit de al verbului *viziona* și același impediment de ordin semantic ne obligă să nu acceptăm nici derivarea lui **excepționa** din *excepțional* (loc. cit.)[2].

În DLRM și în DN (ed. I) *viziona* este dedus din engl. *vision*, care e substantiv și înseamnă „vedere, viziune" etc. În DN (ed. a II-a), această etimologie, evident eronată, a fost, pe bună dreptate, abandonată, indicîndu-se pentru *viziona* un alt etimon și anume it. *visionare*. Sensul cuvîntului italian este de „a prezenta, a proiecta un film", dar și de „a asista la proiectarea lui". Din cît se pare, it. *visionare* se folosește numai în legătură cu un film prezentat în premieră[3]. După cum vedem, rom. *viziona* și it. *visionare* diferă ca sens, însă nu atît de mult, încît împrumutarea cuvîntului românesc din italiană să pară o imposibilitate. Mai plauzibilă este însă o altă explicație și anume aceea care pornește de la fr. *visionner* (atestat încă din 1921). În

---

[1] În aceeași notă (pe cît de „combativă", pe atît de ridicolă) se mai afirmă că această expresie este „respingătoare" și chiar „primejdioasă", fiindcă *viziona* aparține familiei lui *viziune* și *vizionar*, care fac parte, la rîndul lor, dintr-un vocabular împrumutat „din lumea filozofiei idealiste metafizice!" etc.

[2] Verbul *excepționa* este neîndoielnic un derivat din locuțiunea [a face] *excepție* + suf. *-ona* (pus în lumină chiar de Laura Vasiliu). Cf. formațiile analoge: **a atenționa** < [a atrage] *atenția*, **a concluziona** < [a trage] *concluzii*; **a punctiona** < [a face] *punctie* etc.

[3] Vezi DIZ. ENC. ITAL., vol. XII, p. 808, unde i se dă cuvîntului următoarea definiție: „offrire in visione, proiettare un film, oppure assistere alla sua proiezione (si dice soltanto di film presentati in prima visione privata).

Grand Larousse encyclopédique definiția lui *visionner* este: „examiner un film en cours de montage". În PL, s.v. i se atribuie cuvîntului două sensuri: „voir à la visionneuse" și „voir un film avant sa distribution". Examinarea unui film în cursul montării sau înainte de a fi distribuit se face de către tehnicieni cu ajutorul aparatului numit „visionneuse": „le public va voir le film, mais après que le technicien l'aura visionné" (citat după PL, s.v. *visionner*).

Cei care l-au împrumutat pe *viziona* din franceză nu l-au înțeles cum trebuie și i-au lărgit considerabil sensul: în românește filmul a ajuns să fie vizionat de public, nu de tehnicieni. Printr-o nouă extensiune semantică s-a ajuns la vizionarea oricăror spectacole, nu numai a filmelor. Să sperăm că măcar muzeele și expozițiile vor continua să fie „văzute" și „vizitate", nu v i z i o n a t e (cum au început să se exprime unii vorbitori chiar pe la televiziune).

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITARA

CALCUL LINGVISTIC

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

TIPURI DE CALC LINGVISTIC

Printre procedeele de care se folosește o limbă, pentru a-și îmbogăți vocabularul, frazeologia și, mai rar, structura gramaticală, c a l c u l ocupă un loc important și, totodată, aparte.[1] În lingvistică, acest termen a fost împrumutat din domeniul artelor (în special al celor grafice) și sensul lui general este de „copie, imitație". Interpretat ca un împrumut indirect sau mascat, calcul lingvistic i-a preocupat pe mulți cercetători, dar o teorie completă și unitară asupra fenomenului nu există încă. S-ar putea spune chiar că puține sînt problemele de lingvistică în care domnesc mai multe confuzii și contradicții decît în problema calcului. Din întreaga discuție care va urma se va vedea în primul rînd că unele aspecte ale fenomenului sînt necunoscute sau insuficient cercetate, că de multe ori se confundă tipuri de calc total diferite, că nu este pe deplin lămurit raportul dintre c a l c, t r a d u c e r e și î m p r u m u t și că însăși terminologia care se folosește este, într-o oarecare măsură, nepotrivită și fluctuantă[2]. A. Sechehaye avea, desigur, dreptate

[1] Din bibliografia asupra fenomenului citām, deocamdată: Kr. S a n d f e l d - J e n s e n, *Notes sur les calques linguistiques*, în „Festschrift V. Thomsen", Leipzig, 1912, p. 166 și urm.; B o r i s U n b e g a u n, *Le calque dans les langues slaves littéraires*, în „Revue des études slaves", vol. XII (1932), p. 19—48; B. M i g l i o r i n i, *Calco e irradiazione sinonimica*, în „Boletin del Istituto Caro y Cuervo, Bogotá, IV (1948), p. 3—17; O. J. T a l l g r e n - T u u l i o, *Locutions figurées calquées et non calquées. Essai de classification pour une série de langues littéraires*, în Mémoires de la Société neo-philologique de Helsingfors, IX (1932), p. 279 și urm.; L. G á l d i, *Слова романского происхождения в русском языке*, în IV Международный съезд славистов, Moscova, 1958, p. 66 și urm.; E u g e n S e i d e l, *Elemente sintactice slave în limba română*, București, 1958, p. 125—140 (cap. *Teoria calcului lingvistic*) și I. R i z e s c u, *Contribuții la studiul calcului lingvistic*, București, Editura Academiei R.P.R., 1958.

[2] Deocamdată menționăm că ar trebui să se renunțe definitiv la termenul d e c a l c, care se mai întrebuințează, uneori, paralel cu cel adoptat de majoritatea lingviștilor.

susținînd la cel de la II-lea Congres internațional al lingviștilor că se cunoaște încă prea puțin despre calcurile lingvistice[1]. De atunci și pînă acum teoria generală a calcului a progresat, firește, dar, în multe privințe, fenomenul continuă să rămînă insuficient cunoscut.

Din motive ușor de înțeles, nu vom examina aici toate părerile care s-au emis despre calcul lingvistic și nici nu vom întreprinde o studiere a fenomenului la nivelul lingvisticii generale. O astfel de cercetare nu s-ar putea face decît într-o monografie și pe baza unui mare număr de fapte, adunate din cît mai multe limbi cu structuri înrudite și diferite. Ceea ce ne propunem în continuare este, în primul rînd, să aducem o contribuție la studierea calcurilor din limba română, pe care vom încerca să le clasificăm, folosindu-ne atît de fapte cunoscute cît și de un material inedit.

Deși se limitează la o singură limbă, clasificarea pe care o vom propune interesează totuși și lingvistica generală, întrucît tipurile de calc pe care le vom stabili pentru română sînt valabile credem, și pentru alte limbi. În continuare vom trece în revistă principalele păreri care există în lingvistica românească în legătură cu tipurile de calc și cu raporturile dintre ele. Începem cu aceea care se întîlnește în *Introducere în lingvistică* (ediția citată), p. 134—135

După ce calcul e definit ca un împrumut indirect (prin care se copiază numai modul de organizare a unui cuvînt străin) se arată că acesta este de mai multe feluri și anume:

A. Calcul lexical, care constă în traducerea elementelor componente ale unui cuvînt: **nu-mă-uita** (după germ. *Vergissmeinnicht*)...; **bunăstare** (după germ. *Wohlstand*); **rău de mare** (după fr. *mal de mer*); fr. **fin de semaine** (după engl. *week-end*); it. **autostrada** (după germ. *Autobahn*) etc. Mai departe (în cadrul aceluiași tip de calc) se arată că pot fi calchiate și expresii întregi: rom. **muncă în acord**, după rus. *аккордная работа*; germ. *an den Haaren herbeigezogen*, după fr. *tiré par les cheveux*[2] etc.

---

[1] Vezi discuția la M. Deanović, *Osservazioni sulle origini dei calchi linguistici*, în „Archivum Romanicum", XVIII (1934), p. 129.

[2] Aici trebuia amintită și expresia românească *tras(ă) de păr*, care es explică, fără nici o umbră de îndoială, tot ca un calc după același model francez.

B. S e m i c a l c u l, care constă în traducerea numai a unei părți a cuvîntului, cealaltă parte fiind împrumutată ca atare: **pronume** (după lat. pro*nomen*); **prevedea** (după fr. pré*voir*) etc.

C. C a l c u l s e m a n t i c (sau adaosul de înțeles), a cărui definiție, cam greoaie, e următoarea: „Copierea sistemului de sensuri a unui cuvînt din altă limbă, mai precis adăugarea la un cuvînt, pe lîngă sensul vechi, a unui sens nou, pentru că un cuvînt din altă limbă le are pe amîndouă". În continuare (la p. 135) se dau cîteva exemple: „în limba română verbul **a juca** a primit și sensul de «a dansa» sub influența rus. *играмu* (sic), care avea ambele sensuri [1]. Cuvîntul francez **air**, care înseamnă «aer» a căpătat și sensul de «arie muzicală» de la cuvîntul italian care avea ambele sensuri"[2] etc.

Clasificarea citată ni se pare inacceptabilă, din mai multe motive. Mai întîi nu vedem de ce așa-zisul s e m i c a l c este opus c a l c u l u i l e x i c a l, din moment ce și unul și celălalt constau în traducerea (totală sau parțială) a unui cuvînt străin. Vom demonstra mai departe că „semicalcul" este numai un aspect al calcului lexical de structură și că termenul însuși este cu totul nepotrivit. În treacăt fie spus, chiar în clasificarea pe care o examinăm semicalcul și calcul lexical sînt cam amestecate. Astfel it. **autostrada** (format după germ. **Auto***bahn*) e trecut printre calcurile lexicale, deși e clar că locul lui ar fi printre „semicalcuri", avînd în vedere că prima parte a cuvîntului german a fost împrumutată, iar a doua tradusă. Nu vedem, de asemenea, de ce printre calcurile lexicale sînt incluse și „expresiile" formate prin traducerea unor modele similare străine. **Rău de mare** (care e o copie după fr. *mal de mer*) nu trebuie pus pe același plan cu **bunăstare**. Ultimul este un calc lexical de structură, iar primul e un calc f r a z e o l o g i c și

---

[1] Atragem atenția că sensul de „a dansa" n-a fost calchiat după rus. *играть*, cum greșit se afirmă mai sus, ci după slavul игратн „jouer" și „danser". Din moment ce acest sens e atestat încă din secolul al XVI-lea și este general românesc, el nu mai poate fi interpretat ca un produs al influenței ruse.

[2] Cuvîntul italian calchiat e *aria* și el ar fi trebuit menționat.

cele două aspecte ale aceluiași fenomen nu trebuie, în nici un caz, confundate [1].

Dar clasificarea calcurilor (așa cum este ea făcută în *Introducere în lingvistică*) mai are și un alt neajuns, cel puțin tot așa de grav ca și cele pe care le-am semnalat mai sus. E vorba de faptul că ceea ce constituie exclusiv traducere este, de multe ori, prezentat drept calc (de ex. transpunerea, în limba română, a rus. *пятилетка* prin **plan cincinal** sau redarea engl. *week-end* prin fr. **fin de semaine**) [2]. După părerea noastră, pentru a putea vorbi despre calc e necesar să existe o identitate de structură între model și copie. Astfel rom. **albgardist** e un calc după rus. *белогвардеец*, pe cînd *gardist alb* nu e decît o traducere. Cînd un cuvînt compus este transpus într-o altă limbă printr-o perifrază sau viceversa avem de-a face pur și simplu cu o traducere. Prin urmare germ. **Fünfjahrplan** și pol. **pięciolatka** sînt, într-adevăr, calcuri după rus. *пятилетка*, dar rom. **plan cincinal** și span. **plan quinquenal** trebuie considerate numai traduceri ale aceluiași model [3].

O clasificare, în bună parte diferită de cea discutată mai sus, se întîlnește la N.A. Ursu (*op. cit.*, p. 118—119). Prin forța împrejurărilor, clasificarea de mai jos este incompletă, întrucît are în vedere numai calcurile lexicale. După N.A. Ursu acestea sînt de trei feluri și anume:

A. Calcul integral: **asemenea lăturat** și **asemenea piciorat** (folosite de Gh. Lazăr pentru *echilateral* și *isoscel*); **caldomesor** „termometru"; **greomesor** „barometru"; **soresc** „solar" etc.

B. Calcul parțial sau semicalcul: **aeroplutitor** (pentru *aeronaut*); **folositate** (pentru *utilitate*); **soarestițial** (pentru *solstițial*) etc.

---

[1] Mai pe larg vezi discuția în capitolul „*Calcul frazeologic*" p. 176 și urm.

[2] Vezi *op. cit.*, p. 134.

[3] Considerăm că, la o nouă ediție a *Introducerii în lingvistică*, subcapitolul intitulat „*Schimbări de vocabular*" trebuie revizuit cu multă atenție. În afară de erorile semnalate el mai conține și greșeli de altă natură. Astfel lucrarea academicianului Iorgu Iordan, *Influențe rusești asupra limbii române* (publicată în „Analele Academiei R.P.R"., seria C, tom.I, 1950) este trecută în bibliografie (la p. 136) sub titlul *Influența limbii ruse asupra limbii române* și se spune despre ea că a apărut în „Bulletin linguistique", nr. 85!

C. Calcul semantic (de ex. **culcuș** e atestat într-o traducere din limba franceză de la 1850 și cu sensul de „strat", explicabil prin influența fr. *couche* „culcuș, pat, strat de nisip", dar și „strat", cu accepția pe care acesta o are în geologie).

După cum se vede „calcul semantic" și „semicalcul" nu mai sînt opuse calcului lexical (ceea ce este bine), dar și de data aceasta unele traduceri (cum ar fi *asemenea lăturat* și *asemenea piciorat*) sînt incluse în categoria calcurilor și puse alături de *caldomesor*, *greomesor* etc., care sînt tot un fel de „traduceri", dar sub formă de copii sau imitații ale formei interne (deci niște calcuri de structură, cum le vom numi mai departe).

Confundarea simplelor traduceri cu calcurile propriu-zise am întîlnit-o și la Sextil Pușcariu, în *Limba română*, vol. I, p. 411. Vorbind despre influența germană asupra românilor culți din Ardeal, autorul afirmă, la un moment dat, că sînt decalcate după limba germană expresii ca: **scurt de vedere** „miop" (cf. germ. *Kurzsichtig*), **aprindere de plămîni** „pneumonie" (cf. germ. *Lungenentzündung*), **drum de țară** „șosea" (cf. germ. *Landstraße*) etc. În continuare se citează o serie de formații (mai ales cu prefixe) ca: **agrăi** (în Bucovina **avorbi**) după *anreden*, **abzice** (după *absagen*), **amăsurat** (după *gemäss*), **anteluptător** (după *Vorkämpfer*) etc. Conform părerii pe care o susținem, ultimele exemple sînt, în mod evident, calcuri, în timp ce în primele cazuri avem de-a face pur și simplu cu traduceri prin perifraze ale unor cuvinte compuse străine.

Nici traducerea rus. *закономерность* prin fr. **conformité à la loi** nu este un calc lingvistic, deși I. Rizescu (*lucr. cit.*, p. 12) o consideră astfel fără nici o rezervă. La p. 40 sînt la fel interpretate și „expresiile" românești **gazetă de perete** și **muncă în asalt**, care traduc compusele rusești *стенгазета* și *штурмовщина*.

Tot I. Rizescu, după ce arată în mod just că se pot calchia și expresiile, nu numai cuvintele (p. 11), le include pe cele dintîi printre calcurile lexicale. Aceasta rezultă din exemplele date la p. 12 și din următoarea afirmație cu caracter de concluzie: „ Calcurile lexicale constau fie în adăugarea de noi sensuri la un cuvînt, fie în «traducerea» unui cuvînt sau expresii pe părți componente purtătoare de sens" (p.43).

Distincția pe care unii lingviști o fac între *expresiile figurate* și cele *nefigurate* (de ex. *a lăsa gura apă* față de *mărfuri de larg consum*) ar putea fi reținută împreună cu ideea că cele dintîi (numite și „idiotisme") sînt, în general, foarte greu de calchiat [1]. Credem însă că în sfera noțiunii de expresie n-ar trebui să fie incluse decît acele îmbinări de cuvinte care au atît caracter stabil, cît și conținut expresiv sau figurat. De aceea în loc de expresie vom prefera să folosim termenul de unitate frazeologică, întrucît are o sferă mult mai cuprinzătoare și nu este nici echivoc. Traducerea literală a unei unități frazeologice (care poate fi și o expresie) echivalează cu un calc frazeologic.

Dacă în unele lucrări de specialitate calcul frazeologic este inclus, după cum am văzut, în cel lexical, în altele apare identificat cu cel sintactic. Citățm, în acest sens, următoarea afirmație pe care acad. Iorgu Iordan o face în lucrarea sa *Influențe rusești asupra limbii române* (p. 16): „Destul de numeroase sunt și ceea ce aș numi calcuri sintactice. Este vorba de «traducerea» prin termeni românești a unor construcții rusești, fenomen iarăși cunoscut din istoria limbii noastre, ca și din aceea a altor idiome europene". În continuare se dau numeroase exemple de astfel de „construcții" (cum ar fi *muncă în acord, centralism democratic, organizație de partid* etc.), pe care, în lucrarea de față, le vom considera „calcuri frazeologice" [2].

O concepție și mai greu de acceptat are despre calcul sintactic Eugen Seidel, dar acest lucru va fi dovedit în capitolul consacrat calculul gramatical [3]. Același au-

---

[1] Mai pe larg vezi discuția la I. Rizescu (*lucr. cit.*, cap. *„Calcul și expresia figurată"*, p. 23—27).

[2] Identificarea calcului frazeologic cu cel sintactic apare și mai clar la Gh. Mihăilă, în articolul intitulat *Observații asupra influenței ruse în vocabularul limbii române contemporane*, în LR, III (1954), nr. 3. La p. 28 se poate citi: „Apar astfel așa-numitele calcuri *lexicale* și *sintactice (frazeologice)*, care îmbogățesc limba, îi lărgesc posibilitățile de exprimare". Cf. și: „Mult mai răspîndite sînt așa-numitele *calcuri sintactice* (*frazeologice*), traduceri ale unor combinații de cuvinte existente în limba rusă..." *ibidem*, p. 31).

[3] Pentru unele obiecții care au mai fost formulate față de teoria calcului sintactic a lui Eugen Seidel, vezi și I. Ștefan, *Calcul lingvistic*, în LR, XII (1963), nr. 4, p. 338.

tor admite (în *op. cit.*, p. 125) existența c a l c u r i l o r f o n e t i c e și f o n o l o g i c e, dar, nedînd nici o indicație asupra acestora, e greu să ni le imaginăm. Din clasificarea pe care o vom propune ele vor lipsi, întrucît nu înțelegem cum ar putea fi imitat sau copiat materialul sonor[1].

Cîteva precizări, în general binevenite, a făcut despre calcul lingvistic I. Ștefan, în articolul citat din LR, XII (1963), nr. 4, p. 335 și urm. Clasificarea autorului este însă incompletă, iar încercarea de a opune calcul semantic celui lexical nu este argumentată în mod convingător. Faptul că primul tip de calc duce la îmbogățirea cuvintelor cu noi sensuri iar al doilea la îmbogățirea limbii cu noi unități lexicale este, de bună seamă, un lucru important (și vom ține seama de el), dar mai important ni se pare că amîndouă aceste tipuri de calc se referă la vocabular sau lexic, din care cauză au și primit denumirea de c a l c u r i l e x i c a l e.

Un inconvenient al termenului de „calc lexical" e că acesta este vag și, în special, foarte general. Deși nu spune mare lucru el va fi totuși menținut, fiindcă e prea înrădăcinat, dar în interiorul calcului lexical vom face o distincție netă între c a l c u r i l e s e m a n t i c e (care constau în preluarea unor sensuri după modele străine) și c a l c u r i l e d e s t r u c t u r ă (prin care se împrumută sau se imită procedee de formare a cuvintelor)[2].

Ținînd seama de ce poate copia sau imita o limbă după alte limbi și de părțile limbii care sînt îmbogățite prin acest procedeu, am ajuns la concluzia că există următoarele tipuri fundamentale de calc lingvistic:

1. **Calcul lexical** < *semantic* / *de structură*
2. **Calcul gramatical** < *morfologic* / *sintactic*
3. **Calcul frazeologic** (cu diverse subdiviziuni)
4. **Calcul lexico-frazeologic** (un tip combinat).

Vom examina pe rînd fiecare tip de calc, ilustrîndu-l printr-un material bogat, însoțit de comentariile care se impun.

[1] Sîntem de acord că acesta „poate fi împrumutat, dar nu calchiat" (I. R i z e s c u, *op. cit.*, p. 19).

[2] Cf. și E u g e n S e i d e l, *op. cit.*, p. 131.

După cum e și firesc, începem cu *calcul lexical*, în interiorul căruia am distins net între calc semantic și calc de structură.

CALCUL SEMANTIC

Este un împrumut de sens, care trebuie deosebit cu grijă de împrumutul lexical propriu-zis. Unii lingviști, vorbind despre calcuri nu includ printre ele și pe cele semantice, ci le consideră simple „împrumuturi parțiale" [1]. În lingvistica română *calcul semantic* e unanim admis, însă unii cercetători îl opun, după cum am văzut *calcului lexical* [2], iar alții îl consideră un tip sau o variantă a acestuia [3]. Din moment ce aparțin cuvintelor, considerăm că împrumuturile de sens pot fi incluse în categoria mai largă a *calcului lexical*. În sfera acestuia mai trebuie incluse și împrumuturile de structură sau de formă internă care se referă tot la cuvinte. Acestora le va fi consacrat capitolul următor. Conceput în felul acesta, *calcul lexical* se opune, pe de o parte *calcului gramatical* (care poate fi morfologic sau sintactic și care se referă la procedee gramaticale), iar pe de altă parte *calcului frazeologic* (care se referă la unități frazeologice).

Spre deosebire de împrumutul propriu-zis, calcul semantic constă în atribuirea unui sens nou unui cuvînt existent deja într-o limbă, după modelul corespondentului său dintr-o altă limbă care este întotdeauna un cuvînt polisemantic. Pentru a fi posibilă copierea unui sens nou după un model străin este absolut necesar ca cele două cuvinte care se suprapun în conștiința vorbitorului bilingv să coincidă parțial din

---

[1] Vezi de pildă, Louis Deroy, *L'emprunt linguistique*, Paris, 1956, care la p. 216, n. 2 afirmă categoric (fără să și argumenteze) că includerea împrumutului de sens în categoria calcului este o „regretabilă confuzie".

[2] În felul acesta se procedează, de exemplu, în *Introducere în lingvistică* (p. 134—135).

[3] Vezi N.A. Ursu (*op. cit.*, p. 118) și I. Rizescu (*op. cit.*, p. 6 și urm.).

punct de vedere semantic. În general se admite că termenul influențat și cel după care se calchiază trebuie să aibă măcar un sens comun. Prin intermediul acestuia se efectuează transferul sensului (sau sensurilor), pe care modelul le are în plus față de cuvîntul care imită [1]. De exemplu rom. **lume** a însemnat la început exclusiv „lumină" (asemenea etimonului său : lat. *lumen, -inis*). Cu sensul lui primordial cuvîntul se mai folosește și astăzi, regional, în expresii ca *lumea ochilor* sau *a ieși la lume* (adică la lumină). Înțelesul de „univers", „cosmos" se datorește v. sl. свѣтъ „lumière" și „monde". Tot așa **limbă** (< lat. *lingua*) s-a îmbogățit cu sensul de „neam", „popor" sub influența v. sl. языкъ „langue" și „peuple". De data aceasta sensul primitiv s-a menținut în limbă, iar cel calchiat a dispărut [2].

Multe calcuri semantice se întîlnesc în graiurile regionale, unde se explică tot prin bilingvism. Astfel, prin unele părți din nordul țării **singur** apare cu înțelesul de „dumneata" [3]. Acad. Al. Graur l-a explicat ca un calc după magh. *maga*, care înseamnă și „însuși", „singur" și „dumneavoastră" (vezi ER, p. 139). La fel, în special prin Transilvania și prin Banat, cuvîntul **struț** are și sensul de „buchet de flori": „Ceea ce s-a adunat și s-a publicat pînă în timpul de față e numai cît un *struț* foarte mic de floricele, culese de pe cîmpul cel vast al literaturii noastre poporale" [4]. Dicționarele arată că sensul amintit se datorește germ. *Strauss*, care înseamnă, în același timp „struț" (pasăre) și „buchet" (de flori). Tot după un model german (*Blatt*) și francez *(feuille)* cuvîntul **foaie** ajunsese să se folosească prin secolul al XIX-lea cu sensul de „ziar, revistă" [5]. Titlul binecunoscutei publi-

---

[1] Cf. I. Ștefan, *lucr. cit.*, p. 342, unde se propune și o bună definiție a calcului semantic.

[2] Ca un arhaism semantic *limbă* „popor" apare numai la scriitori: „Un sultan dintre acela ce domnesc peste vro *limbă*..." EMINESCU, O. I, 142; „...biruitorul tuturor *limbilor*, sultan și padișah Mehmet". SADOVEANU, Z.C., 89 (în DLRLC, s.v. *limbă*).

[3] Semnalat de Stelian Dumistrăcel, în LR, X (1961), nr.3, p. 239—240: „vreau să te întreb, *singur* nu vii cu noi?"; „ai fost de față și *singur* și ai văzut" (din fostul raion Dorohoi).

[4] Vezi S. Fl. Marian, *Chromatica poporului român*, București, 1882, p. 5.

[5] Pentru atestări vezi DLRLC (s.v.): „O asemenea *foaie* ne vom sili ca să fie « Dacia literară »" (M. Kogălniceanu).

cații „Foaie pentru minte, inimă și literatură" (apărută la Brașov, în 1838) este tradus după *„Blätter für Geist, Gemüt und Literatur"* (vezi DA, s.v. *foaie*).

Foarte numeroase sînt calcurile semantice mai noi după cuvinte franțuzești, nemțești și rusești. Ele ar putea fi grupate în două mari categorii, după vechimea în limbă a cuvîntului care și-a îmbogățit conținutul semantic prin calc.

1. O primă categorie este constituită din cuvinte vechi îmbogățite cu sensuri neologice. Cînd cuvîntul românesc provenea din aceeași rădăcină (sau chiar etimon) cu corespondentul său străin, calcul semantic s-a produs cu și mai multă ușurință. Este cazul lui cerc < lat. *circus* (care, sub forma lui diminutivală *circulus*, stă și la baza fr. *cercle*). Alături de înțelesurile lui vechi și populare rom. *cerc* s-a îmbogățit cu o serie de sensuri moderne și cărturărești (pentru care vezi DA, s.v.), sub influența fr. *cercle* și, eventual, a germ. *Zirkel*. Ne referim la accepția binecunoscută pe care *cerc* o are în matematică și la sensul foarte răspîndit de „grup de persoane legate între ele prin idei, convingeri, preocupări sau interese comune" (cf. îmbinările sintactice și frazeologice atît de frecvente: *cerc literar, cerc de prieteni, cercurile înalte, cercurile politice* etc.). Și sensurile cu care *cerc* se folosește în sintagmele *cerc polar* și *cerc vicios* sînt copiate tot după fr. *cercle* (cf. *cercle polaire* și *cercle vicieux*, înregistrate și în PL, s.v.). În ultimele decenii *cerc* a mai căpătat unele semnificații speciale sub influența rus. *кружок* (cf. *cerc de studiu, cerc de învățămînt politic, cerc studențesc* etc.).

Un alt cuvînt vechi care a început să-și lărgească sensul încă din secolul al XIX-lea și care în epoca actuală a dobîndit o foarte largă circulație este **mișcare**. Sensul cu care el se întrebuințează astăzi mai mult decît oricînd este cel definit în DLRLC și în DLRM (s.v.) în felul următor: „Acțiune sau curent care grupează un număr mare de oameni în jurul unei activități de interes general, al unei idei sau al unei concepții; acțiune (organizată) de masă, care tinde să realizeze un scop social-politic". Cu acest sens *mișcare* apare extrem de des într-o serie de combinații sintactice cum ar fi: *mișcare populară, mișcare intelectuală, mișcare muncitorească, mișcare țărănească, mișcare de masă, mișcare revoluționară, mișcare comunistă, mișcare cooperatistă, miș-*

care sindicală, mișcare democratică, mișcare general-democrată, mișcare antirăzboinică, mișcare antiimperialistă, mișcare de eliberare națională, mișcare a partizanilor păcii etc. Aceste îmbinări sintactice pot fi ușor întîlnite (în special în stilul publicistic) și pentru toate am găsit corespondente perfecte în limba franceză sau în rusă. De aceea considerăm că rom. *mișcare* datorează această semnificație modernă (precum și ceva din forța cu care circulă) fr. *mouvement* și rus. *движение* (cf. fr. *mouvement révolutionnaire, populaire* etc., rus. *революционное движение, массовое движение* „mișcare de masă", *антивоенное движение* „ mișcare antirăzboinică" etc.

Dintre cuvintele vechi mai citățm derivatul **lucrător** care și-a îmbogățit sensibil conținutul semantic sub influența rus. *работник*. Acesta are o întrebuințare mai mare și o sferă semantică mult mai largă decît cuvîntul românesc. În trecut, rom. *lucrător* denumea în special pe „cel care se ocupa cu munca de producție a bunurilor materiale" și era sinonim cu *muncitor*, specializat și el pentru sensul de „persoană care își cîștigă existența muncind cu brațele (îndeosebi în procesul de producție industrială)". Se înțelege că *lucrător* (asemenea sinonimului său *muncitor*) se putea întrebuința și cu sensul lărgit de „orice om care muncește, fie cu brațele, fie cu mintea". Niciodată însă acest cuvînt nu s-a folosit cu sensuri pe care le-a căpătat în ultimele două decenii și pe care dicționarele noastre recente nici măcar nu le înregistrează. E vorba de: 1. „activist politic"; 2. „cercetător științific" și 3. „activist și creator (în general), în domeniul artei, al economiei" etc. Este de observat că *lucrător* (cu noile sensuri) ne întîmpină frecvent în traducerile din limba rusă. Notăm mai întîi un exemplu pentru sensul de „activist politic": „Vladimir Ilici ținea o legătură strînsă cu *lucrătorii politici*, se interesa de activitatea lor. . . "[1]. *Lucrător politic* traduce, în cazul de față, rus. *политработник (= политический работник)*, care a fost redat în română cînd prin „activist politic", cînd prin „lucrător politic". Alte atestări pentru același sens: „. . . măsuri ilegale luate de niște *lucrători* ai organelor locale"[2]; „Partidul

[1] Vezi *Lenin. Biografie*, Editura politică, București, 1961, p. 411 (în original, la p. 425: *с политработниками*).

[2] *Ibidem*, p. 499 (în original: *местные работники*).

a trebuit să învingă împotrivirea unor *lucrători* cu stare de spirit conservatoare. . . "[1] etc. Prin intermediul traducerilor, *lucrător* (cu noul sens) a pătruns în presă și în literatura politică și ideologică scrisă în românește. Iată cîteva atestări: „*lucrători* din aparatul de stat"[2]; „*lucrători* din aparatul de partid"[3]; „*lucrători* din sectorul de propagandă"[4] etc.

În ce privește al doilea sens al lui *lucrător*, el a apărut prin traducerea, în românește, a unor sintagme rusești, cum ar fi, de pildă *научный работник* „cercetător științific". Pentru o atestare a lui *lucrător științific*, vezi DLRLC (s.v. *lucrător*). Cf. și: „*lucrătorii* din domeniul artei și culturii"[5]; „*lucrători* ai frontului ideologic"[6]; „*lucrătorii* din învățămînt"[7] etc.

Se pare că noile sensuri ale lui *lucrător* se vor generaliza și se vor impune în limbă. De aceea ele vor trebui neapărat înregistrate în dicționarele noastre viitoare împreună cu explicarea provenienței lor.

2. Calcuri semantice la neologisme. După cum a arătat în special acad. Iorgu Iordan, un număr apreciabil de neologisme latino-romanice și germanice s-au îmbogățit cu noi sensuri sub influența termenilor rusești corespunzători[8]. Avînd aceeași origine, aceștia sînt (de cele mai multe ori) identici sau aproape identici din punct de vedere fonetic cu neologismele românești (cf. *бригада — brigadă*; *лектор — lector*; *пионер — pionier* etc.). Marea asemănare fonetică și originea latino-romanică comună a acestor termeni au ușurat, de bună seamă, exercitarea unor influențe semantice din partea neologismelor rusești asupra celor românești. Dintre modificările semantice suferite de cuvintele românești ne interesează, în discuția de față, numai acelea care se explică prin calc. Ele au atins cu precădere termenii politici și ideologici (în general). Pe cît este posibil trebuie să distingem între ceea ce se datorește exclusiv influenței ruse și ceea ce ar mai putea fi și un produs al altor influențe

[1] *Istoria P.C.U.S.*, Editura politică, București, 1959, p. 692.
[2] *Curs de materialism dialectic și istoric*, vol. II, București, 1959, p. 692.
[3] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de-al III-lea Congres al P.M.R.*, Editura politică, București, 1960, p. 92.
[4] Vezi „Scînteia", nr. 5379 din an. 1961, p. 4, col. 2.
[5] Vezi „Lupta de clasă", nr. 10 (octombrie), an. 1961, p. 64.
[6] *Ibidem*, p. 64.
[7] Vezi „România liberă", nr. 5842 din 28 iulie, 1963, p. 6, col. 4.
[8] Vezi exemple în LRC, p. 106—112.

(îndeosebi al celei franceze). Pe bună dreptate acad. Iorgu Iordan arată că, datorită originii lor romanice, cuvintele în discuție au circulat și continuă să circule în limbajul politico-ideologic al partidelor comuniste din majoritatea țărilor europene și în primul rînd al celui din Franța. Aceasta înseamnă că unele dintre neologismele respective au putut să-și schimbe sensul sau să și-l îmbogățească nu numai sub influența cuvintelor rusești, ci și a termenilor franțuzești corespunzători [1]. Ni se pare că în această situație se află **birou** (de origine franceză atît în română cît și în rusă). Sensul de „organ executiv și conducător al muncii unei organizații de partid comuniste sau muncitorești sau al unei organizații de masă" a apărut mai întîi în limba rusă. De aici el a fost împrumutat în limbajul presei democratice din foarte multe țări. Din cît am observat, în presa comunistă franceză au pătruns chiar compusele rusești *партбюро* și *политбюро*. Cf. și germ. *Parteibüro* și *Politbüro* (inserate în DGR, s.v.). De aceea credem că sensul amintit al rom. *birou* trebuie explicat nu numai prin rusă, ci și prin franceză și (în mai mică măsură) prin germană.

În alte cazuri posibilitatea unui calc semantic multiplu trebuie exclusă. Vom da și aici un singur exemplu, de data aceasta din domeniul economiei politice. E vorba de cuvîntul **trust** (< engl., fr. *trust*), care a existat și în trecut, dar cu înțelesul binecunoscut pe care îl are și astăzi în economia capitalistă. Dicționarele mai recente (DLRM, DER și DN) înregistrează și sensul de „grupare de întreprinderi (de producție sau de desfacere) a căror proprietate o deține statul". Acest sens, fiind nou și specific economiei socialiste, trebuie considerat exclusiv un calc după rus. *трест* [2].

Înainte de a încheia discuția privitoare la acest tip de calc mai facem o singură precizare. Există și influențe semantice care constau nu în adăugarea unui sens nou, ci în simpla consolidare a unui înțeles mai vechi pe care îl are un cuvînt. Deși foarte rar, rom. **cunoștință** apare încă în

---

[1] Cf. IORDAN, LRC, p. 106.

[2] La început, cuvîntul rusesc a fost chiar împrumutat în română, ceea ce explică varianta *trest* (învechită și nerecomandabilă), pe care o înregistrează DN (s.v. *trust*). În DLRLC este înregistrată și îmbinarea frazeologică *trustul alimentației publice* — o evidentă traducere a rus. *трест общественного питания*.

limba veche cu sensul concret de „persoană cunoscută": „Între cazaci avînd *cunoștințe*, pre mulți au amăgit lîngă sine". LET. I, 197/18 (în DA, s.v.). În aceeași accepție se întrebuințează frecvent și fr. *connaissance*, de multe ori în îmbinări sintactice pe care le regăsim și în româna contemporană (cf. *vieille connaissance*, [c'est une] *bonne connaissance* etc.). Dacă astăzi sensul amintit al lui *cunoștință* este incomparabil mai frecvent decît în limba veche, cauza trebuie căutată în influența fr. *connaissance*.

O situație întrucîtva deosebită de a lui *cunoștință* are neologismul **fruct** (< lat. *fructus*). Se știe că acesta se folosește și cu sensul figurat de „produs sau rezultat al unei munci, activități, experiențe etc.". Cu același sens fr. *fruit* apare și mai des folosit în combinații sintactice dintre cele mai variate (cf.: *le fruit du travail, le fruit de l'étude, de l'expérience, de la paresse* etc.). Sensul figurat al lui *fruct* s-a putut naște, desigur, independent de al lui *fruit*[1], dar tot atît de firesc este ca unii vorbitori (puternic influențați de franceză) să-l fi împrumutat din această limbă. Exemplele de acest fel sînt foarte numeroase și, uneori, există o greutate reală în a stabili dacă avem de-a face cu o inovație semantică internă sau cu un adaos de sens după un model străin.

CALCUL DE STRUCTURĂ

Mult mai numeroase sînt acele calcuri lexicale pe care ar trebui să le numim „de structură" sau „de formă internă". Pentru acest tip de calc se mai folosesc și alte denumiri, care sînt însă mai puțin indicate. E vorba de *calc-traducere* (fr. *calque-traduction*)[2] și *calc de formare a cuvintelor* (rus. *словообразовательная калька*)[3]. Vom prefera termenul *calc*

[1] El apare, de altfel, în foarte multe limbi (cf. germ. *Frucht*, rus. *плод* etc.).

[2] S. Ullmann, *Précis de sémantique française*, Berna, 1952, p. 205.

[3] Vezi, de pildă, N. M. Șanski, *Лексические и фразеологические кальки в русском языке*, în „Русский ясык в школе", nr. 3 (1955), p. 29 și 32.

de structură[1], întrucît el pune cel mai bine în lumină specificul acestui tip de calc ce constă, în esență, în copierea sau împrumutarea așa-zisei forme interne a unui cuvînt străin[2]. Noțiunea de *formă internă* (germ. *innere Sprachform*; rus. *внутренняя форма* etc.) nu e definitiv lămurită în lingvistică, dar aici vom înțelege prin ea un anumit mod de organizare a complexului sonor, pentru a corespunde cît mai bine sensului pe care îl exprimă cuvîntul[3]. După cum vom vedea, modelele străine după care se creează echivalente într-o altă limbă sînt, în imensa majoritate a cazurilor, cuvinte derivate și compuse, deci elemente lexicale cu formă internă clară. Sensul cuvîntului nou creat este întotdeauna același cu al modelului străin pe baza căruia s-a format.

CALCURI TOTALE ȘI PARȚIALE

O primă clasificare a calcurilor de structură este în t o t a l e și p a r ț i a l e. Precizăm dintru început că ultimele sînt mai rare decît cele dintîi, atît în limba română, cît și în alte limbi. Cînd se împrumută exclusiv forma internă a unui cuvînt străin, iar complexul lui sonor este în întregime înlocuit sau „tradus" printr-unul indigen, calcul de structură este *total*. Dacă, dimpotrivă, în procesul calchierii este tradusă numai o parte a cuvîntului străin (de exemplu tema unui derivat sau un afix), iar cealaltă este împrumutată, calcul este *parțial*.

---

[1] Folosit în treacăt și de romanistul sovietic R. A. B u d a g o v, Vezi *Introducere în știința limbii* (tradusă din limba rusă de G. M i h ă i l ă), București, Editura științifică, 1961, p. 139. În original, la p. 111, autorul vorbește despre *calcuri structurale* sau *de structură* (rus. *структурные кальки*).

[2] Despre împrumutarea formei interne a unui cuvînt prin calc lingvistic s-a vorbit adeseori în lingvistica generală. Vezi discuția și o bibliografie a problemei la ROSETTI, ILR, II, p. 39—40. Cf. și L o u i s D e r o y, *op. cit.*, p. 216—217.

[3] Pentru această accepție a conceptului de „formă internă", vezi GRAUR, SLG, p. 160 și urm. Cf. și R. A. B u d a g o v, *op. cit.*, p. 81—88 și B. U n b e g a u n, *op. cit.*, p. 19—21.

Pentru a ilustra diferența care există între cele două tipuri de calc structural ne vom folosi de mai multe exemple, dintre care unele cunoscute. Fr. *surveiller* a fost redat în românește prin **supraveghea**, dar în secolul trecut se putea întîlni și sub forma **surveghea**[1] (care e un calc parțial, fiindcă *sur-* a rămas netradus). Tot un calc parțial este și **procentaj** (după fr. *pourcentage*) sau **triunghi** (după fr. *triangle*), în timp ce **dreptunghi** și **dreptunghiular** reproduc în întregime structura modelelor franțuzești *rectangle* și *rectangulaire* (născute pe baza cuvintelor latinești : *rectus* „drept" și *angulus* „unghi"). **Suprafață** (format din *supra-* + *față*, după fr. *surface*) este un calc integral, asemenea lui *înnăscut* (după fr. *inné*) sau **întrevedea** (< *între-* + *vedea*, după modelul lui *entrevoir*). **Consfinți**, **surprinde**, **sustrage** etc. sînt tot imitații după modele franceze (**con***sacrer*, **sur***prendre*, **sous***traire* etc.), dar de data aceasta a fost calchiată numai tema derivatelor franțuzești corespunzătoare, iar prefixele au fost împrumutate.

În continuare, vom da și cîteva exemple de formații mai noi, după modele rusești, în scopul aceleiași ilustrări a diferenței dintre cele două aspecte fundamentale ale calcului lexical de structură. Redarea rus. *партийность* prin **partinitate** este un calc de structură parțial, pe cînd **legitate** (format din *lege* + suf. *-itate*, după rus. *закономерность*, reprezintă un calc de structură total[2]. Tot calcuri de structură totale trebuie considerate și **stîngism** (după rus. *левизна*), **împăciuitorism** (după rus. *примиренчество*), **coraport** (după *содоклад*) etc., fața da **antipartinic**, **antistatal** etc., care sînt calcuri parțiale după *антипартийный*,*антигосударственный* etc.

Am văzut că același cuvînt străin (ex. fr. *surveiller*) a fost o dată calchiat total, iar altă dată parțial. Un alt exemplu interesant este rus. *народничество*, după al cărui model s-a format în secolul trecut rom. **poporanism** (calc total). După 23 August 1944, tot după modelul lui l-am creat

---

[1] Pentru atestări vezi DA mss. și Ion Ghica, *Opere*, vol. I, ESPLA, București, 1956, p. 163: „Ipsilante... pornește să ocupe Ploiești, Tîrgoviștea și Piteștii..., dar mai cu deosebire ca *să survegheze* mișcările și faptele lui Tudor".

[2] O copie mai fidelă a originalului rusesc ar fi fost **legicitate* (< *legic* + suf. *-itate*), fiindcă *закономерность* e construit pe baza adjectivului *закономерный*.

pe **narodnicism** (< *narodnic* + suf. *-ism*). Traducerea, în limba română, a rus. *народничество* prin *narodnicism* este însă un calc de structură parțial fiindcă sufixul rusesc *-ство* a fost redat în românește prin corespondentul lui *-ism*.

După ce am arătat deosebirea care există între calcul total și cel parțial se impune să lămurim o problemă de terminologie. În lingvistica românească s-a încetățenit termenul de s e m i c a l c pentru denumirea acelor fapte de limbă pe care le-am considerat mai sus calcuri de structură p a r ț i a l e.

Termenul amintit este relativ nou și constituie el însuși un calc structural parțial după rus. *полукалька*. Am văzut că e folosit chiar în *Introducere în lingvistică* (ed. a II-a, p. 134), foarte probabil după lucrarea citată a lui I. Rizescu, care l-a pus în circulație: „Construcțiile în care o parte se împrumută, iar alta se ia din resursele interne ale limbii, le numim *semicalcuri* sau *semiîmprumuturi*“ [1]. N.A. Ursu, în *op. cit.* (p. 117—119), folosește atît termenul *calc parțial* cît și „sinonimul“ lui *semicalc*, dar cel de-al doilea i se pare, probabil, autorului mai potrivit, din moment ce își intitulează un subcapitol al lucrării sale: *Calcuri și semicalcuri* [2]. Eugen Seidel (*op. cit.*, p. 128) vorbește despre *calc incomplet*, care e un termen mai acceptabil decît *semicalc*, însă mai puțin potrivit decît *calc parțial* (pe care l-am opus termenului de *calc total*) [3]. După părerea noastră termenul de *semicalc* trebuie neapărat abandonat, pentru motivul că niciodată (sau aproape niciodată), nu se calchiază exact jumătate dintr-un cuvînt, ci, după cum am văzut, numai o

---

[1] Vezi I. R i z e s c u, *lucr. cit.* (p. 11).

[2] Ultimul termen (cu totul nerecomandabil) l-am mai întîlnit și la alți cecetători. Vezi, de exemplu, H a l i n a M i r s k a, în SMFC, I, p. 168; D e s p i n a U r s u, în LR, XIII (1964), nr. 3, p. 275 și LR, XIV (1965), nr. 3, p. 378; F l o r a Ş u t e u, în SMFC, II, p. 43; L u i z a și M i r c e a S e c h e, în LR, XIV (1965), nr. 6, p. 687; L. F a r c a ş, *Некоторые наблюдения над кальками в румынском языке с русского*, în „Culegere de studii“, București, 1958, p. 10. Din informațiile acestui autor și ale lui I. Rizescu rezultă că noțiunea de *semicalc* a apărut mai întîi în lingvistica sovietică.

[3] În treacăt fie spus, același autor spune și calc *semasiologic* (*op. cit.*, p. 131), deși terminologia lingvistică s-a fixat aici la *calc semantic*.

parte a lui (tema derivatului, un afix sau unul dintre elementele constituente ale unui cuvînt compus). Deosebirea dintre cele două tipuri de calc (*parțial* și *total*) precum și justificarea înlocuirii termenului de *semicalc* prin cel de *calc parțial* vor ieși mai bine în evidență după ce vom discuta, în continuare, noi fapte, pe care le vom grupa, de data aceasta în funcție de structura elementelor lexicale calchiate. Acestea sînt, de obicei, cuvinte compuse sau derivate. Cînd vorbim de derivate, ne referim, se înțelege, la formațiile cu sufixe lexicale. Mult mai rar însă, pot fi calchiate și unele adjective sau substantive care provin din forme verbale prin schimbarea valorii gramaticale[1]. Astfel, în secolul al XIX-lea, au început să apară în limba română adjective gerunziale de felul lui **născînd, -ă, murind, -ă, suferind, -ă** etc. Primele gerunzii acordate românește s-au format după acele adjective verbale care provin, în limba franceză, din formele participiului prezent (*naissant, -e, mourant, -e, souffrant, -e* etc.)[2].

Tot așa unele substantive (provenite în limba franceză din participii) au fost redate în românește prin forme substantivale cu aspect participial: **deținut** (construit după fr. *détenu*), **ținută** (format după fr. *tenue*) sau **întrebuințat**, care s-a folosit un timp ca substantiv, asemenea modelului pe care l-a calchiat, în secolul trecut, și care este fr. *employé*: „Nu s-au întîmplat vreun *întrebuințat*, făcîndu-și arătarea, a nu se folosi la nevoința lui". GOLESCU, Î. 17; „Și prieten al lui ce-i *întrebuințat* la telegraf". ALECSANDRI, T. 855 (în DA, s.v. *întrebuința*). Și în aceste cazuri s-au construit noi cuvinte exclusiv din material românesc și tot cu o structură imitată. Ele nu sînt însă derivate cu sufixe lexicale de la teme nominale sau verbale. În continuare vom avea în vedere numai astfel de derivate, formate întotdeauna după modele străine, care constituie ele înseși formații cu morfeme de ordinul afixelor derivative.

---

[1] Sau mai corect spus: *„schimbarea clasei morfologice"*. Vezi G.I. Tohăneanu, *Studii de stilistică eminesciană*, București, 1965, p. 66.

[2] Vezi discuția și argumentarea la Valentina Hristea, *Adjectivarea gerunziului în limba română*, în SMFC, vol. IV (cap. *„Originea adjectivelor gerunziale"*).

Calcurile de structură la cuvintele derivate sînt foarte numeroase și în afară de clasificarea în *totale* și *parțiale* ele mai pot fi grupate și în alte moduri. Cea mai potrivită clasificare ni se pare a fi aceea care ține seama de natura afixelor cu care sînt formate derivatele românești și modelele pe care acestea le imită. Din acest punct de vedere există trei categorii de fapte:

a) *Calcuri după derivate cu sufixe*
b) *Calcuri după derivate cu prefixe*
c) *Calcuri după derivate parasintetice.*

Derivate cu sufixe

Începem discuția cu calcurile aparținînd primei categorii, precizînd că cele mai multe derivate de acest fel sînt construite după modele franceze. Dintre formațiile românești cu structura în întregime copiată după cuvinte franțuzești menționăm mai întîi două derivate interesante, apărute aproximativ pe la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea. E vorba de **frățietate** și **întîietate**, care imită (în material românesc) derivatele franțuzești *fraternité* și *primauté*. Ele s-au format cu varianta *-etate* a vechiului sufix *-ătate* (pe care oamenii noștri de cultură l-au simțit întotdeauna ca echivalent al sufixelor *-auté* și *-ité*, din franceză) [1]. Calcurile după cuvinte derivate sînt mai frecvente în a doua jumătate a veacului trecut și ele se reduc adesea la simpla „românizare" [2] a modelelor franceze și mai rar italiene sau latine, savante. Cf. **simțămînt** (care e derivat de la *a simți*, după fr. *sentiment*, it. *sentimento*) [3],

[1] Vezi G. Ivănescu, *Formarea cuvintelor în limba română*, LR, XIV (1965), nr. 1, p. 37.

[2] Pentru acest aspect al calcului de structură, vezi și Th. Hristea, în SCL, XI (1960), nr. 2, p. 249—250.

[3] La Al. Odobescu, *Opere*, vol. II, ESPLA, 1955, p. 179 am întîlnit și forma **simțîmîntalism**, în loc de *sentimentalism*.

ședință (format de la verbul *a ședea* + suf. *-ință*, dar după modelul fr. *séance*), **ușier** (explicat în TDRG, s.v. ca o formație după it. *usciere*, fr. *huissier*) și altele. Dintre formațiile mai noi (apărute în prima jumătate a secolului al XX-lea) amintim pe **crucișător** (după fr. *croiseur*, cf. și germ. *Kreuzer*) și pe **distrugător** (care e modelat după fr. *destructeur*). Dacă, în aceste exemple, rădăcina și sufixul cuvintelor românești sînt, în ultima analiză, aceleași cu ale neologismelor pe care le calchiază, vom vedea mai departe că în alte cazuri derivatul românesc și modelul lui străin nu au ca element comun decît structura sau forma de organizare. O formație de acest fel este **vorbitor** (cu sensul de „sală sau cameră specială destinată convorbirilor într-un internat, cămin" etc.). El e format după fr. *parloir* (care a mai fost și împrumutat în limba română).

Numeroase derivate, în special cu sufixul *-ism* au apărut în limba română actuală sub influența unor modele rusești ușor de identificat[1]. Citățm dintre acestea: **codism** (după rus. *хвостизм* < *хвост* „coadă"); **codist** „oportunist, partizan al codismului" (după rus. *хвостист*)[2]; **decembrist** (< *decembrie* + suf. *-ist*, după rus. *декабрист*); **lichidatorism** „curent oportunist de extremă dreaptă care s-a manifestat în sînul Partidului Social Democrat Rus" (< *lichidator* + suf. *-ism*, după rus. *ликвидаторство*); **proletcultism** (creație românească după abstractul rusesc *пролеткультовщина*, format la rîndul lui de la compusul *пролеткульт* „cultura proletară"); **tipicitate** (< *tipic* + suf. *-itate*, după rus. *типичность*) etc. După cum vedem, derivatelor românești cu *-ism* le corespund, adeseori, în rusă, formații cu sufixele *-ство*, *-ость* și *-щина* (sau cu variante ale acestora). După derivate cu ultimul sufix s-au mai format la noi în limbă o serie de abstracte a căror rădăcină este un nume propriu rusesc. Cele mai multe dintre ele sînt înregistrate și în ultimele noastre dicționare, dar fără a fi interpretate ca niște calcuri parțiale după modelele pe care le reproduc. Dintre acestea amintim: **hlestacovism** (< n.pr. *Hlestakov* + suf. *-ism*, după

---

[1] Totuși în dicționarele recente (DLRM și DN), aceste modele sînt adeseori omise, iar etimologia cuvintelor în discuție este neclară și incompletă.

[2] Vezi IORDAN, LRC, p. 114 și 313.

rus. *хлестаковщина*); **manilovism** (< n. pr. *Manilov* + suf. *-ism*, după rus. *маниловщина*); **oblomovism** (< n. pr. *Oblomov* + suf. *-ism*, după rus. *обломовщина*); **stolîpinism** (< n. pr. *Stolîpin* + suf. *-ism*, după rus. *столыпинщина*) etc.

Derivate cu prefixe

Cele mai multe sînt formații neologice, dar se cunosc și cîteva exemple de calcuri după slavă. Citățm dintre acestea pe **răzgîndi** (format, foarte probabil, sub influența lui **размыслити**)[1]. Celelalte ar putea fi clasificate, fie după limbile cărora le aparțin modelele imitate, fie după prefixul cu care sînt formate. Întrucît nu e vorba de o epuizare a materialului vom cita și aici doar cîteva exemple pe care le vom grupa în felul următor:

a) *Forme în întregime calchiate*: **sublocotenent** (după fr. *souslieutenant*); **subînchiria** (după fr. *sous-louer*); **suprasarcină** (după fr. *surcharge*); **conglăsui** (după germ. *übereinstimmen*); **coraport** (după rus. *содоклад* „coraport și coreferat") [2] etc.

b) *Forme cu prefixul împrumutat și tema calchiată*: **demers** (după fr. *démarche*); **compărea** (după fr. *comparaître*); **concetățean** (după fr. **con**-*citoyen*); **prejudecată** (după fr. **pré**-*jugé*); **reține** (după fr. **re**-*tenir*); **subîmpărți** (după fr. **sub**-*diviser*); **afacere** (după fr. **a**-*ffaire*); **alăpta** (după fr. **a**-*llaiter*); **asigura** (după fr. **as**-*surer*) etc.

c) *Forme cu prefixul tradus și tema împrumutată*: **suprasaturație** (după fr. **sur**-*saturation*); **subestima** (după fr. **sous**-*estimer*); **coredactor** (după rus. **со**-*редактор*) [3] etc. Faptul că *saturație*, *redactor* și altele existau mai dinainte, în limbă, nu ne împiedică, firește, să le considerăm calcuri parțiale pe *suprasaturație*, *coredactor* etc.

---

[1] Cf. TDRG (s.v. *răzgîndi*), Al. Rosetti, ILR, III, p. 76 și G. Bulgăr, SMFC, I, p. 19.

[2] Vezi IORDAN, LRC, p. 108 și 316.

[3] În dicționare nu există *coredactor*, dar el apare în traducerile din rusă, ceea ce ne îndreptățește să-l considerăm un calc după modelul citat. Pentru o atestare vezi *Lenin. Biografie*, p. 86.

În cîteva cazuri, același neologism a fost atît împrumutat cît și calchiat (cf. sinonimele: *progres — propășire*; *influență — înrîurire*; *independență — neatîrnare* etc.). Dintre cele două forme în concurență, cea care a rezultat prin împrumut este, de obicei, mai solid instalată în limbă.

Derivate parasintetice

Formațiile cu prefixe și sufixe sînt relativ puține, iar unele dintre ele sînt necunoscute dicționarelor. Asemenea tuturor derivatelor formate prin calc de structură și cele parasintetice pot fi *totale* sau *parțiale*.

a) Totale: **deznodămînt** (care redă cu elemente românești pe *dénouement*) [1]; **conlucrător** (o formă învechită în loc de actualul *colaborator* < fr. *collaborateur*) [2] sau **întrevorbitor** (care traduce fr. *interlocuteur* sau it. *interlocutore*): „El nu se deosebește întru nimic de *întrevorbitorul* său". TR. DEMETRESCU (ap. TDRG, s.v.).

b) Parțiale: **consimțămînt** (o românizare, cu păstrarea prefixului, a fr. **con***sentement*); **presimțămînt** (o modelare similară a fr. **pres***sentiment*) [3]; **intercolhoznic** (< *inter* + + *colhoz* + suf. *-nic*, după rus. *межколхозный*) etc.

Ultimul nu este înregistrat în dicționarele noastre recente, fiindcă e rar, dar alte calcuri (tot după modele rusești) sînt foarte răspîndite și cunoscute, așa că ar putea fi introduse în DLR. Ne referim, în primul rînd, la **apartinic** (care traduce rus. *беспартийный* „fără de partid" și la **apartinitate** (căruia îi corespunde în rusă *беспартийность*). Acesta din urmă a mai fost redat în română prin **nepartinitate**, iar *беспартийный* prin **nepartinic** și prin perifraza „fără (de) partid" [4].

[1] Vezi S. Pușcariu, *Limba română*, vol. I, p. 379.

[2] Pentru atestări ale lui *conlucrător*, vezi DA (s.v. *conlucra*). Prefixul *col-* (din fr. **col***laborateur*), fiind redat prin *con-*, îl vom considera și pe *conlucrător* tot un calc integral, chiar dacă cele două afixe au, în ultimă-analiză, aceeași etimologie (< lat. *cum*).

[3] La D. Bolintineanu, *Opere alese*, București, 1961, vol. II, p. 224.

[4] Cf. articolul lui V. I. Lenin, *Încă o dată despre partinitate și nepartinitate*, în *Opere*, vol. 16, București, 1957, p. 51—53 sau *Adepți ai nepartinității care s-au încurcat*, în *Opere*, vol. 19, București, 1957, p. 430—432.

Deși româna este o limbă de tip derivativ (ca și latina a cărei structură o moștenește) ea are mult mai multe compuse decît aceasta. O bună parte din compusele românești vechi și noi au apărut fie prin împrumut, fie prin calchierea unor modele străine, începînd cu cele slave și terminînd cu cele latino-romanice și germanice. Multe dintre ele nu s-au impus în limbă sau au rămas la periferia vocabularului. Cf. **vasfrîngere** (pentru *naufragiu*); **rareface** și **versifice**[1] (pentru *rarefia* și *versifica*); **liber-schimb(ism)** și **liber-schimbist** (după fr. *libre-échange* și *libre-échangist*) etc.

Ca și în cazul derivatelor, unele compuse au fost atît împrumutate cît și calchiate, creîndu-se, în felul acesta, un anumit tip de dublete lexicale sinonimice. Din concurența lor, unul a ieșit, de obicei, învingător, iar celălalt a dispărut definitiv[2]. Dacă atît forma împrumutată cît și cea creată prin calc se mențin în limbă, ele sînt inegale ca frecvență ori sînt diferențiate din punct de vedere semantic sau stilistic. Cf.: **binecuvînta** (format după v.sl. благословити), alături de dubletul său **blagoslovi** (care este învechit și adeseori figurat); **fărădelege** (o copie după v.sl. беззаконие), alături de **bazaconie** (care a evoluat spre sensul de „lucru ciudat, bizar, incredibil"); **Bunavestire** (mai recent și mai rar decît *Blagoveștenie* < v.sl. благовѣщение) etc.

Un număr apreciabil de compuse calchiate au apărut, în limba română, în secolele al XIX-lea și al XX-lea. Modelele străine după care s-au format compusele românești neologice sînt și de data aceasta în special franțuzești și mai rar nemțești, rusești etc. În mod obișnuit compusul străin a fost în întregime calchiat. Cf. **bunăvoință** (care imită structura fr. *bienveillance* și a lat. *benevolentia*), **locțiitor** (format după fr. *lieutenant*, it. *locotenente*), **hîrtie-monedă** (după fr. *papier-monnaie*) etc. Mult mai rar au fost operate

---

[1] Forme semnalate de Despina Ursu, în LR, XIV (1965), nr.3, p. 377.

[2] Cf. **greomesor** (eliminat de *barometru*), **caldomesor** (eliminat de *termometru*) și altele, înregistrate de N.A. Ursu, în *op. cit.* (p. 158, 289 et passim) sau discutate de Halina Mirska, în SMFC, I, p. 165—170.

traduceri parțiale ale modelelor străine. În aceste cazuri s-a procedat în două feluri:

a) Prima parte a compusului a fost calchiată, iar a doua a fost împrumutată sau numai păstrată așa cum era, fiindcă exista în limbă ca unitate lexicală independentă: **scurtcircuit** (după fr. *court-circuit*), **semifinală** (după fr. *demi-finale*); **semioclusivă** (după fr. *demi-occlusive*) etc.

b) Prima parte a compusului a fost împrumutată sau menținută, iar a doua tradusă: **maltrata** (după fr. *maltraiter*); **plusvaloare** (după fr. *plusvalue*); **astronavă** (după fr. *astronef*); **cosmonavă** (după fr. *cosmonef*, rus. *космокорабль*) etc.

Cît privește t o p i c a elementelor constituente ale compuselor străine aceasta a fost de cele mai multe ori menținută. Cf. **apă-tare** (calchiat după fr. *eau-forte*, it. *acqua-forte*); **nou-născut** (după fr. *nouveau-né*) etc. În cazul unui număr restrîns de compuse, în special germane, ordinea termenilor constituenți a fost intervertită: **nu-mă-uita** (după germ. *Vergißmeinnicht*), **război-fulger** (după germ. *Blitzkrieg* < *Blitz* „fulger" + *Krieg* „război"); **vinars** (reg.) „rachiu" (< *vin* + *ars*, după germ. *Branntwein*) etc.

Dintre compusele specifice limbii române actuale cîteva trebuie interpretate ca traduceri ale unor termeni rusești corespunzători. Notăm mai întîi cîteva exemple de calcuri care constituie formații cu așa-zisele p r e f i x o i d e *auto-* și *semi-*: **autocritică** (după rus. *самокритика*); **automișcare** (categorie a materialismului dialectic) < *auto-* + *mișcare* (după rus. *самодвижение*); **autoimpunere** < *auto-* + *impunere* (după rus. *самообложение*); **autoasigurare** (neînregistrat încă în dicționare) < *auto-* + *asigurare* (după rus. *самострахование*); **automacara** < *auto-* + *macara* (după rus. *автокран*); **autocisternă** < *auto-* + *cisternă* (după rus. *автоцистерна*, care a fost pur și simplu românizat) [1] etc.

Dintre formațiile cu *semi-* menționăm: **semicolonie** și **semicolonial** (după rus. *полуколония* și *полуколониальный*);

[1] În DLRM și în DN (s.v.) *autocisternă* este explicat din *auto-* + *cisternă* și e definit astfel: „autovehicul prevăzut cu o cisternă în care se transportă lichide (benzină, gaz etc.)". Acest autovehicul exista, desigur, și în trecut, dar i se spunea *cisternă*. Cuvîntul nu poate veni din franceză, fiindcă în această limbă se folosește pentru noțiunea în discuție *citerne-automobile*.

semifeudal (după rus. *полуфеодальный*); **semiproletar**[1] (după rus. *полупролетарий*); **semianalfabet** (după rus. *полуграмотный*) etc.

Alte compuse după modele rusești: **zi-muncă** (după *трудодень*); **limbă-bază** (după *язык-основа*)[2]; **general-locotenent** (după *генерал-лейтенант*); **pilot-cosmonaut** (după *лётчик-космонавт*); **femeie-cosmonaut** (după *женщина-космонавт*); **navă-satelit** (după *корабль-спутник*) etc. Ultimul compus a mai fost calchiat și după fr. *vaisseau-satellite*, pe care l-am întîlnit de multe ori în „l'Humanité" și în „Lettres Françaises", unde a fost folosit, cîndva, paralel cu *vaisseau-spoutnik* (și acesta, la rîndul lui, un calc parțial după modelul rusesc amintit).

Compusele născute prin traducere trebuie deosebite atent de cele care constituie împrumuturi. Astfel, în SMFC (vol. I, p. 169), *proces-verbal* este greșit interpretat ca un calc după fr. *procès-verbal*. Tot acolo se arată că *natură moartă* calchiază fr. *nature morte*, ceea ce ni se pare și mai eronat, fiindcă această îmbinare lexicală nu constituie încă un cuvînt compus.

Compuse prin abreviere

O parte dintre ele pot fi discutate în cadrul calculului de structură, pentru că modelele după care s-au construit sînt străine. Numai materialul din care sînt formate este românesc, spre deosebire de structura lor care este (ca și în cazurile discutate mai sus) copiată. Compusele avînd la bază abrevieri de cuvinte prezintă două aspecte fundamentale și anume:

a) *Formații din inițiale*: **T.F.F.** („Telegrafie fără fir"), format după fr. *T.S.F.* („Télégraphie sans fil"); **C.G.M.** (în trecut) „Confederația Generală a Muncii", format după fr. *C.G.T.* („Confédération générale du travail"); **SMT**

[1] Înainte de 23 August 1944 se folosea puțin și numai în literatura de partid și în limbajul activiștilor ilegaliști. Vezi pentru atestări *Documente din istoria P.C.R.*, ed. a II-a, București, 1953, p. 126 etc.

[2] Cf. și germ. *Grundsprache* (care va fi contribuit și el la apariția compusului românesc amintit).

(format după rus. *МТС* „машинно-тракторная станция"); **A.L.A.** („Apărare locală antiaeriană"), format după rus. *ПВО* („*Противовоздушная оборона*") sau *МПВО* (= *Местная противовоздушная оборона* „apărare locală antiaeriană") etc.

b) *Formații din fragmente de cuvinte* (de obicei silabe): **gostat**, creat după modelul lui *совхоз* (cu care nu este însă perfect sinonim) sau **goscol** (care a circulat cîndva și apoi a dispărut împreună cu derivatul *goscolist*). Pe vremea cînd s-a creat și s-a folosit, *goscol* a reprodus (cu o topică inversată) structura rus. *колхоз* (< *коллективное хозяйство* „gospodărie colectivă").

Față de *gostat* și *goscol*, *sovhoz* și *colhoz* reprezintă împrumuturi lexicale propriu-zise, care nu trebuie amestecate cu calcurile (așa cum se procedează, uneori). Din exemplele date s-a putut observa că la compusele prin abreviere calcul este întotdeauna *total*, cum nici nu e posibil altfel.

●

Am insistat așa de mult asupra *calcului de structură*, întrucît acesta este, după părerea noastră, cel mai important aspect al fenomenului de care ne ocupăm aici. Rămîne să verificăm mai atent dacă afirmația făcută pentru limba română este valabilă (așa cum credem în prezent) și pentru alte limbi. Ne referim, bineînțeles, la limbile vechi sau noi în care d e r i v a r e a și c o m p u n e r e a sînt principalele procedee de îmbogățire a vocabularului. Acolo unde sursa principală a îmbogățirii este împrumutul lexical, calcurile semantice pot fi mai numeroase decît cele de structură. În general însă, mijloacele interne au (în majoritatea limbilor) preponderență față de cele externe și aceasta din cauză că împrumuturile comportă unele dezavantaje. De cele mai multe ori, noile cuvinte nu pot fi analizate de vorbitori în părțile lor componente și atunci sînt mai greu de înțeles și de reținut [1]. Prin „traducere" se creează însă cuvinte cu o structură analizabilă, din care cauză calcul este adeseori preferat împrumutului lexical (cf. **anotimp** pentru germ. *Jahreszeit*); **supraom**, pentru germ. *Übermensch*, fr. *surhomme* etc.).

[1] Cf. și *Introducere în lingvistică* (ediția citată), p. 167—168.

Cînd o limbă derivă sau compune cuvinte cu ușurință, este de așteptat ca ea să și calchieze fără greutate forma internă a unor compuse sau derivate din alte limbi. Parcurgînd atent și integral *Dicționarul limbii române moderne* și (parțial) alte dicționare, am constatat că numărul calcurilor de structură românești este incomparabil mai mare decît al celor semantice, dar n-am putut folosi aici întregul material adunat. Din cît ne-am putut da seama, și mai bine reprezentat este calcul de structură în acele limbi care folosesc mult procedeul compunerii (ex. germana, rusa, greaca veche etc., iar dintre limbile romanice în primul rînd italiana). Iată de ce nu ni se pare întemeiată următoarea afirmație, întîlnită într-o cercetare relativ recentă despre calcul lingvistic: „Din studiile consacrate pînă acum acestei probleme, privind fapte din diferite limbi deosebite, rezultă că cele mai multe calcuri sînt cele care privesc îmbogățirea sensurilor cuvîntului“ [1].

CALCUL GRAMATICAL

Se întîlnește mult mai rar decît cel lexical și cu această idee sînt de acord aproape toți cercetătorii care s-au ocupat de calcul lingvistic. O părere care nu poate fi împărtășită este aceea a lui A. Sauvageot, după care cele mai numeroase calcuri ar fi cele gramaticale [2]. Dar este un lucru arhicunoscut că structura gramaticală se caracterizează prin stabilitate și rezistență la influențe străine, pe cînd vocabularul este cel mai penetrabil dintre compartimentele unei limbi [3]. Prin urmare este cît se poate de firesc ca numărul calcurilor lexicale să fie mai mare decît al celor gramaticale. Părerea la care ne raliem rămîne valabilă numai cu condiția ca printre

[1] I. Rizescu, *lucr. cit.*, p. 6.

[2] Vezi A. Sauvageot, *Problème de la structure interne (Innere Sprachform) et du bilinguisme*, în „Rapports du V-ème Congrès International des Linguistes“, Bruxelles, 1939, p. 28.

[3] Din acest adevăr atît de cunoscut I. Rizescu (*lucr. cit.*, p. 39) face un argument peremptoriu împotriva ideii amintite a lui A. Sauvageot.

calcurile sintactice să nu fie incluse și cele frazeologice, care constituie, după cum vom vedea, un alt tip de calc. În general, se înțelege prin calc gramatical copierea sau împrumutarea, dintr-o limbă străină, a unui procedeu morfologic sau sintactic (de unde și existența celor două tipuri de calc gramatical). Limitele dintre cele două aspecte ale aceluiași fenomen nu sînt întotdeauna ușor de fixat, din care cauză în literatura de specialitate se întrebuințează, de obicei, termenul general de calc gramatical. Considerăm că e un calc morfologic folosirea la plural a cuvintelor românești **bătrînețe** și **tinerețe**, asupra cărora a atras atenția cel dintîi Kr. Sandfeld. În această privință limba română urmează, se pare, modele slave și balcanice. Cf. bg. *старини* și *младини*; gr. τὰ νειᾶτα și τὰ γεράματα (τά γερατειά)[1].

După model slav li s-au creat unor verbe românești (de obicei de origine latină) forme reflexive și aceasta echivalează tot cu un calc morfologic: **se cade** (cf. bg. *pada sę*); **a se gîndi** [2] (cf. bg. *dumam sę*); **a se jura** (cf. v. sl. *klęti sę*); **a se naște** (cf. v. sl. *roditi sę*); **a se rîde** (cf. v. sl. *smijati sę*); **a se teme** (cf. v.sl. *bojati sę*) etc [3]. N-ar fi exclus ca unele dintre aceste forme reflexive să se fi creat, în română, în mod independent de modelele slave invocate, potrivit principiului susținut, printre alții, de J. Vendryes (BSL, XLIV, 1948, p. 1 și urm.) că necesități comune creează unelte și forme gramaticale identice. O influență slavă există însă, neîndoielnic, asupra diatezei reflexive românești, iar în cazul unor verbe ca *a se ruga* (întrebuințat ca reflexiv dinamic după *moliti sę*) ea este unanim admisă [4]. În orice caz verbele amintite trebuie deosebite de acelea care reproduc fără nici o schimbare forma slavă respectivă și care con-

---

[1] Vezi Kr. Sandfeld, *Linguistique balcanique. Problemès et résultats*, Paris, 1930, p. 39 și Eugen Seidel (*lucr. cit.*, p. 20).

[2] De origine maghiară (sau, mai exact spus, derivat de la *gînd* < magh. *gond*).

[3] Vezi A. Graur, *Les verbes „réfléchis" en roumain*, în BL, VI (1938), p. 47.

[4] Vezi W. Meyer-Lübke, *Grammatik der Romanischen Sprachen*, vol. III *(Syntax)*, 1899, p. 405; HLR, I, p. 245; Ed. Bourciez, *Éléments de linguistique romane*, ed. a III-a, Paris, 1930, p. 268; A. Graur, *lucr. cit.*, p. 47; I. Rizescu, *lucr. cit.*, p. 13 etc.

stituie împrumuturi lexicale propriu-zise: *a se căi* (< v. sl. *kajati sę*); *a se griji* (cf. bg. *griža sę*) etc.[1].

Ca un exemplu de calc morfologic (cu totul periferic) citățm[2] folosirea de către I. Heliade Rădulescu a articolului definit *a*, în poziție proclitică. După model italian *(la vita)* el spune, de exemplu, **a viața** în loc de *viața* (în poezia *Poetul murind*): „Peste curînd ca dînșii trăi-voi *a viață*" [3].

Tot un calc morfologic poate fi considerată și folosirea verbului **a naște** cu valoare intranzitivă (asemenea fr. *naître*). În româna contemporană acest verb trebuie folosit ori tranzitiv (*a născut* o fată), ori reflexiv (*s-a născut* în București). Numai în limba veche *a naște* apărea, foarte rar, cu valoare intranzitivă: „Piară zioa întru carea *am născut*". BIBLIA, 1688 (ap. TDRG, s.v.). Valoarea aceasta s-a pierdut, se pare, definitiv, iar prin secolele al XIX-lea și al XX-lea a reapărut la unii scriitori influențați de limba franceză: „Din moarte *naște* viață, din întuneric soare..." ALECSANDRI, P. A. 92; „Vom determina... la ce epocă și pe ce tărîm *au născut* deosebitele inspirațiuni poetice". ODOBESCU, S. I, 218; „*Naștem* oare pentru — *a naște* și trăim ca să trăim?" MACEDONSKI, O. I, 72 (în DLRLC, s.v.). Cf. și: „E trist. Dar e și mai trist să te reîntorci în satul unde *ai născut*" (DELAVRANCEA).

Mult mai frecvente decît calcurile morfologice sînt cele sintactice și aceasta pentru că procedeele și construcțiile sintactice se împrumută, în general, mai ușor decît faptele de morfologie. Un calc sintactic evident este construirea verbului **a locui** cu un complement direct (după modelul fr. *habiter*). Fenomenul datează aproximativ din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, dar o frecvență mai mare a început să cunoască numai în limba actuală. Iată cîteva atestări ale verbului *locui* (folosit tranzitiv): „El *locuiește un* măreț *palat* de vară". ALECSANDRI, P. III, 83 (în DLRLC, s.v. *locui*); „*Decorul* acesta suprem *l-am locuit* cîteva luni fără nici o iluminare..." [4]; „...n-am să-l mai

[1] Vezi ROSETTI, ILR, III, p. 57.

[2] După I. Ștefan, LR, XII (1963), nr. 4, p. 338.

[3] Procedeul acesta a fost imitat de M. Eminescu în una dintre primele sale poezii *(La Heliade)*: „Plăcută-i *a ghirlandă* — sublimă însă este /Cununa cea de laur ce sînt se-mpletește/ Pe fruntea cea umbrită de bucle de argint". Vezi M. Eminescu, *Poezii*, ESPLA, 1960, p. 12.

[4] Vezi Victor Eftimiu, *Portrete și amintiri*, EPL, 1965, p. 89.

conduc pe sub arini, la vila *pe care o locuia* prin 1908..."[1]; „Vorbind de zînele care *locuiesc pădurea* fermecată..."[2]; „Se dau și numele locuitorilor care mai vorbesc istroromâneşte și chiar numărul casei *pe care o locuiesc*"[3] etc. În limba română este incorect spus *locuiesc casa* de pe strada *X* sau *locuiesc o casă, o vilă* etc., pe cînd în franceză *habiter une maison* este o construcție normală[4].

Numeroase calcuri sintactice constau în folosirea unor verbe cu alt regim decît cel firesc în limba română. Astfel, dacă **a preceda, a sluji** etc. se construiesc, în limba actuală, cu dativul în loc de acuzativ, cauza este influența unor modele străine și în primul rînd a echivalentelor rusești *предшествовать, служить* etc. Cf. *a sluji* **cauzei** *păcii*, în loc de **cauza** *păcii* (după rus. *служить* **делу** *мира)*.

Mai complicată ni se pare situația verbului **a se ruga** (amintit mai sus), care se folosește ca reflexiv dinamic și se construiește, totodată, cu cazul dativ, în loc de acuzativ, sub influența v. sl. **молити сѧ**. Acest exemplu (adeseori citat) a fost interpretat, cînd ca un calc morfologic, cînd ca unul sintactic, iar uneori a fost considerat pur și simplu calc gramatical, fără alte precizări. După cum se știe, din latină am moștenit construcții de felul lui *a ruga pe Dumnezeu* (deci verb la diateza activă + obiect direct). Datorită modelului slav amintit s-a ajuns la construcția *a* **se** *ruga* **lui** *Dumnezeu*. Crearea unei forme reflexive alături de cea activă (singura explicabilă prin latină) nu poate fi decît un calc morfologic, dar schimbarea regimului acestui verb trebuie socotită un calc sintactic. În cazul de față am putea admite că avem de-a face cu un calc gramatical combinat (adică morfologic și sintactic, în același timp).

---

[1] I d e m, *ibidem*, p. 164. La p. 82 același autor scrie: „la hotelul *pe care-l locuia*".

[2] P a u l C o r n e a, *Studii de literatură română modernă*, EPL, 1962, p. 50.

[3] Citat după N. M i h ă e s c u, *Abateri de la exprimarea corectă*, Editura științifică, București, 1963, p. 62.

[4] Din această cauză, în ultimul citat nu trebuie să vedem o simplă greșeală de limbă constînd în înlocuirea prepoziției *în* cu *pe* (cum rezultă din *lucr. cit.* a lui N. M i h ă e s c u, p. 62). Această înlocuire este, în realitate, numai consecința firească a copierii unui procedeu gramatical străin (după fr. *la maison* que *j'habite* a început să se spună și în românește *casa pe care o locuiesc*).

S-ar mai putea da și alte exemple pentru a dovedi cît de greu este, uneori, să deosebim calcul morfologic de cel sintactic sau să stabilim cu precizie limitele și specificul celui din urmă. Lărgind prea mult sfera calculului sintactic, unii cercetători includ în el chiar imitarea procedeului de formare a unor cuvinte compuse și topica elementelor din care acestea sînt alcătuite. Ne referim, în primul rînd, la Eugen Seidel care consideră, de exemplu, că **fărădelege** și **binecuvînta** sînt calcuri sintactice[1], ceea ce nu poate fi, în nici un caz, admis. După cum am precizat, pentru a putea vorbi de calc sintactic, într-o limbă oarecare, aceasta trebuie să imite un procedeu sau o construcție sintactică străină. Formarea unui cuvînt compus din material indigen (dar după un model similar extern) nu este un calc sintactic nici chiar atunci cînd se păstrează topica elementelor care alcătuiesc compusul străin. Faptul că astfel de calcuri pot influența ordinea cuvintelor dintr-o limbă nu ne dă dreptul să le considerăm sintactice. De altfel *fărădelege* și *binecuvînta* nici nu stau pe același plan. Despre cel dintîi se poate spune că, inițial, n-a fost un compus propriu-zis (aceasta rezultă și din atestările existente în DA, s.v.), ci o simplă traducere „literală" a v.sl. безаконие prin cuvintele *fără de lege*[2]. În cazul lui *binecuvînta* lucrurile sînt însă foarte clare și el trebuie interpretat exclusiv ca un calc lexical de structură, fiindcă după благословити (care e un cuvînt compus) s-a format în românește tot un compus, cu structura imitată după cel dintîi[3].

Nici **untdelemn** nu trebuie socotit (cum se obișnuiește cîteodată) un calc sintactic, deși traduce, într-adevăr, „o combinație de cuvinte" (v. bg. дървено масло). După Eugen Seidel preluarea oricărui procedeu de combinare a cuvintelor echivalează cu o influență sintactică (vezi *op. cit.*, p. 139) și, prin urmare cu un calc sintactic. După părerea noastră în cazul lui *untdelemn* calcul este indiscutabil frazeologic, pentru că s-a pornit de la o îmbinare de cuvinte, care a fost transpusă, în limba română, tot printr-o îmbinare lexicală cu caracter frazeologic (la început s-a

[1] Vezi lucrarea citată a autorului (p. 8—11 și 134—139).

[2] Numai ulterior prepoziția *fără de* s-a sudat cu subst. *lege* și în felul acesta s-a ajuns la un cuvînt compus.

[3] Vezi întreaga discuție de la p. 167—169.

spus și s-a scris: *unt de lemn, untul de lemn, untului de lemn* etc.)[1]. După cum se vede, de data aceasta n-a fost respectată nici topica celor două cuvinte, care compun unitatea frazeologică tradusă, ceea ce constituie un motiv în plus să nu vorbim de un calc sintactic. Cu timpul, elementele constituente ale acestei unități frazeologice s-au aglutinat și ea s-a transformat într-un cuvînt compus bine sudat.

De calcul gramatical se ocupă și I. Rizescu (*lucr. cit.*, p. 13—17), dar fără a-și propune să stabilească ce deosebiri există între cele două aspecte ale fenomenului (e vorba de calcul morfologic și de cel sintactic). Precizarea că „o problemă legată de calcul gramatical[2] este și «imitarea» ordinii cuvintelor" este valabilă numai la nivelul propoziției și al frazei (vezi unele exemple citate de autor la p. 15, după J. Vendryes, *Le langage*, p. 342). Păstrarea (în procesul calchierii) a topicii elementelor care alcătuiesc o îmbinare de cuvinte (fie ea și expresie) nu ține propriu-zis de calcul sintactic. De aceea discutarea rus. **убить время** (care calchiază expresia franțuzească *tuer le temps*) nu ni se pare potrivită în capitolul consacrat calcurilor gramaticale. Această expresie s-a născut prin ceea ce numim calc frazeologic și tot așa a apărut rom. *activ de partid*, care e discutat pe aceeași pagină și care e interpretat ca o traducere (cu inversarea ordinei cuvintelor) a rus. *партийный актив*. De ce asemenea fapte trebuie deosebite de calcurile sintactice se va vedea mai limpede în capitolul care urmează.

CALCUL FRAZEOLOGIC

După cum am arătat, calcurile frazeologice sînt, în lingvistica românească, fie identificate cu cele sintactice, fie incluse în cele lexicale, fie ignorate sau nerecunoscute, iar mai rar admise, dar de obicei sub denumirea incompletă și echivocă de *calcuri de expresii*. Identificarea calcurilor frazeologice cu cele sintactice se datorește faptului că *frazeologia*

[1] Vezi (pentru atestări din limba veche) DA mss. și TDRG (s.v. *unt*).
[2] Și anume de cel sintactic (subl. n. *Th. H.*).

este considerată de unii cercetători ca aparținînd sintaxei. În realitate, ea are o situație specială, în sensul că ține atît de vocabular cît și de sintaxă, iar obiectul ei (în sens foarte larg) îl constituie *grupurile frazeologice*. Acestea sînt numite, de obicei, *unități frazeologice* și se opun, după cum vom vedea, *îmbinărilor libere de cuvinte*.

Prin *calc frazeologic* înțelegem traducerea literală a unei unități frazeologice, mai mult sau mai puțin complexă. Pentru a înțelege esența calcului frazeologic și pentru a justifica adoptarea acestui termen, sînt absolut necesare cîteva lămuriri asupra conceptului de *unitate frazeologică*. În lingvistica străină s-a scris mult despre frazeologie și despre unitățile frazeologice, dar nu s-a ajuns încă la o concepție unitară [1]. Ceea ce au comun toate unitățile frazeologice e faptul că ele sînt îmbinări de două sau mai multe cuvinte a căror unitate poate fi mai strînsă sau mai laxă. Dintre unitățile frazeologice (care se subdivid în mai multe tipuri) *îmbinările frazeologice* sînt combinații stabile de cuvinte, în cadrul cărora elementele constitutive își păstrează însă independența semantică, ceea ce permite transpunerea lor în altă limbă. Spre deosebire de *îmbinările libere de cuvinte*, care se realizează în procesul comunicării (ex. **întrecerea muncitorilor, studenților** etc.) cele frazeologice există deja în limbă, sînt „consacrate de uz" și sînt simțite ca unități distincte, tocmai pentru că s-a realizat (într-o măsură mai mică sau mai mare) sudura elementelor care le compun (ex. **întrecere socialistă**). Întrebuințate ca material gata pregătit, ele evocă, în general, o singură idee, exprimă o noțiune unică și din acest punct de vedere se apropie de cuvinte, sînt simțite ca echivalente potențiale ale acestora.

---

[1] Vezi, printre alte lucrări: Ch. Bally, *Précis de stylistique*, Genève, 1905 (cap. IV: *La phraséologie*) și *Traité de stylistique française*, ed. a II-a, Heidelberg—Paris, 1919—1921, vol. I, p. 74 și urm.; O. S. Ahmanova, *Очерки по общей и русской лексикологии*, Moscova, 1957, p. 166 și urm.; A. I. Smirnițki, *Лексикология английского языка*, Moscova, 1956, p. 203 și urm. Pentru tipurile de unități frazeologice vezi îndeosebi V. V. Vinogradov, *Об основных типах фразеологических единиц в русском языке*, în culegerea de articole și materiale „A. A. Шахматов", Editura Academiei de Științe a U.R.S.S., 1947, p. 339 și urm. Pentru deosebirile dintre expresiile idiomatice și îmbinările frazeologice, vezi și R. A. Budagov, *op. cit.*, p. 123—133.

Unitățile frazeologice pot avea caracter idiomatic sau neidiomatic. Cînd sînt în întregime idiomatice și elementele lor componente sînt atît de sudate, încît nu mai pot fi separate, ele se numesc *expresii idiomatice* sau *idiotisme*. Spre deosebire de *îmbinările frazeologice* (care sînt disociabile și în care cuvintele își păstrează sensul lor propriu) expresiile idiomatice au un înțeles figurat, care aparține întregului idiotism. Înțelesul unor astfel de unități frazeologice nu poate fi dedus din suma părților componente; de aceea traducerea lor literală, în alte limbi, este de cele mai multe ori imposibilă (ex.: *a spăla putina, a feșteli iacaua* etc.). Unii scriitori au ridiculizat încercările de dezmembrare a unor astfel de expresii și redarea lor „ad litteram" într-o limbă străină. Cf. **comme l'eau** (care corespunde rom. „ca pe apă") sau **tambour de livre** (pentru „tobă de carte"), în originala traducere a Chiriței lui V. Alecsandri.

Prin *calc frazeologic* se traduc de cele mai multe ori *îmbinări frazeologice* (care în unele limbi sînt mai numeroase decît idiotismele). Termenul „calc frazeologic" este relativ nou în lingvistică[1] și el trebuie neapărat adoptat, pentru a nu se mai confunda calcurile frazeologice, cînd cu cele sintactice, cînd cu cele lexicale. Spre deosebire de *calcul lexical de structură* (care se reduce la imitarea structurii unui singur cuvînt), cel *frazeologic* constă în copierea structurii unui grup de cuvinte care exprimă un conținut unic și care, din această cauză, formează o unitate frazeologică. Ex.: **a lua cuvîntul** (după fr. *prendre la parole*); **a pune în lumină** (după fr. *mettre en lumière*); **satelit artificial** (după rus. *искуственный спутник*); **condică de sugestii și reclamații** (după rus. *книга жалоб и предложений*) etc.

Ca și la calcul de structură, în toate exemplele citate materialul este românesc, dar modul de îmbinare a cuvintelor reproduce structura unor unități frazeologice apărute mai întîi în limbile pe care le-am menționat. Cîteodată, prin traducerea literală a unor astfel de îmbinări, unul din

---

[1] L-am întîlnit la Louis Deroy, care (în *op. cit.*, p. 216—217) vorbește, în treacăt, despre *calque de syntagme ou phraséologique*, la B. Unbegaun (*lucr. cit.*, p. 21 et passim) și la unii lingviști sovietici. Vezi, de pildă, R. A. Budagov, *op. cit.* (p. 140) și N. M. Șanski, care, în articolul citat, încearcă o descriere completă a calcurilor din limba rusă, insistînd asupra deosebirilor existente între cele lexicale și frazeologice.

elementele lor componente rămîne netradus, pentru că există deja în limbă sau pentru că e împrumutat cu ocazia calchierii (lucru greu de dovedit, în general, din cauza lipsei de atestări). Dăm mai întîi exemple care ilustrează ultima situație: **cale ferată** (după fr. *voie ferrée*); **a face naveta** (după fr. *faire la navette*); **a cădea în desuetudine** (după fr. *tomber en désuétude*); **a fi într-o pasă rea** (după fr. *être dans une mauvaise passe*) etc. În dicționare, neologismele *ferat, navetă, desuetudine* și *pasă* nu sînt atestate decît în îmbinările frazeologice citate. Alte neologisme se foloseau în limbă înainte de calchierea unităților frazeologice în care intră ca părți constituente [1].

Aceasta este situația lui *acord, cont, curent, demers, eroare* etc. din următoarele locuțiuni verbale, care sînt tot unități frazeologice (în sensul larg al cuvîntului) și pe care le considerăm calcuri după franceză: **a cădea de acord** (după fr. *tomber d'accord*); **a ține cont** (după fr. *tenir compte*); **a se ține la curent** (după fr. *se tenir au courant*); **a face demersuri** (după fr. *faire des démarches*); **a induce în eroare** (după fr. *induire en erreur*) etc. Cf. și următoarele calcuri după unități frazeologice rusești: **artist emerit** (după rus. *заслуженный артист*); **planetă artificială** (după rus. *искусственная планета*); **examen de stat** (după rus. *государственный экзамен*) etc. Și neologismele *artist, planetă, examen* etc. existau în limbă ca unități independente, dar, în urma calcurilor amintite, ele au intrat în îmbinări lexicale necunoscute altădată limbii române.

După cum s-a putut observa chiar din exemplele citate, frazeologia limbii române contemporane s-a îmbogățit mai ales prin calchierea unor modele franțuzești și (în mai mică măsură) rusești. O cercetare exhaustivă ar putea chiar demonstra că unul dintre cele mai importante aspecte ale influenței franceze asupra limbii române îl constituie calcul frazeologic. Chiar niște locuțiuni prepoziționale cum ar fi **în materie de** sau **în ceea ce privește** sînt niște copii fidele după construcțiile franțuzești *en matière de* și *en ce qui concerne*. Tot așa locuțiunea conjuncțională **dat fiind că** traduce fr. *etant donné que*. Nu ne propunem să întocmim aici un

---

[1] Cf. Florica Dimitrescu, *Locuțiunile verbale în limba română*, București, Editura Academiei R.P.R., 1958, p. 171—172.

inventar complet al unităților frazeologice apărute în limba română ca rezultat al influenței franceze și (mai recent) rusești, dar subliniem că în special numărul celor dintîi e mult mai mare decît va rezulta din cercetarea de față.

În continuare vom semnala noi fapte, grupîndu-le după numărul termenilor cu conținut lexical care compun unitatea frazeologică românească și pe aceea care i-a servit drept model.

Unități frazeologice cu doi termeni

Acestea sînt cele mai numeroase, fiindcă au și cea mai simplă structură: **a bate monedă** (după fr. *frapper monnaie*); **a trece în revistă** (după fr. *passer en revue*); **a pune în scenă** (după fr. *mettre en scène*); **a cădea în dizgrație** (după fr. *tomber en disgrâce*); **a-și pierde cunoștința** (după fr. *perdre connaissance*)[1]; **a sesiza pe viu** (după fr. *saisir sur le vif*); **a-și da aere** (după fr. *se donner des airs*); **a trece sub tăcere** [2] (după fr. *passer sous silence*); **a rupe tăcerea** (după fr. *rompre le silence*); **a se da în spectacol** (după fr. *se donner en spectacle*); **a fi la pagină** „a fi la curent" (după fr. *être à la page*)[3]; **a pune în valoare** (după fr. *mettre en valeur*); **a purta doliu** (după fr. *porter le deuil*); **a bate în retragere** (după fr. *battre en retraite*); **a pierde din vedere** (după fr. *perdre de vue*); **a lua măsuri** (după fr. *prendre des mesures*); **a face față** (după fr. *faire face*); **a vedea în negru** (după fr. *voir en noir*); **a pune la vot** (după fr. *mettre aux voix*); **a se pune în grevă**[4] (după fr. *se mettre en grève*) etc. Neîndoielnic că și expresia **a o șterge englezește** (atît de folosită în vorbirea familiară a unor intelectuali) este o traducere a expresiei franțuzești corespunzătoare *filer à l'anglaise*.

---

[1] Vezi DA (s.v. *cunoștință*).

[2] Vezi Florica Dimitrescu (*op. cit.*, p. 174). În capitolul *Originea locuțiunilor verbale*, autoarea citează multe exemple de locuțiuni, calchiate fie după franceză, fie după alte limbi.

[3] Vezi IORDAN, LRA (p. 261).

[4] Pentru o atestare, vezi G. Călinescu, *Viața lui Mihai Eminescu*, EPL, 1964, p. 205 („După o scurtă conjurație, insurgenții din cursul superior se hotărîră *să se pună în grevă*").

În afară de locuțiuni și expresii verbale au mai fost calchiate după franceză o serie de unități frazeologice a căror structură este de tipul *subst.* + *adj.* sau *subst.* + *prepoz.* + *subst.* Dăm cîteva exemple din ambele categorii: **adunare constituantă** (după fr. *assemblée constituante*); **pămînt virgin** (după fr. *terre vierge*); **pădure virgină** (după fr. *fôret vierge*); **punct de vedere** (după fr. *point de vue*); **prezență de spirit** (după fr. *présence d'esprit*); **curent de aer** (după fr. *courant d'air*); **concurs de împrejurări** (după fr. *concours de circonstances*); **apă de colonie** (după fr. *eau de Cologne*); **lună de miere** (după fr. *lune de miel*) [1] etc.

Dintre calcurile după modele rusești citățm: **proletariat agricol** (după *сельскохозяйственный пролетариат*); **origine socială** (după *социальное происхождение*); **compoziție socială** (după *социальный состав*); **măiestrie artistică** (după *художественное мастерство*). De multe ori determinantul adjectival și cel substantival (în cazul genitiv) au fost redați, în românește, prin construcții prepoziționale. Cf. **muncă de răspundere** (după *ответственная работа*); **casă de nașteri** (după *родильный дом*); **casă de odihnă** (după *дом отдыха*); **colectiv de catedră** (după *коллектив кафедры*) etc.

Cînd unitatea frazeologică avea, în limba rusă, o structură de tipul *subst.* + *subst.*, ordinea elementelor ei constituente s-a menținut, în general, și în română. Dacă structura era de tipul *adj.* + *subst.*, ordinea s-a schimbat, în românește, în conformitate cu topica firească a limbii noastre. Cf. **cultul personalității** (după rus. *культ личности*), față de **activist obștesc** (construit după rus. *общественный деятель*) sau **idealism fizic** (după *физический идеализм*)[2].

---

[1] Care la rîndul lui e o imitație după engl. *honey-moon* (formație autonomă). Vezi C. Tagliavini, *Luna di miele. Per la storia di un calco linguistico*, în „Archivio glottologico italiano", an. 1954, nr. 39, p. 206—217. După franceză a mai fost calchiat în italiană *(luna di miele)* și în alte limbi, ceea ce înseamnă că ne aflăm în fața unui „calc internațional".

[2] Acest termen a fost creat de către Lenin și folosit pentru prima oară în cartea sa *Materialism și empiriocriticism* (Vezi *Mic dicționar filozofic*, p. 277). De la *физический идеализм* a fost creat, în limba rusă, derivatul postsintagmatic *физический идеалист*, care a fost redat, în românește, prin **idealist fizic**.

Unități frazeologice cu trei termeni

Fiind mai complexe decît cele precedente, se înțelege că apar mult mai rar decît acestea. Citățm mai întîi cîteva expresii și locuțiuni calchiate după franceză: **a reveni la oile noastre** (după fr. *revenir à nos moutons*); **a da cîștig de cauză** (după fr. *donner gain de cause*); **a face act de prezență** (după fr. *faire acte de présence*); **a da semn(e) de viață** (după fr. *donner signe de vie*) etc.

Locuțiunile și expresiile traduse după modele rusești sînt mult mai puține[1], în schimb există o serie de îmbinări cu caracter frazeologic în a căror componență intră substantive și adjective. Ele aparțin la diverse domenii de activitate: **parc de cultură și odihnă** (după *парк культуры и отдыха*); **maestru emerit al artei** (după *заслуженный деятель искусства*); **oraș de subordonare raională** (după *город районного подчинения*); **stat de democrație națională** (după *государство национальной демократии*); **stație automată interplanetară** (după *межпланетный космический корабль*); **rachetă balistică intercontinentală** (după *межконтинентальная баллистическая ракета*); **activitate nervoasă superioară** (după *высшая нервная деятельность*)[2] etc.

Cînd unitatea frazeologică rusească era alcătuită dintr-un adjectiv compus și un substantiv (ca element determinat) structura ei s-a schimbat, în românește, devenind *subst.* + *subst.* + *adj.* sau *subst.* + *adj.* + *subst.* Iată cîteva exemple: *научно-исследовательская работа* a fost tradus prin **muncă de cercetare științifică**; *внутрипартийная жизнь* a fost redat prin **viață internă de partid**; *внутрипартийная демократия* prin **democrație internă de partid** etc.

Unități frazeologice cu patru termeni

N-am găsit decît un număr restrîns de exemple și toate datorite influenței ruse moderne: **organ local al puterii de stat** (după *местный орган государственной власти*); **organ**

[1] Cf. **a traduce în viață** (care a fost discutat de mai multe ori de acad. Iorgu Iordan) și căruia îi corespunde în rusă *претворить, -ять в жизнь*.

[2] Termenul a fost creat de I. P. Pavlov (vezi DER, vol. I, p. 25, col. 2).

central al puterii de stat (după *центральный орган государственной власти*); **plan al lucrărilor de cercetare științifică** (după *план научно-исследовательских работ*); **legea economică fundamentală a socialismului** (după *основной экономический закон социализма*) etc.[1].

Deși n-am precizat la timp, din exemplele date s-a putut ușor observa că, asemenea *calcurilor de structură*, și cele *frazeologice* pot fi clasificate în:

a) p a r ț i a l e (ex. **calea lactee**, după fr. *la voie lactée*; **a face escală**, după fr. *faire escale* etc.);

b) t o t a l e (ex. **coexistență pașnică**, după rus. *мирное сосуществование*, care a mai fost calchiat și în franceză: *coexistence pacifique*) etc.

Ceea ce am spus despre derivate și compuse este valabil și pentru unitățile frazeologice, care pot fi nu numai calchiate (total sau parțial), ci și împrumutate. În acest sens trebuie neapărat distins, de exemplu, între *pădure virgină*, *calea lactee* etc.,pe de o parte, și *desene animate*, *natură moartă*, *pareză intestinală* etc., pe de altă parte. Ultimele sînt, după părerea noastră, niște împrumuturi propriu-zise (< fr. *dessins animés*, *nature morte*, *paresse intestinale* etc.) și ele nu au ce căuta printre calcurile lingvistice[2].

În afară de unitățile frazeologice calchiate sau împrumutate mai există încă o categorie care se explică prin t r a d u c e r e a unor cuvinte compuse străine a căror structură n-a putut fi imitată sau copiată în limba română. De aceea s-a recurs la redarea lor prin grupuri de cuvinte, care constituie îmbinări lexicale cu caracter frazeologic: fr. *porte-parole* > rom. **purtător de cuvînt**; rus. *стенгазета* > rom. **gazetă de perete**; rus. *педпрактика* > rom. **practică pedagogică**; rus. *белогвардеец* > rom. **gardist alb**; germ. *Hausmädchen* > rom. **fată în casă**; germ. *Kindergarten* > rom.

---

[1] S-ar putea da și exemple cu totul izolate de unități frazeologice cu o structură foarte complexă (de exemplu formate din 5 sau chiar 6 termeni): **cultură națională în formă și socialistă în conținut** (după rus. *культура национальная по форме и социалистическая по содержанию*) sau **legea dezvoltării planice proporționale a economiei naționale** (după rus. *закон планомерного (пропорционального) развития народного хозяйства*).

[2] Am văzut că, în SMFC, vol. I, p. 169, H a l i n a M i r s k a interpretează sintagma *natură moartă* ca un compus, născut prin calchierea fr. *nature morte*!

grădiniță de copii; germ. *Plattfuß* > rom. **picior plat**; germ. *Vorwort*, fr. *avant-propos* > rom. **cuvînt înainte** etc.

Structura limbii române (care e mai analitică decît a altor limbi) nu permite întotdeauna calchierea compuselor străine. Consecința e că acestea sînt redate în românește prin grupuri de cuvinte, dintre care unele sînt simțite ca unități frazeologice destul de bine sudate și n-ar fi exclus ca, în viitor, să se transforme în compuse[1]. Pentru discuția de față evoluția lor ulterioară nu are absolut nici o importanță. Ceea ce ni se pare clar e că, din punctul de vedere al felului în care au apărut în limbă, aceste îmbinări de cuvinte nu pot fi considerate calcuri. Pentru a fi socotite calcuri frazeologice ar trebui ca modelele după care s-au format să fie unități frazeologice, nu cuvinte compuse (cum sînt *porte-parole*, *стенгазета* etc.). Pe de altă parte ele nu pot fi considerate nici calcuri lexicale de structură (pentru aceasta ar fi fost necesar să se împrumute forma internă a compuselor străine amintite și să se construiască, după modelul lor, compuse românești similare)[2].

Din cele spuse se desprinde concluzia că nu orice traducere echivalează cu un calc, deși *cele mai multe* calcuri sînt, în esență, niște traduceri[3].

O altă concluzie care se impune este că și în cazul calcurilor frazeologice cele totale sînt mai bine reprezentate numeric decît cele parțiale[4].

---

[1] Vezi și cele spuse mai înainte despre *fărădelege* și *untdelemn*.

[2] Într-un singur caz am văzut că s-a procedat și în felul acesta: rus. *белогвардеец* a fost redat, în românește, prin *gardist alb*, dar și prin **albgardist** (calc lexical de structură). Acest compus (cu o topică puțin obișnuită în limba română) nu a prins rădăcini. Pentru atestări, vezi *Istoria P.C.U.S.*, București, Editura politică, 1959, p. 260, 300, 302, 306, 307, 308, 311, 323, 324, 325, 340, 341 și *Lenin. Biografie*, p. 399, 401, 407, 409, 414, 415 etc.

[3] Am spus „cele mai multe calcuri", și nu *toate*, fiindcă pe cele semantice le considerăm ceea ce sînt ele, adică niște împrumuturi de sens! Pierzînd din vedere acest lucru I. Rizescu le consideră pe toate traduceri: „Credem că orice calc poate fi socotit drept o traducere, fără de care nici nu poate fi conceput" (*lucr. cit.*, p. 19). În același mod se exprimă și I. Ștefan (în *lucr. cit.*, p. 340): „Fără îndoială că orice calc este o traducere, dar nu orice traducere este un calc".

[4] Pentru verificarea acestei afirmații, vezi și materialul discutat în unele contribuții consacrate calcului lingvistic în limba română actuală: S. Vaimberg, *Calcuri românești după adjectivele compuse din limba*

Întrucît acest concept este nou, îl vom explica pe scurt. Înțelegem prin calc *lexico-frazeologic* un calc combinat: frazeologic, pentru că este copiată, prin traducere literală, structura unei întregi unități frazeologice și lexical, întrucît e împrumutată, totodată, și structura unuia dintre elementele constituente ale unității frazeologice respective. Aceasta duce nu numai la apariția unei noi îmbinări frazeologice în limba care a fost influențată, ci și la crearea unui cuvînt nou (simplu sau compus), care intră în structura acelei unități frazeologice. Pentru a putea vorbi de *calc lexico-frazeologic* sînt necesare, după părerea noastră, cel puțin două condiții esențiale:

1. Unul dintre elementele alcătuitoare ale unității frazeologice care e calchiată trebuie să fie neapărat un cuvînt cu formă internă clară (în special un *derivat*, *un compus* sau *un derivat de la un compus*). Iată exemple:

a) *un derivat*: fr. *faire* **antichambre** > rom. **a face anticameră**

b) *un compus*: rus. *право нации на* **самоопределение** > rom. **dreptul națiunilor la autodeterminare**[1].

c) *un derivat de la un compus sau de la o sintagmă*: rus. **мелкобуржуазная** *стихия* > rom. **stihie mic-burgheză** etc.

2. A doua condiție de care este legată existența calcului lexico-frazeologic privește redarea formei interne a derivatului sau a compusului care intră în componența unei unități frazeologice. Cînd forma internă a compusului sau derivatului este redată în altă limbă printr-un cuvînt nou creat (a cărui structură reproduce pe a celui calchiat) ne aflăm în fața unui *calc lexico-frazeologic*. Dacă, dimpotrivă, compusul sau derivatul străin este tradus printr-o perifrază, atunci calcul este exclusiv frazeologic. De exemplu, traducerea unității frazeologice rusești *национально-освободительное*

---

rusă, în „Culegere de studii", București, 1961, p. 69—75; L. Farcaș, *lucr. cit.*, p. 9—21 (unde se adoptă chiar termenul de „calc frazeologic") și în special IORDAN, LRC, p. 106—112.

[1] Acest principiu a fost formulat pentru prima oară de către V. I. Lenin, deci nu încape îndoială că rom. *autodeterminare* e o formație după rus. *самоопределение*, ceea ce nu rezultă din DN și DLRM (s.v.).

движение prin *mișcare națională de eliberare* este un calc pur frazeologic. Dacă aceeași unitate ar fi fost redată în românește prin *mișcare* **național-eliberatoare** (ceea ce nu ni se pare de loc greșit), atunci am fi avut un calc combinat (*lexical* și *frazeologic*), pentru că s-ar fi creat în limba română un compus inexistent mai înainte: *național-eliberator*.

Specificul acestui tip de calc va ieși mai clar în evidență după ce vor fi examinate, în continuare noi fapte, dintre care unele au mai fost semnalate, dar interpretarea care li s-a dat este aceea de calcuri sintactice sau pur și simplu frazeologice. Dăm mai întîi exemple de formații după modelele rusești:

În domeniul economiei politice: **bază tehnico-materială** (după *материально-техническая база*); **orînduire feudal-iobăgistă** (după *феодально-крепостнический строй*); **proprietate cooperatist-colhoznică** (după *кооперативно-колхозная собственность*); **autoadministrare obștească** (după *общественное самоуправление*) [1] etc.

În domeniul istoriei și al filozofiei: **regim burghezo-moșieresc** (după *буржуазно-помещичий строй*); **revoluție burghezo-democratică** (după *буржуазно-демократическая революция*); **practică social-istorică** (după *общественно-историческая практика*); **contradicții neantagonice** (după *неантагонистические противоречия*) etc.

În domeniul activității educative și de culturalizare a maselor menționăm: **muncă cultural-educativă** (după *культурно-воспитательная работа*), care a mai fost tradus, uneori, și prin *activitate cultural-educativă*); **muncă politico-educativă** (după *политико-воспитательная робота*) etc. Față de acestea, *muncă de lămurire* (care traduce neîndoielnic sintagma rusească *разъяснительная работа*) este un calc pur frazeologic.

Din alte domenii de activitate notăm: **împărțire teritorial-administrativă** (după *административно-территориальное деление*); **imagine concret-senzorială** (nefolosit în trecut, dar întrebuințat în terminologia actuală a esteticii marxist-

[1] În *Lenin. Biografie* am întîlnit chiar îmbinarea frazeologică **autoadministrare obștească comunistă** (căreia îi corespunde în original *коммунистическое общественное самоуправление*).

leniniste, după rus. *конкретно-чувственный образ*); **metodă comparativ(ă)-istorică** (după rus. *сравнительно-исторический метод*) etc.

Unele derivate sau compuse adjectivale le-am tratat la calcul lexico-frazeologic, întrucît formează unități constante împreună cu substantivul pe care îl determină. Cîteodată, același adjectiv poate intra în mai multe combinații cu caracter stabil, ceea ce dovedește apartenența lui la mai multe unități frazeologice. Paralel cu calchierea acestora e calchiată și structura adjectivului respectiv, în limba care este influențată. Notăm cîteva exemple din această categorie. Astfel, adjectivul rusesc *мелкобуржуазный* n-a fost tradus, în românește, numai atunci cînd intra ca element component în structura unității frazeologice *мелкобуржуазная стихия* (pe care am citat-o mai sus), ci și cînd făcea parte din alte îmbinări frazeologice, mult mai numeroase decît ne-am închipui. Cf. *socialism mic-burghez*; *democrație mic-burgheză*; *ideologie mic-burgheză*; *intelectualitate mic-burgheză*; *deviere mic-burgheză*; *mentalitate mic-burgheză*; *concepție mic-burgheză*; *atitudine mic-burgheză* etc. Pentru fiecare dintre aceste îmbinări am găsit un corespondent în rusă și pe toate le-am întîlnit frecvent în traducerile din această limbă. După cum vedem, compusul *mic-burghez* n-a apărut în română singur sau izolat (pentru a putea fi considerat exclusiv un calc lexical de structură), ci împreună cu combinațiile multiple din care face parte.

Tot prin intermediul unor îmbinări frazeologice (calchiate de data aceasta după modele franțuzești) a apărut în limba română și derivatul **învățămînt** (< *învăța* + suf. *-mînt*, după fr. *enseignement*). Cf. *învățămînt primar* (după *enseignement primaire*), *învățămînt secundar* (după *enseignement secondaire*), *învățămînt superior* (după *enseignement supérieur*), *învățămînt public* (după *enseignement public*) etc.

Înainte de a încheia discuția cu privire la calcul lexico-frazeologic ne mai oprim asupra lui **țesut**, pe care dicționarele noastre îl explică, în general, nesatisfăcător, iar cîteva dintre ele nici măcar nu-l inserează (TDRG, DU și DN). Ne referim, desigur, la *țesut* cu sensul de „complex de celule avînd aceeași structură și aceleași funcții într-un organism". Pe acesta îl considerăm o formație neologică după fr. *tissu* și-l separăm de vechiul cuvînt românesc *țesut*, care

este abstractul verbal al lui *țese* și căruia îi corespunde în franceză *tissage* (în latină toate aceste cuvinte se reduc la aceeași rădăcină). Ca neologism *țesut* se folosește în stilul științific și el a apărut prin calchierea unor sintagme stabile, dintre care amintim : *tissu osseux* > **țesut osos**; *tissu nerveux* > **țesut nervos**; *tissu musculaire* > **țesut muscular**; *tissu conjonctif* > **țesut conjunctiv**; *tissu fibreux* > **țesut fibros**; *tissu adipeux* > **țesut adipos**; *tissu spongieux* > **țesut spongios**; *tissu épithélial* > **țesut epitelial**; *tissu cartilagineux* > **țesut cartilaginos**; *tissu lymphatique* > **țesut limfatic** etc. Din astfel de sintagme *țesut* a fost, apoi, izolat și astăzi se poate folosi ca element independent (cf., de pildă, *țesuturile organismului*).

În viitor ne vom ocupa de calcul internațional și vom încerca să dovedim că tipurile de calc pe care le-am stabilit pentru limba română sînt valabile, în linii mari, și pentru alte limbi.

BCU IAȘI CENTRAL UNIVERSITARĂ

CALCURI LINGVISTICE ÎN LIMBA ROMÂNĂ CONTEMPORANĂ

Pentru a nu îngreuia înțelegerea unor aspecte teoretice ale fenomenului și, în special, pentru a nu încărca inutil clasificarea propusă în capitolul precedent, o parte din materialul de care dispunem va fi discutat, în continuare, sub forma unor note lexicale și etimologice. Majoritatea faptelor pe care le înregistrăm aici n-au mai fost discutate. Unele nu există nici în dicționare, dar ar putea fi înregistrate. Altele sînt inserate fie în dicționarele vechi, fie în cele mai recente, însă fără a fi și explicate. În sfîrșit, cîtorva dintre ele li se dau în dicționare explicații etimologice care nu ni se par corecte. Ordinea în care vor fi discutate faptele este cea alfabetică.

Autoservire. Este format din *auto* + *servire*, după rus. *самообслуживание*, care reprezintă, la rîndul lui, tot un calc de structură după engl. *self-service*[1] (primele magazine și restaurante cu autoservire au apărut în S.U.A.). Un compus analog există și în germană (*Selbstbe dienung*)[2], în cehă (*samoobsluha*) și în alte limbi, ceea ce ne îndreptățește să vorbim despre un „calc internațional". Numai în franceză *self service* a fost împrumutat (nu tradus) din engleză și se folosește paralel cu *libre-service*[3].

Fiind relativ recent (aproximativ de prin 1960), dicționarele noastre mai vechi nu-l inserează. Pentru prima oară *autoservire* a fost înregistrat în DER (I, p. 255), unde figu-

[1] Pentru care vezi *Webster's New International Dictionary of the English Language*, ed. a II-a, 1958, vol. II, p. 2272.

[2] Vezi *Langenscheidts enzyklopädisches Wörterbuch der englischen und deutschen Sprache*, Partea I (Englisch-Deutsch), vol. II, Berlin, 1962, p. 1267, col. 3.

[3] Vezi *Grand Larousse encyclopédique*, Paris, 1964, vol. IX, p. 732 și René Georgin, *Le code du bon langage*, Paris, 1960, p. 15 (cap. „*L'anglomanie*").

rează cu două sensuri distincte, dar între care există, totuși, o strînsă legătură: 1. „Mod de organizare a comerțului cu amănuntul, care constă în ridicarea mărfurilor preambalate din rafturi direct de către consumatori și achitarea lor la casă"; 2. (PEDAG.) „Muncă depusă de preșcolari, elevi și studenți, prin care ei contribuie la asigurarea unor condiții igienice și estetice optime de trai în comun".

Dintre limbile care puteau influența româna, acest al doilea sens nu l-am găsit decît în rusă, ceea ce este un motiv în plus să considerăm că modelul după care a fost calchiat rom. *autoservire* este rus. *самообслуживание*. Din substantivul *autoservire*[1] s-a format (prin derivare regresivă) verbul **autoservi**, pe care nu l-am înregistrat decît în limba vorbită: *„Pot să mă autoservesc?"*, întreba o vorbitoare într-un magazin. Pe *autoservire* l-am întîlnit de foarte multe ori în stilul beletristic și în cel publicistic, ceea ce dovedește că e mai frecvent decît verbul *autoservi* și anterior acestuia în limbă. Cf.: „Laboratoare cu material didactic modern, o sală de mese cu *autoservire*..." [2] etc.

În DN (ediția a II-a) figurează atît *autoservi* cît și *autoservire*, dar etimologia celor două cuvinte este foarte rău încurcată. Astfel verbul este explicat ca o simplă formație din *auto-* + *servi* și e comparat cu fr. *autoservir* (care se pare că nu există), iar substantivul e interpretat ca un abstract infinitival, deci un derivat din *autoservi*, după engl. *self-service*. S-a pierdut mai întîi din vedere că verbul este foarte rar, iar în al doilea rînd că este mai nou în comparație cu substantivul. Pe deasupra *autoservi* ni se pare într-un fel oarecare și incorect (mai precis pleonastic). Cînd spun *mă servesc*, se înțelege că o fac singur, așa că nu mai e nevoie de *auto-*. În cazul lui *autoservire* lucrurile stau cu totul altfel și nu este întîmplător că în toate limbile e cunoscut numai substantivul, în timp ce verbul, chiar dacă se folosește (în mod cu totul excepțional) nu este, totuși, înregistrat în dicționare. După părerea noastră nu trebuie să existe nici o îndoială că apariția lui *autoservi* se datorește exclusiv existenței și frecvenței mari a lui *autoservire*, pe care unii vorbitori l-au simțit ca infinitiv lung al unui verb inexis-

[1] Care, la început, a cunoscut și varianta nerecomandabilă *autodeservire*.

[2] Vezi Veronica Porumbacu, *Bilet în circuit*, p. 37.

tent (inițial). Cît privește substantivul acesta nu trebuie socotit un calc direct după engl. *self-service*, ci după modelul rusesc amintit. Forma învechită *auto*de*servire* vine și ea în sprijinul interpretării noastre, fiindcă *-de-* încearcă, de fapt, să redea pe *-об-* din cuvîntul rusesc *самообслуживание*.

Cap. Acest cuvînt moștenit din latină are și unele sensuri neologice, care pot fi ușor explicate după fr. *tête*. E vorba de cele cu care *cap* se folosește în îmbinările frazeologice *cap de linie* (în domeniul transporturilor) și *cap de pod* (în limbajul și tehnica militară). Ambele expresii sînt traduceri fidele ale construcțiilor franțuzești corespunzătoare: *tête de ligne* și *tête de pont*. După cum se știe, tot prin franceză se explică și *cap* „promontoriu", dar acesta e un împrumut lexical, nu semantic. De aceea în dicționare trebuie tratat într-un articol aparte de celălalt *cap* (< lat. *caput*), omonimul și, totodată, dubletul lui etimologic. Așa s-a procedat în DU, CADE, SDLR, DLRLC și DLRM, dar în TDRG și în DA cele două omonime n-au fost separate. În DN (ambele ediții) *cap* „promontoriu" a fost omis, deși e clar că ne aflăm în fața unui neologism autentic, cu etimologie imediată diferită de a lui *cap* (< lat. *caput*) și cu un plural diferit de al acestuia din urmă.

Car. Și pe acesta dicționarele noastre îl explică exclusiv prin lat. *carrus*, atît în ceea ce privește forma cît și conținutul lui semantic. Credem că unele înțelesuri mai noi ale rom. *car* trebuie puse pe seama influenței fr. *char*. Cf. *car funebru* (care traduce fr. *char funèbre*), *car de asalt* (care este o imitație după fr. *char d'assaut*) etc.

Ceai. În afară de sensul primordial și fundamental bine cunoscut (cu care acest cuvînt a pătruns în română din rusă), *ceai* mai este înregistrat în cîteva dicționare cu încă un înțeles, pe care DLRLC și DLRM îl definesc astfel: „reuniune între prieteni, în cursul după-amiezii, la care (de obicei) se servește ceai". În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, acest sens neologic era deja cunoscut: „... erau mai mulți adunați la *ceai*, la răposatul Tillos". I. GHICA (în CADE,s.v.).

Nu încape îndoială că acest sens mai nou (pe care dicționarele noastre îl înregistrează, fără să-l și explice) este calchiat după fr. *thé*, mult întrebuințat în această accepție. O dovadă în plus că termenul franțuzesc a influențat semantismul cuvîntului românesc este și existența unității frazeologice *ceai dansant*, care e o traducere a fr. *thé dansant*. Iată o atestare: „Ar rămîne toată vremea preocupați cu mustrarea că se desfată la un *ceai dansant*". C. PETRESCU, C. V., 171 (în DLRLC, s.v.). Tot în DLRLC mai sînt înregistrate și expresiile *a da un ceai* și *a invita pe cineva la un ceai*, cărora le corespund în franceză: *donner un thé* și *inviter quelqu'un à un thé*.

Ceas-brățară. Pentru prima dată apare înregistrat în DA (s.v. *ceas*), dar fără nici o explicație. Apariția în limba română a acestui compus pare a se datora unui model străin, pe care l-am identificat în fr. *montre-bracelet*.

Demonstra, demonstrație. Aceste neologisme figurează în dicționarele noastre recente, primul și cu sensul de „a manifesta, a participa la o demonstrație", iar al doilea și cu sensul de „manifestație de masă cu caracter politico-social". Atît sensurile mai vechi ale acestor cuvinte cît și cele noi (neînregistrate în DU, CADE și SDLR) sînt deduse în DLRM și DN exclusiv din latină și din franceză (pentru verb: lat. *demonstrare*, fr. *démontrer*, iar pentru substantiv: lat. *demonstratio*, fr. *démonstration*). Dar în cele două limbi etimonurile amintite nu cunosc sensurile recente ale neologismelor românești. Noile înțelesuri ale cuvintelor în discuție trebuie considerate ca fiind calchiate după corespondentele lor rusești *демонстрировать* și *демонстрация*. De altfel chiar DLRM și DN consideră pe *demonstrant* „manifestant" un împrumut din rusă, dar în cazul lui *demonstra* și al lui *demonstrație* nu semnalează împrumutul de sens care este atît de evident.

Faptic. Adjectivul acesta nu s-a răspîndit de mult în limba română și o dovadă în acest sens este inexistența lui în vechile dicționare românești (CADE, DA, DU și SDLR). Sin-

gurele dicționare care îl înregistrează sînt DLRLC și DLRM. Ultimul îl consideră un derivat în interiorul limbii române de la *faptă* + suf. *-ic*. Nu pare convingător ca *faptic* să se fi născut independent de un model străin, din motive care vor fi arătate mai jos. Deocamdată precizăm că nu vedem de ce acest adjectiv ar fi fost derivat de la *faptă* și nu de la *fapt* + suf. *-ic*, cum este mai firesc, avînd în vedere sensul cuvîntului: „care se referă la *fapte*" (pl. lui *fapt*).

În trecut, adjectivul *faptic* era folosit în special de către unii ardeleni, în a căror vorbire ar putea fi socotit un calc după germ. *tatsächlich* (derivat de la *Tatsache* — „fapt")[1]. În germană există însă și *faktisch* și la rigoare cuvîntul românesc ar mai putea fi considerat și o „românizare" a acestuia (sufixul german *-isch* a fost aproape întotdeauna redat în românește prin *-ic*) [2]. În cele ce urmează vom încerca să demonstrăm că *faptic* mai calchiază și adjectivul rusesc *фактический* (din unitatea frazeologică *фактический материал*). Prin urmare *faptic* reprezintă un exemplu clar de c a l c m u l t i p l u, realizat la distanță în timp și în spațiu [3]. Față de *faptic*, care este un calc lexical de structură, combinația *material faptic* (înregistrată și în DLRLC, s.v. *faptic*, dar fără nici o atestare) constituie un calc lexico-frazeologic. Trebuie subliniat că această „îmbinare fixă" este mult folosită în rusește și nu încape îndoială că datorită, în special, traducerilor *material faptic* s-a răspîndit atît de mult în limba română actuală. Iată numai cîteva din numeroasele cazuri în care traducătorii au avut de transpus în românește sintagma rusească *фактический материал*:

„Marx în *Capitalul*... cercetînd un imens *material faptic* ... a folosit simultan atît inducția cît și deducția" [4].

„Studiind un vast *material faptic*, V.I. Lenin a tras o serie de concluzii de o importanță excepțională..." [5].

---

[1] Comunicat de acad. Iorgu Iordan, care a întîlnit acest adjectiv la Sextil Pușcariu. Vezi și cele spuse în LRA (p. 177).

[2] Explicația lui *faptic* prin germ. *faktisch* am auzit-o și de la acad. Al. Graur. În DGR adj. germ. *faktisch* nu este tradus prin „faptic", ci prin „efectiv, real", iar ca adverb prin „de fapt".

[3] Pentru calcul multiplu, vezi N.A. U r s u, *op. cit.*, p. 119 și I. Ș t e f a n, în LR, XII (1963), nr. 4, p. 20—22.

[4] *Mic dicționar filozofic*, București, 1954, p. 289, col. 1 (în original, la p. 154, col.1).

[5] *Istoria P.C.U.S.* (ediția citată), p. 39 (în original, la p. 38).

„Fiecare teză a lui Lenin se întemeiază pe un uriaș *material faptic*“ [1].

„Cartea lui Lenin *Dezvoltarea capitalismului în Rusia* este o lucrare științifică remarcabilă, în care toate concluziile sînt sprijinite de un bogat *material faptic*“ [2].

„Uriașul *material faptic*... dovedește că «subiectele» operelor artei primitive sînt luate din viața înconjurătoare...“[3].

„Aceste studii sociologice concrete, întemeiate pe analiza unui uriaș *material faptic*...“ [4]. Cf. și: „Propriile lui cercetări istorice, care oferă un abundent și interesant *material faptic*...“ [5].

Și în lucrările de lingvistică, traduse din limba rusă, apare de multe ori sintagma *material faptic*. Iată o atestare: „Pînă acum a fost strîns un bogat *material faptic*, foarte important pentru însăși precizarea noțiunii de sinonime“ [6]. În original apare peste tot *фактический материал*. Exemplele ar putea fi ușor înmulțite, dar nu este necesar[7]. E clar că *faptic* trebuie interpretat nu numai ca o traducere a germ. *tatsächlich* sau ca o „românizare“ a lui *faktisch*, ci și ca un calc după rus. *фактический*.

Explicației date lui *faptic* (din *fapt* + suf. *-ic*, după rus. *фактический*) i s-ar putea aduce o obiecție: de ce sufixul rusesc *-ический* n-a fost redat în românește prin *-icesc*, așa cum s-a procedat în trecut? S-a demonstrat în mod convingător că astăzi sufixul *-icesc* nu mai este productiv în limba română și că, încă de la începutul secolului al XIX-lea, formele în *-icesc* au fost părăsite treptat, în urma concurenței pe care le-au făcut-o adjectivele în *-ic*, venite direct din franceză [8]. De aceea *фактический материал* nu putea fi tradus, în românește, decît prin *material faptic*

---

[1] *Lenin. Biografie*, p. 267 (în original, la p. 271).

[2] *Ibidem*, p. 73 (în original, la p. 66).

[3] V. Kelle-Kovalson, *Formele conștiinței sociale*, București, 1961, p. 210.

[4] *Istoria filozofiei*, vol. V, p. 43 (în original, la p. 51).

[5] *Ibidem*, p. 406—407 (în original, la p. 504).

[6] R. A. Budagov, *op. cit.*, p. 65.

[7] Cf. și *O rectificare faptică la cuvîntarea lui Rudenko*, în V.I. Lenin, *Opere complete* (ed. a II-a), București, Editura politică, vol. 12, p. 375 (în original, la p. 385: *фактическая поправка*).

[8] Vezi discuția la Fulvia Ciobanu, *Sufixul adjectival* **-icesc**, în SMFC, vol. I, p. 101—116.

sau *material de fapte*. Judecînd după atestările de care dispunem. în prezent, se pare că lingviștii preferă ultima formulă [1], care se folosea mai rar și în trecut și care mai traduce, probabil, și compusul german *Tatsachenmaterial*.

Fus. Sensul pe care acest cuvînt vechi îl are în sintagma *fus sferic* este neîndoielnic copiat după fr. *fuseau*. Acesta provine din aceeași rădăcină cu rom. *fus* (< lat. *fusus*) și se întrebuințează în geometrie și cu înțelesul special de „porțiune din suprafața unei sfere cuprinsă între două cercuri mari, care au un diametru comun". Cf. și *fus orar* (care traduce fr. *fuseau horaire*).

Îngrășămînt. Prima atestare, în dicționare, este de la începutul secolului al XX-lea: „În obținerea unei recolte mari, sămînța are același rol ca și îmbunătățirea pămîntului prin adîncirea arăturilor... și prin *îngrășăminte*". SANDU, S. 21 (în DA, s.v. *îngrășa*).

Întrucît cuvîntul este destul de nou, iar în limbajul popular n-a pătruns masiv decît după socializarea agriculturii, credem că trebuie socotit un calc de structură după fr. *engraissement* (derivat de la verbul *engraisser*, iar acesta din lat. **ingrassiare*, care explică și pe rom. *îngrășa*). Cuvîntul franțuzesc a fost, prin urmare, „românizat", asemenea multor neologisme discutate la p. 163—164.

Întrerupător. Unele dicționare nu înregistrează acest termen tehnic (DU, SDLR și TDRG), altele nu-l explică (DA și CADE), iar altele îl interpretează ca o simplă formație românească din *întrerupe* + suf. *-tor* (DLRM și DN, s.v.). Modelul după care s-a format acest derivat este fr. *interrupteur* (eventual și germ. *Unterbrecher*). Cît privește verbul *întrerupe*, toate dicționarele sînt de acord că e un calc după

[1] Pentru atestări, vezi, de pildă, Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică...*, p. 78 și LRC, p. 237; Dimitrie Macrea, în LR, III (1954), nr. 4, p. 29; SMFC, II, p. 201; Al. Niculescu, în SCL, XIII (1962), nr. 2, p. 285 etc.

fr. *interrompre* și nu vedem de ce tocmai numele unui „obiect" venit, inițial, din afară s-ar fi născut în mod cu totul independent de un model străin [1].

Obiectivism. Alături de sensul originar (aproape definitiv ieșit din uz) de „obiectivitate", DLRLC înregistrează, la acest cuvînt, și pe cel de „atitudine de falsă obiectivitate, de pretinsă nepărtinire, prin care se manifestă poziția de clasă, în rezolvarea problemelor politice și teoretice". O definiție foarte asemănătoare cu aceasta există în DN (s.v.). În DLRM acest sens lipsește, în schimb e înregistrat cel de „obiectivitate" (inexistent în DN) și cel de „prezentare a unei teorii fără a lua atitudine critică față de ea". Acest ultim sens figurează și în DN și DLRLC (s.v.).

La etimologia cuvîntului DLRM indică fr. *objectivisme*, care nu se potrivește însă decît cu sensul învechit al cuvîntului românesc (și anume acela de „obiectivitate"; „nepărtinire"). Autorii *Dicționarului de neologisme* și-au dat seama că în actualele lui sensuri cuvîntul nu ne-a venit din franceză și atunci l-au considerat ca format în limba română de la adj. *obiectiv* [2]. În ediția a II-a au renunțat însă la această explicație și au adoptat etimologia cu totul nesatisfăcătoare din DLRM. Neologismul românesc nu este de loc străin de cel rusesc corespunzător, identic ca formă și ca sens, mai vechi în rusă decît în română și mult folosit în această limbă. În special în legătură cu ideologia și arta burgheză, termenul este adesea întrebuințat în combinația frazeologică *буржуазный объективизм*, care explică rom. *obiectivism burghez*.

Ceea ce mai trebuie subliniat e faptul că atît în rusă, cît și în română (sub influența limbii ruse) acest neologism și-a pierdut în mare măsură sensul primordial și a în-

---

[1] De curînd și DN (ed. a II-a) a admis pentru *întrerupător* această explicație etimologică, pe care am propus-o mai întîi în LR, XIV (1965), nr. 6, p. 662.

[2] Se pare că la fel îl consideră și acad. Iorgu Iordan, care spune despre acest neologism: „Cîteodată *-ism* dă derivatului un sens peiorativ: cf. *obiectivism* (în comparație cu *obiectivitate*), *sentimentalism* (față de *sentimentalitate*)". Vezi IORDAN, LRC, cap. *Formarea substantivelor*, p. 313, n.4.

ceput de mult să se specializeze pentru ceea ce am văzut că exprimă el în filozofia marxistă și în limbajul politico-ideologic. Vechiul sens al lui *obiectivism* este exprimat astăzi mai ales de *obiectivitate*, iar în rusă de *объективность*.

Oportunism și oportunist. Un produs al influenței ruse sînt și modificările petrecute în conținutul semantic al neologismelor *oportunism* și *oportunist*. În CADE cele două cuvinte figurează fiecare cu cîte un sens, pe care îl au și în limba franceză, de unde au fost împrumutate. În DLRLC, în DLRM și în DN (s.v.) *oportunism* și *oportunist* apar cu cîte două sensuri. Iată cum este definit, în ultimul dicționar citat, subst. *oportunism* : 1. „lipsă de conduită morală, de fermitate și de principialitate, constînd în satisfacerea intereselor personale prin adoptarea și aplicarea, după împrejurări, a unor păreri și principii potrivite momentului". 2. „politică de trădare a intereselor clasei muncitoare, care propovăduiește adaptarea și subordonarea intereselor proletariatului față de interesele burgheziei, renunțarea la lupta de clasă, la revoluția socialistă și la dictatura proletariatului".

O definiție asemănătoare există în DLRLC și în DLRM (s.v.). Sensul al doilea al lui *oportunism* este calchiat după rus. *оппортунизм*, care are ambele înțelesuri. Afirmația este, desigur, valabilă și pentru sensul mai nou al lui *oportunist* „adept al oportunismului (2). De aceea indicațiile etimologice din DLRM și DN (care deduc cele două neologisme exclusiv din franceză) trebuie rectificate în felul următor: 1. (< fr. *opportunisme*); 2. (< rus. *оппортунизм*). La fel s.v. **oportunist**: 1. (< fr. *opportuniste*); 2. (< rus. *оппортунист*).

Pătură. În dicționarele mai noi (DLRLC și DLRM) cuvîntul este înregistrat și cu sensul de „categorie socială, treaptă, strat" : „Mulțimea aceea răbdătoare și cinstită care lucrează numai pentru o mică *pătură* conducătoare". BART, S.M,25; „Noi cei din *păturile* de sus am pus o grozavă greutate în spinarea țăranului român". GHEREA, ST. CR., II, 178 (în DLRLC, s.v.). Nici o îndoială că acest sens este calchiat după fr. *couche*, care înseamnă, în același timp,

„strat, așternut, categorie socială" etc. Cf. sintagma *les couches sociales* (înregistrată chiar în PL, s.v. *couche*).

Perete. La acest cuvînt moștenit din latină dicționarele dau și sensul de „parte care înconjură o cavitate a corpului". Sensul acesta mai recent este un calc semantic după fr. *paroi* (care are aceeași origine ca și rom. *perete*). Cf. sintagma binecunoscută *perete abdominal* (după fr. *paroi abdominale*) sau *perete al stomacului* (o traducere a fr. *paroi de l'estomac*).

Picior. În prozodie se folosește cu sensul cunoscut, care e împrumutat de la fr. *pied* (cf. *vers de six pieds* etc.). De asemenea în geometrie e întrebuințat în expresia *piciorul perpendicularei* („intersecția unei drepte cu planul sau cu dreapta pe care cade perpendicular"), tot după modelul aceluiași cuvînt franțuzesc.

Pînză. În mod frecvent cuvîntul e folosit și cu sensul de „tablou pictat", ca în acest citat din ION GHICA: „... *o pînză* a lui Rafael s-a plătit mai zilele trecute. .. aproape două milioane" (în CADE, s.v.). Cf. și *„o pînză* de Corregio" (la Eminescu). Sensul acesta s-a dezvoltat mai întîi în limba franceză, unde *toile* înseamnă și „bucată de pînză deasă (fixată de un cadru) pe care se pictează". Prin extensiune s-a ajuns la „pictură realizată pe o astfel de pînză" — sens care a fost apoi împrumutat și în limba română.

Dintre dicționarele românești SDLR mai înregistrează s.v. *pînză* încă un sens (mai puțin cunoscut) și anume „corabie cu pînze", care e calchiat tot după un cuvînt franțuzesc: *voile* < lat. pop. *vela* (pl. neutru, devenit fem. sing., al lui *velum*). Printr-o sinecdocă (luîndu-se totul pentru parte), fr. *voile* „pînză de corabie" a ajuns să fie întrebuințat chiar cu înțelesul de „corabie (cu pînze)".

O evoluție semantică analogă a suferit și it. *vela* (care provine din același etimon ca și fr. *voile*). Dar pe cînd it. *vela* a fost împrumutat în română cu sensul de „pînză de corabie" și chiar de „navă cu pînze", fr. *voile* (cu o sferă semantică mult mai largă) n-a fost adoptat decît cu înțele-

sul de „țesătură fină și transparentă", devenind sinonim parțial cu dubletul său etimologic *văl* (< lat. *velum*). Alte sensuri ale acestui neologism au fost numai „calchiate", adică adăugate la corespondentele românești (deja existente în limbă) ale fr. *voile* (devenit rom. *voal*). În acest fel *văl* a ajuns să aibă, de pildă, accepția cu care apare în sintagma *vălul palatului* (traducere a fr. *voile du palais*), iar vechiul cuvînt românesc *pînză* a căpătat și sensul neologic de „navă"[1].

Radioascultător. Nu există în nici unul din dicționarele noi ale limbii române (DLRLC, DLRM și DN), deși se folosește, adeseori, paralel cu *ascultător la radio*. Dintre atestări dăm una singură: „*Radioascultătorii* din Austria au îndrăgit emisiunea intitulată «zburați cu noi»" („România liberă", nr. 6150 din 26 iulie 1964, p. 5, col. 6). Pe aceeași pagină (col. 6 și 7) *radioascultător* mai apare încă de trei ori. Credem că el trebuie neapărat introdus în *Dicționarul limbii române* (în curs de elaborare). În ceea ce privește etimologia *radioascultător* trebuie considerat un calc parțial de structură după rus. *радиослушатель* și comparat, totodată, cu germ. *Radiohörer*, care are același înțeles.

Rădăcină. Sub influența corespondentului franțuzesc *racine*, s-a îmbogățit cu sensul pe care îl are în lingvistică: „element ireductibil din punct de vedere morfologic, comun cuvintelor din aceeași familie și care conține sensul lexical al cuvîntului". Cf. fr. *racine d'un mot* > rom. *rădăcina unui cuvînt*. Tot după fr. *racine* au mai fost copiate și sensurile pe care le are *rădăcină* în matematică, și anume în sintagme de felul lui *rădăcină pătrată* (după fr. *racine carrée*), *rădăcină cubică* (după fr. *racine cubique*) etc. sau *rădăcină a unei ecuații* „valoarea necunoscutei dintr-o ecuație" (după fr. *racine d'une équation*). Dicționarele noastre se mulțumesc numai să arate că *rădăcină* provine din lat. *radicina*, ceea ce ni se pare insuficient. Foarte probabil și sensul figurat pe

[1] Cartea lui Valentin Kataev, *Белеет парус одинокий* a fost tradusă în românește prin *O pînză în depărtare*, Editura tineretului, București, 1956.

care acest cuvînt îl are în expresii de felul lui *rădăcină a unui rău* etc. se explică, măcar în parte, tot ca un produs al influenței franceze (cf. fr. *racine d'un mal* etc.).

Scară. Toate dicționarele românești îl explică pe *scară* exclusiv prin lat. *scala*, dar cuvîntul are și unele sensuri mai noi care sînt împrumutate de la fr. *échelle*. Amintim dintre acestea pe cel definit în DLRM „raport constant între dimensiunile reproduse pe o hartă, un desen etc. și cele reale" (cf. fr. *échelle d'une carte*), apoi pe cel de „succesiune, șir, serie de elemente (valori, mărimi, cifre etc.) în ordine crescîndă, descrescîndă sau cronologică" (cf., de exemplu, fr. *échelle de valeurs*). În afară de *scară a valorilor* a mai fost tradusă după franceză îmbinarea frazeologică *scară socială* (fr. *échelle sociale*) și expresia arhicunoscută *pe scară mare* (cf. fr. sur une *grande échelle*).

Subdezvoltat. Nici un dicționar al limbii noastre nu cunoaște acest adjectiv pentru care în special presa contemporană și literatura cu caracter politic și ideologic oferă nenumărate atestări. Dintre îmbinările sintactice în care apare frecvent amintim pe *țări subdezvoltate* și *regiuni subdezvoltate*. Modelul, după care s-a format *subdezvoltat* este fr. *sous-développé*. Cf. chiar fr. *pays sous-développé* (înregistrat în PL, s.v.). Tot acolo există și subst. *sous-développement* al cărui reflex în limba română este *subdezvoltare*. Acesta apare mai rar decît adjectivul și în special în îmbinarea *stare de subdezvoltare*: „. . . s-ar fi putut spera că între 1970 și 1972 Congo va ieși din starea de *subdezvoltare* în materie de cadre" [1]. Pentru alte calcuri similare după franceză, cf. *subînchiria* și *subînțelege* (considerate în DN, s.v. formații după fr. *sous-louer* și *sous-entendre*).

Sus-numit. În DU, TDRG, CADE și SDLR nu există, iar în DN și în DLRM este explicat din *sus* + *numit*. Modelul pe care îl calchiază este în mod evident fr. *susnommé*. În

[1] Vezi „Lumea", nr. 30 din 22 iulie, 1965, p. 29, col. 2.

stilul juridic (unde se folosește cu precădere) *sus-numit* apare și substantivat. Cf.: „*Sus-numitul* nu s-a prezentat la proces" (citat după DLRLC, s.v.). Tot format după un model francez (*susmentionné*) îl considerăm și pe *sus-menționat* (adjectiv înregistrat numai în DN și explicat la fel ca *sus-numit*) [1].

Susținător. TDRG nu-l înregistrează, DU, CADE și SDLR nu-i dau etimologia, iar DLRM și DN îl consideră un simplu derivat de la verbul *a susține*. Aceleași dicționare admit însă că verbul *a susține* este format din *sus* + *ține* (după fr. *soutenir*).

După părerea noastră și numele de agent *susținător* reprezintă un calc după fr. *souteneur* (foarte vechi în limba franceză [2] și mult folosit cu sensul pe care îl are corespondentul lui românesc). În limba română *susținător* apare abia în secolul al XIX-lea și (ceea ce e foarte semnificativ) este aproape complet necunoscut limbajului popular.

Trece. În DLRLC (s.v.) se înregistrează la acest verb un sens cu care cuvîntul nu se mai întrebuințează în limba literară actuală. E vorba de „a-și petrece timpul", „a petrece o epocă din viață" etc. Iată o atestare din dicționarul citat: „Ea vedea încă seara, . . . ca într-un vis, dormitorul nesfîrșit al internatului în care-*și trecuse* copilăria". BART, E. 102. Cu sensul de „a petrece" cuvîntul era mult folosit de către unii scriitori din veacul al XIX-lea, influențați de limba și cultura franceză. Dintre aceștia amintim în primul rînd pe Bolintineanu, la care l-am întîlnit de foarte multe ori: „Ele veniseră *să treacă* vara la o moșie din vecinătate"; „Acolo *trecui* niște minute amare. . . "; „Bărbații *trec* serile jucînd cărți"; „Elena nu primește pe nimeni, că *trece* zilele în faceri de bine, în rugăciune și în lacrimi" [3] etc.

---

[1] Pentru aceste adjective și pentru alte „formații cărturărești în compunerea românească", vezi și F u l v i a C i o b a n u, în volumul *Omagiu lui Iorgu Iordan*, București, 1958, p. 166.

[2] BLOCH—WARTBURG îl atestă încă din sec. al XII-lea.

[3] Vezi D. B o l i n t i n e a n u, *Opere alese*, EPL, 1961, vol. II, p. 56, 64, 79 și 324.

Sensul acesta, cu totul neobișnuit astăzi, a fost copiat după fr. *passer*, care înseamnă în același timp „a trece" și „a petrece (timpul)" [1].

Tot prin franceză se explică și sensul de „a susține cu succes un examen, a promova o clasă" etc. (cf. fr. *passer un examen*).

Ziarism. Nici un dicționar românesc nu înregistrează acest derivat pentru care dispunem, deocamdată, de o singură atestare: „Ți-ai închipuit tu ce s-ar întîmpla dacă n-ai mai citi și te-ai supune regimului dezintoxicant de *ziarism* o săptămînă?" [2].

Avînd în vedere că în limba lui Tudor Arghezi există multe influențe franțuzești (de care intenționăm să ne ocupăm, în viitor), credem că *ziarism* ar putea fi o creație a acestui scriitor, imitată însă după fr. *journalisme*.

---

[1] Pentru alte atestări din opera scriitorilor, vezi DLRLC (s.v.): „Dară acești doi ani care am *trecut* în casa păstoriului au fost prea amăriți pentru mine" KOGĂLNICEANU, S. 138; „Era străin mai la toate cîte *se trecuse* între mine și Bem, între mine și Kossuth" GHICA, A. 630. În ultimul citat *a se trece* are sensul de „a se întîmpla" (după fr. *se passer*).

[2] Vezi Tudor Arghezi, *Pagini din trecut*, ed. a II-a, ESPLA, 1956, p. 89.

ETIMOLOGIA POPULARĂ

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

TIPURI DE ETIMOLOGIE POPULARĂ

Fenomenul lingvistic pe care Förstemann, cel dintîi, l-a numit etimologie populară (germ. „Volksetymologie") [1] joacă un rol deosebit de important în viața oricărei limbi. De aceea ar merita o cercetare teoretică mai amănunțită și mai profundă decît s-a făcut pînă acum, al cărei scop ar trebui să fie: a) precizarea aspectelor fenomenului, b) fixarea limitelor acestuia și c) lămurirea specificului etimologiei populare în raport cu fenomenele lingvistice înrudite [2].

Termenul însuși de „etimologie populară" este, după cum s-a mai arătat, echivoc, întrucît creează impresia că fenomenul pe care îl denumește acționează numai în limba populară și că încetează de a se manifesta la un anumit nivel de cultură. În realitate, în măsura în care izvorăște din aspirația către ordine, claritate și motivare a semnului lingvistic, etimologia populară se poate manifesta în limba oricărui subiect vorbitor, nu numai a oamenilor simpli (sau „din popor") [3].

---

[1] Vezi E. Förstemann, *Über deutsche Volksetymologie*, în „Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung", I (1852) și XIII (1877).

[2] Din bogata bibliografie asupra etimologiei populare citām, deocamdată, doar cîteva lucrări, dintre care unele sînt fundamentale mai mult prin bogăția materialului pe care îl conțin decît prin felul în care se ocupă de aspectul teoretic al problemei: O. Weise, *Volksetymologische Studien*, în „Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen", V (1880) și XII (1887); Otto Keller, *Lateinische Volksetymologie und Verwandtes*, Leipzig, 1891; Karl Gustav Andresen, *Deutsche Volksetymologie*, Leipzig, 1919; Karl Rohling, *Englische Volksetymologie*. Dissertation von Koln, 1931; V. Pisani, *L'etimologia. Storia — Questioni — Metodo*, Milano, 1947 (cap. VII) și *Über Volksetymologie*, în SCL, XI (1960), nr. 3, p. 633—643; Rosalinda Bertolotti, *Saggio sulla etimologia popolare in latino e nelle lingue romanze*, Paideia, 1958 (Pubblicazioni del Sodalizio Glottologico Milanese, 2) etc.

[3] Pentru critica adusă termenului de „etimologie populară", vezi, printre alții, Walther von Wartburg, *Problèmes et méthodes de*

A insista asupra faptului că gradul de cultură a unui om are totuși o mare importanță în producerea fenomenului ni se pare de prisos. Dar tot atît de adevărat e că există și etimologii populare care circulă exclusiv în mediile „cultivate", singurele unde se folosesc anumite cuvinte, în special neologisme. Pentru un om simplu, cuvîntul **temerar** (înțeles de unii ca „temător") nici nu există, după cum nu există **vindicativ** (interpretat ca „ceva care vindecă") sau *busculadă*, deformat adesea în **brusculadă** (sub influența verbului *brusca*).

După cum se vede, etimologia populară explică și ea cuvintele, dar nu pe toate și nu cu mijloacele etimologiei științifice. În timp ce aceasta din urmă este, în general, de neconceput fără o cercetare istorică împinsă, cîteodată, pînă la ipoteticele forme indo-europene, cea populară procedează exclusiv s i n c r o n i c, încercînd să ofere explicații ale cuvintelor așa cum acestea funcționează în limbă, în momentul interpretării lor. Prin ea vorbitorii încearcă să-și lămurească anumite cuvinte, noi sau învechite, rare sau izolate în limbă, cu un sens neclar sau cu o formă insolită, în general insuficient cunoscute sau pur și simplu susceptibile de o interpretare prin falsă asociație etimologică. C o r e s p o n d e n ț e l o r f o n e t i c e ș i c o n c o r d a n ț e i d e s e n s le iau însă locul asemănarea formală și eventual semantică dintre cuvîntul care e supus etimologiei populare și cel care o provoacă (de obicei, unul singur). În mod convențional vom numi termenul atins de etimologia populară e l e m e n t i n d u s, iar pe cel care o provoacă e l e m e n t i n d u c t o r. Ilustrăm afirmațiile făcute mai sus prin cîteva exemple. În trecut, neologismul *primar* (care formal se explică prin lat. *primarius*, iar semantic prin fr. *maire*) era rostit de unii țărani **primare** și chiar **premare**, întrucît, în organizarea administrativă, primarul, căpetenia unei comune, era „mai marele" satului. Deși etimologic *primar* nu face parte din familia lui *mare*, vorbitorii

---

la linguistique, Paris, 1946, p. 113 și urm.; A. D a u z a t, *Les patois*, Paris, 1927, p. 109; St. U l l m a n n, *Précis de sémantique française*, Berna, 1952, p. 121—125; R. A. B u d a g o v, *op. cit.*, p. 88—91 etc. Pentru alte denumiri ale fenomenului (care nu ni se par totuși mai potrivite decît cea utilizată în mod obișnuit, vezi discuția la I o r g u I o r d a n, *Lingvistica romanică. Evoluție — Curente — Metode*, București, 1962, p. 177.

l-au pus în legătură cu acest adjectiv arhicunoscut, care părea că le furnizează o explicație, fie ea și iluzorie [1].

O modificare asemănătoare a suferit și neologismul *remunerație*, care a intrat în limba română din franceză (< *rémunération*) și din latină (< *remuneratio, -onis*), cu sensul de „plată, răsplată, retribuție, onorar" etc. Mulți vorbitori de limbă română nu cunosc adevăratul etimon al cuvîntului, dar ei știu ce înseamnă *remunerație*, știu că retribuirea unei munci se face, de obicei, în bani, iar aceștia sînt întotdeauna numărați. Rezultatul este că *remunerație* se transformă în **renumerație**, pe care îl auzim adesea chiar în exprimarea unor oameni cu oarecare cultură, nu numai în vorbirea lui Pristanda, cunoscutul personaj caragialesc. Sub noua lui înfățișare (fie ea și greșită), neologismul le-a devenit vorbitorilor foarte clar, pentru că a fost încadrat într-o familie de cuvinte arhicunoscute (*număr, număra, numeros* etc.).

Dacă în aceste cazuri alături de asemănările formale, au jucat un rol important și legăturile semantice care s-au putut stabili între elementul „indus" și cel „inductor", vom vedea că în alte cazuri sensul nu mai are nici un amestec. Cuvinte (care din punctul de vedere al etimologiei științifice nu au nimic comun) sînt grupate de către vorbitori în aceeași familie, numai pentru că seamănă sub raport fonetic sau pentru că sînt simțite ca înrudite în ceea ce privește conținutul lor semantic. Asociația de idei și cea strict formală joacă un rol capital în producerea acestui fenomen lingvistic și rezultatele lor sînt, de multe ori, surprinzătoare.

MODALITĂȚI DE CLASIFICARE A ETIMOLOGIILOR POPULARE

Numărul etimologiilor populare, atît în limba română cît și în alte limbi, este extrem de mare. Ceea ce nu s-a făcut pînă acum în nici o cercetare consacrată acestui fenomen

[1] Pentru atestări ale variantei *primare*, în limba scrisă, vezi: M. Sadoveanu, *Mitrea Cocor*, ed. a II-a, ESPLA, 1950, p. 137; V. Em. Galan, *Bărăgan*, ESPLA, 1954, vol. I, p. 49 și D. Zamfirescu, *Viața la țară*, ESPLA, 1956 (în ultimul roman apare forma *premare*: „—D-apoi

este clasificarea lor riguroasă pe tipuri fundamentale și, eventual, general valabile, indicîndu-se, totodată, care sînt situațiile mai importante în cadrul fiecărui tip. Acest lucru ne propunem să-l facem în contribuția de față, urmînd ca, în viitor, să cercetăm etimologia populară în raporturile ei cu fenomenele înrudite și în primul rînd cu contaminația și analogia lexicală.

Modalitățile de clasificare a faptelor fiind multiple, o primă greutate pe care o întîmpinăm rezidă în alegerea criteriului cu care să putem începe.

Cea dintîi clasificare asupra căreia ne vom opri privește originea termenilor care vin în contact, cînd se produce etimologia populară. Am spus că aceștia sînt, de obicei, în număr de doi, dar în cazul cuvintelor compuse (sau în orice caz cu un corp fonetic mai lung), precum și al sintagmelor (supuse și ele etimologiei populare) pot participa la producerea fenomenului mai multe unități lexicale. Iată un exemplu, adeseori citat: It. *pomi dei Mori* „pommes des Maures" a devenit în franceză **pommes d'amour** „pătlăgele roșii" și noua formă a fost consacrată de uzul general[1]. În românește toponimicul compus *Cernagora* („munte negru"), de origine slavă, a fost transformat în **Cer-negura**, sub influența a două cuvinte de mare circulație și de origine latină[2]. Pentru a nu complica în mod inutil lucrurile, vom vorbi, în continuare, despre un element „indus" și unul „inductor". Din punctul de vedere al originii lor (mai apropiate sau mai îndepărtate) cele două elemente pot fi:

1. *cu etimologii complet diferite*;
2. *înrudite genealogic.*

1. Prima situație (incomparabil mult mai frecventă decît a doua) cuprinde fapte clare și numeroase, în toate limbile. Pentru română, ea poate fi ilustrată prin confundarea neo-

---

că *premarele* este chiar afară cu popa Buză-tăiată"). Pentru alte atestări (care dovedesc răspîndirea acestei etimologii populare, în trecut, vezi și Gr. Tocilescu, *Materialuri folkloristice*, București, 1900, vol. II, p. 1416, 1442 și 1455.

[1] J. Vendryes, *Le langage*, Paris, 1921, p. 213. Cf. și engl. *game of Aunt Sally* > fr. **jeu de l'âne salé** (St. Ullmann, *op. cit.*, p. 123).

[2] Vezi V. Bogrea, DR, I (1921), p. 215.

logismului *razie* „control inopinat" cu paronimul său de origine latină **rază** (mai ales în vorbirea țăranilor: „S-a făcut *rază*-n oraș"; „Am scăpat de *rază*" etc.). Etimologic, cele două cuvinte n-au absolut nimic comun, întrucît *rază* e moștenit din lat. pop. *radia* (= clas. *radius*), iar *razie* e un neologism care ne-a venit din fr. *razzia*, care provine la rîndul lui din arab. *rhāzya* „atac, incursiune".

Citām și un exemplu puțin deosebit, din limba franceză, asupra căruia a atras atenția Albert Dauzat [1]. Cînd s-a votat legea repausului săptămînal (fr. *hebdomadaire*) o mulțime de vorbitori analfabeți sau semianalfabeți din Franța au început să pronunțe **hebdromadaire**, apropiind neologismul foarte recent de un termen bine cunoscut, fiindcă denumea cămila cu o singură cocoașă *(dromadaire)*. Atît *hebdomadaire* (< lat. *hebdomadarius*) cît și *dromadaire* (< lat. *dromedarius*) provin, în franceză, din două etimonuri complet diferite, care n-ar putea fi reduse la aceeași rădăcină nici chiar în indo-europeană. Exemplele de acest fel sînt foarte clare, din care cauză nu vom insista asupra lor. O mențiune specială merită totuși forma **femenin** în loc de *feminin*, deoarece arată că, uneori, asocierea a două cuvinte cu etimologii complet diferite pare așa de firească, încît cu greu îi rezistă chiar unii filologi. Rostirea *femenin* (respinsă de limba literară) este aproape generală și ea se explică prin atracția lui *femeie*. Dar în timp ce neologismul *feminin* provine din fr. *féminin* și lat. *femininus* (derivat de la *femina*), vechiul cuvînt românesc *femeie* este moștenit din lat. *familia*, care printr-o complicată evoluție formală și semantică a ajuns la forma și la sensul pe care le are astăzi în limba noastră. În latină, *femina* și *familia* (derivat de la *famulus* „servitor, sclav") provin din rădăcini cu totul diferite. De aceea, chiar dacă apropierea lui *feminin* de *femeie* e cît se poate de motivată logic și semantic, ea este tot atît de falsă din punct de vedere etimologic.

2. Cu totul altfel se petrec lucrurile în cazul lui *incubație* (din sintagma „perioadă de incubație"), pe care mulți vorbitori (nelipsiți întotdeauna de un rudiment de cultură) îl transformă în **incuibație** și chiar **încuibație**, sub influența lui *cuib* (< lat. **cubium*), *încuiba* și, poate, chiar *cuibări*.

[1] Vezi A. Dauzat, *La vie du langage*, ed. a IV-a, Paris, 1929, p. 132.

Cei care pronunță *incuibație* sau *încuibație* se gîndesc, desigur, că timpul care trece de la contaminare pînă la apariția primelor semne ale bolii e perioada în care microbul s e c u i b ă r e ș t e în organism. Ceea ce este aici deosebit e faptul că modificarea formală a neologismului *incubație* s-a făcut sub influența unor cuvinte care aparțin aceleiași familii îndepărtate (în latină *cubium* și *incubatio, -onis* „clocire" făceau parte din familia lui *cubo, -āre* „a sta culcat"). De la acesta s-a format *incubo, -āre* „a cloci", iar de la cel din urmă a fost derivat *incubatio, -onis* „clocire", pe care româna l-a împrumutat, ca neologism, prin intermediul limbii franceze (< *incubation*). Deși toate cuvintele amintite se reduc în latină la același trunchi *(cubo)*, în interiorul limbii române nu se mai simte legătura etimologică dintre *cuib* și neologismul *incubație*. Modificîndu-l pe acesta, vorbitorii realizează o veritabilă motivare a semnului lingvistic și, totodată, o restabilire i n c o n ș t i e n t ă a legăturii etimologice.

Deformările de felul lui *incuibație* și *încuibație* trebuie deosebite cu multă grijă de așa-zisele r o m â n i z ă r i, dintre care citățm: **contimporan** în loc de *contemporan* (modificat după *timp*), **fericita** în loc de *felicita* (influențat de *ferice* și familia lui), **hipodrum** în loc de *hipodrom* (modificat după *drum*), **inimat** în loc de *animat* (modificat după *inimă* < lat. *anima*), **limbistică** în loc de *lingvistică* (modificat după *limbă*) etc.

În cazul tuturor acestor forme (la care s-ar mai putea adăuga multe altele) avem de-a face cu intervenții voite sau premeditate din partea unor scriitori și cărturari din secolele al XIX-lea și al XX-lea. În dorința lor de a da unor termeni neologici o înfățișare cît mai românească, ei le modificau în mod conștient aspectul fonetic prin apropierea de cuvinte vechi, care se reduc, în ultima analiză, la aceeași rădăcină ca și neologismele amintite. Din acest punct de vedere deformarea lui *neurologie* în **nervologie** nu diferă prin nimic esențial de transformarea lui *contemporan* în *con***timp***oran*, întrucît *nerv* (sub influența căruia s-a modificat termenul medical amintit) provine, în cele din urmă, din gr. νεῦρον, pe care-l regăsim și în fr. *neurologie* (etimonul imediat al rom. *neurologie*). *Incuibație* și *nervologie* nu sînt însă modificări premeditate, datorite unor oameni care cunosc originea în-

depărtată a acestor cuvinte. Ele se explică prin același efort pe care vorbitorii îl fac de a-și clarifica anumite cuvinte care le sînt inaccesibile sau insuficient de inteligibile. De aceea le interpretăm ca un anumit tip de etimologii populare și le opunem faptelor discutate sub nr. 1.

Pentru a pune și mai clar în lumină deosebirile care există între aceste etimologii populare și așa-zisele „românizări" citățm noi fapte din aceeași categorie (fără a mai insista prea mult asupra etimologiei lor îndepărtate): **contravenit** în loc de *contravenient* (care reprezintă o formă latinizată, în românește, a fr. *contrevenant* sau un împrumut din germ. *Kontravenient*); **copsalgie** în loc de *coxalgie* (< fr. *coxalgie* „tuberculoză a articulației coxo-femurale"). Modificarea s-a făcut sub influența lui *coapsă* (<lat. *coxa*); **prinzonier** în loc de *prizonier* (< fr. *prisonnier*), deformat datorită lui *prins*. Rădăcina comună îndepărtată este lat. *prehendere* (contras în *prendere* > rom. *prinde*)[1]; **nervoză** în loc de *nevroză* (< fr. *nevrose*), modificat după *nerv*; **răspunzabil** (SCL, VI, nr. 1—2, p. 128) în loc de *responsabil* (< fr. *responsable*), modificat după vb. *a răspunde*; **stradă** în loc de *estradă*. Confuzia am înregistrat-o în sintagma „concert de estradă"[2]. Cele două paronime, *stradă* (< ngr. στράδα, it. *strada*) și *estradă* (< fr. *estrade*), formează un dublet etimologic, reducîndu-se, în cele din urmă, la lat. *stratum, -a* (participiul lui *sterno, -ere* „a întinde, a așterne").

Numele proprii, de oameni sau de localități, sînt și ele atinse de etimologia populară. Dintre cele care ne interesează aici citățm pe [Napoleon] **Bunăparte** în loc de *Bonaparte*[3] și pe **Portocalia** în loc de *Portugalia*, deformat sub influența lui *portocală* (la origine, același cuvînt ca și numele țării). Ultima formă a fost creată, probabil, chiar de către I. L. Caragiale, pentru a-l ridiculiza și pe această cale pe „ilustrul pedagog absolut" — Mariu Chicoș Rostogan: „—Șpania-i lîngă *Portocalia*, mă boule, și viță versa"[4].

[1] Pentru *prinzonier, prinsonier, prinsioner* etc., vezi și Al. Graur, BL, IV (1936), p. 109, 110 și Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I, București, 1940, p. 404.

[2] Vezi, pentru detalii, SCL, IX (1958), nr. 4, p. 527—528.

[3] Pentru atestări ale formei *Bunaparte*, vezi GR.N., I, p. 202.

[4] Vezi schița „*Inspecțiune*" din ciclul *Un pedagog de școală nouă*, în I. L. Caragiale, *Opere*, vol. II, ESPLA, 1960, p. 23. Dacă această variantă e o creație cu intenții comice a lui I. L. Caragiale, atunci ea

A doua clasificare a etimologiilor populare are în vedere relațiile de ordin formal și semantic care există între elementul i n d u s și c e l i n d u c t o r. Și din acest punct de vedere se pot distinge tot două situații fundamentale:

1. cei doi termeni ai etimologiei populare sînt asemănători atît din punct de vedere formal cît și semantic;

2. între cei doi termeni ai fenomenului există numai raporturi de natură formală, care merg de la vaga similitudine fonetică pînă la omonimie (între cele două situații extreme aflîndu-se p a r o n i m i a sau cvasiidentitatea fonetică).

În continuare se va vedea că, pentru a se produce o etimologie populară, este obligatorie numai asemănarea de structură fonetică între elementul indus și cel inductor[1].

În ceea ce privește etimologia populară de sub 1, precizăm că de cele mai multe ori nu e vorba, propriu-zis, despre o înrudire semantică în sens de sinonimie, fie ea și foarte aproximativă, ci numai de apartenența la aceeași sferă semantică a celor doi termeni ai fenomenului sau pur și simplu de posibilitatea stabilirii unei legături logice între ceea ce am numit element „indus" și element „inductor". Cei care spun **boliclînică** se gîndesc, firește, că la *policlinică* se dau consultații și se tratează *bolile*. La fel, dacă unii vorbitori (în special de prin spitale) pronunță **porțiune** *calmantă* în loc de *poțiune* (< fr. *potion*, lat. *potio, -onis* „băutură"), aceasta se explică, în mare măsură, prin aceea că medicamentul respectiv se administrează într-o anumită doză, deci „cu porția".

---

trebuie considerată o p s e u d o e t i m o l o g i e p o p u l a r ă și grupată încă o dată cu fapte de aceeași natură, cum ar fi **vermult** în loc de *vermut*, **masticlă** în loc de *mastică*, **halimentară** în loc de *alimentară* etc. Cf. și **scrofulos** [la datorie] în loc de *scrupulos*, **geantă** [latină] în loc de *gintă* [latină] și altele, care se întîlnesc la unii eroi de-ai lui I. L. Caragiale. Asupra *pseudoetimologiei populare* (sau etimologiei populare cu intenții comice) nu insistăm aici. O vom cerceta altă dată, arătînd, mai pe larg, în ce rezidă specificul ei și cum unii scriitori au făcut din ea un mijloc important de individualizare a personajelor și de realizare a comicului.

[1] Foarte adesea atracția a două cuvinte se exercită exclusiv (sau aproape exclusiv) din cauza asemănării lor semantice, care merge, uneori, pînă la sinonimie. În asemenea cazuri avem în mod clar fenomene de contaminație. Ex. *arunca* + *zvîrli* > **azvîrli**; *voi* + *vrea* > **vroi**; *bani* + *gologani* > **bologani** (atestat în GR. N., I, p. 185) etc.

Dubla deformare a neologismului *dactilografă*, rostit uneori **actilografă**[1], iar alteori **dictalografă** se datorește faptului că dactilografele bat la mașină și *acte*, iar de multe ori, scriu după *dictare*.

Cineva se plîngea că are **un lipsus** (adică *lapsus*)[2], iar altcineva că suferă de **ostenie**[3], în loc de *astenie* (deformat sub influența vb. *osteni*).

Un ceferist, venind în conflict cu un contravenient *arogant*, îi reproșează acestuia că este **aerogant**[4], adică „își dă aere".

De cîteva ori am înregistrat rostirea **basculată**, explicabilă prin aceea că platforma autocamionului *basculant* este *lată*. Tot datorită atracției exercitate de adjectivul *lat, -ă* se va fi transformat fr. *prélart* în **prelată** (obiectul în discuție este realmente lat).

Pînă acum am dat numai exemple de neologisme, însă etimologia populară atinge (mult mai rar) și cuvinte din fondul vechi al limbii. În acest sens, este deosebit de semnificativ următorul exemplu. Regional, cuvîntul *treaptă* e confundat cu paronimul său **dreaptă**. Cf.: „S-a coborît pe *drepte* în pivniță"[5]. Din ALR II, punctul 140, harta nr. 272 („scară la pridvor") rezultă clar că substituirea lui *treaptă* prin *dreaptă* se întîlnește în multe puncte din Transilvania, Banat și Crișana[6]. Confuzia ar putea să surprindă, însă nu trebuie uitat că identificarea formală a celor două cuvinte se datorește nu numai paronimiei lor, ci și faptului că treptele unei scări sînt drepte, orizontale. Exemplele de acest fel dovedesc că fenomenul de care ne ocupăm se produce cu atît mai ușor cu cît există și relații de ordin semantic între elementul indus și cel inductor. Cînd acestea se adaugă asemănărilor formale (singurele obligatorii) etimologia populară poate atinge chiar cuvinte vechi și totodată uzuale.

---

[1] Comunicat de Solomon Dolfi.
[2] Comunicat de Cornel Regman.
[3] Comunicat de prof. N. David.
[4] Comunicat de I. Cîrje.
[5] Vezi *Materiale și cercetări dialectale*, București, 1960, vol. I, p. 170.
[6] Mai precis, în punctele: 192, 228, 235, 260 și 574 *(Transilvania)*, 27 *(Banat)* și 279 *(Crișana)*.

Pentru a ilustra mai bine tipul nr. 1, adăugăm la faptele citate din limba română actuală cîteva exemple interesante din alte limbi. *Apéritif* devine în franceza populară *apétirif* (sub influența lui *appétit*)[1]; vechiul italian *veletta* „santinelă" (diminutiv din sp. *vela* < lat. *vigilia* „strajă") a fost apropiat de verbul *vedere* și transformat în **vedetta**, care s-a impus în limba literară italiană[2]; rus. *гувернантка* (de origine franceză), apare în vorbirea unor personaje ale scriitorului N. S. Leskov sub forma **гувернянька**[3], influențat fiind de un termen vechi, din același cîmp semantic, care este *нянька* „dădacă". V. gr. πλακοῦντης (pl. lui πλακοῦς,-ντος „turtă, plăcintă"), împrumutat de latini, a fost transformat în **placentae** în loc de **placuntae*, din cauză că a fost pus în legătură cu verbul *placeo, -ere*. Participiul plural al acestui verb *(placentes)* semăna bine din punct de vedere fonetic cu etimonul grecesc, ceea ce semantic a ușurat „traducerea" lui *plakuntes* prin „care plac"[4].

Pretutindeni, în aceste cazuri (ca și în cele discutate mai sus), forma a fost pusă, parțial, de acord cu conținutul, realizîndu-se, în felul acesta, o relativă motivare a semnului lingvistic: *aperitivul* deschide apetitul, *santinela* trebuie să vadă tot ce se petrece în jur, *guvernanta* este, în fond, o dădacă, *plăcintele* sînt gustoase etc.

Un efort de a scăpa de caracterul nemotivat al semnului lingvistic[5] a încercat și copilul care, transformîndu-l pe *élec-*

---

[1] M. Grammont, *Traité de phonétique*, Paris, 1933, p. 373.

[2] Vezi N. Caix, *Studi di etimologia italiana e romanza*, Firenze, 1878, p. 192.

[3] A. A. Reformatski, *Введение в языкознание*, Moscova, 1960, p. 82.

[4] Vezi Otto Keller, *op. cit.*, p. 83. Pentru unele detalii, cf. și Sorin Stati, *Cuvinte românești. O poveste a vorbelor*, Editura științifică, București, 1964, p. 77.

[5] Astfel e definită etimologia populară de A. Meillat în *Linguistique historique et linguistique générale*, Paris, 1948, vol. II, p. 138. Ideea că etimologia populară constituie o reacție împotriva caracterului arbitrar al semnului lingvistic apare și la alți lingviști. Cf., de pildă: S. Ullmann, *op. cit.*, p. 121 și urm.; J. Orr, *L'étymologie populaire*, în „Revue de linguistique romane", XVIII (1954), p. 131 și urm.; Al. Rosetti, *Studii lingvistice*, București, 1955, p. 8 și B. Cazacu, *Sur la réaction du sujet parlant par rapport au fait linguistique*, în „Mélanges linguistiques", Oslo, Bucarest, 1957, p. 183—184.

tricité în **éclairicité**, a adaptat foarte bine forma cuvîntului la ceea ce reprezenta pentru el funcțiunea electricității[1].

Etimologiile populare de sub 2 sînt, fără îndoială, cele mai interesante, dar ele nu sînt nici singurele și, foarte probabil, nici cele mai numeroase. Acțiunea fenomenului este adeseori cu totul lipsită de „logică" și producerea lui nu se poate explica decît prin simpla contiguitate formală a cuvintelor. Între cuvîntul *boier*, de exemplu, și numele instrumentului *bormașină* (care devine prin unele părți ale Olteniei, **boier-mașină**[2] nu se poate stabili nici o relație semantică. Tot așa este inexplicabilă, din punct de vedere semantic, transformarea it. *pomi dei Mori* în fr. **pommes d'amour** sau a fr. *chauve-souris* „liliac" (animalul) în **chaude-souris** (sub influența adj. *chaud, -e* „cald, -ă")[3]. În sfîrșit, ar fi imposibil de asociat în chip logic noțiunea de „moarte" cu cea de „varză", avînd în vedere că în limba rusă populară verbul *скапутиться* „a muri, a se sfîrși" devine **скапуститься** printr-o simplă apropiere exterioară de *капуста* „varză"[4].

În toate aceste cazuri sensul cuvintelor care vin în contact nu se apropie cîtuși de puțin, spre deosebire de forma lor care este asemănătoare și care a fost, de altfel, hotărîtoare în producerea fenomenului.

Dacă totuși avem impresia că putem descoperi afinități semantice chiar și în asemenea cazuri, aceasta se întîmplă numai pentru că ținem cu orice preț să-i descoperim fenomenului un substrat logic, care, de cele mai multe ori, nu există. Numai după ce fenomenul s-a produs, iar uzul a consacrat, eventual, deformarea unui cuvînt sau confundarea lui cu altul, se pot imagina și legături semantice între cei doi termeni ai etimologiei populare. Întrebați fiind cum își explică expresia **apă chioară**, cîțiva vorbitori ne-au răspuns fără ezitare: „supa sau ciorba considerată astfel nu are măcar u n o c h i de grăsime". Este aici o încercare de a explica o formă deja creată, printr-un proces pe care foarte mulți îl ignorează : în expresia citată, *chioară* s-a substituit vechiului

---

[1] Exemplul provine de la J. O r r, *loc. cit.*, p. 138.

[2] Vezi ALR, s.n., vol. II, harta nr. 550, p. 872 și ALRM, s.n., vol. I, harta nr. 361, p. 872.

[3] Vezi A. D a u z a t, *La géographie linguistique*, Paris, 1922, p. 77.

[4] Vezi L. A. B u l a h o v s k i, *Введение в языкознание*, ed. a II-a, Moscova, 1954, p. 166.

chiară (< lat. *clara*), din cauză că acesta s-a arhaizat și n-a mai fost înțeles. Astfel de interpretări, imaginate după producerea și, eventual, generalizarea unei etimologii populare, ar putea fi numite motivări semantice aposteriori.

O dovadă că asemănările strict formale prevalează asupra celor semantice o constituie și faptul că de multe ori etimologia populară acționează pur și simplu împotriva sensului. *Gaz metan* devine în vorbirea multora (**gaz**) **metal**, deși metalul e un corp solid, iar metanul o hidrocarbură gazoasă. Sub influența lui *pat*, germ. *Packwagen* a căpătat în limba română forma **patvagon**, deși acesta e destinat bagajelor (germ. *Pack* „pachet"), nu dormitului, pentru care există wagon-lit. Vechiul francez *coute-pointe* (< lat. *culcita puncta*) s-a transformat în **courte-pointe**, deși cuvertura e lungă, nu scurtă (fr. **court**, **-e**)[1].

Exemplele ar putea fi înmulțite, dar nu este necesar, deoarece e clar că foarte adesea cuvintele supuse etimologiei populare sînt complet străine de familiile în care sînt înglobate. Aceasta înseamnă că asociațiile stabilite de către vorbitori se produc de multe ori exclusiv pe baza asemănărilor fonetice sau exterioare ale cuvintelor și în afara oricăror legături semantice. Pe această treaptă, etimologia populară e socotită, în general, un fenomen inconștient [2].

După descrierea modului în care se produce etimologia populară și după indicarea cauzelor care o provoacă este interesant de urmărit efectele acestui fenomen asupra cuvintelor pe care le atinge. Mai mult decît oriunde se va vedea

---

[1] Vezi F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, ed. a III-a, Paris, 1931, p. 238.

[2] Caracterul inconștient al acestui fenomen a fost subliniat în nenumărate rînduri mai ales de către A. Dauzat. În afară de lucrările citate, vezi de același autor: *Les patois*, Paris, 1927, p. 109; *Histoire de la langue française*, Paris, 1930, p. 234 și urm.; *Études de linguistique française*, ed. a II-a, Paris, 1946, p. 253 și urm. etc. Despre „alterarea inconștientă" a cuvintelor prin etimologie populară vorbește și Ferdinand Brunot în *Histoire de la langue française des origines à 1900*, Paris, 1905, tom. I, p. 75. Pentru o altă părere, vezi Tatiana Cazacu, *Observații și cercetări experimentale cu privire la „contaminări"*, în SCL, VII (1956), nr. 3—4, p. 225—231.

aici specificul etimologiei populare și marea ei putere de acțiune. După părerea noastră există patru tipuri fundamentale de etimologie populară din punctul de vedere al felului în care acțiunea fenomenului se exercită asupra cuvintelor.

ETIMOLOGIA POPULARĂ ATINGE FORMA CUVÎNTULUI

Am precizat că asemănările de ordin fonetic între elementul „indus" și cel „inductor" au o importanță primordială în producerea fenomenului. De aceea este de așteptat ca etimologia populară să acționeze cel mai adesea asupra formei materiale a cuvîntului[1], lăsîndu-i nealterat conținutul lui semantic. În cadrul acestui tip vom distinge două situații clare:

1. *modificarea structurii fonetice a elementului „indus"*;
2. *totala lui identificare formală cu elementul „inductor"*.

1. Etimologia populară atinge, adeseori, numai începutul sau sfîrșitul unui cuvînt, deformîndu-l sau înlocuindu-l printr-un element inteligibil. Cazurile cînd falsa interpretare nu atinge decît o parte a cuvintelor, lăsînd „neexplicate" fragmente din acestea au fost numite de către F. de Saussure „étymologies populaires restées à moitié chemin"[2].

a) Notăm, deocamdată, numai exemple de deformări sau substituiri ale părții inițiale a cuvintelor: **arcoladă** < *acoladă* (influențat de *arc*), **comparativă** < *cooperativă* (modificat după *cumpăra*); **fierăstrău** < *ferăstrău* (influențat de *fier*); **locaș** și **locui** < *lăcaș* și *lăcui* (ambele refăcute după *loc*); **lungoare** < *lîngoare, lingoare* (influențate de *lung*)[3]; **pergamoid** < *pegamoid* (deformat sub influența mai cunos-

[1] Menționăm că accepția pe care o dăm, în lucrarea de față, *formei cuvîntului* este aceea binecunoscută de „complex sonor" sau „înveliș material". În sens filozofic și structural prin conceptul de „formă a cuvîntului" se înțelege cu totul altceva (Vezi GRAUR, SLG, p. 149—160 și în special I. Coteanu și Em. Vasiliu, *Conținut și formă în limbă*, în PLG, II, p. 9 și urm.).

[2] Vezi *Cours de linguistique générale* (ediția citată), p. 240.

[3] Pentru răspîndirea geografică a formei *lungoare*, vezi ALR I, vol. 1, harta nr. 121 („tifos") și ALRM I, harta nr. 166 („tifos").

cutului *pergament*); **pirlog** < *pîrlog* (influențat de *pir*)[1]; **sparghete** < *spaghete* (sub influența vb. *a sparge*)[2]; **sunătoare** < **sănătoare* (formă normală din lat. **sanatoria*), influențat de verbul *suna* etc.

b) Foarte frecvente sînt și cazurile cînd partea finală a unui cuvînt suferă o modificare sau o substituire, datorită atracției altui cuvînt, care le este familiar vorbitorilor. La exemplele citate în capitolele anterioare (*contravenit* în loc de *contravenient*, *primare* în loc de *primar* etc.) adăugăm noi fapte, dintre care unele cunoscute: **filigram** < *filigran* (modificat după *gram*); [car] **funegru** în loc de *funebru* (sub influența lui *negru*); **iscurtă** (în DA mss.) < *escortă* (fiindcă deținutul sau condamnatul dus cu escorta este ținut „din scurt")[3]; **lăsturn** (în DA, s.v.) < *lăstun* (fiindcă pasărea își face adesea cuibul prin turnurile bisericilor); **pantomină** < *pantomimă* (influențat de *mină*)[4]; **tramcal** < *tramcar* (fiindcă vehiculul era tras de cai)[5]; **trandafir** < ngr. τριαντάφυλλο(ν), „treizeci de foi" (apropiat de *fir*) etc[6].

O interesantă etimologie populară (din categoria celor amintite mai sus) avem, neîndoielnic, și în cazul lui **mărar**, pe care dicționarele îl compară cu alb. *mëraj*. La rîndul lui alb. **mëraj** pare înrudit cu gr. μάραθρον din care provine lat. *marathrum*. Pe acesta A. Philippide îl și punea la baza rom. *mărar*[7], chiar dacă, din punct de vedere fonetic, explicația întîmpină unele greutăți evidente. Ele au fost, poate, rezolvate tocmai prin intervenția etimologiei

---

[1] Varianta *pirlog* este înregistrată de H. Tiktin (vezi TDRG, s.v. *pîrlog*), în timp ce A. Scriban inserează forma *pirloagă* (în SDLR, s.v. *pîrloagă*). Ambele forme se întîlnesc prin unele părți din Oltenia. Vezi și ALR s.n., vol. I, harta nr. 7 „pîrloagă", punctul 872 (în sudul Olteniei). Apropierea lui *pîrlog* de *pir* se justifică atît formal cît și semantic (pe locurile *pîrloage* cresc diverse ierburi și buruieni, printre care și *pirul*).

[2] Vezi Iorgu Iordan, *Étymologies populaires*, în BL, X (1942), p. 43.

[3] Vezi BL, X (1942), p.40, unde există o atestare din GR.S., V, p. 121.

[4] Varianta „incultă" *pantomină* e înregistrată chiar în dicționarele recente (vezi DLRLC, DLRM și DN, s.v.).

[5] Comunicat de Șt. Cazimir.

[6] Ultimul a pătruns în română prin intermediul limbii bulgare (vezi Mihăescu, p. 159 și 187).

[7] Vezi A. Philippide, *Principii de istoria limbii*, Iași, 1894, p. 107 unde se invocă și influența lui *rar* și a familiei lui.

populare, care a împiedicat evoluția normală a cuvîntului. Pe de altă parte, *mărar* nu trebuie separat nici de cuvîntul albanez corespunzător și nici de cel grecesc amintit[1], fiindcă toate au aceeași rădăcină. Deși nu putem încă preciza etimonul imediat al rom. **mărar**, ni se pare evident că sfîrșitul lui e un rezultat al atracției exercitate de adjectivul *rar* (întîmplător planta are o tulpină cu ramificații foarte rare).

Numeroase fapte ar putea fi citate și din limbile străine, dar nu vom da decît unul singur, pe care îl socotim mai interesant. E vorba de lat. *vagabundus*, care, prin amestec cu *mundo*, a căpătat în spaniolă forma **vagamundo**, ca și cum ar însemna „rătăcitor prin lume" (lat. *vagor, -ari* „a rătăci").

2. De multe ori se întîmplă ca etimologia populară să ducă la identificarea totală a două cuvinte, în sensul că elementul „inductor" se substituie celui „indus". Din paronime cum erau la început, cele două cuvinte devin omonime și nu sînt rare cazurile cînd uzul general consacră astfel de confuzii. În limba română s-au confundat în felul acesta: **urgior* „furuncul al pleoapelor" (< lat. *hordeolus*) cu **urcior** (vasul) < lat. *urceolus*[2]; **som* (peștele)[3] cu **somn** „sommeil" (< lat. *somnus*); *chiară* (< lat. *clara*) cu **chioară** (fem. lui *chior* < tc. *kör*), în expresia „apă chioară"; *sfară* (< v. sl. *skvara* „fum, miros de friptură" etc.) cu **sfoară** (în expresia „a da sfoară în țară") etc. Manifestată în felul acesta, etimologia populară devine una din principalele cauze ale omonimiei.

În vorbirea individuală se ajunge, prin confuzia paronimelor, la ceea ce Bally numea „omonimii sub o formă patologică"[4]: **alocație** în loc de *alocuție* sau *alocuțiune*; [soră de] **calitate** în loc de *caritate*; [pat de] **companie** în loc de *campanie* (SCL, IX, 1958, nr. 4, p. 513); **covertă** „punte superioară a unei nave" în loc de *corvetă* (tip vechi de navă de război)[5]; **depărtat** în loc de *deportat*; **colabora** în loc de

[1] Mai ales că acesta cunoaște și forma diminutivală μαράθριον (vezi și DLR, s.v), cu accentul schimbat.

[2] Vezi și Iorgu Iordan, *Etimologii populare*, în ARHIVA, XXXIX (1932), p. 56.

[3] De origine slavă (cf. bg. *сом*, rus. *сом* și alte forme înregistrate în VASMER, care ne îndreptățesc să reconstruim un slav comun: **сомъ*.

[4] Vezi Ch. Bally, *Linguistique générale et linguistique française*, p. 176.

[5] Vezi Al. Graur, BL, VII (1940), p. 212—213 și *Mélanges linguistiques*, II, p. 25—26.

corobora (confuzie frecventă chiar la unii intelectuali); **fracțiune** [politică] în loc de *facțiune*[1]; **nevroză** în loc de *nefroză* (boală a rinichilor); **pronume** în loc de *prenume* (extrem de răspîndit în combinația „numele și pronumele"); **ovale** în loc de *ovare*; **razâ** în loc de *razie* (discutat la p. 209) și altele.

a) În cele mai multe cazuri elementul „indus", fiind neologism, are pentru vorbitori un sens imprecis și o formă insolită. De aceea este înlocuit printr-un termen clar, uneori chiar printr-un paronim tot neologic, pe care însă subiectele vorbitoare au reușit să-l asimileze.

Confuziile paronimice abundă, îndeosebi în vorbirea populară și în graiurile regionale. Fenomenul îmbracă aici aspecte diferite și atinge un mare număr de cuvinte. Astfel, în loc de *treaptă* (la scări) am văzut că se zice **dreaptă**; în loc de *lațuri* (cu sensul de „bucăți lungi și subțiri de lemn de brad care se așază peste căpriorii casei") se spune **lanțuri**[2] iar [lînă] *țigaie* devine adeseori [lînă] **țigară**, paralel cu [oaie] **țigară** sau **țîgară**[3].

b) Cînd termenul „indus" are un corp fonetic mai lung, etimologia populară îl poate descompune în două sau chiar trei cuvinte familiare vorbitorilor. E cazul compusului neogrecesc ῥοδοζάχαρη „dulceață [de foi] de trandafiri" care a devenit, în românește, *rodozáhar*, iar în limba populară **rod-de-zahăr**[4]. Sub această formă cuvîntul se întîlnește la scriitorul N. Gane: „...îmi găsi pricină de la te mieri ce, de la un *rod de zahăr* care se zăhărisese"[5].

---

[1] Și această confuzie e mult mai răspîndită decît ne-am închipuit. În recentul *Dicționar de neologisme* (ambele ediții), sintagma *guvern de coaliție* e definită în felul următor: „guvern la care participă mai multe partide sau *fracțiuni* politice". (Vezi DN, s.v. *coaliție*.)

[2] Vezi ALR, II, p. 118, harta nr. 227 („laturi"), punctele: 848, 876, 728 și 723.

[3] Fără a fi interpretată în vreun fel oarecare, forma *țigare* (pentru *țigaie*) este înregistrată și în CADE, apoi de O. Densusianu, în *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915, p. 337 (unde găsim și varianta *țigare*).

[4] Vezi G. Creț u, în „Columna lui Traian", an. 1883, p. 245 și A. Philippide, *op. cit.*, p. 107.

[5] N. Gane, *Novele*, vol. I, Editura „Scrisul românesc", Craiova, p. 261.

Toponimele și antroponimele sînt și ele supuse etimologiei populare, care le deformează sau le descompune, prin falsă analiză, în elemente clare, însă fără nici o legătură cu numele proprii respective. Dăm și din această categorie numai cîteva exemple. Ardelenii care au participat la bătălia de la *Königgrätz* au modificat numele acestei localități în **Cîne-creț**[1] formă care se întîlnește și în literatură (de pildă la Șt. O. Iosif, în poezia „Eroul de la Königgrätz"). Tot ardelenii (în special) au transformat cîndva numele împăratului german, Frederic *Barbarossa* în **Barbă-roasă**[2]. La Paris (ne informează Albert Dauzat, în *La vie du langage*, 1929, p. 132) poporul (adică oamenii simpli) transformă numele bulevardului *Beaumarchais* în **Bon-marché** (care înseamnă „ieftin, ieftinătate"). Alte exemple de acest fel se găsesc în opera citată a lui Karl Gustav Andresen (p. 168—247).

ETIMOLOGIA POPULARĂ ATINGE SENSUL CUVÎNTULUI

Faptul că sub influența etimologiei populare se schimbă în special forma cuvintelor i-a făcut pe mulți cercetători să limiteze acțiunea fenomenului la efectele pe care el le are asupra laturii materiale a cuvîntului. S-ar putea cita foarte multe definiții ale etimologiei populare din care se înțelege că aceasta constă exclusiv în modificarea aspectului fonetic al cuvintelor. Faptele pe care le vom discuta în continuare infirmă această părere care a fost cîndva dominantă și care se mai întîlnește încă în multe lucrări de specialitate[3].

[1] Vezi N. Sulică, în „Gazeta Transilvaniei", LXI (1898), nr. 110, p. 2, col. 1.

[2] Idem, *ibidem*, p. 2, col. 1 și V. Bogrea, DR, II (1922), p. 412, nr. 6.

[3] În lingvistica românească, vechea concepție este așa de înrădăcinată, încît se reflectă pînă și în definițiile care i se dau fenomenului în dicționarele recente. Iată, de pildă, cum este definită *etimologia populară* în DER (p. 303, col. 3): „modificare a formei unui cuvînt mai puțin cunoscut (de obicei recent intrat în limbă) prin apropierea lui de alte cuvinte mai cunoscute, asemănătoare ca formă, uneori și ca sens". Pentru o definiție, și mai îngustă a fenomenului, vezi DLRM (s.v. *etimologie*).

Principalele situații din cadrul acestui tip sînt următoarele:

1. Etimologia populară schimbă sensul originar al unui cuvînt creîndu-i altul, pe care limba literară îl poate accepta în cele din urmă. Așa s-au petrecut lucrurile cu adjectivul franțuzesc **souffreteux**, care e un derivat din vechiul *soufraite* „lipsă, privațiune, sărăcie" (provenit, la rîndul lui, din lat. pop. **suffracta*). Pînă în secolul al XVIII-lea, *souffreteux* a însemnat „nevoiaș, sărac, lipsit de...". Devenind nemotivat, prin dispariția lui *soufraite*, etimologia populară l-a pus în legătură cu verbul *souffrir* „a suferi" și i-a modificat substanțial înțelesul. În franceza contemporană cuvîntul se folosește numai cu sensul de „suferind, bolnăvicios" [1].

Noul sens poate fi, desigur, și peiorativ. O astfel de evoluție semantică a suferit în limba română cuvîntul **babalîc** (< tc. *babalik* „moșneag, tată vitreg"). La început el era un titlu de respect cu care cineva se putea adresa bătrînilor, cum rezultă din DA (s.v.), unde se dă și un citat semnificativ din *Chronograful* lui Dionisie Eclesiarcul (p. 186): „Pazvandoglu au zis către Pașa: „Măria-Ta, *babalîc*, ai ieșit în primblare?" Pașa au răspuns: „Așa, fiule!" Cf. și: „A doua zi, chemînd căpitan-pașa pe Leu-pașa la cortul lui, au început a se sfătui cu el, fiind om bătrîn și vestit la războaie, după altele i-au zis: *babalîc*, să punem treaba în lucrare" [2].

Fiind asociat cu *babă* (de origine slavă), *babalîk* a încetat de a mai fi folosit cu sensul de „bătrîn venerabil" și mai ales a dispărut ca titlu de respect (cum se folosea la turci și la românii din epoca fanariotă, care știau turcește) [3]. Actualul sens (atît de peiorativ în raport cu cel vechi) e arhicunoscut și cu greu ar putea fi ilustrat mai bine decît cu următorul citat din opera lui Ion Creangă: „Tot umblînd noi din școală în școală mai mult ia așa de frunza frăsinelului, mîne-poimîne avem să ne trezim niște *babalîci* gubavi și oftigoși, numai buni de făcut popi, ieșiți din Socola..." [4]

2. A doua situație (mai rar întîlnită) este aceea cînd etimologia populară restrînge sensul cuvîntului (eventual prin

---

[1] Vezi F. de Saussure, *op. cit.*, p. 240 și NOUV. DICT. ÉTYM., p. 703 (s.v. *souffreteux*).

[2] Tot la Dionisie Eclesiarcul (ap. TDRG, s.v.).

[3] Vezi, pentru detalii, DA (s.v.) și HEM (2254).

[4] Ion Creangă, *Opere*, ESPLA, 1957, p. 84.

limitări succesive). Un foarte interesant exemplu citează J. Gilliéron, în a cărui operă există multe pagini pătrunzătoare consacrate etimologiei populare. El a arătat că, după ce b intervocalic s-a transformat în v și *cubare* a devenit *cuvare*, acesta a fost apropiat de *ovum* „ou" și de *ovare* „a oua". Rezultatul înglobării lui *cuvare* în familia lui *ovum* a fost că acest verb și-a îngustat sensul general și, din „a sta întins, a fi culcat (în general)", a început să însemne „a fi culcat" (vorbindu-se numai despre păsări), apoi „a fi culcat pe ouă", deci „a cloci". În felul acesta s-ar explica, după Gilliéron, și trecerea de la valoarea intranzitivă a lat. *cubare* la cea tranzitivă a fr. *couver*[1].

Tot o restrîngere semantică (de data aceasta mult mai ușoară) ni se pare că a început să sufere, în limba română, neologismul siestă. În ultima analiză, cuvîntul provine din lat. *sexta* [hora] „a șasea oră"[2], care, prin elipsă, a devenit, în spaniolă, *siesta*, iar prin intermediul francezei *(sieste)* a ajuns și în română sub forma *siestă*. Sentimentul multor vorbitori e că acest neologism aparține familiei verbului *a sta* și aceasta fiindcă *siesta* se face, adeseori, s t î n d culcat. De aceea, din „odihnă de după prînz" (în general), *siestă* ajunge să însemne numai „repaus la pat, după masa principală", ceea ce echivalează cu o restrîngere de sens. Cît de vie este falsa legătură etimologică stabilită între *siestă* și *a sta* se vede și din faptul că mulți vorbitori se arată surprinși auzind că s i e s t a se poate face și plimbîndu-te.

3. Dacă în exemplele citate vechiul sens a fost uitat sau a suferit o restrîngere, în alte cazuri etimologia populară a adăugat cuvîntului un nou înțeles, lărgindu-i astfel conținutul semantic. Fr. **peler** înseamnă, în același timp, „a îndepărta sau a jumuli p ă r u l", dar și „a curăța (un fruct) de coajă (sau p i e l i ț ă)". Inițial *peler* a avut numai sensul de „a îndepărta p ă r u l", potrivit cu etimonul latin *pilare*. Sub influența lui *pel* (vechea formă a lui *peau* „piele"), cuvîn-

[1] Vezi J. G i l l i é r o n, *Généalogie des mots qui désignent l'abeille*, Paris, 1918, p. 225. O dovadă că poporul l-a înglobat pe *cubare* în familia lui *ovum — ovare* am avea în faptul că *ovare* lipsește în toate regiunile unde s-a păstrat *cubare*. Cf. totuși prov. *coar* alături de *ovar*, citate de acad. I o r g u I o r d a n (după REW, nr. 2351 și 6128), în *Lingvistica romanică...*, p. 179.

[2] Adică „amiază" (după diviziunea romană a zilei).

tul a căpătat și al doilea sens, devenind, în felul acesta, polisemantic [1].

Dăm și un exemplu din limba română pentru a dovedi că etimologia populară este o sursă importantă nu numai de realizare a omonimiei, ci și a polisemiei. Verbul **a căpia** se întrebuința, la început, numai în legătură cu animalele (și în special cu oile), avînd sensul de „a se îmbolnăvi de *căpie*" (cuvînt de origine slavă prin care se denumește o boală ce se manifestă prin amețeli, convulsii etc.). Cu acest înțeles cuvîntul continuă să se folosească și astăzi, dar mai ales în graiurile teritoriale. Limba comună actuală cunoaște întrebuințarea lui în special cu privire la oameni („a se sminti, a-și ieși din minți, a se țăcăni, a înnebuni, a-și pierde c a p u l"). Nu este aici numai un simplu sens figurat (cum rezultă din dicționare), ci și o dezvoltare semantică provocată de atracția lui *cap*. Asociația între cele două cuvinte s-a putut stabili cu ușurință și s-a produs, desigur, nu numai pe baza asemănării lor formale (frecvent se spune și : *a căpiat de cap, m-a căpiat la cap* etc.).

4. Există și situații într-un fel oarecare mai complicate și prin aceasta deosebite de cele precedente. Mulți vorbitori (neinstruiți sau semidocți), făcînd cunoștință cu unele neologisme, nu le înțeleg adevăratul lor sens, însă le asimilează corect sub raportul formei. Folosindu-le în vorbire, ei le schimbă radical înțelesul, însă această schimbare nu poate fi socotită nici ca o lărgire de sens și nici ca o uitare sau dispariție a sensului primar, care pentru acești vorbitori nu există și n-a fost niciodată cunoscut. Noile accepții cu care ei întrebuințează neologismele sînt, de fapt, împrumutate de la cuvinte foarte cunoscute și asemănătoare ca structură formală cu cele neologice. Iată cîteva exemple. Unii folosesc adjectivul **primitiv** cu sensul de „primitor, ospitalier", spunînd, de exemplu, că cineva e foarte bun (sau cumsecade) și *primitiv*. Alții îl leagă pe **mutual** de *mut, mutește* etc. și-i atribuie înțelesul locuțiunii adverbiale „pe tăcute". Am văzut că și **vindicativ**, care înseamnă „răzbunător", e înțeles de către foarte mulți ca un sinonim al lui *vindecător* și se vor-

---

[1] Vezi BLOCH—WATBURG (s.v. *ţeler*) și NOUV. DICT. ÉTYM., p. 580 (s.v. *poil*).

bește adesea (uneori chiar la televiziune !) despre *medicamente vindicative* sau despre *acțiunea vindicativă* a unor medicamente. Tot așa **temerar** „îndrăzneț" e folosit exact cu sensul opus (deci „fricos, temător"), fiindcă e simțit ca un derivat al lui *a se teme*, cu care nu are nimic comun din punct de vedere etimologic.

ETIMOLOGIA POPULARĂ ATINGE FORMA ȘI CONȚINUTUL SEMANTIC AL CUVÎNTULUI

Deși mai rar întîlnite, există, totuși, destule cazuri în care etimologia populară modifică atît aspectul formal al cuvîntului, cît și conținutul lui semantic. Modificările aduse structurii fonetice și semantice a cuvintelor pot fi mai profunde sau mai puțin sesizante. De data aceasta clasificarea trebuie să aibă în vedere, pe de o parte, transformările aduse vechii structuri formal-semantice a cuvîntului, iar pe de altă parte, noul raport care se stabilește între forma și conținutul create de etimologia populară. În continuare notăm cîteva exemple prin care ilustrăm situațiile mai importante din cadrul acestui tip.

1. Uneori se schimbă sensibil forma cuvîntului, dar noțiunea pe care acesta o denumește și sensul lui fundamental rămîn, în esență, aceleași. Astfel, cei care spun **pedepsie** în loc de *epilepsie* numesc prin noul complex sonor tot boala respectivă (în ceea ce are ea caracteristic), însă în conținutul semantic al cuvîntului a fost introdusă și ideea de „pedeapsă" : „...la unii le umblau buzele parcă erau cuprinși de *pedepsie*"[1].

Deși n-ar fi exclus ca în concepția unor oameni din popor această boală să fie considerată „o pedeapsă dumnezeiască", se pare, totuși, că atracția exercitată asupra lui *epilepsie* se datorește verbului *a (se) pedepsi*, adică „a (se) chinui", precum și substantivului *pedeapsă*, însă cu sensul de „chin, suferință, nenorocire" etc. Nu este, desigur, întîmplător că acest sens învechit și regional (pentru care vezi DLRLC, s.v.

[1] Vezi Ion Creangă, *Opere* (ediția citată), p. 60. O formă mai puțin alterată (**epidepsie**) este atestată de N.A. Ursu, în *op. cit.* (p. 199).

pedeapsă) se întîlnește astăzi mai ales (dacă nu chiar exclusiv) prin Moldova, deci acolo unde a fost înregistrată și etimologia populară *pedepsie*.

2. În unele cazuri sensul este acela care se schimbă esențial, în timp ce forma cuvîntului suferă o modificare neînsemnată. În această situație se află verbul **fereca** (< lat. *fabricare*). Cuvîntul face parte din aceeași familie cu vechiul *faur* „meșter care lucrează metalele", „fierar" (< lat. *faber*). În mod normal, din *fabricare* a rezultat **făureca* și apoi *făreca* (acesta e atestat în limba veche și se mai păstrează și azi în meglenoromână cu sensul de „a potcovi") [1]. După cum se arată chiar în DA (s.v.), în dacoromână cuvîntul a fost apropiat, prin etimologie populară, de *fier* (cu care ajunsese asemănător ca formă, în urma evoluției fonetice, și de care era atît de strîns legat și din punct de vedere semantic). Apropierea de *fier* a fost decisivă, în primul rînd pentru evoluția semantică a cuvîntului și aceasta se vede în special din întrebuințarea lui în legătură cu oamenii: „a arunca (sau a băga) pe cineva în fiare", „a încătușa" etc. Mai rar, cuvîntul e atestat și cu înțelesul de „a îmbrăca cu metal prețios, a împodobi etc. diverse obiecte, în special icoane". Acest sens este foarte apropiat de cel etimologic, care (după DA) era „a făuri" [2]. În limba populară se spune și *fiereca(t)*, așa că o modificare de formă există, chiar dacă am admite că transformarea vechiului *făreca* în *fereca* este exclusiv produsul unei asimilații vocalice. De fapt, această ușoară schimbare a formei trebuie pusă cel puțin în aceeași măsură și pe seama etimologiei populare, a cărei acțiune a fost însă hotărîtoare în crearea sensului „a încătușa". După intervenția ei, celălalt sens a început să se învechească și n-ar fi exclus să dispară, cu timpul, definitiv. Exemple de sensuri dispărute din

---

[1] Vezi CDDE (nr. 571) și mai ales DA (s.v.), unde e acceptată etimologia dată de G. Creţu în „Revista pentru istorie, archeologie și filologie", VI, p. 88.

[2] DA vorbește, de fapt, despre sensul fundamental al lui *fereca*, dar e limpede că ar fi mai bine să se spună originar, etimologic sau primordial (chiar dacă acesta era, atunci, și sensul de bază al cuvîntului). Reproducem în întregime pasajul care ne interesează aici: „Sensul fundamental era «a făuri» și sub *ferecare* (lat. *fabricare*) se înțelegea lucrul pe care îl îndeplinea faurul (lat. *faber*) în fierăria (lat. *fabrica*) sa".

limbă după ce etimologia populară a dezvoltat la un cuvînt un alt înțeles s-au dat în capitolul precedent.

3. În continuare vom discuta un nou fapt (**cîrdășie**), pe care îl interpretăm ca un exemplu, de etimologie populară care a influențat atît fonetismul cuvîntului cît și semnificația lui originară (în sensul unei restrîngeri, specializări și „degradări").

S-a arătat de mai multe ori[1] că, sub influența lui *cîrd* (< scr. *krd*), *cărdășie* a început să se scrie și să se pronunțe frecvent **cîrdășie** — ceea ce ar echivala cu o ușoară modificare de formă. Din cît am observat, această etimologie populară este atît de răspîndită în limba actuală, încît cu greu ar mai putea fi eliminată[2]. Cauza trebuie căutată și în faptul că vechiul *cărdășie* a suferit nu numai o schimbare formală, ci și una semantică. Sensul primordial al acestui derivat a fost pur și simplu de „tovărășie". Cuvîntul care stă la baza lui *cărdășie* este *cardaș* (înv.) < tc. *kardaș*, în al cărui conținut semantic nu există nimic peiorativ, de vreme ce înseamnă „frate, tovarăș" (ȘIO și DA, s.v.). Astăzi, în special sub forma *cîrdășie*, derivatul românesc se apropie ca sens de „clică, gașcă" etc. (cf. DLRLC, s.v.)[3]. El apare și în expresia *a intra în cîrdășie*, care înseamnă aproximativ „a se asocia în scopuri necinstite, a se uni pentru realizarea unor interese personale, meschine" etc. Pentru dezvoltarea acestui sens peiorativ, a fost, desigur, hotărîtoare influența lui *cîrd* din expresii ca *a intra în cîrd*, *a se pune în cîrd* și *a-și băga în cîrd cu cineva*, a căror valoare depreciativă e bine cunoscută și simțită ca atare de către toți vorbitorii.

Tot ca o îndoită modificare (de formă și de sens) interpretăm și schimbarea lui *intrepid* în **întrepid** (variantă foarte răspîndită în limba română actuală). Neologismul *intrepid*

---

[1] Vezi V. Bogrea, DR, IV (1924—1926), partea a II-a, p. 848, Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, București, 1954, p. 134 etc.

[2] Precizăm că numai din limba literaturii și a publicisticii avem peste 20 de atestări, la care s-ar mai putea adăuga nenumărate altele din limba vorbită.

[3] De multe ori cuvîntul se folosește chiar și cu înțelesul (mai restrîns) de „coaliție (în scopul exploatării) a două grupări social-politice". Cf. sintagma *cîrdășie burghezo-moșierească* (foarte des întîlnită). Vezi de exemplu, prefața la volumul *Din literatura lui 1907*, ESPLA, 1951, p. 46 și prefața la antologia *Schițe și articole* de A. Bacalbașa, ESPLA, 1953, p. 3.

înseamnă „curajos, neînfricat, cutezător" și provine din fr. *intrépide* (< lat. *intrepidus*). Sub influența verbului *întreprinde* (< *între-* + *prinde*, după fr. *entreprendre*) el e rostit și scris, adesea, *întrepid*, fiind, totodată, înțeles (cel puțin de către unii vorbitori) ca un sinonim aproximativ al lui *întreprinzător*![1]. S-ar părea că forma *întrepid* este o simplă „românizare" a lui *in-* (simțit ca prefix, adică ceea ce a și fost el în latină: *in-trepidus* „care nu tremură"). Am înregistrat însă (de cîteva ori) și variantele **întreprid** și **întreprind**, a căror existență dovedește fără umbră de îndoială că *întrepid* e pus în legătură cu *a întreprinde*, sub influența căruia și-a schimbat atît aspectul fonetic cît și adevăratul lui înțeles. *Întrepid* fiind foarte frecvent (din păcate chiar în presă), vom da un singur citat numai pentru *întreprind* (care nu trebuie socotit un simplu postverbal al lui *întreprinde*): „O cerință esențială pentru ridicarea unor generații de cercetători *întreprinzi* și pasionați în munca științifică o constituie stimularea schimbului larg de opinii"[2]. Într-o situație similară cu *întrepid* pare a fi *hidos* (< fr. *hideux*) pe care mulți îl apropie de *hîd* (de origine slavă)[3], modificîndu-i cîteodată, chiar forma (**hîdos**) și înțelegîndu-l, din punctul de vedere al sensului, ca identic cu acesta din urmă. Am auzit spunîndu-se [față] *hîdoasă*, în loc de *hidoasă* (după fr. *visage hideux*) și această variantă este înregistrată chiar în DA (s.v. *hîd*).

4. Cu excepția lui *fereca*, în nici unul din exemplele discutate mai sus nu se poate vorbi despre o schimbare profundă a sensului, pentru că înțelesul elementului „indus" și al celui „inductor" erau destul de apropiate, chiar înainte de intervenția etimologiei populare (cf. mai ales *întrepid*—*întreprinde* și *întreprinzător*; *hidos*—*hîd*). În limba actuală, cu sensul radical modificat, nu l-am înregistrat decît pe **stomacologie** în loc de *stomatologie* (< fr. *stomatologie*). Oamenii simpli, care nu știu cum e format acest neologism (a cărui rădăcină e gr. στόμα, -τος „gură") își închipuie că *stoma-*

---

[1] Cîțiva studenți ne-au mărturisit că acesta este sensul pe care i-l dau lui *întrepid* (aceiași vorbitori ignorau existența formei corecte *întrepid*).

[2] În „România liberă", nr. 6459 din 22 iulie 1965, p. 5, col. 6.

[3] Vezi și Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I, p. 379.

tologia se ocupă cu tot ce ține de *stomac* și sînt surprinși văzînd sau auzind că „**stomacologul**" tratează dinții și bolile cavității bucale.

ETIMOLOGIA POPULARĂ LATENTĂ

Adeseori etimologia populară nu schimbă nici forma și nici sensul cuvîntului, dar există totuși și se manifestă prin stabilirea unor false legături de înrudire între două cuvinte care nu au nimic comun din punct de vedere etimologic. Se poate spune că este în primul rînd meritul lui J. Gilliéron de a fi dovedit că fenomenul pe care îl cercetăm are o sferă foarte cuprinzătoare și că acțiunea lui nu se soldează întotdeauna cu schimbări semantice sau cu alterări ale formei materiale a cuvîntului. Cîteva fapte citate de creatorul geografiei lingvistice sînt edificatoare în acest sens. El arată, spre exemplu, că fr. **fermer** (< lat. *firmare*) este simțit de către vorbitori ca un derivat semantic de la *fer* (<lat. *ferrum*)[1]. Asocierea celor două cuvinte are nu numai o bază fonetică (prima silabă a lui *fermer* este identică cu *fer*), ci și o justificare semantică, pentru că „încuierea ușilor se făcea odinioară (adesea se mai face și astăzi) cu ajutorul unui cui de f i e r (cf. rom. *încuia*) [2]. Tot Gilliéron a arătat că în acele regiuni ale Franței unde se mai păstrează încă *es* „albină" (< lat. *apis*), **essaim** „roi" este interpretat ca un derivat de la acesta, cu toate că adevăratul lui etimon este lat. *examen*. Aceste exemple (la care vom adăuga foarte multe din limba română) dovedesc că etimologia populară poate atinge chiar și cuvinte uzuale, cu condiția ca acestea să fie susceptibile de o reinterpretare prin falsă analiză etimologică. Toți vorbitorii de limbă română cunosc cuvîntul **dar**, însă prea puțini știu că e de origine slavă și că n-are nici o legătură genealogică cu verbul *a da* (< lat. *dare*). Fără să-i schimbe forma sau sensul, unii îl încadrează în familia verbului *a da* și aceasta

[1] Vezi J. G i l l i é r o n, *Pathologie et thérapeutique verbales*, III, p. 20 și urm. și *La faillite de l'étymologie phonétique*, p. 12.

[2] I o r g u I o r d a n, *Lingvistica romanică...*, p. 178, n. 4 și BPH, IV, p. 178.

fiindcă între cele două cuvinte există atît o asemănare formală cît și o evidentă legătură semantică: *darul* se primește sau se oferă (deci „se dă").

O etimologie populară de același gen săvîrșesc și acei vorbitori de limbă rusă, care își închipuie că s a t u l (деревня) se numește astfel, pentru că la țară casele se fac din l e m n (rus. *дерево*), în timp ce la oraș se construiesc din piatră [1].

După cum se vede „poporul" posedă, într-adevăr, ceea ce Ch. Bally numea i n s t i n c t e t i m o l o g i c [2]. Același învățat avea, desigur, dreptate afirmînd că sfera etimologiei populare se întinde mult mai departe decît ne-am închipui și că ea cuprinde, de fapt, toate asociațiile etimologice inexacte pe care spiritul vorbitorilor le stabilește în mod inconștient [3]. Astfel de asociații, inexacte din punct de vedere etimologic și fără consecințe asupra sensului sau formei materiale a cuvintelor, le vom numi *etimologii populare latente*.

Folosit mai mult în treacăt și fără a fi propriu-zis definit, termenul de e t i m o l o g i e p o p u l a r ă l a t e n t ă se mai întîlnește la Karl Jaberg, într-o substanțială recenzie consacrată lucrării lui J. Gilliéron, *Généalogie des mots qui désignent l'abeille* [4]. Din exemplele discutate acolo rezultă că Jaberg include în sfera conceptului pe care îl analizăm toate etimologiile populare care se trădează indirect, cum ar fi, de exemplu, cele care se soldează cu modificări formale foarte discrete sau cele care împiedică evoluția cuvintelor în conformitate cu legile fonetice ale unei limbi. Astfel păstrarea lui *s* în cuvintele franțuzești **espérer** și **respirer** s-ar datora, după Gilliéron, influenței pe care a exercitat-o asupra acestora ruda lor „prin adopție" *esprit* (< lat. *spiritus*) [5]. În cele ce urmează, etimologia populară latentă va fi opusă celor trei tipuri fundamentale de etimologie populară, pe care le-am

---

[1] Vezi A. A. R e f o r m a t s k i, *op. cit.*, p. 80. În continuare se arată că între *дерево* și *деревня* nu există nici o relație etimologică.

[2] Vezi Ch. B a l l y, *Traité de stylistique française*, ediția a II-a, Heidelberg — Paris (1919—1921), vol. I, p. 31—32.

[3] I d e m, *ibidem*, p. 58.

[4] Vezi K. J a b e r g, în „Romania", XLVI (1923), p. 125—128. Cf. și S e x t i l P u ș c a r i u, *Limba română*, vol. I, p. 18.

[5] Vezi J. G i l l i é r o n, *L'Abeille*, p. 227 și K. J a b e r g, *lucr. cit.*, p. 126.

examinat pînă acum, și va fi înțeleasă ca o falsă asociație etimologică, ce nu atinge nici forma și nici sensul elementului „indus". Acesta e numai explicat cu ajutorul elementului „inductor", pe baza aceleiași analogii formale și, eventual, semantice. La exemplele care au fost citate vom adăuga noi fapte prin care vom încerca să lămurim mai bine specificul acestui tip de etimologie populară, în raport cu cele deja studiate.

Verbul **a depila** e pus de foarte mulți vorbitori în legătură cu *piele* (< lat. *pellis*), pentru că sensul cuvîntului permite și chiar îndreptățește o astfel de asociație (*a depila* înseamnă „a îndepărta părul de pe p i e l e"). În latină însă *depilare* e un derivat de la *pilus* „fir de păr", cu prefixul privativ *de-*. Deci apropierea de *piele*, deși se justifică semantic, e falsă din punct de vedere etimologic. În acest stadiu etimologia populară rămîne latentă, fiindcă nu modifică nici forma și nici înțelesul cuvîntului (cei care îl apropie pe *depila* de *piele* îl înțeleg, totuși, corect din punctul de vedere al sensului). Cînd însă pe unele cutii de conserve a apărut scris *prune depilate* (pentru prune curățate de coajă sau p i e l i ț ă), s-a făcut tot o etimologie populară, dar de alt tip, fiindcă, de data aceasta, sensul neologismului *depila* a fost radical modificat [1].

Alte exemple de etimologie populară latentă:

Cei care ignorează originea franceză a lui **șezlong** sau nu știu că în această limbă cuvîntul înseamnă „scaun lung" (< *chaise-longue*) cred că denumirea obiectului are legătură cu verbul *a ședea* (pe șezlong se stă lungit).

Alții își închipuie că **potcapul** se cheamă în felul acesta pentru că este un acoperămînt al capului. În realitate numai întîmplător *cap* și partea finală a lui *pot*cap coincid din punct de vedere fonetic, fiindcă originea primului cuvînt este latină, iar a celui de-al doilea e slavă.

---

[1] La schimbarea semantică suferită de *depila* va fi contribuit și confuzia cu verbul franțuzesc *peler* (foarte vag cunoscut), care înseamnă atît „a îndepărta părul" cît și „a curăța (un fruct) de coajă". Vezi Al. G r a u r, *Limba corectă*, Editura științifică, București, 1963, p. 33 și *Introducere în lingvistică* (ediția citată), p. 309, unde e semnalată această greșeală de limbă, fără a fi interpretată ca o etimologie populară. Apropierea lui *depila* de *piele* și de *pieliță* ni se pare indiscutabilă.

Tot de proveniență slavă este, foarte probabil, și **perie**, pe care cei mai mulți vorbitori îl pun în legătură cu *păr* (< lat. *pilus*), pentru bunul motiv că peria de haine și de încălțăminte este făcută din păr. PASCU (p. 246) îl consideră pe *perie* un derivat de la *păr*, *peri* + suf. *-ie*, dar mai convingătoare ni se pare etimologia dată în aproape toate dicționarele românești (TDRG, DU, CADE și SDLR, s.v.): v.sl. перие „pene" (pentru că peria primitivă a fost un mănunchi de pene). Același etimon a fost admis și de Sextil Pușcariu (DR, II, p. 61—62), care a interpretat asocierea lui *perie* cu *păr* ca o etimologie populară[1].

În încercările de a-și explica unele cuvinte chiar și oamenii culți se lasă influențați de „simțul lor etimologic". În acest sens tot Sextil Pușcariu citează neologismele **perucă** și **patrulă**, puse, primul în legătură cu *păr*, iar al doilea cu *patru!*[2].

Avem convingerea (întemeiată chiar pe mărturisirile unor vorbitori) că și pe **bancher** foarte mulți îl apropie de *bani* și nu-l mai simt ceea ce este el în realitate, adică un derivat de la *bancă*. Nu interesează că derivarea a avut loc în italiană *(banchiere)*, de unde cuvîntul a ajuns și în română, direct sau prin intermediul limbii franceze (< *banquier*). Important e că pentru mulți vorbitori legătura etimologică reală nu mai există sau începe să se piardă. De aceea n-am fost prea surprinși cînd, la un examen, cerînd unui student să reconstituie familia lui *ban(i)* l-a trecut printre derivatele acestuia și pe *bancher*. Etimologia populară latentă s-a trădat.

Alți studenți l-au interpretat pe **a mîna** (< lat. *minare*) ca un membru al familiei lui *mînă*; unul dintre ei a făcut o surprinzătoare apropiere între verbul **a omorî** și substantivul *om*, iar altul a afirmat, la o ședință de seminar, că, încă din copilărie, s-a obișnuit să asocieze pe **plugar** și **brăzdar** cu verbul *a ara!*

Un raport, fie el și foarte vag, se mai stabilește, probabil, între **capișon** și *cap*, între **canibal** și *carne*, între **metabolism** și *boală* sau între **primă** și verbul *a primi*. Asociațiile etimologice de acest fel sînt mult mai numeroase decît ne-am închipui și ceea ce unor vorbitori ar putea să li se pară imposibil

---

[1] Această părere S. Pușcariu și-a menținut-o în *Études de linguistique roumaine*, 1937, p. 178 și în *Limba română*, vol. I, p. 21.

[2] Vezi Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I, p. 17.

sau cel puțin ciudat pentru alții constituie un lucru cît se poate de firesc [1].

Despre etimologia populară latentă am spus că, deși nu schimbă nici forma și nici sensul cuvîntului, ea există, totuși, și se poate trăda indirect. Falsa interpretare etimologică a cuvintelor dă naștere, de multe ori, unor credințe și obiceiuri ciudate, unor practici superstițioase și unor legende fantastice, asupra cărora nu putem insista. Cîteva exemple va trebui, totuși, să dăm pentru a ilustra afirmația de mai sus.

În popor există credința că cel care va auzi *cucul* cîntînd, fără să fi mîncat în ziua respectivă, **va cucăi** (adică „moțăi") tot anul [2].

În unele regiuni se crede că, dacă cineva se naște *lunea*, va fi **lunatic** (adică somnambul).

Prin alte părți se recomandă consumul vinului roșu în toată luna *mai* „cu credința că se preînnoiește și **maiul** (adică ficatul)" [3].

Anumitor plante li se atribuie, în popor, virtuți terapeutice numai pentru că numele lor seamănă cu al unei boli. Astfel (fiartă și pusă în scăldătoare) planta numită *drob* sau *drobișor* este recomandată ca leac pentru **dropică** [4].

Există și credința că dacă cineva *se chinuie* rău înainte de a muri, atunci trebuie scăldat într-o lăutoare făcută din

---

[1] În sprijinul ideii susținute aici ni se pare deosebit de semnificativă următoarea afirmație pe care o face acad. I o r g u I o r d a n, comentînd unele etimologii populare descoperite de J. Gilliéron: „Că teoretic creatorul geografiei lingvistice are dreptate, dovedește existența în orice limbă a unor asemenea fenomene. Eu, de pildă, simt verbul a **forfeca** ca aparținînd semantic la aceeași familie cu *ferfeniță*, și nicidecum cu *foarfece*, de care mi se pare complet străin" (vezi I o r g u I o r d a n, *Lingvistica romanică*..., p. 179, n.4).

În același sens trebuie precizat că aproape toată lumea îl simte pe *cățel* ca aparținînd nu numai semantic, ci și etimologic la aceeași familie cu *cîine* (< lat. *canis*). O cercetătoare merge chiar mai departe și afirmă că rom. *cățel* este un derivat diminutival n e r e g u l a t de la *cîine* (vezi LR, XV (1966), nr. 6, p. 599, col. 2). De fapt *cățel* provine din lat. *catellus*, iar acesta e un diminutiv al lui *catulus* (pe care cei mai mulți indo-europeniști îl consideră neînrudit cu *canis*). Vezi ERNOUT—MEILLET și WALDE—HOFMANN (s.v. *catulus*).

[2] Am înregistrat această superstiție în Oltenia, județul Dolj.

[3] Citat după DLR (s.v. *mai* [3]).

[4] Vezi I.-A u r e l C a n d r e a, *Folklorul medical român comparat. Privire generală. Medicina magică*, București, 1944, p. 316.

lemn de **chin** (forma dialectală a lui *pin*) [1]. Cei care le recomandă nu se îndoiesc de loc de eficacitatea unor astfel de „leacuri", care nu au nimic comun cu bolile respective în afară de o asemănare de nume.

Ciudate sînt și interpretările pe care mulți oameni din popor le dau unor *nume de sfinți*. Aceștia sînt sărbătoriți cu strictețe, întrucît sînt priviți ca protectori împotriva unor calamități sau pentru că li se atribuie anumite puteri în vindecarea unor boli, infirmități etc.[2]. Din exemplele care urmează se va vedea că la originea unor astfel de credințe și obiceiuri stă tot o falsă apropiere etimologică. Astfel numele sfîntului **Foca** (< gr. Φωκᾶς) e pus în legătură cu *foc* (< lat. *focus*). Rezultatul acestei asociații este că unii oameni de la țară sărbătoresc ziua sfîntului *Foca* (la 22 iulie), fiindcă o consideră primejdioasă de f o c [3]. Că numele acestui martir este apropiat, prin etimologie populară, de *foc* rezultă cît se poate de limpede din următorul citat, care se întîlnește în *Amintirile din copilărie* ale lui Ion Creangă: „—Afurisit să fie cîneriul de vornic și cum au ars el inima unei mame, așa să-i ardă inima sfîntul Foca de astăzi, lui și tuturor părtașilor săi — blăstămau femeile din sat cu lacrimi de foc în toate părțile" [4].

Așa cum sfîntul Foca este sărbătorit fiindcă e rău de foc, la fel și sfîntul [Grigore] **Teologul** este serbat de frica *ologelii*. Apropierea de *olog* și familia lui nu pare a fi glumeață și acest lucru rezultă din multe izvoare folclorice. Cf. „În ziua de 25 ianuarie, consacrată sfîntului Grigore *Teologul*, nu se lucrează, spre a fi ferit de înec, de arsuri și, mai ales, de *ologeală*" [5]. Și alte nume de sfinți sînt astfel interpretate, atît la români cît și la alte popoare. Mai dăm cîteva exemple după lucrările citate ale lui I. -A. Candrea: **Sîn-Pietru** (care se sărbătorește

---

[1] I d e m, *ibidem*, p. 316. Pentru alte credințe de acest gen, vezi și I.-A. C a n d r e a, *Iarba fiarelor*. Studii de folklor, București, 1928 (passim).

[2] Vezi, pentru amănunte, I.-A. C a n d r e a, *Sfinții*, în „Adevărul literar și artistic" din 1 aprilie an. 1932 și lucrările citate mai sus ale aceluiași autor.

[3] Vezi B. P. H a s d e u, *Istoria critică a românilor*, vol. I, București, 1875, p. 82.

[4] I o n C r e a n g ă, *Opere* (ediția citată), p. 13.

[5] C. R ă d u l e s c u - C o d i n și D. M i h a l a c h e, *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credințele etc.*, București, 1909, p. 211.

la 29 iunie) e rău de *piatră*. Tot pentru a fi feriți de *piatră* unii țin și postul numit al *Sîm-Pietrului* [1]; în ziua de 20 decembrie, cînd este sfîntul **Ignat** și cînd se taie porcul „femeile nu lucrează de teama boalelor și a loviturilor, de frică *să nu icnească* ca porcul..." [2]; în ziua sfîntului apostol **Luca** (la 18 octombrie), „huțulii din Bucovina seamănă usturoiul, pentru că în limba lor *luk* însemnează usturoi" [3]; „sfîntul **Vlasie** (24 februarie) e păzit de aceiași huțuli, pentru ca nevăstuicile să nu muște vitele sau să le sugă laptele, căci, în limba lor *lasița* însemnează „nevăstuică" [4]; sfînta *Agata* (numită de cehi **Hata**) este sărbătorită de aceștia, la 4 februarie, de teamă să nu-i muște șerpii (în limba cehă șarpelui i se spune *had*) [5]; sărbătoarea tuturor sfinților (la **Toussaint**) e considerată de poporul francez ca un sfînt care vindecă de t u s e (fr. *toux*) [6]; tot la francezi se crede că **St. Cloud** tămăduiește coșii de pe obraz, fiindcă fr. *clou* are și înțelesul de „furuncul" [7]; la italieni există credința că [*Santa*] **Lucia** îi vindecă pe cei ce nu văd, fiindcă *luce* înseamnă în limba italiană „lumină" [8] etc. Astfel de obiceiuri și credințe se împuținează pe măsură ce se răspîndesc știința de carte și cultura.

Etimologia populară prin atracție omonimică

Un aspect important al etimologiei populare latente îl constituie, după părerea noastră, și asociațiile pe care vorbitorii le stabilesc între două o m o n i m e e t i m o l o g i c e (în terminologia lui Ch. Bally).

Din moment ce sensul omonimelor este, în general, foarte îndepărtat, s-ar părea că apropierea lor este cu neputință pe baza unei simple identități formale. Și totuși fantezia

[1] *Iarba fiarelor*, p. 121 și 127.
[2] *Folklorul medical român comparat*, p. 213.
[3] *Iarba fiarelor*, p. 121.
[4] *Ibidem*, p. 121.
[5] *Ibidem*, p. 121.
[6] *Ibidem*, p. 117.
[7] *Folklor medical...*, p. 210.
[8] *Iarba fiarelor*, p. 121.

bogată a vorbitorilor, precum și instinctul lor etimologic, veșnic viu, reușesc, cîteodată, să descopere presupuse legături de înrudire chiar între două omonime cu origini complet diferite. Astfel mulți își explică subst. **mare** (< lat. *mare, -is*) cu ajutorul adjectivului omonim (după unii tot de origine latină, dar dintr-o altă rădăcină: *mas, maris* „mascul, bărbat") [1]. Nu are nici o importanță faptul că etimologia adjectivului *mare* este nesigură și că el ar putea avea vreo legătură cu alb. *madhë, madhe* „grand, gros"[2]. Ceea ce este cert e că *mare*(1) și *mare*(2) provin din etimonuri total diferite și că apropierea lor se face numai prin etimologie populară. Această apropiere constă în aceea că unii vorbitori își închipuie că *marea* se numește astfel pentru că este o întindere imensă de apă (cineva se întreba chiar de ce această denumire n-a fost dată o c e a n u l u i, care e o întindere de apă și mai mare) [3].

Indirect, asocierea celor două omonime pare a fi trădată și de unele contexte, care conțin vechea expresie *marea cea mare*. Cf.: „Zeci și sute de mii de stropi s-au ridicat... de pe *marea* cea *mare*". BOGZA, C.O., 39; „Prin *marea* cea *mare*,/ Cîntecul lor de chemare". DEȘLIU, G., 19; „Vine *marea mare*, / Vine-n turburare". MARIAN, Î., 107 (în DLR, s.v. *mare*). Și mai evidentă ni se pare apropierea substantivului *mare* de adjectivul omonim în următorul citat din George Ranetti:

„— La revedere lașilor cari nu aveți ca noi curajul să înfruntați pericolele mării! La revedere și să știți că oricît e *marea* de *mare*, ea nu va fi în stare să înghită pe artistul B., care e și *mai mare* decît *marea*!" [4].

Este neîndoielnic că unii vorbitori îl identifică pe **gol** din terminologia sportivă(< engl. *goal*) cu adjectivul și substantivul *gol* (de origine slavă), închipuindu-și că „a trage în gol"

---

[1] Vezi CDDE (nr. 1048), CADE și DLR (s.v.).

[2] Vezi discuția la Gr. Brîncuș, în SCL, XII (1961), nr. 2, p. 199. Explicația rom. *mare* prin albaneză (cum a susținut Eq. Çabej, în RIEB, II, p. 232) întîmpină și ea unele dificultăți fonetice. De aceea Candrea și Densusianu au admis că forma albaneză a influențat numai evoluția semantică a cuvîntului românesc, ceea ce nu pare chiar imposibil (vezi CDDE, p. 158, col. 2).

[3] Interpretarea citată am auzit-o de la un fost coleg de liceu.

[4] Vezi G. Ranetti, *Eu rîd, Tu rîzi, El rîde*, București, Editura librăriei Socec, 1903, p. 20.

= „a trage în vid“ [1]. Afirmația găsește un sprijin și în următorul fapt pe care îl relatează Sextil Pușcariu (în *Limba română*, vol. I, p. 314): „Un caz interesant auzit tot la Cluj e următorul. *Golul* (= engl. *goal*) pe care-l fac jucătorii români de foot-ball, identificat de unguri cu adjectivul românesc «gol», apare tradus în ungurește prin *üres* (*egy ürest csinált* «a făcut un goal»)“.

Dacă **rasol** (din expresia *a da rasol*, adică „a face un lucru în grabă, de mîntuială“) este alt cuvînt decît *rasol* din terminologia culinară, atunci avem și aici o etimologie populară în stare latentă, fiindcă cele două cuvinte nu mai sînt deosebite nici chiar de către lexicografi, care le tratează într-un singur articol [2]. După părerea lui V. Bogrea și a lui Sextil Pușcariu (*op. cit.*, p. 358) expresia *a da rasol* provine din limbajul bărbierilor, cărora le mai datorăm și alte expresii, cum ar fi: *a trage un perdaf*, *a da o săpuneală* etc. Primul dintre cei doi lingviști l-a explicat pe *rasol* (din expresia amintită) ca un derivat de la *ras* (< *rade*) + suf. *-ol* (din *odol*, *mentol* etc.) și a arătat că în limbajul bărbierilor ardeleni a însemnat „un anume preparat chimic, cu ajutorul căruia barba se putea da jos fără brici, în cîteva minute“. În continuare autorul afirmă că „e foarte posibil ca expresia noastră să fie un reflex al acestui procedeu expeditiv de «a da rasol» barba clientului grăbit“ [3].

Explicația lui Bogrea ni se pare cu atît mai convingătoare cu cît avem, în limba română, un sufix *-ol* (existența și chiar productivitatea lui au fost demonstrate mai înainte) [4]. După cum vedem, *rasol* (1) și *rasol* (2) sînt, după toate probabilitățile, omonime etimologice, însă ele au fost atît de mult apropiate de etimologia populară, încît, astăzi, sînt prea puțini cei care mai fac vreo deosebire între cele două cuvinte.

---

[1] Cf. și cele spuse de N. Scutaru, în „Scînteia“, nr. 6625 din 21 mai, 1965, p. 4, col. 4.

[2] Vezi TDRG, CADE, SDLR, DLRM (s.v.) etc.

[3] Vezi V. Bogrea, DR, IV (1924—1926), partea a 2-a, p. 902—903. Cf. și DR, VII (1931—1933), p. 164—165 și Florica Dimitrescu (*op. cit.*, p. 155—156), care adoptă, fără rezerve, această etimologie.

[4] Vezi cap. *„Contribuții la studiul derivării cu sufixe“* (p. 36—37).

Întrebați fiind cum își explică legătura dintre *rasol* „carne fiartă etc." și expresia *a da rasol*, cîțiva studenți ne-au răspuns aproximativ la fel și cu oarecare ezitări: „rasolul e o mîncare ușor de pregătit, ceva care se face repede, de unde și expresia *a da rasol*".

Faptul că două omonime aparțin aceleiași categorii lexico-gramaticale este un motiv în plus ca ele să fie asociate și înțelese ca un singur cuvînt cu două accepții diferite. Acesta e cazul lui **pili** „a bea", pe care unii îl consideră același cu *pili* (derivat de la *pilă*). Credem că acad. Al. Graur are dreptate atunci cînd afirmă despre *pili* „boire": „Dans la conscience des personnes qui l'emploient, il est le même mot que *pili* „limer", derivé de *pilă* „lime" [1]. Și mai categoric se exprimă același autor în BL, II (1934), p. 180: „Il est certain que dans *pili* „boire" le peuple voit le même mot que *pili* „limer", mais ce n'est là qu'une étymologie populaire".

Bine cunoscută și unanim admisă este și apropierea pe care vorbitorii o fac între **rîs** (animalul) și *rîs* (abstractul verbal al lui *rîde*). Că primul cuvînt e slav iar al doilea e moștenit din latină nu are nici o importanță, de vreme ce imensa majoritate a oamenilor ignorează etimologia celor două omonime. În popor există chiar credința că animalul și-a primit numele de *rîs*, din cauza botului său care îți face impresia că rîde. Cîndva am întîlnit această interpretare chiar într-un manual elementar de zoologie, ceea ce înseamnă că și unii oameni culți își explică numele animalului în modul arătat mai sus. Dacă mai e nevoie de vreo dovadă ea poate fi găsită în următoarea afirmație pe care o face un scriitor contemporan, într-o carte destinată copiilor: „Oamenii îi zic [rîsului] așa din pricina rînjetului care-i împodobește totdeauna botul lui cel mustăcios" [2].

Discutînd pe *gol* din terminologia sportivă am văzut că etimologia populară (la cuvintele omonime) se trădează, uneori, cu ocazia traducerii acestora într-o limbă străină. Astfel cînd un translator improvizat l-a redat pe *rîs* (pl. *rîși*) prin fr. *rire* [3], el a dat dovadă nu numai că ignora

[1] Vezi Al. Graur, *Mélanges linguistiques*, I (1936), p. 85—86.

[2] Vezi Eugen Jianu, *Locuitorii pădurii*, ed. a II-a, Editura tineretului, București, 1963, p. 30.

[3] Comunicat de Șt. Cazimir.

existența fr. *lynx*, ci și că identifica cele două omonime românești printr-o veritabilă etimologie populară.

O asociație de aceeași natură reduce alte două omonime etimologice la un singur cuvînt polisemantic. E vorba de *pană* (1) < lat. *pinna* și *pană* (2) < fr. *panne*. Ultimul este explicat prin cel dintîi (sau mai bine zis confundat cu acesta), în special cînd e folosit în expresiile, devenite familiare: *a fi în pană* și *a rămîne în pană*. Se poate spune că identificarea celor două omonime a fost în primul rînd opera șoferilor, care nu și-au dat seama că *pană* (cu sensul de „nefuncționare accidentală a unei mașini") este alt cuvînt decît vechiul *pană* „plume (d'oiseau)". Rezultatul acestei confuzii a fost că neologismul și-a schimbat chiar pluralul, care a devenit *pene* (în loc de *pane*, cum s-a spus la început)[1]. Din omonime parțiale cele două cuvinte au devenit, prin amestec, omonime totale și astăzi putem vorbi (cu îngăduința *Îndreptarului ortografic, ortoepic și de punctuație*) nu numai despre p e n e l e păsărilor, ci și despre p e n e l e automobilului sau ale altui vehicul.

•

La faptele discutate s-ar mai putea adăuga multe altele, atît din limba română cît și din alte limbi[2]. Extinsă la nivelul lingvisticii generale, discuția n-ar fi lipsită de importanță, întrucît ar dovedi că încercarea unor lingviști de a înlocui termenul de e t i m o l o g i e p o p u l a r ă prin cel de a t r a c ț i e p a r o n i m i c ă este neîntemeiată. Noul termen a fost propus mai întîi de Albert Dauzat, în lucrarea sa *Les patois*, Paris, 1927, p. 109. Ulterior autorul a mai scris de cîteva ori despre ceea ce a numit „atracție

---

[1] Vezi D. T h e o d o r e s c u - C r a i o v a, *Îndreptar ortografic* (ed. a V-a), p. 205 și *Dicționar ortoepic*, București, Editura Academiei R.P.R., 1956, p. 102.

[2] Pentru franceză au fost citate cîteva exemple interesante de către S. U l l m a n n, în *Précis de sémantique française*, p. 202—203. Autorul se întreabă dacă instinctul etimologic (al vorbitorilor de limbă franceză) nu stabilește, cumva, raporturi chiar între **charme** „grand agrément" (< lat. *carmen*) și **charme** „nom d'arbre" (< lat. *carpinus*). Cu această ocazie, Ullmann face o precizare teoretică valabilă și pentru omonimele românești: „Le fait que le premier remonte à *carmen* et le second à *carpinus* n'est pas pertinent à la perspective synchronique; dans ce domaine il est urgent de séparer méthodiquement les deux points de vue" (p. 203).

paronimică", încercînd nu numai să lămurească fenomenul, ci să și justifice noua lui denumire[1]. Fără a se generaliza, termenul propus de A. Dauzat a fost totuși acceptat de mulți lingviști (în special francezi) [2], cărora li se pare mai potrivit decît cel inventat de E. Förstemann. După părerea noastră cei care preferă termenul de „atracție paronimică" celui de „etimologie populară" pierd din vedere cel puțin două lucruri. Mai întîi că elementul „indus" și cel „inductor" nu sînt întotdeauna cuvinte paronime (adică aproape identice din punct de vedere formal). Cf. *acoladă — arc*; *reclamație — lacrimă* (sau *lăcrimă*) etc. De multe ori ele nici nu aparțin aceleiași categorii lexico-gramaticale, ca paronimele autentice (cf. **sănătoare — suná*, față de *complement — compliment* etc.).

Dacă în identificarea formală a lui *alocuție* cu *alocație* sau a lui *deportat* cu *depărtat* avem realmente niște atracții paronimice, în alte cazuri, între cei doi termeni ai etimologiei populare nu există decît o vagă asemănare formală, care nu trebuie confundată cu paronimia adevărată. Neacoperind toate faptele, termenul *atracție paronimică* ar trebui, după părerea noastră, abandonat sau folosit numai în legătură cu acele etimologii populare care constau în confundarea a două paronime.

Dar termenul propus de Dauzat ni se pare nepotrivit și din cauză că există, după cum am văzut, și o atracție a omonimelor, nu numai a paronimelor și a cuvintelor vag asemănătoare sub raportul structurii lor fonetice. Întreaga discuție despre etimologia populară la cuvintele omonime a fost menită, pe de o parte, să contribuie la elucidarea acestui aspect mai puțin cunoscut al fenomenului, iar, pe de altă parte, să atragă atenția asupra caracterului cu totul vulnerabil al termenului de „atracție paronimică". A-l adopta pe acesta din urmă în locul celui de etimologie populară (care este, în orice caz, mai puțin criticabil) înseamnă a oferi o imagine trunchiată asupra fenomenului în discuție și a nu-l înțelege în toată complexitatea lui.

[1] Vezi *L'attraction paronymique dans le français populaire contemporain*, în „Archivum romanicum", XXI (1937), p. 201 și urm; *L'attraction paronymique en français*, în „Journal de psychologie", an. 1948, nr. 4, p. 474 și urm. etc.

[2] Vezi și J. Marouzeau, *op. cit.*, p. 36 și 168.

ETIMOLOGII POPULARE ROMÂNEȘTI

În cele ce urmează, vom prezenta un număr de 20 de etimologii populare, care se încadrează în tipurile fundamentale stabilite în capitolul precedent. Atît faptele discutate acolo cît și cele pe care le vom discuta în continuare pot fi grupate în următoarele patru categorii:

1. Etimologii populare asimilate de limba literară: *carte* (2), *fereca, pîrîu, pufoaică, sunătoare* etc.

2. Etimologii populare care au o mare frecvență în vorbire, dar pe care limba literară nu le acceptă deocamdată: *fierăstrău, frecție, sfoară* în loc de *sfară* (în expresia „a da sfoară în țară") etc.

3. Etimologii populare care nu au nici o perspectivă de generalizare, deși se bucură de o răspîndire destul de mare, în graiurile regionale sau în vorbirea oamenilor puțin instruiți: *dreaptă* (= treaptă), *filigram, miraz, renumerație, somnieră, țigară* (= țigaie) etc.

4. Etimologii populare care au fost înregistrate o dată sau de două ori și care constituie, după toate probabilitățile, fenomene accidentale: *aerogant, dispoziție* (= expoziție), *luminărică, telegrabnică* etc. Numărul acestora din urmă e foarte mare, dar nefiind întotdeauna interesante, ne-am mulțumit să semnalăm doar cîteva exemple[1]. Începem prezentarea faptelor în ordine alfabetică.

Arar (2). E un termen de origine turcească (după cum a arătat cel dintîi CIHAC, II, p. 585). Exceptîndu-l pe Tiktin (care lasă cuvîntul fără etimologie) toți ceilalți lexicografi români sînt de acord cu etimonul propus de Cihac și acceptat de L. Șăineanu: tc. *harar* „rapatelle, grand sac

[1] Altele sînt discutate în diverse lucrări de specialitate sau sînt înregistrate și explicate în dicționare.

de cuir ou de poils de chèvre". Din ȘIO (II, 209), SDLR și DA (s.v. *arar*) rezultă că ne aflăm în fața unui cuvînt balcanic (cf. tc. *harar*, ngr. χαράρι, scr. *harar*). Nu vom încerca să dovedim că rom. (*h*)*arar* a putut fi împrumutat și din sîrbă[1] sau din neogreacă, întrucît acest lucru nu are prea mare importanță pentru ceea ce vrem să aducem în plus față de dicționare. E vorba de faptul că termenul în discuție a fost apropiat, prin etimologie populară, de adj. *rar* (< lat. *rarus*), nu numai pentru că seamănă cu acesta din punct de vedere fonetic, ci și pentru că *(h)ararul*, este, întîmplător, r a r. Legătura semantică dintre cele două cuvinte reiese chiar din definițiile care i se dau lui *arar* în dicționare: „țol gros și r a r, țesut din păr de capră, din care se fac desagi, se acopăr căruțe etc." (ȘIO, DU și CADE, s.v.). În mod asemănător definește cuvîntul și DLRM (s.v.): „țesătură groasă și r a r ă din păr de capră, folosită la acoperit căruțele sau la confecționarea sacilor".

N-ar fi exclus ca intervenția etimologiei populare să fi ușurat chiar dispariția constrictivei laringale *h*, de la începutul cuvîntului. Este adevărat că pierderea aspirației la inițială s-ar putea explica și fără a invoca influența lui *rar*, deci la fel ca în cazul lui *oț* (= hoț), *otar* (= hotar) etc., dar nu trebuie uitat că toate rostirile de acest fel sînt variante regionale și populare, pe cînd *arar* e o pronunțare acceptată de limba literară. Faptul că *harar* a fost încadrat în familia lui *rar* nu putea să rămînă fără consecințe în ceea ce privește răspîndirea variantei *arar* (explicabile, la rigoare, pe cale pur fonetică).

Carte (2). După cum se știe, substantivele feminine, terminate în limba franceză în *e* mut, pătrunzînd în română, au suferit două tratamente diferite:

a) Unele au pătruns cu pronunțarea din limba franceză, dar și-au schimbat în română genul, devenind neutre: fr. *danse* (fem.) > rom. *dans* (n.); fr. *extase* (fem.) > rom. *extaz* (n.); fr. *marche* (fem.) > rom. *marș* (n.) etc.

---

[1] O dovadă în acest sens e atestarea cuvîntului în Banat: „Trimet un sac cu făină de Arad... 117 litri făină, 1 sac și *hararu*" (Timișoara, an. 1819) IORGA, S.D. XII (în DA, s.v.).

b) Altele (mult mai numeroase) și-au menținut genul, dar au primit în românește desinența *ă*: *bourse* > *bursă*; *cocarde* > *cocardă*; *étape* > *etapă*; *méthode* > *metodă*; *serviette* > *servietă* etc.[1].

Fr. *carte postale* (care se încadrează în ultima categorie) trebuia să dea normal, în limba română, *cartă poștală*. Într-adevăr, așa s-a spus la început și (o bună bucată de timp) s-a și scris astfel pe cartoanele de formă dreptunghiulară, destinate corespondenței deschise. Astăzi însă toți vorbitorii de limbă română (inclusiv lingviștii) rostesc și scriu *carte poștală*, ceea ce înseamnă că această formă s-a generalizat și a devenit literară. *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație* chiar recomandă să scriem *carte poștală* și să pronunțăm astfel. La *carte poștală* nu s-a putut ajunge decît prin confundarea neologismului *cartă* (< fr. *carte* < lat. *charta*) cu vechiul și mult uzitatul cuvînt românesc *carte* (< lat. *charta* < gr. χάρτης). Această confuzie s-a produs cu multă ușurință datorită faptului că cele două cuvinte *cartă* și *carte* erau aproape identice din punct de vedere formal. După cum era și normal, neologismul *cartă* a fost atras de termenul vechi și foarte cunoscut *carte* (1) care l-a înlocuit, în cele din urmă, în vorbirea tuturor.

Avînd în vedere că și „cartea poștală" este în fond tot o scrisoare, mulți ar fi înclinați să creadă că, pe lîngă asemănarea formală, la producerea etimologiei populare în discuție a mai contribuit și sensul vechi și regional al cuvîntului *carte* (1), care este cel de „scrisoare, epistolă, răvaș". Această presupunere poate fi valabilă pentru un număr restrîns de vorbitori, de pildă pentru acei țărani, care în perioada efectuării stagiului militar, primeau sau trimiteau acasă nu „scrisoare" ci „carte", folosind pentru aceasta nu un plic închis ci, de cele mai multe ori, o *cartă poștală* care, în vorbirea lor, devenea *carte poștală*. Pentru imensa majoritate a vorbitorilor care l-au transformat pe *cartă poștală* în *carte poștală*, invocarea sensului vechi și regional al cuvîntului *carte*, ni se pare nefundată din următoarele motive:

1. *Cartă poștală* nu s-a transformat în *carte poștală* numai în mediul rural și anume în acele regiuni unde și astăzi

[1] Cf. și Gh. Adamescu, *Adaptarea la mediu a neologismelor*, București, 1938, p. 46—47.

cuvîntul *carte* mai înseamnă „scrisoare". Confuzia se datorește în primul rînd (și mai ales) vorbitorilor aparținînd păturilor orășenești culte și semiculte. Aceștia au folosit cei dintîi cărțile poștale și ei sînt aceia care le folosesc și astăzi mai mult (țăranii au corespondat și corespondează, încă, mai puțin decît primii).

2. Spre deosebire de unii țărani, subiectele vorbitoare din mediul urban nu folosesc cuvîntul *carte* cu înțelesul de „scrisoare" și nici nu știu măcar (în imensa lor majoritate) că acest termen a avut cîndva sensul de „epistolă" — sens care se mai păstrează și astăzi regional. Nici chiar în ultimul sfert al veacului al XIX-lea (cînd s-au introdus la noi cărțile poștale)[1] sensul de „epistolă" al lui *carte* nu mai era foarte familiar vorbitorilor. Și aceasta fiindcă derivatul *scrisoare* „faptul de a scrie, scris" etc. începuse de mult să fie folosit și cu sensul de „comunicare scrisă trimisă cuiva prin poștă sau prin intermediul unei persoane". Iată un singur exemplu din Cronica lui Neculce: „. . . și i-au făcut toți *scrisori* la mînă și au iscălit toți și și împăratul"[2].

Atestările existente în dicționare dovedesc că la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de al XX-lea, *scrisoare* (cu actualul sens) era foarte răspîndit nu numai în limba literară, ci și în vorbirea populară[3].

3. Alt argument, mult mai convingător, trebuie căutat în faptul că substituirea lui *cartă* prin *carte* nu s-a produs numai în cazul lui *cartă poștală*, ci și în alte sintagme în care neologismul *cartă* intră ca element component determinat, dar nu are nici o afinitate evidentă de ordin semantic cu „scrisoare". Iată exemple:

---

[1] Mai devreme n-au putut exista deoarece în Franța (de unde noi le-am introdus) n-au început să fie folosite decît în urma legii din 19 decembrie 1872, cînd statul francez a admis fabricarea și vinderea cărților poștale. În 1869 (deci cu trei ani mai înainte) ele fuseseră create în Austria. Vezi *Larousse du XX-e siècle*, vol. II, p. 16.

[2] Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei* și *O samă de cuvinte*, ed. a II-a îngrijită de acad. Iorgu Iordan, ESPLA, 1959, p. 232. Pentru evoluția semantică a lui *scrisoare* vezi și I. Ștefan, *Cuvîntul* scrisoare *în limba română*, LR, XI (1962), nr. 1, p. 56 și urm.

[3] Vezi, pentru aceasta, mai ales înregistrările din DLRLC (tom. IV, p. 69) din care reținem: „Foaie verde de dudău, /Bădiț, bădișorul meu, /Trimesu-mi-ai la *scrisori*, /Că-n curînd, bade, te-nsori". Jarnik-Bîrseanu, *Doine și strigături din Ardeal*, București, 1885, p. 251.

carte de joc î.l.d. *cartă de joc* (< fr. *carte à jouer*)
carte de vizită î.l.d. *cartă de vizită*[1] (< fr. *carte de visite*)
carte de intrare î.l.d. *cartă de intrare* (< fr. *carte d'entrée*)
carte de alegător î.l.d. *cartă de alegător* (< fr. *carte d'électeur*)
carte de identitate î.l.d. *cartă de identitate* (< fr. *carte d'identité*)
carte de student î.l.d. *cartă de student* (< fr. *carte d'étudiant*)
carte de circulație î.l.d. *cartă de circulație* (< fr. *carte de circulation*)
carte albă î.l.d. *cartă albă* (< fr. *carte blanche* (fig.) „puteri depline". „A da cuiva carte albă" (< fr. „donner carte blanche à quelqu'un") înseamnă „a împuternici pe cineva să facă orice în numele tău".

S-ar putea, totuși, obiecta că între *carte* „volum" și *carte* „bucată de carton" se poate stabili o legătură chiar atunci cînd nu este vorba despre „cartea poștală" și chiar atunci cînd se face abstracție de vechiul și regionalul sens al lui *carte* (*1*) („scrisoare"). Nota comună celor două noțiuni ar consta în aceea că și *carte* (*2*), indiferent dacă e vorba despre cartea de vizită, de intrare, de circulație etc., conține anumite însemnări tipărite sau scrise cu mîna. Dar ce legătură semantică există între *carte* „volum" și *carte de joc*, pe care, după cum se știe, nu este nimic scris? Avem multe motive să credem că în cazul confundării lui *cartă* cu *carte* a fost hotărîtoare paronimia sau cvasiidentitatea formală a celor două cuvinte, nu vaga lor înrudire semantică. Spre această concluzie ne conduce mai ales evoluția lui *carte de joc*, care din multe puncte de vedere, are o situație cu totul specială. Ca un argument în sprijinul afirmației făcute mai sus merită să fie subliniat faptul că mult mai înainte de schimbarea lui *cartă poștală* în *carte poștală*, s-a modificat *cartă de joc* (< fr. *carte à jouer*) în *carte de joc*, după cum rezultă foarte clar din următoarele versuri ale poeziei „*Satiră. Duhului meu*" de Grigore Alexandrescu:

---

[1] Care se întîlnește într-o indicație scenică din comedia *O scrisoare pierdută:* „se caută în buzunar și scoate o *cartă de vizită*, pe care i-o dă lui Dandanache" (Vezi I. L. Caragiale, *Opere*, vol. I, ESPLA, 1959, p. 196).

„Trageți toți cîte o *carte*: domnule ești cu mine
Șezi mă rog împotrivă și vezi de joacă bine"[1].

Sau la plural:

„Negreșit, îmi vei zice, țin minte ce îmi place
Dar *cărțile* cu mine e greu să se împace"[2].

Fără să existe indicii sigure de datare[3], se poate afirma cu certitudine că poezia lui Gr. Alexandrescu a fost scrisă cel mai tîrziu în anul 1842 (cînd a fost publicată pentru prima oară), iar cărțile poștale au apărut, la noi, cel mai devreme în anul 1872, cînd am văzut că au fost introduse și în Franța. Deoarece în cazul lui *carte de joc* identificarea cu *carte* (*1*) s-a putut realiza fără intervenția vreunei legături de ordin semantic (și încă înainte de a fi devenit *cartă poștală* > *carte poștală*) sîntem îndeptățiți să credem că nici în cazul celui din urmă sensul n-a jucat decît un rol minim în producerea etimologiei populare.

Nu încape nici o îndoială că, în cazul unor vorbitori, de la *cartă* (pl. *carte*) s-a putut trece direct la *carte* (pl. *cărți*). În acest fel *carte* (*1*) și *carte* (*2*) au început, încă de mult, să devină omonime parțiale. Inițial, limba literară a acceptat însă confuzia celor două cuvinte, numai la plural. Și aceasta fiindcă în loc de o *cartă* (de vizită, de intrare etc.) — două *carte* s-a spus din ce în ce mai mult, o *cartă* — două *cărți* (datorită, desigur, și binecunoscutei tendințe de modificare a formei pluralului la substantivele feminine. Cf. *coale* — *coli*, *școale* — *școli* și mai ales *harte* — *hărți*, plural relativ recent). Așa cum *harte* a devenit *hărți*, la fel și *carte* (sing. *cartă*) s-a transformat în *cărți* (prin schimbarea desinenței *e* în *i* sau prin simpla confuzie cu pluralul lui *carte* „volum").

---

[1] Gr. Alexandrescu, *Opere*, vol. I, ediție critică îngrijită de I. Fischer, ESPLA, 1957, p. 190.

[2] Idem, *ibidem*, p. 191. Forma de plural apare deja la I. Neculce: „... și să giuca în *cărți* cu dînsul" (*op. cit.*, p. 27). Existența lui *carte de joc* în limba veche dovedește, că, înainte de a fi fost împrumutat din franceză, cuvîntul ne-a putut veni și din alte limbi (cf., de pildă, rus. *игральная карта*.

[3] Vezi și precizările lui I. Fischer din *Note și variante* la ediția citată, p. 485.

Un argument peremptoriu în sprijinul supoziției că în limba literară, omonimia s-a realizat inițial, numai la plural, găsim în recomandarea pe care o făcea, în 1944, *Dicționarul ortografic al limbii române*[1] de Ștefan Pop, unde se preconiza scrierea *cartă — cărți* (*cartă de vizită, cartă poștală, cartă de membru, cartă de intrare* etc.), nu *cartă — carte*, cum s-a scris și s-a spus la început.

De la *cartă — cărți* a fost foarte ușor să se ajungă la *carte — cărți*, nu prin refacerea unui singular care exista deja, ci prin înlocuirea neologismului *cartă* cu vechiul cuvînt românesc *carte*. Din parțială, cum a fost la început, omonimia a devenit integrală și în limba literară [sing. *carte* (1,2) — pl. *cărți* (1,2)].

În urma întregii discuții este evident că în cazul lui *carte* avem nu un cuvînt polisemantic cu două sensuri fundamentale („volum" și „bucată de carton"), ci două cuvinte devenite omonime prin etimologie populară. Pentru limba română ele au de fapt și etimologii diferite [1. lat. *charta*; 2. fr. *carte* (< lat. *charta*)]. Din aceste cauze considerăm că fiecăruia dintre cele două cuvinte ar trebui să i se consacre în dicționare cîte un articol separat. Dacă cele două omonime sînt, totuși, tratate într-un singur articol, ca două sensuri fundamentale ale aceluiași cuvînt, atunci aceste sensuri trebuie neapărat repartizate pe etimonuri. A-l explica pe *carte* cu toate sensurile lui numai prin lat. *charta* (ca în DLRM, s.v.) este o eroare prea evidentă, pentru a mai insista asupra ei[2].

Cezariană. Vorbitorii (precum și unii medici și lingviști) își explică acest termen medical prin numele lui (*Caius Iulius*) *Caesar* care s-ar fi născut prin *cezariană* (< fr. *césarienne*). În realitate, în limba franceză, cuvîntul este un derivat

---

[1] Vezi ed. a IV-a, Editura „Cartea românească", București, 1944, p. 46. Tot sub forma *cartă* (pl. *cărți*) cuvîntul este înregistrat și în CADE (s.v.).

[2] Etimologia lui *carte* mai are nevoie și de alte precizări. E vorba de explicarea semantismului „scrisoare", socotit, cînd originar, cînd calchiat după v. sl. *kniga*. Asupra acestei probleme vom reveni cu alt prilej.

savant din lat. *caesar* („enfant tiré du sein de la mère par incision"), provenit la rîndul lui din *caedere* „a tăia" [1].

Încă din secolul al XVI-lea, termenul este atestat la celebrul chirurg francez Ambroise Paré: „enfantement césarien" [2].

Părerea foarte răspîndită că Caesar s-ar fi născut prin cezariană n-are nimic comun cu realitatea. O astfel de operație se practica în vechime numai pe o femeie moartă. Or, mama lui Caesar a supraviețuit nașterii fiului ei și se pare că a fost în viață chiar în timpul războaielor galice [3]. Primul caz de operație cezariană, făcută pe o femeie vie, datează de-abia din anul 1500 [4]. Intervențiile chirurgicale rudimentare, menite să salveze fătul din pîntecele unei mame moarte, datează însă dintr-o epocă anterioară nașterii lui Caesar [5]. Mai mult: s-a dovedit chiar că romanii dădeau copiilor născuți printr-o incizie a peretelui abdominal supranumele de *caesar*, *caesares*, *caesures* etc. (de la *caedere*) [6]. Un strămoș de-al lui Caius Iulius Caesar, născîndu-se printr-o astfel de operație, a primit și el, conform obiceiului, același nume, adoptat ulterior de întreaga ramură a gintei Iulia [7]. Faptul că numele *Caesar* era de mult tradițional în această ramură a gintei Iulia e un argument în plus că învingătorul galilor nu s-a născut prin cezariană și mai ales că denumirea operației nu provine de la numele lui. În ultima analiză termenul medical de care ne ocupăm și supranumele *Caesar* provin, totuși din același etimon îndepărtat [8]. Deși cele două cuvinte se reduc, în limba latină, la aceeași

---

[1] Vezi A. Hatzfeld et A. Darmesteter, *Dictionnaire général de la langue française*, tom. I, p. 388; Paul Robert, *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, Paris, 1953, tom. I, p. 689; BLOCH — WARTBURG s.v. etc.

[2] Ambroise Paré (1516—1590). *Oeuvres*, édit. Malgaigne, Paris, 1840, XVIII, p. 42 (ap. Hatzfeld — Darmesteter, *op. cit.*, tom. I, p. 388).

[3] Vezi *Larousse du XX-e siècle*, tom. II, p. 95.

[4] Vezi pentru detalii *Encyclopédie médico-chirurgicale (Obstétrique)*, tom. II, partea a III-a, cap. VI: „Les opérations césariennes abdominales", p. 1 și urm.

[5] *Nouveau Larousse médical illustré*, Paris, 1952, p. 169.

[6] Vezi E. Littré, *Dictionnaire de médicine*, dix-septième édition, Paris, 1893, p. 261; *Nouveau Larousse médical illustré*, p. 169 etc.

[7] *Dictionnaire encyclopédique Quillet*, tom. I, p. 752.

[8] Pentru felul în care ar putea fi reprezentată grafic originea comună a celor două cuvinte, vezi SCL, X (1959), nr. 2, p. 262.

rădăcină (lucru ignorat de către vorbitori) nu este totuși științific să-l explicăm pe *cezariană* cu ajutorul lui *Caesar*. Explicarea termenului medical cu ajutorul numelui propriu *Caesar* este o etimologie populară latentă, pentru că nu schimbă nici forma și nici sensul cuvîntului, dar există prin însăși această falsă asociație. Cîteodată ea se trădează indirect. Astfel, prima parte a cuvîntului german *Kaiserschnitt* (calchiat după engl. *caesarean section* sau fr. *opération césarienne*) dovedește că nemții au văzut în acest termen medical un derivat de la numele lui *Caesar*, pe care l-au tradus prin *Kaiser* + *Schnitt* „tăietură". În al său *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache* (Berlin—Leipzig, 1934), Friedrich Kluge înregistrează chiar sintagma *Kaiserlicher Schnitt* „tăietură (operație) imperială", în care adjectivul *kaiserlicher* e un derivat de la *Kaiser* „cezar, împărat". Rus. *кесарское сечение* și *кесарево сечение* ne trimit, de asemenea, la numele lui *Caesar*, rostit în rusă *Țezar* dar și *Kezar*. În *Полковый словарь русского языка*, vol. I, p. 1351, D.N. Ușakov chiar derivă pe *кесарское (сечение)* din *Кесарь* (< germ. *Kaiser*). Mai amintim tot aici magh. *császármetszés*; ceh. *císařský řez* „operație (tăietură) cezariană" etc. Nici o îndoială că ne aflăm în fața unui caz de ceea ce s-ar putea numi e t i m o l o g i e p o p u l a r ă i n t e r n a ț i o n a l ă[1].

Stabilind o legătură între numele *operației cezariene* și supranumele *Caesar* (mereu prezent în conștiința vorbitorilor), etimologia populară a creat și legenda că vestitul dictator roman s-ar fi născut prin cezariană — lucru contestat de știința modernă. De aceea am fost surprinși cînd, într-o lucrare medicală de popularizare (relativ recentă) am întîlnit următoarea afirmație, care conține trei inexactități: „Cuvîntul *cezariană* vine de la numele împăratului roman *Caius Iulius Caesar*, care a fost adus pe lume în acest mod, cu prețul vieții mamei sale"[2].

---

[1] Interpretarea conform căreia fr. *césarienne*, germ. *Kaiserschnitt*, rus. *кесарское сечение* și altele ascund în ele o etimologie populară n-am întîlnit-o nicăieri, nici chiar în cea mai completă lucrare asupra acestui fenomen lingvistic; *Deutsche Volksetymologie* de K a r l G u s t a v A n d r e s e n (citată și la p. 205).

[2] Vezi *ABC-ul sănătății. Enciclopedie medicală populară*, Editura medicală, București, 1964, p. 90, col. 1.

În lucrările citate, părerea că Caesar s-a născut prin cezariană este privită, după cum am văzut, ca o simplă legendă și avem toate motivele să credem că aceasta este realitatea [1].

O legendă asemănătoare (care nu se datorește însă etimologiei populare) povestește că Apollon ar fi secționat pîntecele infidelei Coronis și astfel ar fi venit pe lume *Esculap* — zeul și părintele medicinei [2].

Dispoziție. În limba unor țărani, cuvîntul *expoziție* (< fr. *exposition*) a fost înlocuit prin *dispoziție* (< fr. *disposition*) — mai cunoscut decît primul, printre altele și datorită faptului că are mai multe sensuri (dintre acestea, cu cel de „hotărîre judecătorească", țăranii noștri au făcut de mult cunoștință). Iată două citate din GR. N., unde apare confuzia semnalată:

„O venit anu trecut o cocoană dă la București cu premaru și cu siglitaru di-o strîns țoale d-ale noastre, cică să le ducă la *dispoziție* să le vază boierii, adică după cum ni-i portul nostru p-acilea" [3]; „am fostără cu băiatu ăl mare la *dispoziția* aia-n București. Era frumușățile dă pă lume" [4].

Ceea ce i-a împiedicat pe vorbitori să-și însușească neologismul *expoziție* sub forma lui corectă a fost, fără îndoială, prefixul *ex-*, pe care ei nu l-au înțeles. De aceea au înlocuit cuvîntul, cu totul nou pentru ei, prin altul, cu tema identică, sau l-au deformat ca în exemplul următor: „Am fostără la *spuziția* aia, la zece mai. Frumusețuri, ce să spui?" [5].

---

[1] Tot ca o legendă este interpretată această părere și în *Большая советская энциклопедия*, tom. XX, p. 566.

[2] Vezi *Encyclopédie médico-chirurgicale (Obstétrique)*, tom. II, partea a III-a, cap. VI, p. 1.

[3] GR. N., I, p. 187 (Ilfov).

[4] *Ibidem*, p. 162 (Vlașca).

[5] *Ibidem*, p. 161 (Vlașca). La forma *spuziție* s-a ajuns (după toate probabilitățile) în felul următor: mai întîi *expoziție* a devenit *espoziție*, prin dispariția lui *c* din grupul consonantic *cs* (notat *x*). Cf. *escursie* < *excursie*, *espediție* < *expediție* etc. A urmat, după aceea, obișnuita prefacere a lui *e* neacc. > *i* și a lui *o* neacc. > *u*. Astfel s-a ajuns de la *espoziție* la *ispuziție*, formă care se întîlnește tot în GR.N., I, p. 148 și, întîmplător, într-o regiune învecinată cu Vlașca: „La București n-am fost la *ispuziție*; am fost la a dă la Lixăndriia" (Teleorman). După aceea, prin afereza lui *i*, *ispuziție* a devenit *spuziție*. Cf. și *săltat*, *zăltat* (< *exaltat*).

Frecție. *Micul dicționar ortografic* (ed. a II-a, 1955, p. 106) și *Dicționarul ortoepic* (ed. I, 1956, p. 71) ne recomandaseră să scriem și să pronunțăm, primul: *fricțiune*, iar al doilea *fricție* și *fricțiune*. Recent, *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație* (ed. a II-a, p. 141) l-a eliminat, în mod cu totul nejustificat, pe *fricție*, inserîndu-l numai pe *fricțiune* și adăugînd în paranteză (nu: *frecție*). Varianta *frecție* (la care s-a ajuns, după cum vom vedea, prin etimologie populară combinată cu analogia), deși neliterară, este, totuși, mult mai răspîndită decît formele considerate corecte, dar folosite de un număr restrîns de vorbitori (din cît ne-am putut da seama mai ales de medici, de farmaciști și de unii lingviști). Cele mai multe subiecte vorbitoare preferă pe *frecție*, care li se pare mai motivat, întrucît îl simt ca fiind derivat de la *a freca*. Menționăm, în acest sens, că, din aproximativ 200 de persoane anchetate (în special studenți), numai 42 rostesc *fricție*, restul *frecție*.

În trecut, în nici unul din dicționarele noastre nu s-a găsit un loc și pentru *frecție*, care, deși neliterar, are totuși dreptul de a figura într-o operă lexicografică, măcar în calitate de variantă. În acest sens autorii *Dicționarului limbii române literare contemporane* au procedat echitabil înregistrînd această „variantă nerecomandabilă", dar nu înțelegem de ce l-au repudiat pe *fricție*, ridicat ulterior la rangul de formă literară, în *Dicționarul ortoepic* (ediția citată). Doi ani mai tîrziu, DLRM avea să-l înregistreze din nou pe *fricție*, dar ca o simplă variantă a lui *fricțiune*, pe care ni-l recomandă acum și *Îndreptarul*. În DN există, de asemenea, numai *fricțiune*, deși, după părerea noastră, ar fi trebuit inserat și *fricție*, care e mai frecvent și care a început să se diferențieze semantic de cel dintîi.

În continuare, ne propunem să justificăm acceptarea în limba literară a formei *frecție* și să arătăm mai pe larg cum s-a născut această variantă, atît de răspîndită în limba actuală.

În ceea ce privește etimologia lui *fricțiune* lucrurile sînt clare. Cuvîntul ne-a venit din fr. *friction*, care a devenit normal, în limba română, *fricțiune*. Nu tot atît de clară este etimologia lui *fricție* (absent din toate dicționarele noastre vechi). Din fr. *friction* și lat. *frictio,-onis* nu putea rezulta, în românește, decît *fricțiune*, nu și *fricție*. Pe de altă parte,

fricție nu poate fi explicat nici invocînd filiera rusă, așa cum s-a făcut pentru unele forme ca *administrație, constituție* etc., pe care, înainte de a le fi împrumutat direct din franceză, italiană și latină, le-am împrumutat mai întîi din rusă, unde se pronunță aproape identic: *администрация, конституция* etc. *Fricție* s-a născut în interiorul limbii române din *fricțiune*, prin analogie cu o serie de neologisme care prezintă două forme: una cu sufixul *-ie* (explicabil, în parte, prin influența rusă), alta cu sufixul *-iune* (de origine latino-romanică). Cf. *misie* (< rus. *миссия*) — *misiune* (< fr. *mission*); *comisie* (< rus. *комиссия*) — *comisiune* (< fr. *commission*) etc.

O dată apărută, forma *fricție* s-a putut foarte ușor transforma în *frecție* sub influența verbului *freca*, de care este atît de strîns legată. Nu este însă cîtuși de puțin exclus ca la transformarea lui *fricție* în *frecție* să mai fi contribuit (fie și într-o măsură foarte mică) încă un factor și anume analogia cu numeroasele neologisme din limba română care se termină în *-ecție* (în DI sînt înregistrate 46, în afară de *frecție*). Dintre acestea, unele cum ar fi: *colecție, confecție, corecție, direcție, imperfecție, infecție, injecție, inspecție, lecție, obiecție, perfecție, proiecție, protecție, reflecție, secție, selecție* etc. sînt mult uzitate și nu este de loc imposibil să fi exercitat o atracție asupra lui *fricție*, care era, oarecum, izolat (neologismele terminate în *-icție* sînt foarte puține și numai trei dintre ele se bucură de o circulație mai mare: *contradicție, interdicție* și *restricție*).

Dacă pe lîngă influența lui *freca* a mai intervenit și influența analogică a formelor terminate în *-ecție* (mai numeroase și mai uzitate), atunci există un motiv în plus să credem că, în cazul unor vorbitori, de la *fricțiune* s-a putut trece direct la *frecție*, fără faza intermediară *fricție*. Pe de altă parte, în vorbirea altor indivizi, *fricțiune* se va fi transformat foarte de timpuriu în **frecțiune** (variantă care se aude adesea, în special în limbajul frizerilor [1]). Cîteodată se întîlnește și în scris: „Dacă după o baie rece și de lungă durată... apar frisoane, e bine să se facă... *frecțiuni* alcoolizate pe tot corpul și să se bea ceaiuri fierbinți"[2].

[1] În treacăt fie spus, prin specificul profesiunii frizerii au contribuit și contribuie în cea mai mare măsură și la răspîndirea formei *frecție*.

[2] Vezi „Magazin" nr. 403 din 26 iunie, an. 1965, p. 6, col. 5.

De la *frecțiune* a fost și mai ușor să se ajungă încă o dată la *frecție*, prin analogie cu dubletele de tipul *secție* — *secțiune* etc.

Din cele spuse mai sus rezultă că, pornindu-se de la *fricțiune*, s-a putut ajunge la *frecție* pe trei căi diferite și nu numai datorită influenței verbului *freca*[1].

Judecînd după tendințele actuale, avem motive să credem că, din concurența dintre *frecție*, *fricție* și *fricțiune*, va ieși învingător, după cum e și normal, elementul nou și motivat, adică *frecție*. Această formă nu va putea fi eliminată, întrucît e strîns legată de verbul *freca*, iar prin partea ei finală se încadrează într-o lungă serie de neologisme de tipul *secție*, *direcție*, *protecție* etc.

Alături de *frecție* vor continua să existe în limbă și celelalte două forme, însă diferențiate semantic: *fricție* se va folosi cu sensul de „masaj", iar *fricțiune* se va întrebuința din ce în ce mai mult în sensul figurat pe care-l are și astăzi (mai ales la plural) și anume acela de „neînțelegeri, divergențe, nimicitii".

Frînghie î.l.d. *frenghie* „un fel de stofă scumpă de brocart purpuriu" (< tc. *frengi*). Identificarea formală a celor două cuvinte s-a produs un numai fiindcă erau paronime, ci și pentru că *frenghie* s-a arhaizat. În graiurile regionale, unde a continuat să se folosească (dar din ce în ce mai puțin), confundarea lui *frenghie* cu paronimul *frînghie* (< lat. *fimbria*) era inevitabilă:

„Ieși fetiță la portiță
Că te-așteaptă Talion,
Cu tichie de *frînghie*
Cu peană de ciocîrlie"[2].

Iudă. În *Pseudokinegetikos*, Al. Odobescu folosește la un moment dat cuvîntul *iude* („Iar în *iudele* din față/ Se țin cerbii stau și urșii") pe care îl explică astfel, în notă: „O

[1] Pentru unele detalii, vezi Th. Hristea, *Etimologii populare*, în SCL, IX (1958), nr. 4, p. 519—520.

[2] Vezi TEODORESCU, P.P., p. 192 (în DA și DLRLC, s.v.).

grămădire de arbori răsturnați a cării numire derivă de la un vînt foarte furios ce bate mai în același timp din mai multe părți și pe care vînătorii munteni l-au numit *iudă*, pentru că ducînd mirosul de pe tot locul de la om la vînat, acesta îl ulmă, fuge și se depărtează, astfel că toată osteneala vînătorului rămîne în van. Cuvîntul dar este simplu și natural — adaugă Odobescu — ; acest vînt, trădînd pe vînător, a meritat foarte bine numirea de *iudă* sau trădător[1].

Pornind de la această indicație pe care o dă Odobescu, DA (s. v. *iuda*) înregistrează, printre alte sensuri binecunoscute, și pe cel de „vînt puternic (numit astfel de vînători, pentru că îi trădează, bătînd de la ei spre vînat), vifor, vîrtej"; prin *ext.* „grămadă de arbori răsturnați". La etimologie, se indică (pentru toate cele 8 sensuri cu care apare cuvîntul în DA): v. sl. *Ijuda*, grec. 'Ιοῦδας (și bulg. *juda* „om hain; zînă (acvatică) răuvoitoare").

După părerea noastră, *iudă* cu sensul de „vînt trădător..." este de fapt cuvîntul *iugă* „vînt din sud", inserat chiar în DA și dedus din bg., srb. *jug* „sud". Etimologia populară a identificat și în acest caz cele două cuvinte, lucru de care nu și-a dat seama nici eruditul scriitor Odobescu și nici autorii *Dicționarului Academiei*, care au adoptat explicația lui.

În *Cîteva considerații asupra toponimiei românești* (DR, I, p. 215), V. Bogrea citează un exemplu similar din limba aceluiași scriitor, care, tot în *Pseudokinegetikos*, „vorbește de muntele buzoian **Curcubeta** așa fel, încît e vădit că se gîndește, la *curcubeu*, pe cînd adevăratul etimon al numelui e prozaicul «bostan»: *curcubeta*; cf. piscul *Curcubeta* din Munții Bihorului precum și sinonimele: *Tigva*, munte în jud. Buzău, iar la românii din Banat și Serbia *Tîlva Frăsinetului* etc...." [2].

---

[1] Vezi Al. Odobescu, *Opere*, ediție îngrijită de Tudor Vianu, ESPLA, București, 1955, vol. II, p. 173.

[2] Iată în întregime paragraful la care se referă V. Bogrea: „Pe o frumoasă zi de vară mă odihnisem cîteva ore la Schitul Găvanul — o minunată înfundătură călugărească, din munți, cîteva colibe și o bisericuță de bîrne, semănate printr-o pajiște smălțuită cu flori, pe care o încinge un semicerc de nalte stînci pestrițe, ce poartă denumirea foarte ni-

Înfructa. Există mulți vorbitori (îndeosebi intelectuali) care nu cunosc vechiul cuvînt românesc *frupt* (< lat. *fructus*). În limba noastră, acest cuvînt și-a restrîns sensul [1] și, din „rod" (în general), cum însemna în latină, a ajuns să denumească numai „produsul în lapte al animalelor mulgătoare", iar prin extensiune și „mîncărurile făcute din lapte". Deoarece produsele lactate formau odinioară hrana de căpetenie a strămoșilor noștri, iar religia interzicea consumarea lor în post, acest cuvînt a putut deveni sinonim cu „dulce" sau mîncăruri de dulce, în opoziție cu post (DA, s.v.). De la *frupt* s-a format cu ajutorul prefixului *în-* verbul *a se înfrupta*, care mai înseamnă și astăzi, în limba populară, „a mînca de frupt", adică „a mînca de dulce, în zi de post". În afară de acest sens și de altele, verbul *a se înfrupta* mai are încă unul pe care dicționarele noastre îl omit. E vorba de accepția pe care i-o dăm cei mai mulți dintre noi și anume: „a mînca cu poftă mare, cu lăcomie" [2]. Înțelesul acesta este derivat, desigur, din cel primordial și e perfect explicabil: cei care mîncau de dulce în zile de post erau considerați lacomi. Cu această semnificație am înregistrat și varianta *a se înfructa* la care s-a ajuns foarte ușor. Deși sensul derivatului *înfrupta* a fost înțeles de vorbitori, tema acestuia (adică *frupt*) le-a rămas multora necunoscută. Rezultatul a fost că *a se înfrupta* a devenit *a se înfructa* sub presiunea neologismului *fruct* (< lat. *fructus*). Fără a-i aproba pe Lazăr Șăineanu și pe Tiktin, care consideră cele două cuvinte (*frupt* și *înfrupta*) ca fiind regional-moldovenești (vezi DU și TDRG, s.v.), menționăm totuși că, în special primul, este foarte puțin cunoscut prin unele părți ale teritoriului lingvistic dacoromân (de ex. în Oltenia, unde am și înregistrat de cîteva ori varianta *a se înfructa*).

---

merită de *Curcubeata*" (Al. Odobescu, *Opere*, ediția citată, vol. II, p. 220). Etimologia lui *curcubetă* este lat. *cucurbita* idem, care a devenit, în mod normal, *cucúrbătă* și apoi (prin metateză) *curcubătă*, cum se mai aude încă prin Banat (CDDE, nr. 420).

[1] Vezi și Lazăr Șăineanu, *Încercare asupra semasiologiei române*, București, 1887, p. 182.

[2] Cu acest sens, pe care DLR va trebui să-l înregistreze, l-am întîlnit pe *înfrupta* și în literatură: *„V-ați înfruptat* din trupul meu de miere/Și zece degete pe rînd v-ați lins" (A. Toma, *Cîntul vieții*, București, 1950, p. 270).

Spre deosebire de acesta, dubletul lui, *fruct*, mai ales cu înțelesul pe care îl are la plural (acela de „poame") este general în limbă și bine cunoscut oricui. Din această cauză a putut să-l influențeze pe *înfrupta*.

Am semnalat varianta *înfructa* pentru a ilustra un caz foarte rar (și de aceea interesant), cînd un neologism de mare circulație poate supune etimologiei populare un cuvînt din fondul vechi al limbii, substituindu-i-se în vorbire sau modificîndu-i învelișul fonetic.

Luminărică. Într-o scrisoare adresată de Ion Ghica lui Vasile Alecsandri (*„Tunsu și Jianu"*) este folosită de către autor (o singură dată) forma *luminărică* în loc de *lumînărică* [< *lumînare* (< lat. *luminaria*) + suf. *-ică*].

Dicționarele noastre nu înregistrează această variantă individuală (?) considerată de cei mai mulți editori ai operei lui Ion Ghica o greșeală de tipar. Astfel, în *Scrisori către Vasile Alecsandri*, publicate în 1905 de Editura librăriei L. Alcalay, citim la p. 264 *lumînărică* în loc de *luminărică*. De asemenea în ediția îngrijită de Petre V. Haneș, (Editura Minerva, București, 1914, vol. III, p. 182) și în *Scrisori către V. Alecsandri* publicate de C. I. Bondeescu și D. Mărăcineanu (Editura „Cultura românească", București, 1940, p. 243).

Despre o greșeală de tipar nu credem că poate fi vorba din două motive:

1. Varianta *luminărică* (în care nu trebuie să vedem nimic imposibil) apare în ediția a II-a a *Scrisorilor către V. Alecsandri* — ultima din timpul vieții autorului (Editura Socec, București, 1887, p. 289)[1].

2. Această variantă este un anumit tip de etimologie populară, născută sub influența lui *lumină* (a cărui rădăcină este, în ultima analiză, aceeași cu a lui *lumînare*).

În limba română (pentru cei mai mulți dintre vorbitori) legătura etimologică dintre *lumină* și *lumînare* nu se mai simte. Din această cauză *lumînare* este un cuvînt nemotivat. De aici reacția față de arbitrariul semnului lingvistic, concre-

[1] Ea a fost menținută și în ediția mai nouă a operelor lui I. Ghica, îngrijită de Ion Roman (vezi mai jos).

tizată în explicarea (cu ajutorul lui *lumină*) a diminutivului *lumînărică*, nemotivat și el (sau motivat numai ca derivat). Apropierea foarte firească de *lumină* a fost, probabil, ușurată și de faptul că în fraza anterioară celei în care e folosită forma *lumînărică* apare adjectivul *luminată*:

„Se apropie, dă cu degetul în hîrtia *luminată*, pune ochiul și ce vede? Stăncuța, gătită ca mireasă, lungită pe pat, cu o *lumînărică* de ceară galbenă în mînă" [1].

S-ar putea, de asemenea, să fi avut un rol în producerea etimologiei populare și sensul regional de „lumînare" al lui *lumină*. În orice caz, dacă etimologia populară este evidentă, nu tot atît de evident este faptul că ea se datorește scriitorului sau îi aparține zețarului. În ceea ce ne privește, înclinăm spre prima ipoteză, susținută și de existența altor etimologii populare în limba unor mari scriitori ca: Al. Odobescu, I.L. Caragiale, M. Sadoveanu, T. Arghezi etc., și mai ales de existența, chiar în limba lui Ion Ghica, a unei alte etimologii populare — **lungoare** î.l.d. *lîngoare* (< lat. *languorem*): „Ciuma, ca toate boalele mortale și lipicioase, ca vărsatul, ca tifosul, ca *lungoarea* neagră, foarte periculoasă întîia oară, devine puțin violentă la cei cari au mai fost loviți de ea" (*op. cit.*, p. 132).

Tot la Ion Ghica se întîlnește **covertă**, în loc de *corvetă* (vezi A. Graur, BL, VIII, 1940, p. 212) și chiar forma **tarantelă** „dans popular italian", în loc de *tarantulă* „specie de păianjen": „surprinderea lor s-a manifestat prin o esclamare sălbatică și bucuria lor prin o mie de sărituri deșanțate ca oamenii mușcați de *tarantelă*" (în DLRLC, s.v. *tarantulă*).

Miraz. Sensul primordial al acestui cuvînt arhaic și regional este de „moștenire" și (prin *ext.*) „cîștig neașteptat": „Toată a mea bogăție, de la moși strămoși *miras*, . . . o dau ție" [2]; „. . . în slujba mea am rămas" / La tatăl Măriei tale moștenire sau *miras*" [3]. Cf. și: „Stavrache stăpînește *mirazul* rămas de la frate-său" [4].

[1] Ion Ghica, *Opere*, ESPLA, 1957, vol. I, p. 219.
[2] Vezi A. Pann, *Povestea vorbei*, București, 1883, p. 68 (în TDRG, s.v.).
[3] Idem, *ibidem* (în CADE, s.v.).
[4] Vezi CARAGIALE, O. I, p. 358 (în DLRLC, s.v.).

Acest sens concordă cu al etimonului (tc. *miras*, de origine arabă). Din turcă, *miras* a pătruns nu numai în română, ci și în limbile balcanice (cf. bg., scr. *miraz* și ngr. *mirási*).

E de prisos să mai subliniem că, în română, cuvîntul poate fi considerat ca avînd etimologie multiplă, cum dovedesc variantele lui formale și cum admit chiar unele dicționare (vezi SDLR și TDRG, s.v.). Ceea ce este mai important pentru discuția în legătură cu acest termen conservat regional e că dintre toate limbile numai în română el s-a îmbogățit cu sensul de „pomină, minune, minunăție, lucru sau faptă care produce m i r a r e" etc. (CADE, DLRM și DA mss). Iată o atestare pentru acest sens neetimologic:

„Tu viteaz și eu viteaz,
Să nu facem vreun *meraz*,
Ca să pătimim necaz "[1].

Regional a mai fost înregistrată și loc. adv. *de miraz* „foarte bine, minunat, strașnic" (cu atestări în DA mss.) precum și ciudata expresie *mai mare meraz*, cu sensul de „spre m i r a r e a (sau uimirea) tuturor": „Cu paloșu-n mînă,/ Cu vidra nainte,/ Da lua aminte/ Ogarii-n privaz,/ *Mai mare meraz*"[2].

Sensul discutat aici nu s-a putut dezvolta decît sub influența verbului *mira*, de care substantivul *miraz* a fost apropiat prin etimologie populară. Intervenția etimologiei populare a fost facilitată nu numai de asemănarea fonetică a celor două cuvinte, ci și de faptul că *miraz* s-a arhaizat și (cel puțin pentru o parte dintre vorbitori) a devenit, cu timpul, un cuvînt neclar.

După lămurirea acestui sens al lui *miraz*, devine limpede și etimologia derivatului **mirăzenie**, pe care Tiktin îl traduce prin *wunderbare Sache* („lucru minunat") și *Wunderding* („minunăție"): „... cînd nu erau încă în lume atîtea lucruri nezdrăvane și *mirăzenii* ca astăzi"[3]. Cf. și „... *mirăzeniile* ce făcuse omul cel sărac"[4].

[1] Gr. G. Tocilescu, *Materialuri folkloristice*, I, p. 41.
[2] PĂSCULESCU, L.P. (*Literatură populară românească*), p. 180 (în DA mss.).
[3] Vezi T. Frîncu și G. Candrea, *Românii din Munții Apuseni (Moții)*, București, 1888, p. 266 (în TDRG, s.v.).
[4] *Ibidem*, p. 270.

La etimologie Tiktin arată că *mirăzenie* provine de la *a mira*, ceea ce este, desigur, inexact. În continuare el îl compară, pentru formă, cu *ciudățenie*, dar acesta este un derivat foarte normal de la adj. *ciudat* + suf. *-enie*, pe cînd *mirăzenie* nu poate fi interpretat ca o formație direct de la verbul *mira*, din cauza greutăților de ordin formal. În realitate *mirăzenie* provine din subst. *miraz* (cu sensul pe care l-am explicat mai sus) + suf. *-enie*.

Marț(i). Nu există o părere unanimă în ceea ce privește etimologia acestui cuvînt, folosit la jocul de table în expresia „a face (pe cineva) marț". CADE (s.v.) îl deduce direct din it. *marcio*, fără a justifica în vreun fel prezența lui *ț* (în loc de *č*) din cuvîntul românesc. Șăineanu (DU, s.v.) adaugă la it. *marcio* o formă dialectală *marzo*, care complică puțin lucrurile. În ȘIO nu-l inserează, ceea ce înseamnă că nu-l considera un element „oriental". De origine italiană îl consideră pe *marț* și acad. Al. Graur, în SCL, X (1959) nr. 2, p. 209.

H. Tiktin, fără a contesta originea italiană a cuvîntului, crede totuși că pe *ț* este mai bine să-l explicăm prin filieră neogreacă [1]. În sfîrșit G. Pascu crede, pe bună dreptate, că *marț* provine din tc. *mars* „double gain au jeu de trictrac", dar el nu explică pe *ț* [2]. Etimologia dată de el a fost acceptată de Scriban (vezi SDLR, s.v.) și se întîlnește, de asemenea, la Tache Papahagi, care arată că *marț* (cu același sens ca în dacoromână și în directă legătură cu jocul de table) e curent și în aromână [3].

După părerea noastră trebuie părăsită ipoteza conform căreia *marț* ne-a venit din italiană și încă dintr-o formă dialectală *(marzo)*, la care se referă și DLR, după ce admite totuși etimonul turcesc *mars*[4]. Acest cuvînt l-am împrumutat

[1] „Et.: it. *marcio*, dial. nach HC (Hasdeu, *Cuvente den bătrîni*) I, 79, *marzo*, doch ist-ț füglich aus ngr. *Vermittlung zu erklären*" (TDRG,s.v.).

[2] Vezi G. Pascu, *Etimologii românești*, în ARHIVA, XXV (1914), p. 199.

[3] Vezi GR. S., vol. VII (1937), p. 295. Tot aici (fără a se vorbi despre o etimologie populară) se explică „trecerea" lui *-ș* la *-ț*, invocîndu-se influența formei *marți*". În DDA (s.v. *marțu*) autorul nu mai menționează această influență.

[4] Vezi DLR, fasc. a 2-a (*Mandră — Mascat*), s.v. *marț*.

în mod sigur de la turci, o dată cu jocul de table, practicat, inițial, aproape exclusiv de către boieri. O dovadă că jocul de table (și deci termenul *marț*) este de origine turcă o constituie faptul că și astăzi în limbajul argotic se mai folosesc numele turcești ale punctelor pe care le arată zarurile (mai ales cînd este vorba despre duble) : *ep—ec* (< *hep jek*) = 1 — 1; *dubara* (= 2 — 2); *șes — beș* (= 6 — 5); *șeș — șeș* (= 6 — 6) etc.[1]. G.M. Dragoș, ocupîndu-se de terminologia argotică folosită la jocurile de noroc, notează și expresia „Turcul a făcut-o la trei" cu sensul de „nu te bucura încă, n-ai luat partida". „Turcul" (subliniază autorul) este aluzie la originea turcească a acestui joc" [2]. Tot de origine turcească este și cuvîntul *pul* (pl. *puluri*), folosit de asemenea în terminologia jocului de table [3].

Admițînd, cum ni se pare foarte firesc, că rom. *marț* provine din tc. *mars*, originea lui *ț* rămîne încă obscură. Tiktin, deși adept al părerii că termenul este de origine italiană, credea, după cum am văzut, că ar fi mai bine să-l explicăm pe *-ț* prin mijlocire neogreacă. Faptul că nu se indică în TDRG (s.v.) și etimonul neogrecesc ne obligă să punem, dintru început, sub semnul întrebării valabilitatea supoziției lui Tiktin. Într-adevăr, după cum ne-au informat, în mod independent, mai mulți vorbitori de limbă neogreacă [4], forma pe care o are cuvîntul în neogreacă nu este *marț*, ci *mars* (ca și în turcă, albaneză etc.). Aceiași informatori ne-au atras atenția că μάρς însuși este foarte puțin uzitat, în locul lui folosindu-se expresia „dublu cîștig". Poate din această cauză, H. Sarafidi, de pildă, în *Dicționar român-grec* (Constanța, 1922, p. 329), înregistrînd cuvîntul românesc *marț* nu-i dă și corespondentul neogrecesc μάρς, ci-l traduce prin „διπλοῦν κέρδος ἐν τῷ παιννίῳ τοῦ ταβλίου = „dublu cîștig la jocul de table".

În urma celor spuse ni se pare clar că *marț* provine din turcă, nu din italiană sau neogreacă. Cît privește pe *ț*, el

[1] *Dubarale*, „dubla doi-doi"; *dușiș*, „dubla șase-șase" și *ep-ec*, „dubla unu-unu" sînt înregistrate și de G. M. Dragoș, în BPH, V (1938), p. 259—260.

[2] Vezi G. M. Dragoș, *loc. cit.*

[3] Vezi DLRM, s.v., unde se arată că provine din tc. *pul* „monedă de aramă". În DN s.v., *pul* este greșit explicat prin fr. *poule*.

[4] Criticos Ianis, Galupis Petros, Pighis Vasilis, Priovolos Ermis, Ziatas Hristos etc.

e de origine românească și nu poate fi explicat decît prin apropierea tc. *mars* de numele zilei *marți* (< lat. *Martis dies*), rostit în unele regiuni: *marț*. Din paronime, cum au fost la început, cele două cuvinte au devenit (pentru cei mai mulți vorbitori) omonime, confundîndu-se din punct de vedere formal, așa cum am văzut că s-au mai confundat: *sfară* cu *sfoară*, în expresia „a da sfoară în țară"; *ulcior* „furuncul al pleoapelor", cu *urcior* (vasul) etc.

Pe lîngă cvasiidentitatea fonetică, vor mai fi contribuit la identificarea formală a lui *mars* cu *marț(i)* și unele legături semantice care s-au putut stabili între cele două cuvinte. Astfel se știe că *marți* este considerată de către superstițioși ca fiind o zi nenorocoasă. Dar nenoroc poate avea cineva și la jocul de table, în special cînd adversarul cîștigă două linii dintr-o dată. Mai ales cel care, într-o *marți* (zi), a fost făcut *marț* la jocul de table, și-a putut explica insuccesul și prin aceea că a jucat într-o zi „cu ghinion". În afară de ideea de „ghinion", celor două cuvinte le mai este comun și faptul că *marț* însemnează „dublu cîștig", iar *marți* este a doua zi a săptămînii. E drept că acest lucru scapă din vedere celor mai mulți vorbitori.

Presupunînd că legăturile semantice invocate n-ar fi suficient de convingătoare, existența etimologiei populare (redusă în cazul de față la o confuzie paronimică) tot nu poate fi contestată. Mai mult: chiar dacă am admite un lucru care nu ni se pare de loc verosimil și anume că *ț* se explică prin filieră neogreacă, atunci influența lui *marți* asupra lui *marț* ar rămîne încă indiscutabilă. Și aceasta fiindcă al doilea cuvînt trebuie rostit *marț* nu *marți*, cum îl pronunță foarte mulți vorbitori. De data aceasta, prezența lui i (din *marți*) în loc de *marț* dovedește, fără umbră de îndoială, că, pentru o bună parte a subiectelor vorbitoare, cele două cuvinte s-au confundat, de mult, prin etimologie populară. Cîteva citate din scriitori confirmă cele spuse mai sus:

„Organe, fluiere, chitări... cîntau într-o unire de rămîneau *marți* cei mai buni muzicanți din lume" (ISPIRESCU, în TDRG, s.v.); „... cu argumentul din urmă mă făcuse *marți*". (NEGRUZZI, în CADE și în DLR, s.v.); „Nu e decît un an... de cînd a auzit-o el făcînd *marți* pe m-me Krauss

de la opera din Paris" (DELAVRANCEA, în DLRLC, s.v.).

Fără a o considera o ilustrare propriu-zisă la teoria dezvoltată mai sus, citățm totuși și următoarea epigramă adresată unui jucător de table, din care rezultă că vorbitorii îl pun, într-adevăr, pe *marț* în legătură cu numele zilei *marți*:

„Stînd mereu prin cafenele,
Pierde timp și sume grele.
Jucînd table la un șvarț
Intră luni și iese... *marț*" [1].

Pătpăduchi. Este o interjecție care încearcă să reproducă strigătul pitpalacului. Originea ei a fost recent arătată de către acad. Al. Graur, care consideră că română a împrumutat cuvîntul din limba bulgară (*пъдпъдък*). În bulgărește *pădpădăk* denumește pasărea, e mult mai frecvent decît în românește și, pe deasupra, are și derivate. Din aceste motive etimologia propusă de Al. Graur (în ER, p. 172) ni se pare foarte verosimilă. Finalul acestei interjecții nu poate fi însă explicat decît prin intervenția etimologiei populare, care a apropiat cuvîntul de *păduche!* Aceasta rezultă și din existența unor variante ca *părpăduche* și *potpăduche*, pe care acad. Al. Graur le citează după Mihai C. Băcescu, *Păsările în nomenclatura și viața poporului român*, București, 1961, p. 139. La acestea s-ar mai putea adăuga și forma *pitpăduchi* (inserată în DI, p. 413, col. 2). În trecut a mai fost semnalat și verbul *a pătpăduchi*: „Prepelița cîntă, strigă (face...) pitpálac!, *pădpăduchește*, zice „prind păduchi" [2].

Așa cum despre prepeliță se spune că strigă: „prind păduchi", la fel în unele regiuni ale țării, strigătul bibilicii e redat prin **păcat!**, **păcat!** [3], al pițigoiului prin **simț a vară!** [4]

---

[1] I. Berg, în *„Pițigoiul primăverii"*, București, 1947 (comunicat de Șt. Cazimir).

[2] Vezi Serghie Suțu, *Strigătele animalelor*, în DR, II, p. 147—148 și S. Pușcariu, DR, I, p. 93.

[3] Vezi DA (s.v. *cocleanț!*) și DR, II, p. 136.

[4] Pentru o atestare, vezi SADOVEANU, O. VIII, p. 125: „Pițigoii își rosteau cu viers subțire veșnicele lor cuvinte de bucurie: *Simț a vară!, simț a vară*" (comunicat de Valeria-Guțu-Romalo). O specie de pițigoi se numește chiar *simțivară* (vezi DLRLC și DLRM, s.v.).

sau **cîți ca voi!**, al cintezei prin **cinci opinci** (vezi DA, s.v. *cintez*), al ciovicii prin **chibrit!**, **chibrit!**[1] etc.

Interpretarea unor strigăte ale păsărilor sau animalelor cu ajutorul unor cuvinte existente în limbă reprezintă un anumit tip de etimologie populară, care va trebui cercetat mai îndeaproape. În orice caz, procesul care se petrece aici este, în esență, același ca la etimologiile populare obișnuite, iar cauzele modificărilor formale și ale asociațiilor (oricît ar fi ele de bizare) trebuie căutate în aceeași necesitate de motivare a semnului lingvistic.

Pîrîu. Acest cuvînt apare în limba vorbită și scrisă sub patru forme distincte: *părău*, *pîrău*, *părîu* și *pîrîu*. În cele ce urmează vom arăta cum s-au născut aceste variante și care dintre ele este pe deplin justificată în limba literară contemporană.

În ce privește etimologia cuvîntului, cei mai mulți lingviști sînt de părere că el vine direct din alb. *përrua* (G. Meyer, *Etym. Wörterbuch der alb. Sprache*, p. 335; O. Densusianu, HLR, tom. I, p. 37; A. Philippide, *Orig. Rom.*, tom. II, p. 77; L. Șăineanu, DU, p. 462 etc.)[2]. Recent, acad. Al. Rosetti a precizat însă că *pîrîu* aparține vechiului fond balcanic al limbii române și că, prin urmare, n-ar proveni direct din albaneză, cum a încercat să arate și N. Jokl[3]. Alb. *përrua* ar fi trebuit să dea, în românește **păruă*, dar schimbarea genului s-a putut produce, încă de la început, sub influența lat. *rivus*.

Dintre cele patru variante, cea mai apropiată de albaneză este *părău*, care e și forma cea mai veche. Deși această formă apare la M. Eminescu (vezi DLRLC, s.v.) și la G. Coșbuc (care are chiar o poezie intitulată „*La părău*"), ea nu ne interesează în discuția care urmează, întrucît este învechită și regională. Din *părău* s-a născut varianta *pîrău*[4],

---

[1] Vezi Al. I. Odobescu, *Opere* (ediția citată), vol. II, p. 133.

[2] CADE și TDRG (s.v.) îl compară numai cu alb. *përrua*.

[3] Vezi ROSETTI, ILR, II, p. 117—118.

[4] Care apare deja în limba veche. Vezi Gr. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei* (ediție îngrijită de P. P. Panaitescu), ESPLA, 1956, p. 103.

prin obișnuita închidere a primului *ă*, care, fiind neaccentuat, a putut deveni ușor *î* (cf.: *părcălab* > *pîrcălab* etc.).

Dintre cele patru forme, sub care se prezintă cuvîntul de care ne ocupăm, *pîrău* este aceea pe care au adoptat-o (fără motive întemeiate): *Micul dicționar ortografic*, *Dicționarul ortoepic*, DLRLC și DLRM. Forma *pîrău* este însă prin excelență moldovenească și în parte ardelenească (deci regională). Pe deasupra, nu are nici o șansă de a se generaliza. Ea apare, ce-i drept, la Eminescu („*Despărțire*"), la M. Sadoveanu (O. I, p. 304, în DLRLC, s.v.) și la alți scriitori moldoveni, dar acest lucru nu ne îndreptățește s-o considerăm literară. De altfel, după cum se știe, marii scriitori moldoveni au mai folosit în operele lor (adesea fără nici o intenție de ordin stilistic) și alte regionalisme, pe care limba literară nu le-a acceptat și, probabil, nici nu le va accepta.

Cauza pentru care uzul general n-ar putea consacra niciodată forma *pîrău*, trebuie căutată în concurența pe care i-o fac *părîu*, și, îndeosebi, *pîrîu*, forme pe care vorbitorii le preferă lui *pîrău*, întrucît acestea sînt mai motivate din punct de vedere semantic. Ambele sînt generate de etimologia populară care a apropiat cuvîntul de care ne ocupăm de *rîu* < lat. *rivus* (*părăul* sau *pîrăul* este un rîu mai mic). Prin partea lor finală, *părău* sau *pîrău* seamănă cu *rîu* și din punct de vedere fonetic — ceea ce constituie un motiv în plus ca atracția celor două cuvinte să fie inevitabilă în cazul celor mai multe subiecte vorbitoare.

Forma *părîu* (pe care am auzit-o de mai multe ori și pe care DLRLC și alte dicționare nici măcar n-o înregistrează) am întîlnit-o pînă în prezent la trei scriitori: Al. I. Odobescu[1], B. Șt. Delavrancea[2] și G. Coșbuc[3].

Trebuie precizat că în timp ce *părîu* nu s-a putut dezvolta decît din *părău* + *rîu*[4], forma *pîrîu* (cea mai răspîndită dintre cele patru variante) a putut lua naștere pe două căi și anume: pe de o parte din *pîrău* + *rîu*, iar pe de alta din *părîu*, prin simpla asimilare a lui *ă* neacc. din prima silabă

[1] *Opere* (ediția citată), vol. II, p. 245.
[2] *Opere*, ESPLA, 1954, vol. I, p. 47.
[3] *Poezii*, ESPLA, 1953, vol. II, p. 15.
[4] Despre o transformare pur fonetică (*ă* — *ă* > *ă* — *î*) nu poate fi vorba, deoarece *ă* din diftongul *ău* se afla în poziție tare.

cu *î* din silaba următoare: *ă* — *î* > *î* — *î* (vezi și SCL, IX, 1958, nr. 4, p. 525).

Forma *pîrîu* prevalează asupra lui *pîrău* în ceea ce privește frecvența ei în limba scrisă și vorbită. Pentru a dovedi aceasta ne referim mai întîi la următorii scriitori, în limba cărora am înregistrat etimologia populară în discuție: D. Bolintineanu [1], C. Negruzzi [2], Al. Odobescu [3], I. Slavici [4], T. Arghezi [5], T. Vianu [6], A.E.Baconsky [7] și Gala Galaction. Citățm din ultimul scriitor: „M-am născut la «Vatra schitului Dideşti», ... la întîlnirea *pîrîului* Tecuciu cu *rîul* Vedea" [8].

Fragmentul reprodus este interesant prin aceea că ne arată cum cele două cuvinte: *rîu* și *pîrîu* se întîlnesc, adesea, în același context (și prin urmare în același lanț al gîndirii). Lucrul este perfect explicabil de vreme ce ambii termeni denumesc noțiuni din aceeași sferă semantică (ape curgătoare). Cf. în acest sens și: „Nu plîngeți *rîuri* și *pîraie*" [9]; *rîurile* cele frumoase și spumegoase, *pîraiele* cele repezi și sălbatice" [10] etc.

Cu ajutorul acestei ultime precizări ne explicăm și mai ușor de ce influența lui *rîu* asupra lui *părău* și *pîrău* a avut și, cel puțin în anumite împrejurări, va avea și de acum înainte un caracter iminent.

Ca și în cazul lui *fierăstrău* (pentru care vezi discuția de la p. 341—343), forma *pîrîu* ne întîmpină și în limba unor lingviști de seamă: L. Șăineanu [11], I.-A. Candrea [12], S. Puș-

---

[1] *Opere*, Bucureşti, 1951, p. 237.

[2] *Păcatele tinereţelor*, Editura „Scrisul românesc", Craiova, 1937, p. 367.

[3] *Opere* (ediția citată), vol. I, p. 194. La acest scriitor apare și forma de plural, nerecomandabilă, *pîrîie*, care presupune un singular *pîrîu* (vezi vol. I, p. 99).

[4] *Amintiri*, Editura „Cultura națională", 1924, p. 174; vezi și *Opere*, vol. I *(Nuvele)*, ESPLA, 1952, p. 54.

[5] Vezi „Contemporanul", 1958, nr. 8 (594), p. 2, col. a 6-a.

[6] *Versuri*, ESPLA, 1958, p. 73.

[7] *Marea de răsărit*, în „Steaua", IX (1958), nr. 5, p. 35.

[8] Vezi Gala Galaction, *Oameni și gînduri din veacul meu*, ESPLA, 1955, p. 9.

[9] M. Beniuc, *Versuri alese*, ESPLA, 1955, vol. II, p. 321.

[10] Al. Russo, *Scrieri*. Comentate de Petre V. Haneș (ed. a II-a), Editura „Scrisul românesc", Craiova, p. 138.

[11] Vezi DU, ed. a VI-a (1929), p. 462 și *Introducerea* la DU (p. XXVI).

[12] *Viața cuvintelor*. Curs predat în anul școlar 1932—1933, p. 32.

cariu [1], Iorgu Iordan [2] și H. Tiktin, care în *Rumänisch-deutsches Wörterbuch* (s.v.) ia drept formă de bază a articolului respectiv pe *pîrîu*, pe care Candrea nu-l înregistrează, iar Scriban îl respinge, considerîndu-l „greșit" (după *rîu*).

Trebuie subliniat că soliditatea lui *pîrîu* în limbă este asigurată și de derivatele lui diminutivale, mai răspîndite decît ale lui *pîrău*: **pîrîuț** (în TDRG, s.v.), **pîrîuaș** (care apare la Vlahuță și la Beldiceanu) și mai ales **pîrîiaș** (folosit de Camil Petrescu, V. Em. Galan și alții) [3]. Cf. și cunoscutul cîntec popular: *„Pîrîiaș* cu apă lină / Cin'te gustă se-nsenină".

Dacă la tot ce am spus pînă acum mai adăugăm că un mare număr de vorbitori anchetați (peste 100) pronunță în imensa lor majoritate *pîrîu*, înțelegem de ce autorii *Îndreptarului ortografic, ortoepic și de punctuație* au procedat bine acceptîndu-l, în sfîrșit, pe *pîrîu* în locul lui *pîrău*. E necesar ca *pîrîu* să fie menținut în viitoarele lucrări lexicografice și să fie luat ca formă de bază. În afară de aceasta, indicația etimologică actuală (comp. alb. **përrua**) trebuie neapărat completată cu rom. *rîu* (< lat. *rivus*), care s-a substituit, după cum am văzut, silabei a doua din forma etimologică a cuvîntului.

Pufoaică. Prima atestare a acestui cuvînt este din anul 1955: „În locul *pufoaicei*, nea Mitică purta pe umerii-i încovoiați un palton negru" [4].

Absența lui *pufoaică* din toate dicționarele românești mai vechi decît DLRLC ne întărește convingerea că ne aflăm în fața unui împrumut, de dată relativ recentă, din limba rusă (pufoaica e o haină mult folosită de ruși și nu încape îndoială că de la ei am împrumutat cuvîntul care denumește acest obiect vestimentar). DLRM vede în *pufoaică* o simplă formație românească, pe care o explică din *puf* + suf. *-oaică!* Am arătat altădată [5] că această etimologie nu poate fi accep-

[1] *Limba română*, vol. I, București, 1940, p. 179.
[2] *Limba română contemporană*, ed. a II-a, 1956, p. 311.
[3] Vezi citatele din DLRLC (s.v.).
[4] „Contemporanul", s. II, an. 1955, nr. 480, p. 3, col. 3 (în DLRLC, s.v.).
[5] Vezi SCL, XI (1960), nr. 2, p. 238.

tată, întrucît omite punctul de pornire (adică etimonul rusesc *фуфайка*) și ne creează greșita impresie că avem de-a face cu un derivat firesc în interiorul limbii române. După cum se știe, pufoaicele nu conțin puf, ci sînt numai vătuite, așa că o astfel de derivare (mai ales cu un sufix, de obicei moțional) este complet nejustificată. Într-o oarecare măsură se justifică, din punct de vedere semantic, numai asociația pe care vorbitorii au făcut-o între *puf* și *pufoaică*. Această asociație a fost ușurată nu numai de aspectul „pufoaicei" sau de faptul că e o haină călduroasă, ci și de asemănarea fonetică dintre *puf* și începutul etimonului rusesc *фуфайка*. Spre deosebire de alte împrumuturi rusești, *фуфайка* a pătruns în română p e c a l e o r a l ă, foarte probabil în perioada celui de-al doilea război mondial. Vorbitorii de limbă română, nepercepînd suficient de clar acest termen nou și, mai ales, neputîndu-l încadra într-o familie de cuvinte, l-au apropiat de un element lexical foarte familiar și l-au descompus, în cele din urmă, în *puf* + afixul *-oaică*. Această evidentă etimologie populară s-a generalizat rapid și a fost asimilată, ca atîtea altele, de limba literară [1].

Roată (2). În cazul cuvîntului *roată* care, în vechea terminologie militară, însemna „companie de soldați", avem, după cum vom vedea, o etimologie populară complicată, eventual, cu analogia. TDRG și CADE deduc cuvîntul din pol. *rota*, iar Șăineanu (DU, s.v.) arată cu dreptate că el ne-a putut veni din ucr., rus. *poma*, germ. *Rotte* „ceată, pluton" [2]. Nici unul dintre autorii dicționarelor citate și, după cîte știm, nici altcineva n-a arătat cum s-a ajuns de la *rota* la *roată*. În mod normal pol., ucr., rus. *rota* trebuia să devină în românește **rotă* (pl. *rote*) și aceasta fiindcă, în momentul intrării acestui cuvînt în limba noastră, nu mai acționa (ca fenomen fonetic) legea diftongării lui *o* accent. în pozițiile *ă, e*. Este foarte adevărat că *o* (la fel ca și *e*

[1] Pentru atestări mai recente ale lui *pufoaică*, vezi versiunea românească a povestirii lui M i h a i l Ș o l o h o v, *Soarta unui om*, ESPLA, București, 1959, p. 10, 11, 16 etc.

[2] Cf. și C. v o n S a n z e w i t s c h, *Die russischen Elemente romanischen und germanischen Ursprungs in Rumänischen*", în JAHRESBER., II (1895), p. 208.

accent.) nu s-a diftongat numai în cuvintele de origine latină (*coma* > *coamă*; *costa* > *coastă* etc.), ci și în multe alte cuvinte de origine slavă (*kosa* > *coasă*; *pola* > *poală* etc.) și mai puțin de alte origini (ngr. κόλλα > *coală*; tc., rus. *orda*, pol. *horda* > rom. *(h)oardă*; ucr. *Korba* „manivelă" > mold. *coarbă* etc.). Mai mult, există chiar numeroase neologisme, în special de origine franceză, la care *o* accent. s-a diftongat (*perioadă* < fr. *période*; *persoană* < fr. *personne* etc.) sau manifestă tendința de a se transforma în *oa*: *pedagoagă*, *ipohoandră*[1], *coastă* (= costă), *evoacă* etc.[2]. În toate aceste cazuri, prezența diftongului *o̯a* se explică însă prin analogie cu situația normală pe care o întîlnim la elementele moștenite din latină, care au diftongat, aproape fără excepție, pe *o* accent., sub influența unui *ă* sau *o* din silaba următoare[3]. Din cele spuse mai sus s-ar putea înțelege că (așa cum *e* accent. s-a diftongat în atîtea elemente nelatine) se putea foarte ușor diftonga și în *rota*. În felul acesta discuția s-ar termina foarte repede, dar concluzia ar fi susceptibilă de obiecții.

Celor care înclină să creadă că *roată* se explică prin analogie, li s-ar putea obiecta că există un mare număr de elemente străine care „nu s-au supus regulei de a avea *o̯á* în poziția *ă*, ci au păstrat și continuă să păstreze pînă azi pe *o* accent. al lor, deși în silaba următoare se află un *ă*" (Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 201).

Iată exemple de cuvinte care n-au diftongat pe *o* accent. în silabă închisă sau deschisă (am ales în special elemente de aceeași origine ca și *roată* < pol., ucr., rus. *rota*); *poștă* (care în limba veche suna *pocita*) < rus. *почта*); *mordă* < rus., ucr., pol. *morda* „bot, mutră" (CIHAC, II, 203); *cobză* < rus., ucr., pol. *kobza*; *lotcă* < rus., ucr. *лодка*; *droșcă* „birjă" < ucr. *дрожка*; *torbă* < rus., ucr., scr. *torba*; *cofă* < bg., scr., ucr. *kofa*; *sobă* < tc., scr. *soba*, magh. *szoba*; *iotă* ngr. ἰῶτα etc.

---

[1] Vezi și IORDAN, LRA, p. 27.

[2] Cf. și *boambă* î.l.d. „*bombă*" (< it. *bomba*; fr. *bombe*) care apare de trei ori în poezia „*Peneș Curcanul*" de V. Alecsandri (*Poezii*, vol. II, ESPLA, 1955, p. 179, 180).

[3] Vezi Iorgu Iordan, *Diftongarea lui* e și o *accentuați în pozițiile* ă, e, Iași, 1921, p. 39 și urm.

Judecînd după aceste fapte (și după altele) sîntem îndreptățiți să credem că nici *o* accent. din *rota* nu s-a diftongat sau mai bine zis nu era obligatoriu să se diftongheze. Și aceasta cu atît mai mult cu cît *rota* (la fel ca și cuvintele enumerate mai sus) nu avea decît o singură formă — pe aceea de genul feminin. Or, după cum se știe, substantivele care au un singur gen, au diftongat și diftonghează și astăzi mai greu decît celelalte, la care prefacerea lui *o* accent. în *oa* se produce mult mai ușor datorită normei create la formele substantivale și adjectivale duble: *domn — doamnă*; *rob — roabă*; *snob — snoabă*; *gol — goală*; *copt — coaptă*; *mort — moartă* etc. Din acest punct de vedere se poate spune că a fost mai ușor să se ajungă la *profesoară* (pornindu-se de la masc. *profesor*) decît la *roată*, pornindu-se de la **rotă*, care n-avea o formă paralelă pentru genul masculin. În principiu, analogia nu poate fi eliminată din discuție, chiar dacă există unii factori care au împiedicat-o să acționeze cu ușurință. Mult mai sigură ni se pare însă intervenția etimologiei populare, care, luată eventual împreună cu analogia, ne dă cheia transformării lui **rotă* în *roată*.

Cînd a intrat în limba română, acest cuvînt a fost un adevărat neologism (chiar dacă astăzi îl simțim ca arhaic). Ca atîtea cuvinte noi, **rotă* a putut fi apropiat cu multă ușurință de un cuvînt vechi în limbă și care-i seamănă foarte bine ca formă. Acest cuvînt este *roată*, cu sensul de „cerc", moștenit din latină (< *rota*). Din paronime, cum erau la început, cele două cuvinte au devenit omonime, confundîndu-se din punct de vedere formal, așa cum s-au mai confundat **somă* (peștele) cu *somn* „sommeil" (< lat. *somnus*) și altele care au mai fost citate.

Confuzia dintre **rotă* și *roată* s-a produs foarte de timpuriu (avînd în vedere că la Miron Costin cuvîntul apare sub ultima înfățișare): „au dat... cu toate oștile năvală asupra leșilor și înfrînsese o *roată* de leși" (în CADE, p. 1075); cf. și: „Le-au dat și Hotchievici hatmanul ajutor cazacilor cu trei *roate* de nemți" (M. COSTIN, Let. I, p. 278, în TDRG, s.v.) [1].

[1] Dintre scriitorii moderni, dicționarele înregistrează cuvîntul la: Al. Odobescu, B. Șt. Delavrancea, Camil Petrescu, și M. Sadoveanu. Vezi exemple în CADE și în DLRLC (s.v.).

Vechimea fenomenului pledează și ea în favoarea etimologiei populare care, de obicei, acționează asupra cuvintelor mai repede și dintru început, spre deosebire de analogie care, deși este mai frecventă în limbă, lucrează totuși mai lent.

Tot în favoarea etimologiei populare mai trebuie invocată și legătura semantică existentă între *roată* (1) și *roată* (2) (< **rotă*). Unul dintre sensurile derivate ale primului cuvînt și anume acela de „figură formată din mai multe ființe... așezate în formă de cerc" seamănă cu sensul propriu al lui *roată (2)* „companie de soldați". Iată cîteva citate semnificative:

„Cu pipa-n dinți, bătrînii *roată*
Vorbesc și rîd, lîngă ceaun"[1].

Cf. și: „Împrejurul focului, stătură toți *roată*, pînă tîrziu de tot" (P. BUJOR, în DLRLC, s.v.); „Făcîndu-se toți *roată* în jurul mămăligii..." (C. HOGAȘ, ibidem).

Între *roată* (1) din expresii ca: „a sta, a se aduna, a se strînge și a se face *roată*" (adică cerc) și *roată* (2), elementul comun este ideea de grup sau colectivitate de ființe umane. Dacă acest sens al lui *roată* (1) a existat în secolul al XVII-lea, a putut contribui și el la identificarea formală a celor două cuvinte.

Somnieră. Am înregistrat această etimologie populară cu mulți ani în urmă, în vorbirea unor oameni simpli din Oltenia. Existența ei ne-a mai fost semnalată și în alte părți, ceea ce înseamnă că este suficient de frecventă pentru a putea figura în DLR, ca variantă a lui *somieră* (< fr. *sommier*). Influența exercitată asupra acestui neologism din partea unui cuvînt de largă circulație, cum este *somn*, se datorește nu numai asemănării fonetice, ci și faptului că pe *somieră* se doarme.

Știucă. În timpul celui de-al doilea război mondial, avioanele nemțești „Stuka" erau denumite de către mulți vorbitori

[1] Șt. O. Iosif, *Poezii*, Fundația pentru literatură și artă, București, 1944, p. 9.

români *ştiuca*. Existau, desigur, şi persoane care pronunţau astfel în mod voit şi ironic, ridiculizîndu-i pe cei care ignorau originea germană a cuvîntului. Foarte mulţi rosteau însă *ştiucă* fără să-şi dea seama de grava confuzie pe care o făceau între două cuvinte atît de diferite ca sens şi etimologie. La început, această confuzie s-a produs, probabil, exclusiv din cauza parafoniei dintre termenul tehnic şi numele binecunoscutului peşte. Numai ulterior, unii vorbitori îşi vor fi închipuit că aceste avioane au fost botezate astfel de către români, fiindcă semănau cu peştele răpitor — *ştiuca*, prin violenţa acţiunilor şi prin forma rotunjită şi alungită a corpului lor[1].

Telegrabnică. Această formă apare în vorbirea personajului moş Hau din *Nada Florilor* de Mihail Sadoveanu: „După ce s-a dus, a rînjit moş Hau, nu ne-a trimis nici scrisori, nici *telegrabnice*. Ne-a uitat“ [2].

La prima vedere, s-ar părea că în cazul formei *telegrabnică* avem de-a face cu ceea ce acad. Al. Graur a numit „deraiere lexicală“ [3]. Într-adevăr, ajungînd cu pronunţarea la silaba *-gra-* a cuvîntului *telegramă*, vorbitorul „a deraiat“, înlocuind partea finală a acestui neologism cu adj. *grabnică*. Deşi ca mod de formare seamănă cu deraierile lexicale autentice (cf. *lumînaştere*, *felicitocuri* etc., pentru *lumînare*, *felicitări* etc.) varianta *telegrabnică* trebuie totuşi socotită o etimologie populară. Din cît sîntem informaţi, ea a fost înregistrată de scriitor în vorbirea unui ţăran moldovean, care o folosea fără intenţii glumeţe [4]. Nefiind un termen analizabil, neologismul *telegramă* a putut fi uşor modificat

[1] G. M. Dragoş, *Note de argot românesc*, în BPH, IX (1942), p. 99—100, trece, în mod nejustificat, această etimologie populară printre termenii argotici „cazoni“. Inexactitatea este dublă. Varianta *ştiucă* nu trebuie considerată argotică, mai întîi fiindcă vorbitorii n-au creat-o şi n-au folosit-o pentru a se face neînţeleşi de cei din jur. În al doilea rînd, fiindcă această formă n-a fost folosită numai de militari, ci de un cerc mult mai larg de vorbitori.

[2] Mihail Sadoveanu, *Nada Florilor*, Editura tineretului, Bucureşti, 1956, p. 83 (în ediţia din 1951, la p. 84).

[3] Vezi Al. Graur, *Deraieri lexicale*, în „Buletinul ştiinţific al Academiei R.P.R.“, Seria C, 1, 2 (1949), p. 141—147.

[4] Comunicat de Lidia Cucu Sadoveanu (care deţine informaţia chiar de la scriitor).

sub influența adj. *grabnic*, cu atît mai mult cu cît acesta se rostește regional *gramnic* (vezi atestări în DA mss.). Pe baza acestei vagi asemănări formale și a legăturii semantice reale, care există între cele două cuvinte, s-a ajuns, probabil, mai întîi la **telegramnică* și apoi la *telegrabnică*. În cazul așa-ziselor „deraieri lexicale", asociațiile pe care le stabilesc vorbitorii sînt de cele mai multe ori bizare, se fac întotdeauna în mod premeditat și se urmărește prin ele realizarea unor efecte comice[1].

Zaherea. În una din interesantele lui *Scrisori către V. Alecsandri*, intitulată *„Din timpul zaverii"*, Ion Ghica relatează felul în care un publicist contemporan a interpretat cuvîntul *zaherea* (< tc. *zahiré*) ca fiind un derivat de la *zahăr* (< gr. ζάχαρι) sau mai degrabă bg. *záxap*[2]. Iată în întregime pasajul respectiv:

„Mai zilele trecute văd numele meu tipărit într-o foaie; am curiozitatea să o citesc ca să aflu și eu cu ce-i greșisem, de mă batjocorea; era vorba de o epistolă ce-ți adresasem și mărturisesc că eram emoționat; credeam cine știe ce, că eram căzut în vreo eroare, că-ți relatasem vreun neadevăr; dar m-am liniștit cînd am văzut că, fiind vorba de ceea ce îți spuneam despre bătălia de la Calafat din anul 1828, unde românii au luat turcilor 400 de care încărcate cu *zaherea*, redactorul mă trata de mincinos, nimic mai puțin, pentru că era, zicea el, cu neputință ca turcii să fi avut acolo atîta *zahăr*.

În neștiința sa de limbă, mărețul și războinicul redactor confunda *zaherea*, cuvînt turcesc, dar adoptat în limba noastră de cînd cu turcii, precum de la Petru și de la Caterina, de cînd cu muscalii, s-a adoptat și echivalentul său *proviant*,

[1] Cf. *ne*purcel (pentru *nepot*) și „Dumnezeu să-l **iepure**" (pentru *să-l ierte*), citate de acad. Al. Graur din opera lui I. Creangă sau următoarele exemple pe care le-am întîlnit în opera lui I.L. Caragiale: *eț*eteracota în loc de *eț*etera = etcetera; *Buda*peștaloțiu pentru *Budapesta* (sub influența lui *Pești*aloțiu, cum spunea Mariu Chicoș Rostogan în loc de *Pestalozzi*); [Jac] *Negru*țiganul în loc de Jak *Negruzzi* și *Veru*șinatul în loc de *Verusi* (directorul ziarului „Liberalul", care îl calomniase pe Caragiale cu ocazia reprezentării comediei *„O scrisoare pierdută"*). Faptele citate provin din ediția P. Zarifopol — Ș. Cioculescu, O. III, p. 35 și O. VII, p. 162 și 531.

[2] Vezi GRAUR, ER, p. 160—161.

cuvinte care amîndouă însemnează *proviziune de hrană*. Precum vezi, confunda *zahereaua*, adică făină, pesmeți, pastramă, unt, sare, orz etc., cu *zahărul*, dulcea substanță ce punem în cafea sau în ceai, cuvînt luat de la greci, care și ei poate îl luase din alte limbi de unde și arabii au luat pe *zakair* al lor" [1].

În cazul lui *zaherea*, interpretat în felul în care am văzut, avem încă un exemplu de etimologie populară care a atins un cuvînt vechi sau învechit pentru momentul în care Ghica a scris *Din timpul zaverii* (1880). O dovadă că *zaherea* e pus de foarte mulți vorbitori în legătură cu *zahăr* (reg. *zahár*) este existența în limbă a formelor **zaharea** și **zaharâ** (ultima este folosită în Moldova: „dau *zahara* la gite"). Sensul cuvîntului este, în aceste cazuri, de „tain pentru vite", preparat din tărîțe, sfeclă de zahăr, sare etc.; p. ext. nutreț, furaj (DLRLC). Influența lui *zahăr* asupra lui *zaherea* este incontestabilă și ea a dus chiar la modificarea formei ultimului cuvînt. Între cei doi termeni (asemănători din punct de vedere fonetic) s-a putut stabili chiar o legătură semantică, de vreme ce în *zaherea* cu sensul de „tain pentru vite" intră și sfecla de zahăr. În DLRLC și DLRM (s.v.) *zaharea* este considerat drept formă de bază (deci literară), iar *zaherea*, deși etimologic, e greșit trecut la variante. Din vorbirea regională *zaharea* nu va dispărea, probabil, tocmai datorită includerii lui în familia etimologică a lui *zahăr*.

Zămos, zemos. În DLRLC *zemos* e bine tratat, o dată ca adjectiv (general românesc) și a doua oară ca substantiv, considerat regionalism moldovenesc, cu sensul de „pepene galben". În paranteză, se arată că există și pronunțarea *zămos*, cînd, de fapt, aceasta e forma cea mai răspîndită sub care apare cuvîntul în Moldova (atestările din CADE, TDRG și DLRLC, s.v. conțin exclusiv „varianta" *zămos*).

În DLRM cele două cuvinte au fost în mod greșit contopite într-unul singur, iar *zămos* (considerat o simplă rostire dialectală) n-a mai fost înregistrat nici măcar ca variantă. Etimologia dată cuvîntului în DLRM (din **zeamă** + suf. *-os*) este valabilă numai pentru adjectiv, nu și pentru substantiv, cum a crezut chiar Tiktin, care l-a dedus pe *zămos*,

[1] Ion Ghica, *Opere*, ESPLA, 1956, vol. I, p. 153—154.

s.m. din [pepene] **zemos** (TDRG, s.v.). Printre diversele soiuri de pepene galben există și unul care se numește *zemos* (cf. și *înecăcios*, *mălăios* etc.), dar substantivul *zămos*, ca termen regional generic, se explică în alt fel. Mai întîi precizăm că pepenele verde are mai multă „zeamă" decît cel galben (fie el chiar cantalup). De aceea era mai normal să i se spună *zemos* celui dintîi. N-ar fi exclus ca la originea lui îndepărtată *zămos* să fie înrudit cu *harbuz*, cum a bănuit și Scriban, care (în SDLR, s.v.) a înregistrat și formele mai vechi ale cuvîntului: *zamuz*, *zămuz*, *zamoz*, *zămoz* și *zămos*. Despre varianta *zam*uz ni se spune că „se mai aude și azi prin Botoșani". Această formă, care pare a fi originară, este asemănătoare, prin finalul ei cu *harb*uz (termen din aceeași sferă semantică.) De la *zamuz* (provenit din vreun prototip oriental, care va trebui descoperit) a fost ușor să se ajungă la forma actuală, trecîndu-se prin fazele: *zămuz* > *zămoz* (atestat) > *zămos* > *zemos*. În timp ce aceste modificări par cît se poate de verosimile, transformarea lui *zămos* (= *zemos*) în *zamuz* ar fi imposibil de explicat. De altfel, ca simplu derivat de la *z(e)amă* cuvîntul ar fi fost atît de clar, încît nimic n-ar fi putut să-i altereze forma. Sub vechea înfățișare el era însă neanalizabil și deci nemotivat. De aceea a intervenit etimologia populară, transformîndu-l dintr-un cuvînt fără formă internă într-un element clar, simțit ca derivat de la *z(e)amă* + suf. *-os*. Varianta *zemos* este hipercorectă și a fost creată pentru a se evita o presupusă rostire regională și populară (cu *e* > *ă*, după *z*: cf. *zăše*, *zăstre* etc.).

Cercetările ulterioare vor confirma, probabil, justețea explicației date aici lui *zămos* și *zemos* și vor mai arăta, desigur, că în forma sau în semantismul multor cuvinte care astăzi ne par obscure, a intervenit acest fenomen cu o mare putere de acțiune, pe care ne-am obișnuit să-l numim etimologie populară[1].

---

[1] După redactarea acestor rînduri, Cicerone Poghirc ne-a informat despre existența persanului *zamuz*. Se confirmă astfel presupunerea că ne aflăm în fața unui cuvînt oriental și că acesta este înrudit cu *harbuz* (tot un termen persan la originea lui îndepărtată). Ceea ce va trebui să mai precizăm este prin ce filieră a ajuns în limba română acest cuvînt de proveniență orientală, identificat de C. Poghirc în pers. *zamuz*.

HIPERCORECTITUDINEA

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CONCEPTUL DE „HIPERCORECTITUDINE"

Fenomenului denumit, în mod obișnuit, hiperurbanism sau falsă regresiune nu i-a fost consacrat încă un studiu special, în lingvistica românească. Fapte izolate (pe care în general nu le vom mai relua în discuția care urmează) au fost totuși, semnalate și interpretate, de cele mai multe ori, corect[1]. Ceea ce nu s-a făcut, nici pentru limba română, și, după cîte știm, nici pentru alte limbi este discutarea acestui fenomen sub aspect teoretic și pe baza unui material bogat și variat. O cercetare amănunțită ne-ar conduce, desigur, la concluzia că așa-zisul „hiperurbanism" este un fenomen mult mai complex decît pare la prima impresie și că el cunoaște unele aspecte care n-au fost încă observate și studiate.

---

[1] Vezi, de pildă, Al. Philippide, *Istoria limbii române* (I: *Principii...*), Iași, 1894, p. 236—237; N. Drăganu, *Două manuscripte vechi. Codicele Todorescu și Codicele Marțian*, București, 1914, p. 23 și 93; Ov. Densusianu, HLR, I, p. 276, 285; ROSETTI, ILR, VI, p. 206—207, 254 și *Introducere în fonetică*, Editura științifică, București, 1963, p. 98; S. Pușcariu, DR, I (1920—1921), p. 237, 371 și *Limba română*, vol. I, p. 188, 190, 301, 406; Constantin Lacea, DR, VI (1929—1930), p. 359—360; D. Macrea, *Palatalizarea labialelor*, în DR, IX (1938), p. 102; Iorgu Iordan, BPH, I (1934), p. 156; BPH, II (1935), p. 67, 68, 273; BPH, VII—VIII (1940—1941), p.379; *Lingvistica romanică...*, p. 180; LRA, p. 25, 26—27, 105—106, 137—138, 212, n. 1, 408, 427; LRC, p. 183, 605, 704 și *Limba „eroilor" lui I.L.Caragiale*, ed. a II-a, București, 1957, p. 21—24; GRAUR, SLG, p. 198 și BL, V (1937), p. 61—62; BL, XIV (1946), p. 110—111; G. Ivănescu, BPH, I (1934), p. 167; BPH, III (1936), p. 149 și *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iași, 1947, p. 62, 212—213, 404 etc.; G. Istrate, BPH, VI (1939), p. 143; D. Șandru, BL, IV (1936), p. 130; V. Scurtu, BL, IX (1941), p. 102; E. Petrovici, *Limba lui Dimitrie Cantemir*, în LR, II (1953), nr. 6, p. 10—11; B. Cazacu, SCL, VII (1956), nr. 3—4, p. 258, 265 și *Sur la réaction du sujet parlant par rapport au fait linguistique*, în „Mélanges Oslo", p. 185—186 (articol reprodus în SCL, VIII (1957), nr. 4, p. 453— 464). Pentru fonetisme „hipercorecte" vezi p. 461.

Pînă în prezent nu a fost dată o definiție cuprinzătoare și general acceptată a conceptului de „hiperurbanism". Nu au fost analizate în adîncime nici condițiile în care se produce acest fenomen și mai ales n-a fost aproape de loc cercetat „hiperurbanismul" în raporturile lui cu acele fenomene lingvistice cu care el se combină de multe ori (e vorba de *etimologia populară, de contaminație, analogie* și altele).

PROBLEME DE TERMINOLOGIE

Din cît am putut observa (mai mult în mod indirect) termenul „hiperurbanism" nu este acceptat de toți cercetătorii, de vreme ce în fața acelorași fapte de limbă unii lingviști vorbesc despre hiperurbanisme[1], iar alții despre *regresiuni* și *false regresiuni*[2], *forme hipercorecte*[3], *pronunțări hipercorecte*[4], *hiperliterarizări*[5] etc.

Discutarea tuturor acestor termeni, cu scopul de a vedea care este cel mai indicat pentru a rămîne în terminologia lingvistică, ni se pare absolut necesară.

1. Dintre toate denumirile care se folosesc (și care s-ar mai putea propune) termenul de „hipercorectitudine" ni se

---

[1] Vezi, de pildă, J. Vendryes, *Le langage*, Paris, 1921, p. 59—60; J. Marouzeau, *Lexique de la terminologie linguistique*, Paris, 1951, p. 112 și lucrările citate ale academicianului Iorgu Iordan. Termenul de „hiperurbanism" este folosit și în versiunea engleză a lucrării *Introducere în studiul limbilor romanice*, tradusă și completată de John Orr: *An Introduction to Romance Linguistics*, Londra, 1937, p. 175.

[2] De exemplu, J. Gilliéron, *l'Abeille*, Paris, 1918, p. 198, 205, 211, 227 etc.; A. Dauzat, *La géographie linguistique*, Paris, 1922, p. 60 și urm.; W. von Wartburg, *Problèmes et méthodes de la linguistique*, Paris, 1946, p. 20; G. Millardet, *Linguistique et dialectologie romanes*, Montpellier—Paris, p. 256—257.

[3] Vezi Fritz Heussler, *Hyperkorrekte Sprachformen in den Mundarten der Französischen Schweiz und in anderen Sprachgebieten*, în „Romanica Helvetica", II, Zürich, 1939; E. Lerch, *Hyperkorrekte Sprachformen*, în „Archiv für die gesamte Psychologie", CV (1940), p. 432 și urm. etc.

[4] S. Ullmann, *Précis de sémantique française*, Berna, 1952, p. 315.

[5] G. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*, p. 62, 122 și V. Arvinte, *Note etimologice*, în SCȘt (Iași), seria filologie, IX (1958), fasc. 1—2, p. 177—178.

pare cel mai potrivit, întrucît el poate acoperi orice greșeli care se datoresc preocupărilor conștiente ale subiectelor vorbitoare de a scrie și de a vorbi corect, adică literar.

Față de „pronunțare hipercorectă", noțiunea de „formă hipercorectă" are avantajul de a fi mult mai cuprinzătoare. În ea pot fi incluse nu numai modificările fonetice datorite unor false analogii (deci „hiperurbanismele" fonetice), ci și fenomenele similare din domeniul morfologiei și al sintaxei. Aceasta înseamnă că în afară de „hiperurbanismul" fonetic și ortografic mai există și unul gramatical a cărui existență a fost susținută mai întîi de către acad. Iorgu Iordan[1].

2. Termenul „falsă regresiune" poate fi și el menținut (mai ales că se folosește destul de mult)[2], dar ar trebui însoțit de fiecare dată de un determinativ care să-l facă mai precis decît este. Prin urmare, ar trebui să vorbim, după împrejurări, despre *falsă regresiune grafică*[3], *fonetică* și, desigur, *morfologică* sau *sintactică* (deci *gramaticală*). Un exemplu clar de ceea ce am putea numi falsă regresiune gramaticală (și anume sintactică) ni-l oferă reacția față de suprimarea articolului *a* dinaintea numeralelor ordinale feminine. Fiindcă unii vorbitori știu că sînt greșite construcțiile *partea doua, seria treia, compania patra* etc., își închipuie că este greșit să se spună și *clasa întîia, lucrarea întîia, seria întîia*[4] etc. și atunci îl introduc pe *a* chiar acolo unde el nu se justifică prin nimic. Astfel iau naștere forme hipercorecte și analogice cum ar fi: *partea* a *întîia, seria* a *întîia* etc.

---

[1] Pentru lărgirea conceptului de „hiperurbanism" și pentru exemple din domeniul morfologiei și al sintaxei, vezi IORDAN, LRA (p. 137—138, 212, 403, 427) și LRC (p. 605, 704). Lărgirea justificată a conceptului de „hiperurbanism" a fost acceptată și de G. Ivănescu. Vezi recenzia acestui lingvist la *Limba română actuală* (ed.I), în BPH, XI—XII (1944—1955), p. 518, precum și articolul său intitulat *Îndrumări în cercetarea morfologiei limbii literare românești din sec. al XIX-lea*, în LR, IV (1955), nr. 1, p. 29.

[2] Unii lingviști (de pildă acad. Al. Graur) îl folosesc paralel cu „hiperurbanism" și „forme hipercorecte".

[3] Într-un singur loc, acad. Iorgu Iordan folosește chiar termenul de „falsă regresiune grafică". Vezi *Noms de lieux roumains à forme diminutive*, în BL, XV (1947), p. 74.

[4] Forma invariabilă *întîi*, pe care o recomandă *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație* (p. 20 și 159) este depășită de realitatea lingvistică.

(cf. și *conjugarea* **a** *întîia, declinarea* **a** *întîia, persoana* **a** *întîia* sau *tema* **a** *întîia* și *lucrarea* **a** *întîia de control*) [1].

Tot întrebuințarea articolului posesiv-genitival mai dă naștere și la alte greșeli, dintre care unele se datoresc reacției conștiente față de folosirea acestuia sub forma invariabilă **a**, caracteristică mai ales graiurilor moldovenești. Astfel trebuie explicată prezența formei de plural *ale* în următorul citat, extras dintr-un program de cinematograf, intitulat *Pe Donul liniștit*: „ele... fac din *Pe Donul liniștit* o realizare cinematografică la înălțimea capodoperei literare **ale** lui Mihail Șolohov".

Se mai pot da și alte exemple de false regresiuni sau „hiperurbanisme" gramaticale. Dintre acestea mai frecvent este a c o r d u l a d v e r b u l u i cu substantivul pe lîngă care apare în vorbire: „copii **noi** născuți" (în loc de *nou* născuți), „musafiri **proaspeți** sosiți", „oameni **puțini** politicoși" etc. Confuzia unor adverbe cu adjectivele se datorește, printre altele, identității lor formale. Fiind asimilat cu adjectivul corespunzător, adverbul capătă forme flexionare după gen și număr, fiindcă vorbitorii se tem să nu comită dezacorduri. De asemenea greșeli nu sînt scutiți nici chiar lingviștii, cum dovedesc exprimări de felul acesteia: „Mai **grea** de explicat e forma bihoreană *cătingan*" [2].

3. În ceea ce privește termenul de „hiperurbanism", el este atît de înrădăcinat, încît, deși criticabil, nimeni nu va reuși, probabil, să-l înlocuiască. Utilizat mai ales în filologia clasică și în romanistică, acest termen pornește de la opoziția *urbanitas/rusticitas*, existentă încă de pe timpul lui Cicero, dar accentuată în epoca decăderii Imperiului roman — epocă în care apăreau în scris numeroase forme rustice și „vulgare". După ce a fost creat, sfera acestui concept s-a lărgit mereu și conținutul lui s-a modificat atît de mult, încît astăzi nu se mai păstrează decît foarte puțin din accepția lui originară. De aceea nu mai pot fi acceptate nici definițiile tradiționale, întemeiate în special pe etimologia termenului și pe acea opoziție *(urbanitas/rusticitas)* despre care vorbeam mai sus. Aceste definiții nu acoperă toate cazurile de

---

[1] Ultimele exemple le-am întîlnit în lucrările de control ale unor studenți de la Facultatea de limbă și literatură română din București.

[2] Vezi DR, III (1922—1923), p. 665.

hipercorectitudine lingvistică și nu exprimă adevărata esență a fenomenului în discuție. Astfel, Sextil Pușcariu consideră hiperurbanismele ca fiind *„cazuri de exces de zel în prefacerea rostirii țărănești în rostire orășenească"* [1], iar J. Marouzeau definește fenomenul prin cuvinte asemănătoare: *„accomodation au parler de la ville par application abusive d'une règle de correspondance"* [2].

În realitate, de cele mai multe ori nu avem de-a face cu o „urbanizare" în sensul propriu al cuvîntului, ci pur și simplu cu *greșeli de limbă sau de scriere, izvorîte din teama de a nu greși* (adică de a nu se conforma normelor limbii literare). Este indiscutabil că, în conștiința celor mai mulți vorbitori, e vie nu opoziția dintre vorbirea orășenească și cea rurală, ci dintre ceea ce numim „literar" și „neliterar". De aceea și eforturile conștiente ale subiectelor vorbitoare sînt îndreptate în direcția conformării față de limba literară și nu față de vorbirea din mediul citadin. De aici și termenul de *hiperliterarizare* (folosit de G. Ivănescu și V. Arvinte) în legătură cu care primul dintre cei doi lingviști a revenit, făcînd următoarea precizare: „«Hiperliterarizările» s-au produs numai la moldoveni și se explică prin tendința acestora de a vorbi literar, ca efect al conștiinței că dialectul moldovenesc vorbit de popor nu este literar și că pronunțarea moldovenească trebuie să sufere o transformare ca să devină «literară»" [3].

Dacă o menținem, noțiunea de „hiperliterarizare", ar trebui, după părerea noastră, să aibă o semnificație mult mai largă, incluzînd toate formele „hipercorecte", indiferent de regiunea căreia îi aparțin vorbitorii la care apar astfel de forme. De altfel, din lucrarea lui G. Ivănescu *Problemele capitale ale vechii române literare* (p. 62) reiese clar că „hiperliterarizare" este același lucru cu „hiperurbanizare" (de adăugat: în accepția largă a acestui termen). Aceeași accepție o are termenul în discuție și la V. Arvinte, care, în *lucr. cit.*, p. 177—178 vede în transformarea lui *suhac* (< ucr.). în **suvac** un exemplu de „hiperliterarizare".

---

[1] Vezi Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I, p. 188.
[2] Vezi J. Marouzeau, *op. cit.*, p. 112.
[3] Vezi G. Ivănescu, *Ortografia și limba lui Iancu Văcărescu din „Poezii alese" (București), 1830*, în CILRL, II (1958), p. 62.

Deși, în general, este mai apropiată de limba literară, vorbirea „orășenească" nu se confundă în toate cazurile cu aceasta și afirmația este valabilă, după cum se știe, chiar pentru vorbirea din metropolă. Cînd Negruzzi[1], Kogălniceanu[2], Alecsandri[3], Eminescu[4], Creangă[5], Ibrăileanu[6] și alții rosteau și chiar scriau *juva(i)er* în loc de *giuvaier*[7] (< tc. *ğevahir*), ei nu reacționau, desigur, față de o pronunțare exclusiv „rurală" sau „țărănească", ci față de o rostire care este aproape generală în graiurile moldovenești[8] și pe care ei începuseră de mult s-o simtă ca fiind neliterară, deși o auzeau și pe la Iași sau prin alte orașe ale Moldovei. Din aceste motive socotim ca nesatisfăcătoare definițiile fundate pe etimologia termenului *hiperurbanism* (care se reduce în ultima analiză la lat. *urbs, -is* „oraș") și credem că ar fi mult mai potrivit să vorbim, după împrejurări, despre *„hipercorectitudini"* sau *grafii, pronunțări* și *forme gramaticale „hipercorecte"*.

4. Termenul de „hiperurbanism" nu acoperă, în fond, nici ceea ce am putea numi h i p e r f r a n ț u z i s m e — rezultate și ele din aceeași grijă exagerată pentru corectitudine. Mai mult decît în celelalte cazuri, aici nu poate fi vorba despre reacții față de vorbirea din mediul rural, fiindcă unele dintre cuvintele sau numele proprii care suportă modificări de tip „hiperurbanistic" nici nu sînt cunoscute la țară, iar altele circulă încă destul de puțin. Iată cîteva exemple sem-

---

[1] C. N e g r u z z i, *Opere alese*, vol. I, ESPLA, 1957, p. 103.

[2] M. K o g ă l n i c e a n u, *Scrieri alese*, vol.I, ESPLA, 1955, p. 148.

[3] V. A l e c s a n d r i, *Opere complete. Teatru* (în 3 volume), București, Socec, 1875, p. 752 (în DA, s.v. *giuvaier*).

[4] M. E m i n e s c u, *Poezii* (ed. a II-a îngrijită de Perpessicius), ESPLA, 1960, p. 31 și 113.

[5] I o n C r e a n g ă, *Opere* (ediția citată), p. 60.

[6] Același cuvînt poate fi un *juvaer* în Creangă și o expresie vulgară într-un articol de idei (citat după N. D ă n i l ă, LR, V (1956), nr. 3, p. 30). Forma *juvaier* se mai întîlnește și la alți scriitori moldoveni. Vezi, de pildă, D. Th. N e c u l u ț ă, *Spre țărmul dreptății*, ESPLA, 1954, p. 28 și O t i l i a C a z i m i r, *Prietenii mei scriitori*, ESPLA, 1960, p. 80.

[7] Grafia și pronunțarea *giuvaer*, pe care le recomandă *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație* (p. 145) contrazic rostirea, curentă cu diftongul *ie* precum și regula pe care același *Îndreptar* o enunță la p. 7.

[8] E vorba de pronunțarea unor cuvinte cu *ğ*, în loc de *j* (din limba literară): *gioc, gios, giura, giune, giudicată, împregiur, giunghi* etc... Multe dintre fonetismele de acest fel sînt originare sau etimologice.

nificative: **bleumaren** î.l.d. *bleumarin* (< fr. *bleu* [à la] *marine*); **flör** î.l.d. *fler* < fr. *flair* (postverbal din *flairer* < lat. *flagrare*); **poplen** î.l.d. *poplin* (< fr. *popeline*); **veliur** î.l.d. *velur* (< fr. *velours*); **Galacsion** î.l.d. *Galaction*; **Rișárd** î.l.d. *Richard* sau *Ričárd;* **Șarl(i) Șaplen**[1] etc.

Cei care cunosc (uneori destul de superficial) limba franceză știu, de pildă, că *u* se rostește, în această limbă *ii*, *-in* final *-en*, *-ti* (în anumite situații) *-si* (cf. *attention*) ș.a.m.d. Devierile de la aceste reguli și eforturile de a le evita, necunoașterea aspectului grafic al etimonurilor franțuzești, precum și ignorarea originii engleze sau germane a unor cuvinte sau nume proprii explică cele mai multe dintre „hiperfranțuzismele" notate mai sus. Dar cei care știu franțuzește și care pot, eventual, greși se află (în imensa lor majoritate) la oraș, nu la sat. Prin urmare, și din acest motiv „hiperfranțuzismele" nu pot fi încadrate în definițiile amintite ale „hiperurbanismului". Și totuși, avînd același substrat psihologic *hiperfranțuzismele* nu se deosebesc prin nimic esențial de așa-zisele „hiperurbanisme" (în accepția pe care am dat-o acestui concept la p. 280). De aici necesitatea existenței unui termen lingvistic care să includă ambele fenomene și altele asemănătoare, cum ar fi, de pildă, *hipergermanismele*, *hiperenglezismele*, *hiperspaniolismele* etc. Cîteva exemple vor fi de natură să lămurească aceste concepte noi pentru care e greu să găsim alți termeni mai adecvați.

H i p e r g e r m a n i s m e: **șpicher**, **șprint**, **ștart**, **ștandard** etc., în loc de formele corecte *spicher*, *sprint*, *start*, *standard* și altele, pe care le-am împrumutat din engleză sau din franceză, unde grupurile consonantice *sp* și *st* se citesc așa cum se scriu.

Ignorînd originea acestor termeni, mulți vorbitori pronunță grupurile inițiale *sp* și *st* ca în limba germană, avînd, desigur, impresia că rostirea cu ș este mai distinsă. Dar unele dintre aceste cuvinte nici nu există în germană, iar altele, chiar dacă există, nu ne interesează, întotdeauna, fiindcă noi le-am împrumutat dintr-o altă limbă. Este cazul

---

[1] Ultimul exemplu este semnalat de J. B y c k, în *Ortographe et prononciation des mots récents en roumain*, BL, II (1934), p. 245.

lui *start*, care nu provine din germană (<*Start*), ci din engleză (< *start*), ca atîția termeni din domeniul sportului.

Un hipergermanism interesant, dar de altă natură, este și **prișniț(ă)** în loc de *prisniț* (la origine numele unui țăran silezian care a imaginat cel dintîi un astfel de tratament și se pare că și l-a aplicat lui însuși în urma unui accident pe care l-a suferit la un picior). În limba română, cuvîntul ar trebui să se rostească *prisniț* (ca în germană, unde se scrie *Priessnitz*). Necunoscînd aspectul grafic al acestui termen de origine germană și simțind rostirea *prisniț* ca neliterară, vorbitorii de limbă română l-au asimilat cu unele cuvinte nemțești de felul lui *șnițel* (< germ. *Schnitzel*) și l-au transformat în *prișniț*, convinși fiind că aceasta este adevărata rostire germană[1]. Un alt hipergermanism extrem de răspîndit și cu perspective de a se impune în limba literară este [Turnul] **Aifăl** în loc de *Eifel*. Denumirea acestui celebru turn metalic provine de la numele inginerului francez care l-a construit *(Alexandre Gustave Eiffel)*. De aceea el trebuie rostit franțuzește, nu nemțește, cum l-am auzit de foarte multe ori la radio și televiziune (de exemplu în cronicile consacrate piesei *„Nu sînt Turnul Eiffel"* de Ecaterina Oproiu).

H i p e r e n g l e z i s m e. Multe dintre ele sînt provocate de rostirea sunetului englezesc *w* (urmat de vocală) ca un *v* românesc : **Vașington**, **Vilson** etc. Ca o reacție față de astfel de pronunțări se aude în mod frecvent rostirea **Uaterlo** și chiar **Uaterlu** în loc de **V***aterlo* (cu *v*—cum pronunță francezii, nemții și, în primul rînd, belgienii). După cum se știe, *Waterloo* este numele unei localități din Belgia, unde Napoleon a fost definitiv înfrînt, în 1815, de armatele aliate comandate de către *Wellington*. Foarte probabil, la răspîndirea pronunțării *Uaterlo* a mai contribuit și faptul că, în mintea vorbitorilor, numele acestei localități e asociat cu acela al ducelui englez *Wellington* (pronunțat: ŭelingtăn). O formă hiperenglezească frecventă este și pronunțarea **Cicago** în loc de *Șicago* (cum trebuie rostit numele orașului american *Chicago*).

---

[1] Sub influența sinonimului *compresă*, *prișniț* și-a schimbat și genul devenind *prișniță* (variantă aproape generală, dar repudiată de limba literară).

Hiperspaniolisme. Aici exemplele sînt mai greu de găsit, dar nu lipsesc, totuși, cu desăvîrșire. Se știe că ceea ce se scrie în spaniolă *j* trebuie rostit *h* (cf. *muher*, *Donhuan*, *Don Chihote* etc., care corespund grafiilor: *mujer*, *Donjuan*, *Don Quijote*). De teamă să nu încalce această regulă de pronunțare, unii intelectuali rostesc **Rio de Haneiro**, uitînd că numele fostei capitale braziliene este portughez și că trebuie citit, prin urmare, *Rio de Janeiro* (sau și mai corect: *Riu de Janeiru*).

Termenul lingvistic care să acopere toate aceste fenomene înrudite nu poate fi decît unul foarte cuprinzător și anume *forme hipercorecte* sau, pur și simplu, *hipercorectitudini*.

Ultima precizare pe care o mai facem se referă la faptul că „hipercorectitudinea" nu este exclusiv opera semidocților, cum greșit se afirmă, uneori. Necunoașterea adevăratei forme pe care o are etimonul unui cuvînt, combinată cu grija exagerată pentru corectitudine în sens literar, nu „orășenesc" poate avea drept efect apariția unor forme hipercorecte în scrisul și în exprimarea orală a oricărui vorbitor (în special nelingvist) [1]. De aceea nu trebuie să fim prea surprinși că un om de mare cultură (cum era George Călinescu) scria și, foarte probabil, pronunța: **excroc**, **excortă** și chiar **extompa**. Cf. „Il dottore Buonatesta, procurator din *Il cavaliere e la dama* e un *excroc* care stoarce banii..." [2]; „Tartuffe nu este numai ipocrit. E în cea mai mare măsură un scelerat, un lingușitor, un parazit, un *excroc*..." [3]; „Thornton ..., părăsind București, cu *excortă* de trei ostași din garda domnească, stîrni o adevărată răscolire..." [4]; „Aici sau în altă parte (amintirea mi *s-a extompat*) lîngă pilaștrii din capăt sunt două statui masive de luptători..." [5]. Cf. și „...

[1] Am spus „în special", fiindcă, de multe ori, așa-zisele hiperurbanisme pot fi întîlnite chiar la lingviști. De pildă, Sextil Pușcariu (asemenea scriitorilor moldoveni amintiți) folosea și el forma *juvaer* (vezi *Limba română*, vol. I, p. 371). În aceeași lucrare (p. 358) Pușcariu scrie chiar înțerca, în loc de forma normală *înțărca* (*în* + *țarc*). În DA (s.v.) varianta *înțerca* este ridicată chiar la rangul de formă literară, deși peste 20 de citate pledează împotriva ei.

[2] Vezi „Steaua", VIII (1957), nr. 8, p. 62.

[3] Vezi „Contemporanul" nr. 9 (543) din 1 martie 1957, p. 1, col. 5.

[4] Vezi „Contemporanul" nr. 31 (617) din 8 august 1961, p. 1, col.5.

[5] Vezi G. Călinescu, *Kiev, Moscova, Leningrad*, București, 1949, p. 34.

contururile ies *extompate* și tremurătoare" sau „... mizeria chiar se *extompează* de la distanță"[1].

Cel puțin în cazul unor vorbitori, asemenea forme (la care s-ar mai putea adăuga: *excadron, excalada*[2], *excapadă*[3] și chiar *experanto*[4]) se datoresc, într-o foarte mare măsură, reacției față de unele rostiri neliterare cum ar fi: *escursie, espediție, esperiență, escepție, esploatare* etc., cu grupul consonantic *cs (x)* redus la *s*[5]. Încercînd să evite o astfel de pronunțare greșită, mulți intelectuali creează forme hipercorecte, care vin în contradicție cu adevăratele etimonuri ale acestor neologisme (fr. *escroc, escorte, estomper, escadron, escalader, escapade* etc., deci cu s nu cu x). Faptele pe care le vom discuta în continuare ne vor conduce la aceeași concluzie, care poate servi și ca o definiție a fenomenului de care ne ocupăm: *„hipercorectitudinea" este un tip special de abatere lingvistică datorită, în ultima analiză, efortului conștient al vorbitorilor de a se conforma normelor limbii literare.*

HIPERCORECTITUDINEA LATENTĂ

În cele ce urmează ne vom opri pe scurt asupra unui aspect al hipercorectitudinii care, după cîte știm, nu a fost sesizat de nici un cercetător. E vorba de acele forme hipercorecte pe care le numim *latente* și pentru care, deocamdată, nu putem aduce exemple clare decît din domeniul foneticii. Este, de pildă, cazul lui **jecmăni**, derivat de la *jăcman* (înv.) „jaf mare" (< magh. *zsákmány* „pradă, jaf"[6]. Forma care

[1] I d e m, *ibidem*, p. 46 și 64.

[2] Întîlnit în scrisul unui lingvist (Ș t. P a ș c a, DR, VII (1931—1933) p. 166 și auzit de la diverși vorbitori.

[3] Destul de frecvent, dar greu de atestat în scris. Vezi, totuși, G e o r g e t a H o r o d i n c ă, în „Viața românească", XI (1958), nr. 6, p. 139.

[4] Înregistrat, cîndva, în vorbirea unui jurist bucureștean.

[5] Pentru această puternică tendință fonetică a limbii române contemporane ca și pentru reacțiile pe care le provoacă, vezi IORDAN, LRA, p. 40.

[6] Pentru etimologia lui *jecmăni*, cf. și L. G h e r g a r i u, în LR, XI (1962), nr. 5, p. 541. Autorul susține că acest verb este derivat direct de la subst. magh. *szákmány* + sufixul verbal românesc *-i*. Pe aceeași pagină se precizează că alte verbe, cum ar fi *betegi, tălpui* etc. sînt create, în limba română, de la cuvinte de origine maghiară (<*beteag, talpă* etc.). Afirmația ni se pare valabilă și pentru *jecmăni* < *jăcman* (explicat mai sus).

a rezultat în mod normal din *jăcman* este *jăcmăni* (atestat în DA și în CADE, s.v.). Pe acesta, Șăineanu și Scriban îl și consideră literar, iar pe *jecmăni* ultimii doi nici măcar nu-l înregistrează în dicționarele lor (vezi DU și SDLR, s.v.). În cele mai multe dicționare românești, *jăcmăni* figurează însă ca variantă regională (vezi DA, TDRG și DLRM, s.v.).

În limba literară *jecmăni* a pătruns din graiurile ardelenești și moldovenești. Dacă *jăcmăni* este normal sau etimologic se pune întrebarea cum a apărut *jecmăni* și de ce limba literară a preferat pînă la urmă această formă? La rigoare s-ar putea admite că *jăcmăni*, pătrunzînd în Muntenia, a fost transformat în *jecmăni*, din cauză că aici *j* se rostește, de obicei, muiat. Dar prin multe părți ale Munteniei și *jărăgai* se rostește *jerăgai* și totuși limba literară a adoptat, în acest caz, prima formă în care *ă* este, întîmplător, etimologic. Cf. și alte fonetisme similare, pe care limba literară le-a resprins tocmai pentru că erau muntenești: *birje*, *grije*, *angajem*, *neglijem* sau *birjear*, *jeandarm* etc.[1]. Foarte probabil, la apariția și în special la *fixarea în limba literară* a inovației *jecmăni* a mai intervenit și altceva și anume reacția față de pronunțarea dură a consoanei *j* în unele graiuri teritoriale, mai ales de prin Moldova și Ardeal (cf. *prăjăște* î.l.d. *prăjește*; *jăț* î.l.d. *jeț*; *jăg* î.l.d. *jeg* etc.)[2]. Simțit dintru început nu numai ca un regionalism lexical, ci și fonetic, *jăcmăni* a putut fi ușor transformat în *jecmăni*. Odată puși în fața celor două forme (una cu *jă-* alta cu *je-*), vorbitorii de limbă literară și în special cei munteni l-au preferat pe *jecmăni* lui *jăcmăni*, așa cum au mai preferat pe *jertfă* (cf. bg. *žertva*) lui *jărtfă* (< v. sl. *žrŭtva*). În această preferință se ascunde însă teama față de o rostire dialectală (cu *e* trecut la *ă*, după *j*). *Jecmăni* este, așadar, o formă hipercorectă latentă, nu o simplă rostire muntenească ridicată la rangul de formă literară. A admite numai ultima ipoteză sau a ne gîndi la o simplă disimilare vocalică, după formula *ă — ă > e —ă*, înseamnă a privi lucrurile la suprafață.

Explicația dată lui *jecmăni* este valabilă (măcar în parte) și pentru alte forme devenite cu timpul literare, deși conțin

[1] Mai pe larg, vezi discuția la IORDAN, LRA, p. 22, unde se mai dau și alte exemple.

[2] Pentru răspîndirea, pe teren, a fenomenului, vezi ALRM, vol. 1, harta nr. 184 „*jeg*".

un *e* care nu este originar: **jefui** (față de *jăfui* < *jaf*); **jeli** (față de mai vechiul *jăli* < v. sl. *žaliti*); **jeratic** (față de etimologicul *jăratic* < v.sl. *žaratükŭ*) etc.[1]. Ultimul fonetism a fost admis în limba literară de curînd. *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație* nu acceptă grafia și rostirea *jăratic*, deși aceasta pare a fi mai răspîndită decît pronunțarea *jeratic* (tratată în DLRLC și DLRM ca o simplă variantă). Din acest punct de vedere ultimele dicționare ale limbii române urmează vechea ortografie a Academiei, care recomanda tot scrierea și pronunțarea *jăratic*[2].

Semnificativă pentru ilustrarea ideii de hipercorectitudine latentă ni se pare și actuala rostire **berbant** în loc de pronunțarea mai veche *birbant*. Dacă am fi siguri că termenul în discuție nu provine și din bulgară, unde are aceeași formă ca în română *(berbant)*, schimbarea vechiului *birbant* în *berbant* ar putea fi interpretată numai ca o reacție față de un fenomen fonetic foarte răspîndit (și deci foarte sesizabil) cum este trecerea lui *e* la *i*, în special cînd este neaccentuat (cf. *fimeie, rigiment, trin, accilărat* etc.).

De fapt, după cum reiese și din dicționare[3] etimologia acestui cuvînt poate fi multiplă (*berbant* din bulgară și *birbant* din neogreacă)[4]. Ngr. μπιρμάντις (citit *birbantis*) provine la rîndul lui din it. *birbante* „om incorect". La concluzia că varianta învechită *birbant* ne-a venit din grecește ne conduce și faptul că această formă se întîlnește la unii scriitori care cunoșteau bine limba greacă: A. Beldiman[5], C. Negruzzi[6] și Al. Odobescu[7].

---

[1] Pentru numeroase atestări ale formelor mai vechi *jărtfă, jăli, jăfui, jăratic* etc., vezi mai ales DA și TDRG (s.v.).

[2] Vezi D. Theodorescu-Craiova, *Îndreptar ortografic* (ed. a V-a), Craiova, 1935, p. 184 (*jăratec*).

[3] Vezi CADE, SDLR, și în special DA, care atrage atenția și asupra bg. *berbant*.

[4] După Lazăr Șăineanu cuvîntul ne-ar fi venit exclusiv din polonă, ceea ce nu pare verosimil. Vezi DU (s.v.) unde citim la etimologie: Pol. *birbant* (= it. *birbante*).

[5] „Un *birbant* de cel de frunte și de țări vînturător" (citat după TDRG, s.v.).

[6] „... țările noastre rămaseră în prada *birbanților*" (C. Negruzzi, *Opere alese*, ESPLA, 1957, vol. I, p. 173).

[7] Vezi *Glosarul* întocmit de Tudor Vianu la ediția citată a operelor lui Al. Odobescu, vol. II, p. 343.

Admițînd că etimologia cuvîntului este multiplă (deci că *berbant* ne-a venit din bulgară, unde e totuși foarte rar, din neogreacă și mai puțin probabil din italiană sau polonă) atît forma cu e (devenită literară) cît și cea cu i se explică fără nici o dificultate. Dar chiar așa stînd lucrurile, ideea unei hipercorectitudini latente nu poate fi părăsită. Și aceasta fiindcă avînd, la un moment dat, de ales între cele două fonetisme, vorbitorii culți (mai ales) l-au preferat pe *berbant* lui *birbant* al cărui *i* le-a făcut impresia unui fonetism incorect (cf. *galiș, ficior, bilșug* sau formele citate mai înainte: *fimeie, trin, accilărat* etc.).

Prin urmare, ar fi aici un nou tip de formă hipercorectă latentă, întrucît ambele rostiri (între care au avut de ales vorbitorii) se datoresc, foarte probabil, etimologiei. În cazul lui *jecmăni, jeratic* etc. numai una dintre cele două pronunțări este originară, pe cînd cealaltă se explică, măcar în parte, prin sistemul fonetic al dialectului muntenesc în care *ș* și *j* au o articulație palatală.

Există și situații, într-un fel oarecare, mai complicate. Un inginer bucureștean ne-a mărturisit, cîndva, că, atîta timp cît a trăit și a lucrat la Iași, a rostit întotdeauna *șocolată*, dar de cînd s-a mutat în capitala țării a început să pronunțe **ciocolată**. Prima formă se explică prin franceză *(chocolat)*, iar a doua prin italiană *(cioccolata)*. Prin urmare nici într-un caz, nici în celălalt, nu poate fi vorba despre o rostire specifică unui anumit dialect. Renunțînd la varianta *șocolată* și adoptînd forma **ciocolată**, vorbitorul respectiv avea nu numai sentimentul că se conformează normei literare, ci și impresia că se debarasează, totodată, de o rostire moldovenească (de felul lui *șiocan* în loc de *ciocan*).

După cum vedem, caracterul latent al formelor hipercorecte nu ni se dezvăluie decît la o analiză mai adîncă. În general, putem vorbi despre *hipercorectitudine latentă*, ori de cîte ori vorbitorii au de ales între două pronunțări, ambele etimologice sau una originară și alta explicabilă, la rigoare, pe cale pur fonetică. Preferința vorbitorilor pentru o anumită variantă fonetică se explică nu numai prin faptul că aceasta este normală în sistemul lor fonetic, ci și prin aceea că cealaltă variantă este simțită ca un produs al graiurilor teritoriale sau al vorbirii populare. Deși în cazurile discutate nu știm precis dacă au avut loc modificări fonetice

regresive, avem totuși siguranța că a intervenit, măcar în parte, acea reacție conștientă față de ceea ce vorbitorii simțeau ca incorect. Această reacție n-a creat, probabil, nimic față de ceea ce exista, ci a contribuit numai la impunerea, în limba literară, a uneia dintre cele două pronunțări coexistente. *În aceasta și rezidă, în primul rînd, specificul formelor hipercorecte pe care le-am denumit l a t e n t e.*

•

În urma întregii discuții ni se pare clar că termenul de *hiperurbanism* este nepotrivit pentru a denumi fenomenul de care ne ocupăm aici. De aceea propunem să se renunțe la el, cu atît mai mult cu cît, în prezent, este aproape complet golit de conținutul lui inițial. Concluzia la care am ajuns, examinînd un mare număr de fapte, este că cel mai potrivit ar fi să vorbim despre *hipercorectitudini* sau *forme hipercorecte* (grafice, fonetice și gramaticale)[1]. Indiferent de natura lor, am spus despre formele hipercorecte că sînt, în esență, *greșeli de limbă sau de scriere, izvorîte din teama de a nu greși.* Fiindcă au conștiința caracterului neliterar al anumitor fapte și fenomene lingvistice, subiectele vorbitoare reconstituie, prin falsă analogie, grafii, fonetisme și forme gramaticale hipercorecte, avînd însă întotdeauna sentimentul că se conformează normelor limbii literare. De aceea am și definit *hipercorectitudinea* ca fiind, în ultima analiză, *o abatere de tip special, rezultată din efortul conștient al vorbitorilor de a se conforma normelor limbii literare,* nu așa-zisei vorbiri orășenești.

Ținînd seamă exclusiv de substratul psihologic al fenomenului, o rostire hiperfranțuzească de tipul **poplen** nu se deosebește prin nimic esențial de unele grafii agramate cum

---

[1] Termenul *hipercorectitudine* (engl. *hyper-correction*) este folosit și de W. D. E l c o c k, în *The Romance Languages*, Londra, 1960, p. 25, 26, 29, 30, 424. După cum se vede, chiar în filologia romanică termenul „hiperurbanism" începe să fie abandonat. În lingvistica germană este de mult timp preferat termenul *Hyperkorrektheit*, care se folosește paralel cu sintagma *hyperkorrekte Sprachform (en)*. În ultima vreme, chiar și lingviștii francezi au început să renunțe la *hyperurbanisme* în favoarea lui *surcorrection* și în special a lui *hypercorrection*. Vezi, printre alții, F e r d i n a n d B r u n o t — C h a r l e s B r u n e a u, *Précis de grammaire historique de la langue française*, ed. a IV-a, Paris, 1964, p. 5 și 31.

ar fi: *Bine* **a-ți** *venit*!; **Ține-ți** *dreapta*!; **Prinde-ți** *hoțul*![1]; **A-ți** *nebunit*?[2]; *(eu)* **însu-mi**; *auzise*-**m**[3]; *se întîmpla*-**se**[4]; **a-lor** *noștri*[5] etc. Și aceasta fiindcă, în primul caz, intervine teama de a nu ignora, cumva, o regulă de pronunțare a unei limbi străine, iar în celălalt caz frica de a nu încălca o normă ortografică elementară a limbii materne.

Înainte de a încheia acest capitol, e necesar să mai precizăm că, în anumite împrejurări, fenomenul pe care îl cercetăm se poate combina cu alte fenomene lingvistice cum ar fi, de exemplu, *analogia*, *contaminația* și în special *etimologia populară*. Astfel, cînd am auzit pe un țăran din Oltenia rostind **pielie**, ne-am dat seama imediat că e vorba și de o apropiere semantică a lui *chelie* de *piele*, nu numai de o simplă reacție față de palatalizarea labialei **p**. Cf. și **pisăliță** (în loc de *chisăliță*), despre care acad. Iorgu Iordan afirmă că, în regiunile cu labialele palatalizate, este interpretat ca un derivat de la verbul *a pisa* (= *chisa*)[6]. Aspectul fructelor (și mai rar al legumelor) din care se prepară *chiselița* justifică din plin această apropiere semantică.

O formă deosebit de interesantă este și rostirea **ședlong** în loc de *șezlong*, pe care am auzit-o acum cîțiva ani de la o vorbitoare semidoctă, în a cărei exprimare nu apăreau însă niciodată forme verbale iotacizate. De aceea varianta amintită trebuie considerată, în egală măsură, o etimologie populară și o pronunțare hipercorectă (deci influența verbului *a ședea* + reacția față de forme iotacizate ca *văz*, *auz*, *raz* și în primul rînd *șez*).

În ce măsură „hipercorectitudinea" se poate complica cu alte fenomene lingvistice vom arăta mai detaliat într-un studiu special consacrat acestei probleme.

---

[1] Întîlnit în „Steaua", IX (1958), nr. 3, p. 32.

[2] Întîlnit în „Gazeta Transilvaniei", XXXVIII (1875), nr. 86, p. 2, col. 1.

[3] Comunicat de Zoe Dumitrescu-Bușulenga.

[4] Întîlnit în lucrarea scrisă a unui student de la Facultatea de limbă și literatură română — București.

[5] Vezi „Steaua", IX (1958), nr. 1, p. 123.

[6] Vezi Iorgu Iordan, în BL, X (1942), p. 39.

FORME HIPERCORECTE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

În capitolul precedent am arătat pe larg că „hipercorectitudinea" cunoaște mai multe aspecte și anume: *grafică, fonetică, morfologică* și *sintactică*. În cele ce urmează ne vom ocupa însă numai de *hipercorectitudinea fonetică*. Aceasta, fiind forma cea mai frecventă sub care apare fenomenul, este totodată, și aspectul lui cel mai important. Dintre fonetismele hipercorecte mai numeroase sînt cele consonantice. De aceea vom începe discuția cu ele, precizînd că vom insista în special asupra acelor pronunțări „hipercorecte" pe care limba literară le-a acceptat sau ar trebui să le accepte[1]. Unele dintre faptele pe care le vom aduce în discuție au fost interpretate altfel decît în expunerea de față, iar altele nu au fost nici măcar inserate în dicționare sau semnalate în lucrările de specialitate.

HIPERCORECTITUDINEA CONSONANTICĂ

PSEUDODEPALATALIZĂRI

În cadrul consonantismului ne vom opri mai întîi asupra cazurilor de p s e u d o d e p a l a t a l i z a r e. Termenul fiind nou, are nevoie de o explicație, menită implicit să-l și justifice. Înainte de a lămuri termenul de *falsă depalatalizare* sînt necesare însă unele precizări în legătură cu conceptul de *depalatalizare*, care stă la baza termenului nou creat și pe care nu toți lingviștii îl folosesc cu exact aceeași accepție. Astfel, pentru acad. E. Petrovici *depalatalizare* înseamnă

[1] Celelalte fapte (cu caracter individual sau regional), fiind extrem de numeroase, le vom analiza altă dată, într-un studiu mai dezvoltat, în care problema „hipercorectitudinii" lingvistice va fi tratată exhaustiv.

pierderea (relativă sau totală) a caracterului palatal al unei consoane, care se află înaintea lui *e* sau *i*. În cele mai multe graiuri dacoromâne, *e* după consoană este adesea pronunțat ca un fel de diftong de tipul *ie*, ceea ce indică o ușoară palatalizare a consoanei precedente (aceeași este situația în aromână și în meglenoromână). Acest fenomen este însă extrem de rar în Muntenia, în sud-estul Transilvaniei și în dialectul istroromân. Dar odinioară — arată acad. E. Petrovici — pronunțări ca: *bun^{i}e, amar^{i}e, adun^{i}e* etc. erau generale chiar în Muntenia. Trecerea de la rostirea *bunie* sau *adunie* la *bune* sau *adune* echivalează cu o depalatalizare relativă a lui *n'* în Muntenia și în limba literară.

Tot astfel, de la rostiri ca *dies, d^{i}es* etc. s-a ajuns la *des*, în care consoana *d* mai conservă încă un ușor grad de palatalizare. În cazul unor forme dialectale de felul lui *brață, săc, zăr, șăd* etc., consoanele *ț, s, z* și *ș* s-au depalatalizat complet. La fel și formele muntenești, bănățene și crișene (*dă, pă*) ale prepozițiilor *de, pe* prezintă tot o depalatalizare completă, întrucît în locul lui *e* (vocală palatală) a apărut un *ă* [1].

Pentru alți lingviști d e p a l a t a l i z a r e mai înseamnă și revenirea, sub influența limbii literare, la formele fonetice cu labialele sau dentalele nealterate. Această accepție o întîlnim, de pildă, la D. Macrea, care a studiat pe larg fenomenul palatalizării labialelor în limba română: „Limbajul țăranilor din regiunile palatalizante, care încep să trăiască la oraș, cunoaște un proces de depalatalizare treptată. Ei nu mai spun *g'ine, k'atră, k'ept* ci *bine, piatră, piept*" [2].

Într-un sens asemănător se mai întrebuințează în lingvistica română și alți termeni, cum ar fi, de pildă, d e z i o t a c i z a r e, care înseamnă tot o „revenire", dar de altă natură, la forme cu dentalele nealterate de iot (ex. formele *văz* < lat. *vĭdeo* și *auz* < lat. *audio* au fost deziotacizate

[1] Pentru întreaga discuție cu privire la depalatalizare, vezi cele două articole ale academicianului E. P e t r o v i c i: *Echivalența morfologică a variantelor fonemelor vocalice românești*, în „Cercetări de lingvistică", Cluj, I (1956), nr. 1—4, p. 22 și mai ales *„Depalatalizarea" consoanelor înainte de e în Muntenia, sud-estul Transilvaniei și în dialectul istroromân*, în „Cercetări de lingvistică", Cluj, V (1960), nr. 1—2, p. 9—23.

[2] D. M a c r e a, *Probleme de fonetică*, Editura Academiei R.P.R., 1953, p. 101. Tot pentru „depalatalizare", vezi și p. 50 și 70 din același volum, cap. *„Palatalizarea labialelor în limba română"*, publicat (sub o altă formă) mai întîi în DR, IX (1936—1938), p. 92—160.

prin analogie cu *cred* < lat. *credo* și au devenit, încă de mult, *văd* și *aud*)[1].

Termenul *depalatalizare* trebuie menținut și folosit, după împrejurări, în ambele sale accepții. În cele ce urmează ne interesează însă numai al doilea sens al acestui concept, prin opoziție cu care vom folosi și termenul de *pseudodepalatalizare*.

Dacă în cazul depalatalizărilor autentice se pleacă de la forme cu labiale sau dentale alterate și se revine, cel mai adesea, la rostiri corecte și originare (cf. *k'ept* > *piept*; *frak'e* sau *frače* > *frate* etc.), în cazul pseudodepalatalizărilor se pornește, de obicei, de la forme literare sau normale din punct de vedere etimologic, ajungîndu-se, prin falsă analogie, la pronunțări „hipercorecte" (cf. *cheltui* > **pieltui**[2]; *chei* > **piei**; *chibrit* > **pibrit**; *cheag* > **piag**[3]; *chiftea* > **piftea**; *gestionar* > **destionar**[4]; *ghibaci* > **dibaci**; *magheran* > **maderan**; *șchiop* > **știop** etc.).

Atît în cazul depalatalizărilor cît și al falselor depalatalizări procesul este conștient și cauzele celor două fenomene sînt aceleași, reducîndu-se, în ultimă analiză, la grija pentru corectitudine. După cum am văzut, deosebirile privesc mai ales punctul de plecare și consecințele celor două fenomene, care nu pot fi totuși despărțite unul de celălalt.

Cele spuse despre *pseudodepalatalizări* sînt valabile și pentru alte fenomene de aceeași natură, cum ar fi, de pildă:

a) Falsele defricatizări (provocate, spre exemplu, de trecerea lui *ğ* > *j*, mai ales în graiurile din nord-vestul țării)[5]: **gioben**[6] în loc de *joben* < fr. *Jobin* (nume

[1] Pentru *deziotacizare*, vezi Sextil Pușcariu, *Limba română*, p. 249, și, în special, I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, Editura științifică, București, 1961, p. 186, la care conceptul în discuție are o sferă mai largă. Astfel tot o deziotacizare e considerată și transformarea lui *ie* în *e* (*iel* > *el*).

[2] Înregistrat în comuna Drănic, Oltenia. Tot aici am auzit și forma *piei* pentru *chei*.

[3] Comunicat de Marius Sala.

[4] Semnalat mai întîi de B. Cazacu în graiul din comuna *Meria* (vezi SCL, VII (1956), nr. 3—4, p. 258) și înregistrat și de noi la *Sîngeorz-Băi*.

[5] Pentru răspîndirea fenomenului pe teren, vezi ALR I, vol. 2, harta nr. 231; ALRM I, hărțile nr. 32, 46, 87, 313 și ALRM II, hărțile nr. 48, 64 și 103.

[6] Forma *giuben* (care se întîlnește la unii eroi de-ai lui I. L. Caragiale), se explică foarte ușor prin trecerea lui *o* neaccentuat la *u* (cf. și alte fapte similare: *cumpanie*, *avucat* etc.).

propriu); **predlogenie**[1] în loc de *predlojenie* „propunere" (< rus. *предложение*) etc.

b) Falsele deafricatizări: **juvaier** în loc de *giuvaer* (< tc. *ğevahir*); **majon** în loc de *magion* (care este, la rîndul lui, o variantă a lui *magiun* (< tc. *macun*) etc.

c) Falsele derotacizări: **fănă**[2] în loc de *fără*; **aminoase** în loc de **amiroase**; **viezune**[3] în loc de *viezure* etc. Asupra unora dintre aceste fenomene vom reveni ceva mai departe, după ce vom încheia discuția privitoare la palatalizarea labialelor și la reacția vorbitorilor față de acest fenomen dialectal.

După cum se știe, se palatalizează, în diverse stadii, bilabialele *p, b, m* și labiodentalele *f* și *v*[4]. Dintre toate aceste consoane se pare că palatalizarea lui *p* și a lui *f* provoacă cele mai multe reacții din partea vorbitorilor. Numărul mai mare sau mai mic al falselor depalatalizări este determinat, după părerea noastră, de cel puțin trei factori și anume: 1. *vechimea formelor cu labiala palatalizată*; 2. *suprafața mai mică sau mai mare a ariilor palatalizante* (deci extinderea geografică a fenomenului) și 3. *gradul de perceptibilitate (sau caracterul mai mult ori mai puțin sesizabil al palatalizării unei consoane)*.

Pentru a nu mai relua discuția, subliniem că precizările făcute în legătură cu palatalizarea labialelor sînt valabile și pentru alte fenomene dialectale, față de care reacționează vorbitorii și de care ne vom ocupa mai departe. Trecînd la exemplificări, precizăm că ne vom ocupa deocamdată numai de două consoane care se palatalizează și anume labiodentala **f** și labionazala **m**.

Cazurile de palatalizare a lui **f** sînt foarte numeroase atît în limba mai veche cît și în graiurile locale actuale: *hire* (= fire); *hin* (= fin); *hierbe* (= fierbe); *hicat* (= ficat);

---

[1] Înregistrat în DI (p. 281, col. 2).

[2] Semnalat mai întîi de D. Șandru, în BL, IV (1936), p. 130. Pentru o nouă atestare vezi GR. N., II, p. 59 (Țara Oașului). În aceeași culegere se întîlnește și forma *aminoase* în loc de *(a)miroase* (II, p. 75).

[3] Citat după Al. Rosetti, *Introducere în fonetică*, p. 98.

[4] Pentru întreaga discuție în legătură cu acest fenomen (cauze, vechime, stadii de palatalizare și răspîndire geografică), vezi lucrarea amintită a lui D. Macrea și bibliografia citată acolo de autor.

hiară(= fiară); *hier* (= fier); *hildeș* (= fildeș); *h(i)erăstrău* (= f(i)erăstrău); *Hilip* (= Filip) etc. După cum a arătat acad. Al. Rosetti, *f* este labiala care a fost cel mai de timpuriu alterată (primele atestări ale fenomenului le avem încă din secolul al XVI-lea și anume din textele care provin din Moldova, nordul Transilvaniei și Maramureș) [1]. Vechimea fenomenului, răspîndirea lui geografică [2], marele număr de cuvinte care conțin un *f* alterat precum și faptul că palatalizarea acestei consoane (în stadiul *h'*) constituie o rostire dialectală frapantă ne explică suficient mulțimea falselor depalatalizări, dintre care unele atestate pentru sec. al XVI-lea și a XVII-lea: **fierovimi** în loc de *heruvimi*; **ficlene** în loc de *hiclene* (formă etimologică) și **arfimandrit** în loc de *arhimandrit* [3]. Iată, în continuare, și cîteva fapte pe care nu le-am întîlnit semnalate nicăieri: **arfiereu** [4] în loc de *arhiereu*; **Arfip** [5] în loc de *Arhip*; **Valafia** [6] în loc de *Valahia* și **tinifigiu**, care reprezintă neîndoielnic o reacție față de rostirea *tinihigiu* — alterare a lui *tinichigiu* [7]. Cf., de asemenea, și variantele „hipercorecte" **arfivă**, **firitisi** și **nifilist**, care se întîlnesc la unii eroi de-ai lui I.L. Caragiale și care au fost explicate de către acad. Iorgu Iordan [8]. Adăugăm că alături de *nifilist* a mai existat și varianta glumeață **nifilistru(l)** — pseudonim cu care își semna, adesea, versurile umoristul George Ranetti.

Faptele discutate mai sus nu prezintă un interes foarte mare, întrucît au caracter periferic. Dacă am insistat totuși asupra lor, am făcut aceasta, fiindcă ele ne ușurează înțele-

---

[1] Vezi ROSETTI, ILR, VI, p. 211—212 și *Recherches sur la phonétique du roumain au XVI-e siècle*, 1926, p. 87—90.

[2] Pentru care vezi hărțile *„fier"* și *„fin"*, reproduse de D. Macrea (*op. cit.*, p. 76—78), prima după ALR I și după WLAD, a doua numai după ALR I.

[3] Vezi D. Macrea, *op. cit.*, p. 49.

[4] Vezi Gr. Tocilescu, *Materialuri folkloristice*, II, p. 840.

[5] *Ibidem*, p. 859: „La cireșul retezat /Șade *Arfip* răsturnat".

[6] Atestat de două ori la C. Rădulescu-Codin, *Legende, tradiții și amintiri istorice, adunate din Oltenia și din Muscel*, București, 1910, p. 54 și 106.

[7] ALR, s.n., vol. al II-lea, harta nr. 535 arată că variantele *tinifigiu* și *tinih'igiu* se întîlnesc chiar în același punct (762), situat în Muntenia de nord.

[8] Vezi BPH, I (1934), p. 156 și *Limba „eroilor" lui I.L. Caragiale* (ediția citată), p. 23—24.

gerea altor pseudodepalatalizări mult mai importante, datorită faptului că s-au generalizat și au fost acceptate chiar în limba literară. Despre aceste forme hipercorecte care nu au fost încă lămurite ne propunem să vorbim, în continuare, după ce am pus în lumină toate elementele necesare pentru a înțelege originea, vechimea și caracterul lor literar. Începem discuția cu **patrafir**, pe care dicționarele îl deduc din ngr. πατραχῆλι, iar unele dintre ele (cum ar fi, de exemplu, DLRM) îi explică finalul invocînd influența lui *fir*. Etimologia populară provocată de atracția subst. *fir* nu poate fi pusă la îndoială, dar trebuie adăugat că ea s-a complicat în cazul de față cu reacția față de palatalizarea lui $f > h$. O dovadă în acest sens o constituie existența variantelor *patrafil* și *epitrafil* (DI, p. 497, col. 1 și TDRG, s.v.), care se explică numai prin falsă depalatalizare. Foarte probabil, înainte de a se ajunge la forma devenită literară *patrafir*, s-a trecut prin stadiul *patrafil*. Pornind de la *patrafil*, ne explicăm mai ușor și atracția exercitată de substantivul *fir*, care semăna foarte bine cu finalul *-fil* al formei hipercorecte amintite. Faptul că și din punct de vedere semantic a fost posibilă o asociație între *fir* și *patrafil* ne explică de ce varianta *patrafir* s-a impus cu atîta ușurință în limba literară.

Într-un mod asemănător a mai fost explicat și **firav**, care (după DA și TDRG, s.v.) provine dintr-un v. sl. **chyrav* „bolnăvicios" (derivat din *chyr* „boală"). Prin „hiperurbanism" *hirav* a devenit *firav* și numai după aceea a fost apropiat de *fir*, datorită etimologiei populare, care i-a schimbat și sensul (astăzi înseamnă „delicat", „subțire") [1].

O altă formă (care se datorește exclusiv hipercorectitudinii) este **stafie**. Varianta învechită și etimologică a acestui cuvînt este *stahie* — dubletul etimologic al lui *stihie*. În ultima analiză, amîndouă par a se reduce la gr. στοιχεῖον „elementum", cu pluralul στοιχεῖα (care, în vechea slavă, a dat *stihija* și acesta > rom. *stihie*) [2]. Forma *stafie*

---

[1] Vezi GRAUR, SLG, p. 198. Pentru etimologia lui *hirav*, care e atestat, cf. și bg. *hilav* (asupra căruia ne-a atras atenția V. Nestorescu).

[2] Cît privește pe *stafie* (dedus în dicționarele noastre direct din ngr. στοιχεῖον) acesta e mai greu de explicat, din cauză că *-oi-* (din forma grecească amintită) n-ar fi trebuit să devină, în românește, *a*. Cf. și TDRG (s.v. *stafie*): „*a* für *i* ist schwierig". MIHĂESCU (p. 159) nu-l explică decît pe *stihie*, a cărui etimologie nu creează dificultăți.

(accentuată și *stáfie*) conține o evidentă pseudodepalatalizare a lui *h'* din *stahie*, care a fost simțit, mai ales prin Muntenia, ca o rostire regional-moldovenească. De aceea s-a refăcut o variantă hipercorectă, pe care limba literară a asimilat-o, iar forma etimologică a devenit regională [1].

Un produs *(dar numai parțial)* al reacției față de palatalizarea lui *f* ar mai putea fi și următoarele forme acceptate de limba literară: **furtun** < tc. *hortum* „trompă, tulumbă"; **marfă** < magh. *marha* „vită" (prin Transilvania cuvîntul mai are încă această semnificație) [2] și **vifor** (cf. v. sl. *vihrŭ*; bg., scr. *vihor*). S-ar părea că explicația propusă nu poate fi valabilă și în aceste cazuri, deoarece, în formele amintite, constrictiva laringală *h* nu este urmată de iot, ci de una din vocalele *a, o, u*. Dar fenomenele lingvistice sînt adeseori mult mai complicate decît par la prima vedere și e bine ca ele să fie prezentate în toată complexitatea lor. Despre o pseudodepalatalizare nu poate fi vorba, desigur, în cazul formelor etimologice *hurtun, marhă* și *vihor*, dar ne îndoim că transformarea lui *h* este complet străină de fenomenul alterării labiodentalei *f*, din cauza unui iot următor. Și aceasta fiindcă unii vorbitori stabilesc o corespondență fonetică nu numai între *fi* și *hi*, ci și între *f*, în general, și *h* din graiurile locale. La stabilirea acestei corespondențe mai generale contribuie și faptul că *h* poate proveni, în unele graiuri regionale, nu numai din *f* + iot, ci și din aceeași consoană urmată de *r* (ex. *hreamăt* în loc de *freamăt* < lat. *fremitus*) [3]. În asemenea împrejurări, reacția față de o presupusă rostire dialectală (cu *h*) nu mai pare un lucru cu totul neobișnuit. Chiar dacă *f* urmat de *a, o, u* nu se transformă regional în *h*, credem, totuși, că în rostirile neoriginare *furtun, marfă* și *vifor* trebuie să vedem mai mult decît un simplu joc în-

[1] Pentru *stahie*, DLRLC trimite la opera scriitorilor moldoveni: Alecsandri, C. Negruzzi și Al. Russo. Al. Niculescu ne informează că îi este cunoscut chiar numele propriu *Stáhie*.

[2] Pentru etimologie și pentru conservarea sensului originar, vezi O v. Densusianu, HLR, I, p. 366 și *Aspecte lingvistice ale păstoritului* (curs litografiat), 1933—1934, p. 79.

[3] Pentru atestări în special din limba veche (adică ceea ce ne interesează aici), vezi DA, TDRG și CDDE, nr. 636. Din toate aceste dicționare reiese că fonetismul *hreamăt* este vechi și regional.

tre două consoane slab articulate (*f* și *h*). Acest lucru este și mai evident în cazul variantei regionale **marvă** pe care a înregistrat-o Ov. Densusianu (*op. cit.*, p. 79), lăsînd-o însă neexplicată. Ea se datorește tot unei reacții, de data aceasta față de transformarea lui *v* în *h*, cînd e urmat de vocalele *a*, *o*, *u*: *vulpe* > *hulpe*; *vultan* > *hultan*; *vorbă* > *horbă*; *volbură* > *holbură*; *bolovan* > *bolohan* etc. Acest fenomen (care caracterizează astăzi mai ales graiurile de nord și care nu are nimic comun cu palatalizarea labialelor) era, în limba veche, mult mai răspîndit și foarte probabil general românesc. Așa se explică faptul că multe forme cu *v* > *h* s-au generalizat și au pătruns chiar în limba literară (ex.: *hîrzob* < bg. *vărzop*; *prohod* < v. sl. *provodŭ* etc.). Reacția față de trecerea lui *v* > *h* a generat forme cum ar fi: **marvă**; **vurtă** în loc de *hurtă* (etimologic) sau **suvac** în loc de *suhac*.

În mod deosebit situația este complicată în cazul lui *furtun*, pentru explicarea căruia acad. Iorgu Iordan a invocat influența lui *furtună*[1]. Apariția și în special fixarea în limba literară a lui *furtun* pot fi puse, desigur, și pe seama etimologiei populare care va fi asociat aceste două cuvinte („... stropitul în cantitate mare amintește de ploaie și de furtună aducătoare de ploaie") [2]. Influența lui *furtună* asupra lui *hortum* nu s-a produs, probabil, chiar dintru început, ci mai tîrziu, și anume după ce *h* s-a transformat în *f*, prin falsă regresiune fonetică. O dovadă în acest sens ar fi existența variantei *fortum*, provenită din etimologicul *hortum* (care în DA și în TDRG este considerat formă literară). Dacă *hortum* ar fi fost dintru început influențat de *furtună*, era mult mai normal ca din încrucișarea lor să rezulte *furtun*, nu *fortum* (cu *o* și *m* originari). Devenind mai asemănător din punct de vedere fonetic cu *furtună*, *fortum* a putut fi atras de acest cuvînt și modificat în *furtun*. Această nouă modificare a fost hotărîtoare pentru fixarea variantei *furtun* în limba literară.

Palatalizarea lui *m*. După cum se știe, prezintă două stadii distincte: *mĭ* și *ń*. Vom urmări mai întîi reacția subiectelor vorbitoare față de ultimul stadiu, care este în același timp și cel mai avansat. Prima formă „hipercorectă" care

[1] Vezi Iorgu Iordan, *Etimologii populare*, în ARHIVA, XXXIX (1932), p. 43.
[2] *Ibidem*.

ne interesează este verbul **mirui** (2), care, ca fapt de vocabular, nu aparține limbii literare. El se folosește regional (mai ales prin Transilvania) cu sensul de „ a cîștiga" și provine, după cum arată mai toate dicționarele, din magh. *nyerni*. Varianta normală sau etimologică *nirui* n-a dispărut încă definitiv din graiurile ardelenești[1]. Cei mai mulți vorbitori rostesc, probabil, *mirui*, din moment ce dicționarele nu înregistrează decît această formă. Ea are însă nevoie de o explicație: regionalul *nirui* s-a confundat cu *mirui* (1) datorită reacției față de alterarea labialei *m*, rostită prin unele părți *n'*[2]: *n'ere* (= miere); *n'ilă* (= milă); *n'ercuri* (= =miercuri); *n'iros* (=miros); *n'erlă* (=mierlă); *n'ire*(=mire)[3] etc. Prin falsă analogie s-a refăcut **mirui** (2), care a devenit identic, sub raport fonetic, cu *mirui* (1) < v. sl. *mirovati*. Este în exemplul discutat mai sus un caz rar și interesant de omonimie realizată prin hipercorectitudine sau falsă regresiune fonetică.

În aceeași categorie cu *mirui* (2) se încadrează și verbul **mulțumi**, a cărui origine este binecunoscută. El provine din ararea *(la) mulți ani*, care a devenit mai întîi *mulțan* — formă ce se mai aude încă prin Ardeal (CDDE, nr. 58). De la *mulțan* (sau direct de la *mulțani*!) a fost derivat verbul *mulțăni*, care s-a transformat cu timpul în *mulțămi*, datorită aceleiași cauze care a făcut ca *nirui* să devină *mirui*. Transformarea lui *mulțăni* în *mulțămi* s-a realizat treptat, pe măsură ce s-a pierdut legătura etimologică cu *(mulți) ani*. De la *mulțămi* (existent și astăzi regional) s-a ajuns la forma literară *mulțumi* prin asimilare vocalică totală, exercitată în direcție progresivă[4].

---

[1] C. Balaj (fost student la Facultatea de filologie din București) ne-a informat că prin unele părți ale fostei regiuni Baia-Mare se rostește aproape exclusiv *nirui*.

[2] Pentru răspîndirea acestui fenomen (a cărui arie cuprinde și unele puncte din Ardeal) vezi discuția pe larg la D. Macrea, *op. cit.*, p. 70—74 și ALRM, I, hărțile nr. 30, 115, 360 etc.

[3] Pentru ultimul exemplu, vezi și GR. N., I, p. 515.

[4] Fără a-l explica mai pe larg, G. Ivănescu îl trece pe *mulțumi* în rîndul „hiperurbanismelor" de tipul **dumitale, dumisale, dumilorvoastre** etc. Asupra acestor interesante „hiperurbanisme" autorul anunță că va reveni pe larg cu altă ocazie. Vezi „Adăugiri și îndreptări" la *Problemele capitale ale vechii române literare* (p. 404).

Pentru al doilea stadiu al palatalizării exemplele sînt mai greu de găsit. Dintre formele asimilate de limba literară amintim aici pe **miel** și **mia**, explicate foarte clar de Candrea și Densusianu în dicționarul lor etimologic[1]: din lat. *agnellus, -um* și *agnella, -am* au rezultat, în mod normal, *mńel* și *mńia*, prin afereza lui *a* și prin transformarea lui *g* în *m*, datorită asimilării (cf. și lat. *cognatus* > rom. *cumnat*; *signum* > *semn* etc.). În regiunile cu labialele nealterate, *mńel* s-a putut transforma în *miel*, fiindcă acolo se spunea și *mie, mieu* față de *mńie, mńeu* (din ariile cu *m* > *mn*).

Nici o îndoială că la fel trebuie explicat și **miță** pentru care dicționarele indică etimonul **agnicia* (femininul de la **agnicius* „de miel" < *agnus*). În mod normal lat. **agnicia* a devenit *mniță* (care se mai aude și astăzi regional). De la *mniță* s-a ajuns foarte ușor la *miță* prin procesul descris mai sus.

PSEUDODEFRICATIZĂRI

Se știe că regional (în Banat, în unele graiuri din Ardeal și mai ales din Moldova) africata surdă *č* se transformă într-o consoană foarte apropiată de constrictiva prepalatală *š* (notată fonetic *ś*, iar în ALR, pentru Moldova *ŝ*). Iată cîteva exemple din GR.N. cu *č* transformat într-un *ş* foarte moale, în regiunile amintite: *atunś* (I, 431); *cruše* (I, 530 și II, 146); *măšiucă* (I, 405); *papuś* (I, 430); *rădăšina* (II, 146); *šeapă* (I, 314); *šer* (II, 147); *šetește* (I, 517); *šinši* (I, 530) etc.[2].

Avînd conștiința caracterului neliterar al acestui fenomen fonetic foarte răspîndit, subiectele vorbitoare reacționează față de el, dînd naștere unor pronunțări hipercorecte. Este cazul lui *cimpanzeu* a cărui etimologie și înfățișare fonetică actuală ne propunem să le lămurim în cele ce urmează. Sub această formă cuvîntul nu s-a impus de mult timp în limba literară. Două dintre dicționarele limbii române, și anume CADE și DU, nu-l înregistrează pe *cimpan-*

[1] Vezi CDDE, p. 166, nr. 1100. Cf și Al. Rosetti, *Mélanges de linguistique et de philologie*, 1947, p. 219.

[2] Pentru răspîndirea fenomenului, vezi ALRM, I, hărțile nr. 103, 122, 181, 186 etc. și *Gramatica Academiei*, ed. I, vol. I, p. 93.

zeu nici măcar ca variantă. În aceste dicționare figurează numai *șimpanzeu* [1], ceea ce înseamnă că așa s-a pronunțat cuvîntul inițial. În dicționarul lui Tiktin nu există acest neologism, în cel al lui A. Scriban (apărut în 1939) sînt înregistrate ambele forme, dar e considerat literar *șimpanzeu*, iar în DA (tom. I, partea a 2-a, apărută în 1940) există numai *cimpanzeu* și variantele regionale ardelenești *cimpans* și *cimpanz*.

Etimologia cuvîntului este, după toate dicționarele care îl înregistrează, fr. *chimpanzé*. Acesta trebuia să devină (și chiar a devenit, în mod normal, în limba română) *șimpanzeu* [2]. De remarcat că la același rezultat s-ar fi ajuns și dacă am fi împrumutat acest cuvînt din italiană *(schimpanzé)* sau din rusă *(шимпанзé)*. Germ. *Schimpánse* (din care DA, s.v. deduce variantele ardelenești *cimpáns* și *cimpánz*) nu poate explica decît accentul celor două forme regionale nu și rostirea cu *č* (adică *cimpanz* în loc de *șimpanz*). Și aceasta fiindcă în limba germană cuvîntul se pronunță *șimpanzé*. Pentru explicarea celor două variante amintite trebuie să pornim de la magh. *csimpanz* (rostit *cimpanz*). Pe de altă parte nici magh. *csimpanz* nu poate explica varianta *șimpanzeu*, așa încît sîntem constrînși să admitem că am împrumutat cuvîntul de care ne ocupăm din cel puțin două limbi (regional din maghiară și, foarte probabil, din germană, iar în limba literară din franceză).

La rigoare, forma *cimpanzeu* s-ar putea explica printr-o contaminație între varianta regională *cimpanz* și cea etimologică *șimpanzeu*, dar nu este de loc nevoie să mergem chiar atît de departe cu presupunerile, de vreme ce explicația pe care am propus-o la început este mult mai plauzibilă. De altfel, este mai mult ca sigur că cei care l-au transformat pe *șimpanzeu* în *cimpanezu* nici măcar nu știau despre existența lui *cimpans*, care este cu totul izolat. N-ar fi exclus ca rostirea *cimpanzeu* în loc de *șimpanzeu* să se datorească

---

[1] Pe care îl înregistrează și DI (p. 741, col. 3).

[2] Numai așa ne explicăm faptul că un îndreptar ortografic mai vechi al limbii române recomanda să scriem (și implicit să și pronunțăm) *șimpanzeu*, nu*cimpanzeu*. Vezi D. Theodorescu-Craiova, *Îndreptar ortografic*, ed. a V-a, Craiova, 1935, p. 231, col. 1. La Ștefan Pop, *Dicționar ortografic al limbii române*, ed. a IV-a, București, 1944, cuvîntul lipsește.

în primul rînd moldovenilor culți, care au mai transformat și pe *giuvaier* în **juvaier**. Atestările de care dispunem, în momentul de față, sînt însă prea puține pentru a susține pînă la capăt afirmația de mai sus [1].

În sprijinul interpretării pe care am propus-o poate fi invocată existența unor forme hipercorecte de aceeași natură cu *cimpanzeu*. E vorba, spre exemplu, de **cerbet** în loc de *șerbet*, pe care l-am întîlnit la cronicarul Ion Neculce : „Și-i cinsti pașa cu cafè și cu *cerbet*, după cum este cinstea turcească" [2]. Tot reacția față de transformarea lui *č* în *ș* a mai generat și forma **cepeleag** în loc de *șepeleag* „peltie". Sub noua sa înfățișare acest regionalism moldovenesc a pătruns și în literatură [3]. La etimologia lui citim în DA (s.v.): „prin hiperurbanism în loc de *șepeleag*, iar acesta din *șepeleav* (orientat după suf. *-eag*), din rut. *šepeljavii*. Cf. și vb. *cepeli* (< rut. *šepeljati*)". Nici o îndoială că explicația care i se dă acestui cuvînt în DA este justă și că ea se aplică și lui *șimpanzeu* > *cimpanzeu*.

După părerea noastră la fel trebuie explicat și un alt termen pe care nu-l înregistrează nici un dicționar românesc și care lipsește de asemenea și din *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație*. Acesta este neologismul **ceasla**, care provine indiscutabil din fr. *chasselas* (la origine, numele unui sat, în care s-a cultivat pentru prima oară această specie de struguri)[4] . Rostirea românească cea mai răspîndită este *ceasla* și această formă hipercorectă se va impune, probabil, în limba literară. La concluzia de mai sus am ajuns după ce am anchetat un număr de aproximativ 100 de vorbitori (în special studenți), care ignorau cu desăvîrșire forma originară a cuvîntului [5]. În veacul trecut (cînd am împrumu-

[1] Forma *cimpanzeu* (pentru care dicționarele existente nu ne oferă nici un citat) am întîlnit-o, pînă în prezent, la doi scriitori: un muntean „moldovenizat" și un moldovean „muntenizat": G. Topîrceanu, *Opere*, vol. I *(Poezii)*, ESPLA, 1955, p. 184 și C. Petrescu, *Calea Victoriei*, ESPLA, 1957, p. 195.

[2] Vezi Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei* și *O samă de cuvinte* (ediția citată), p. 146.

[3] Vezi atestările din DLRLC (s.v.).

[4] Vezi pentru detalii *Dictionnaire encyclopédique Quillet*, tom. I, p. 791, col. 3.

[5] Forma *ceasla* am auzit-o și la scriitorul Geo Bogza, care a folosit-o într-un reportaj literar transmis la radio în ziua de 26 sept. 1959.

tat acest neologism din franceză) unii vorbitori îl scriau însă și îl pronunțau ca în limba de origine. Iată un citat semnificativ din ziarul „Curierul de Iași" : „Butuci de vie roditoare de cea mai excelentă poamă franțuzească «Chasselas» sînt de vînzare la via D-lui Vespianschii la Socola, vis-à-vis de stîlpul telegrafului 1164" [1].

Avem motive să credem că la început *șasla* s-a întrebuințat numai în Moldova unde existau cele mai multe și mai renumite vii ale țării și unde se va fi cultivat pentru prima oară la noi și specia de struguri pe care o denumește termenul în discuție. Citatul de mai sus ne întărește această presupunere. Cînd (împreună cu noțiunea pe care o denumea) a trecut și în Muntenia, *șasla* a fost „demoldovenizat" și astfel a apărut varianta *ceasla*, atît de răspîndită astăzi.

Ultima formă hipercorectă pe care o mai discutăm (înainte de a trece la cazurile de falsă regresiune vocalică) este **schivnic** în loc de *schimnic* (< v. sl. *shĭmnikŭ*). Pentru a înțelege transformarea lui *m* (din *schimnic*) în *v* e necesar să precizăm că, regional și în limba populară, *v* se transformă în *m*, sub influența unui *n* imediat următor. Cazurile de asimilare a lui *v* cu nazala *n* sînt foarte numeroase : *duhomnic* [2] în loc de *duhovnic* ; *ibomnic* [3] în loc de *ibovnic* ; *ispramnic* [4] în loc de *ispravnic* ; *pimniță* [5] în loc de *pivniță* ; *polcomnic* în loc de *polcovnic* (în SDLR, s.v.) ; *rîmnă* în loc de *rîvnă* (în DI, p. 132, col. 1) ; *rîmni* [6] în loc de *rîvni* ; *țîrcomnic* [7] în loc de *țîrcovnic* etc. [8].

Vorbitorii culți (în general) știu, desigur, că aceste pronunțări sînt regionale și populare, dar, nefiind lingviști și ne-

[1] Citatul e reprodus după cartea lui Iacob Negruzzi, *Amintiri din „Junimea"*, Editura „Cartea românească", București, 1939, p. 135.

[2] Atestat în TDRG (s.v.) și înregistrat și în DI, p. 227, col. 3.

[3] Vezi ALR I, vol. 2, harta nr. 247 („iubit") și C. Rădulescu-Codin, *op. cit.*, p. 279.

[4] În DA (s.v. *ispravnic*).

[5] La DELAVRANCEA, *Sultănica* și la TEODORESCU, P.P., p. 679 (în DLRLC, s.v.).

[6] C. Rădulescu-Codin, *op. cit.*, p. 295 și DI, p. 428, col. 2.

[7] Idem, *ibidem*, p. 245 și DI, p. 227.

[8] Mai rar se transformă în *m* chiar bilabiala *b*. Ex. : *netremnic* în loc de *netrebnic* (DI, p. 227, col. 2) și *gramnic* în loc de *grabnic* (pentru care vezi ALR I, vol. 1, harta nr. 128 „apoplexie", punctele 795 și 764, unde anchetatorul a auzit rostindu-se *„mŭarte gramnică"*).

cunoscînd etimonul cuvîntului, îl simt neliterar și pe *schimnic*, în care am văzut că *m* este normal. De aceea îi modifică aspectul fonetic originar, rostindu-l și scriindu-l **schivnic** (la fel: **schivnică, schivnicie, schivnici, schivnicește** și **schivnicesc**). Dăm numai cîteva citate din opera celor mai mari scriitori români din veacul al XX-lea: „Ar fi fost bun de *schivnic* dacă nu s-ar fi dovedit atît de harnic oștean“ [1]; „Se închină... cînd, iată, trece pe lîngă el un *schivnic* din partea locului“ [2]; „Pe cînd *schivnicul* din strană/Doarme dus, chitit în blană“ [3]; „Era atîta timp de cînd trăia *schivnicește*, încît avea sentimentul de a nu fi fost căsătorită niciodată“ [4]; „Aceasta simte un fel de oroare de a se căsători, din leagăn a fost sortită *schivniciei*“ [5].

În afară de M. Sadoveanu, dintre scriitorii care nu mai sînt în viață foloseau variantele *schivnic, schivnicie* etc. Calistrat Hogaș și Cezar Petrescu [6].

Deși *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație* (ca de altfel și DLRLC și DLRM, s.v.) recomandă scrierea și pronunțarea *schimnic*, avem impresia că uzul a consacrat deja varianta „neliterară“ *schivnic*, pe care am văzut că o folosesc și cei mai mari scriitori. Această variantă se va impune, pînă la urmă, în limba literară, luînd locul lui *schimnic*, care constituie o evidentă rămășiță etimologică, în sistemul ortografic și ortoepic al limbii române actuale [7].

---

[1] M. Sadoveanu, *Nicoară Potcoavă*, Editura tineretului, București, 1952, p. 266.

[2] Idem, *Păuna Mică*, Editura „Cartea Românească“, București, 1948, p. 279.

[3] Tudor Arghezi, *Versuri*, ESPLA, 1959, p. 627. În aceeași culegere de versuri, *schivnic* se mai întîlnește și la p. 30, 193, 561 și 648, ceea ce înseamnă că această formă este obișnuită în limba poetului (cf. și poezia intitulată chiar *„Schivnicie“*, p. 123).

[4] G. Călinescu, *Scrinul negru*, ESPLA, 1960, p. 510.

[5] Idem, *Studii și conferințe*, București, ESPLA, 1956, p. 122.

[6] Vezi DLRLC (s.v.) și DA (mss.) unde se trimite pentru *schivnic* la Calistrat Hogaș, *În munții Neamțului*, Editura „Cartea românească“, București, 1937, ed. a III-a, p. 143 și *Cuconul Ioniță Hrisanti*, Editura „Cartea românească“, București, 1938, p. 50, iar pentru *schivnicie* tot la Hogaș, *În Munții Neamțului*, p. 178 și la Cezar Petrescu, *Comoara regelui Dromichet*, Editura „Națională“, București, 1937, p. 54.

[7] Pentru explicarea lui *schivnic* ar mai putea fi invocată, în subsidiar, și influența lui *duhovnic*, care aparține aceluiași „cîmp semantic“. Dar în timp ce această supoziție este cu totul discutabilă (sau, în orice caz, valabilă pentru un număr restrîns de vorbitori), prima explicație nu poate

Fără a fi așa de clare și de numeroase ca cele consonantice, cazurile de hipercorectitudine există și în domeniul vocalismului. În general însă ele ori n-au fost aduse în discuție, ori au fost interpretate altfel decît ar fi trebuit. În cele ce urmează vom analiza mai întîi trei forme hipercorecte care prezintă diftongul *ea*, în locul unui *a* (mai vechi și etimologic):

Gălbează. Variantele învechite și regionale ale acestui cuvînt *(gălbază* și *călbază)* [1] nu pot fi despărțite de formele albaneze *gëlbazë* și *këlbazë* [2]. Toate dicționarele românești indică aceste etimonuri, dar nici unul nu explică diftongul *ea* din forma literară *gălbează* și din cea regională *călbează* [3]. Prezența lui *ea* (față de *a*, din formele normale sau originare) se datorește, desigur, reacției față de unele pronunțări neliterare (mai ales moldovenești și ardelenești) cum ar fi: *albață* [4] în loc de *albeață*; *bat(ă)* [5] în loc de *beat(ă)*; *dubală* [6] în loc de *dubeală* „argăseală" (< *dubi*); *pribag* [7] în loc de *pribeag*; *sîrbască* [8] în loc de *sîrbească* și altele în care *ea* > *a*, după bilabiala *b* (cf. și *vac* (= veac), *tîrgovață* (= tîrgoveață) etc., cu *ea* > *a* după labiodentala *v*). Interpreta-

fi pusă nici măcar sub semnul întrebării. Ea este susținută și de existența variantelor **tevnic** în loc de *temnic* și **tevniță** în loc de *temniță* (în SDLR, s.v. și în DI, p. 230 și 187). Pe *tevniță* l-a mai înregistrat (fără să-l explice) și G. Weigand, *Die Dialekte der Moldau und Dobrudscha*, în JAHRESBER., IX (1902), p. 229.

[1] Pentru care vezi DA și TDRG (s.v.).

[2] Ambele atestate (vezi *Fjalor i gjuhës shqipe*, Tiranë, 1954, p. 138 și 209).

[3] Această variantă a semnalat-o și O. Densusianu, *Aspectele lingvistice ale păstoritului* (curs litografiat), București, 1933—1934, p. 98.

[4] Frecvent prin Moldova, Ardeal, Maramureș și Crișana de nord (după cum ne informează ALRM I, harta nr. 150 „albeață" și ALR I, harta nr. 111).

[5] Atestat în DA (s.v.) unde se precizează și originea moldovenească a acestui fonetism.

[6] Înregistrat la I. Creangă și M. Sadoveanu (vezi citate în DLRLC, s.v.).

[7] Înregistrat la Coșbuc și C. Negruzzi (vezi atestările din DLRLC).

[8] Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei* (ed. a II-a, îngrijită de P. P. Panaitescu), ESPLA, 1958, p. 158.

rea lui D. Şandru (BL, VI, p. 186), care vede în varianta regională *kălbază* o formă cu *ea* > *a* este, în mod evident, o eroare.

Searbăd (1 şi 2). Cele mai multe dicţionare româneşti [1] tratează în cadrul aceluiaşi articol două cuvinte complet deosebite, atît din punctul de vedere al sensului cît şi al etimologiei. Acestea sînt *searbăd* (1) „palid" şi *searbăd* (2) „acrişor" (vorbindu-se despre lapte). Forma învechită a lui *searbăd* (2) este *sarbăd* şi ea a fost pusă în legătură cu alb. *tharpët* (CADE, s.v. şi CDDE, nr. 43). *Searbăd* (1) provine din lat. *exalbidus*, care a dat normal în limba română *salbed*. Prin etimologie populară *salbed* s-a confundat cu *sarbăd*, ajungînd să aibă amîndouă aceeaşi formă fonetică şi anume *sarbăd* [2]. Cu timpul rostirea *sarbăd* a început să fie simţită neliterară, din cauză că, în graiurile în care *s* şi *z* au caracter dur, se rosteşte în mod obişnuit: *sară, sacă, obosală, samănă, însamnă, zamă, umezală* etc. Pornind de la astfel de rostiri (cărora le corespundeau în Muntenia forme cu *ea*) vorbitorii au refăcut prin falsă analogie fonetismul *searbăd* şi limba literară şi-a însuşit cu uşurinţă această pronunţare hipercorectă.

Acelaşi proces s-a petrecut şi în cazul lui *samă* (< magh. *szam*), care a început să fie rostit şi scris **seamă** încă din limba veche [3]. Opinia lui Al. Philippide (care a văzut în schimbarea lui *samă* în *seamă* un fenomen de etimologie populară) este pur şi simplu de neînţeles [4].

[1] Şi anume: TDRG, DU, SDLR, DLRLC şi DLRM (s.v.). Aceeaşi confuzie şi în lucrarea *Încercare asupra semasiologiei limbei române* de Lazăr Şăineanu, Bucureşti, 1887, p. 210.

[2] În secolul trecut (mai mult decît în prezent) scriitorii moldoveni foloseau aproape exclusiv acest fonetism. Vezi C. Negruzzi, *Opere alese*, vol. I, ESPLA, 1957, p. 85; I. Creangă, *Opere*, ESPLA, 1958, p. 85 şi M. Eminescu, *Poezii* (ediţia citată), p. 28; V. Alecsandri, *Teatru*, p. 1616 (în DLRLC, s.v.).

[3] Mai pe larg vezi discuţia la ROSETTI, ILR, VI, p. 206—207 şi la J. Byck, *Noua ortografie şi istoria limbii literare*, în LR, III (1954), nr. 6, p. 26—27. În legătură cu etimologia lui *samă*, Hasdeu — cel dintîi (în *Cuvente den bătrîni*, tom. I, p. 301) — a făcut laconica întrebare: *samă* = magh. *szám?* Ulterior, autorul a reluat discuţia privitoare la originea lui *samă* în „Columna lui Traian", nr. 1883, p. 22 şi urm.

[4] Vezi Al. Philippide, *Istoria limbii române* (*I. Principii...*), Iaşi, 1814, p. 254.

Ștreang. Tiktin, Șăineanu, Scriban și DLRM (s.v.) consideră că acest termen este de origine germană (< *Strang* „funie, frînghie, ștreang, șleau"). Avînd în vedere etimonul nemțesc, era de așteptat ca nici acest cuvînt să nu conțină diftongul *ea* (cf. *știrand* < germ. *Strand*). Fonetismul normal *știrang* este înregistrat în DA (mss.) și în TDRG (s.v.). De la *știrang* s-a ajuns la *ștreang* prin falsă regresiune, provocată de existența a numeroase fonetisme regionale, cu *ea* trecut la *a*, după vibranta alveolară *r*: *ra* (= rea); *vra* (= vrea); *tracă* (= treacă); *raz(i)mă* (= reazimă); *razăm* (= reazem); *framăt* (= freamăt) etc.

Așa cum *ea* se transformă în *a*, după *r* dur, la fel și *e* se schimbă în *ă*, precedat de aceeași consoană. Fenomenul are o mare răspîndire teritorială și caracterizează vorbirea populară, în general. Iată cîteva exemple de rostiri incorecte, cărora, în limba literară, le corespund forme cu *e*: *frăc* î.l.d. *frec*; *trămur* î.l.d. *tremur* [1]; *trăiera* î.l.d. *treiera*; *trăc* î.l.d. *trec*; *trăstie* î.l.d. *trestie*; *trăbuie* î.l.d. *trebuie*; *Murăș* î.l.d. *Mureș* (formele cu *ă* sînt răspîndite prin Ardeal); *grău* î.l.d. *greu* (mai ales prin Moldova de nord); *răce* î.l.d. *rece* etc. [2].

Că acest fenomen fonetic e foarte răspîndit ne-o dovedește, printre altele, faptul că el atinge nu numai cuvintele din fondul vechi al limbii, ci și un mare număr de neologisme. Iată o listă incompletă de cuvinte neologice a căror formă fonetică apare alterată din cauza prefacerii lui *e* în *ă* (după *r*): *răcruta* î.l.d. *recruta* (GR.N., I, 539); *rădută* î.l.d. *redută* (GR.N., I, 439); *răgulă* î.l.d. *regulă* (GR.N., II, 32); *rădan* î.l.d. *redan* (DLRM, s.v.); *răvorver* î.l.d. *revorver* (Petrovici)[3] etc. Cf. și *rățetă*, *răviz(i)e*, *răvoltă*, *răzărvist*, *răpublică* și *răzoluție* (toate în DI, s.v.).

Am insistat atît de mult asupra acestui fenomen fonetic, pentru a putea dovedi că și adjectivul (respectiv adverbul) **repede** este, măcar în parte, tot o formă hipercorectă. Varianta învechită *răpede* au folosit-o, pînă prin secolul trecut, chiar unii scriitori (și nu întotdeauna moldoveni). Al. Odobescu, de exemplu, scria în mod sistematic *răpede* și *a se*

[1] Pentru rostirile *frăc* și *trămur*, vezi ALRM, I, hărțile nr. 139 și 199.

[2] Pentru fenomenul de care ne ocupăm, vezi și Sextil Pușcariu, DR, I (1920—1921), p. 237.

[3] Vezi E. Petrovici, *Texte dialectale*, Sibiu—Leipzig 1943, p. 39.

răpezi. Astfel, numai în volumul al II-lea al ediției îngrijite de Tudor Vianu am întîlnit aceste variante de vreo 10 ori (p. 117, 129, 137, 148, 151, 152, 161 etc.) [1]. Celor mai mulți vorbitori forma veche *răpede* le va fi făcut impresia unei rostiri neliterare, pe care, din această cauză, au început s-o evite. O dovadă că așa se vor fi petrecut lucrurile e și faptul că chiar unii lingviști au văzut în *răpede* o formă al cărei caracter neliterar s-ar datora trecerii lui *e* la *ă*, după consoana *r*. În această privință, autorii *Dicționarului ortoepic* (Editura Academiei R.P.R., 1956, p. 10) afirmă foarte clar: „Trecerea lui *e* la *ă* se observă uneori și după *r*: *r(ă)pede, r(ă)uşit*". B. Cazacu a corectat această surprinzătoare eroare, scriind în recenzia consacrată *Dicționarului ortoepic*: „Exemplul e nefericit ales..., fiindcă, în acest caz, nu avem de-a face cu trecerea lui *e* la *ă*, sub influența lui *r* (ca în *răce*, față de *rece*), ci cu păstrarea unui fonetism mai vechi. Cuvîntul derivă din lat. *rapidus*, care, în conformitate cu legile de evoluție a sunetelor din latină în română a dat mai întîi *răpede* și apoi, prin asimilarea lui *ă* la *e*, *repede*" [2].

În legătură cu cele spuse în partea a doua a citatului de mai sus avem de făcut două observații. Mai întîi *ă* din *răpede* era foarte greu să se transforme în *e* printr-o simplă asimilare, din cauză că se afla în silabă accentuată. O asemenea transformare a fost posibilă, de pildă, în *părete* (< lat. *parietem*), care a devenit *perete*, dar aici, accentul fiind paroxiton, vocala *e* a jucat rol de element inductor, nu indus (ca în cazul lui *ă* din *răpede*). În al doilea rînd, lat. *rapidus* nu putea deveni în română *răpede*, ci **răped* (pl. **rapezi*). Prin urmare *ă* nu este etimologic, cum se admite mai sus și cum am admis și noi în LR, XI (1962), nr. 3, p. 303. După Al. Graur (ER, p. 134) singura cale pentru a-l explica pe *ă* este recurgerea la derivate (*răpezi*,

[1] Pentru alte atestări ale variantei *răpede*, vezi TDRG (s.v.).

[2] Vezi B. Cazacu, *În legătură cu normele ortoepice ale limbii române literare*, în SCL, VIII (1957), nr. 3, p. 361—362. Atragem atenția că aceeași eroare există și în *Gramatica Academiei*, ed. I, vol. I, p. 83, unde, vorbindu-se despre schimbarea lui *e* în *ă*, se afirmă: „Regional această transformare se produce și după *r*, în unele cuvinte, de exemplu în formele *răle* = rele, *răpede* = repede". Foarte probabil, în acest pasaj din *Gramatica Academiei* trebuie căutată originea greșelii strecurate în ediția citată a *Dicționarului ortoepic*.

răpeziciune etc.) și aceasta pentru că, atunci cînd nu este sub accent, *a* devine ușor *ă*[1]. Și mai greu este să explicăm prezența lui *e* final din *răpede* și *repede*. J. Byck și Al. Graur au invocat, cîndva, influența pluralului asupra singularului: „lat. *rapidus*, roum. pl. *repezi*, nouv. sg. *repede* „rapide" (BL, I, 1933, p. 34). Dar pluralul *repezi* este el însuși neetimologic, fiindcă nu poate fi dedus din lat. *rapidi*. Probabil că *e* din *răpede* se explică prin pl. *răpezi* (provenit la rîndul lui din **răpezi*, cu *a* > *ă*, sub influența derivatelor *răpezi*, *răpeziciune* etc.). Modelul după care se putea reface *răpede* din *răpezi* ar fi *verde* — *verzi*. La fel este explicat de Candrea și Densusianu un alt adjectiv cu formă neregulată. E vorba de *limpede* refăcut din *limpezi* și acesta provenit din lat. *limpidi* (pl. lui *limpidus*), care trebuia să dea normal în limba română **limped* (CDDE, nr. 987).

Renunțînd la vechea părere, susținută în BL, I (1933), p. 34, acad. Al. Graur consideră (în ER, p. 133) că influența pluralului nu poate explica nici pe *e* și nici pe *ă* din forma regională *răpede*. La p. 134, același autor afirmă că „nu se vede de ce pluralul ar fi superior singularului". Și totuși, în DLRLC, s.v. *repede* (adj.) se dau 13 citate pentru forma de plural (cf. „ape *repezi*", „ploi *repezi*" „pași *repezi*" etc.) și numai 3 pentru cea de singular. Fiind mai uzitat, se pare, decît singularul, pluralul putea, în principiu, să-l influențeze pe acesta. Explicația dată lui *e* final nu este totuși foarte sigură. Sigur este numai că forma *răpede* e anterioară în limbă lui *repede* și că ea a putut fi simțită, la un moment dat, ca neliterară[2].

Avînd în vedere că prin Muntenia *r* se pronunță de obicei moale, s-ar putea admite, la rigoare, că trecerea lui *ă* la *e* se explică fonetic. Există însă destule cuvinte în care *ă* nu trece totuși la *e*, deși se află în aceleași condiții. Aceasta

---

[1] Cf. și E. Herzog, DR, V (1929), p. 485, nr. 1.

[2] Acad. Al. Graur (*op. cit.*, p. 134) mai crede că atît *repede* cît și *limpede* ar putea fi postverbale. Admițînd această ipoteză, nu vedem cum s-ar mai putea explica verbele *repezi* și *limpezi*, care sînt unanim considerate derivate de la cele două adjective. Spre deosebire de verbe, *repede* și *limpede* au corespondente în latină (*rapidus* și *limpidus*) și se pot explica prin acestea, fie și cu unele greutăți, pe care le-am arătat. Cît privește reconstruirea unor forme latine populare (**rapidis* și **limpidis*) aceasta nu este posibilă, fiindcă nu are suport în celelalte limbi romanice.

ne îndreptățește să credem că nici în *răpede* o astfel de modificare fonetică nu era absolut obligatorie. Dacă totuși ea s-a produs (cel puțin în cazul unor vorbitori), nu încape îndoială că la răspîndirea și mai ales *la fixarea în limba literară a noii forme* a contribuit în mare măsură și conștiința că forma veche *răpede* este neliterară, iar cea nouă e corectă. În fond, avem și aici un aspect al acelei hipercorectitudini care se manifestă în mod mai puțin evident și pe care am denumit-o l a t e n t ă.

Din aceeași tendință a înmuierii lui *r*, combinată cu evitarea unei presupuse rostiri neliterare au mai rezultat următoarele forme periferice, greu de explicat: **tresură** [1] în loc de *trăsură* (< *tras* + suf. *-ură*); **rebda** [2] în loc de mai vechiul și literarul *răbda* și chiar se tîrește (în loc de *se tîrăște*) — variantă incorectă pe care am întîlnit-o de două ori într-o poezie publicată în revista „Steaua": „Fum acru *se tîrește* pe străzi". Și în aceeași poezie (pe pagina următoare): „*Se tîrește* ca fantoma/Unei albe procesiuni" [3].

Nici de data aceasta *e* din *se tîrește* nu poate fi explicat exclusiv pe cale fonetică, din cauză că, aflîndu-se în poziție tare, era foarte greu să se asimileze cu *e* din silaba finală. În același fel se mai explică, probabil, **revaș** [4] în loc de *răvaș* (< magh. *rovas* „răboj"); **gretar** [5] în loc de *grătar* (< lat. **gratarium*?); **gredinar** [6] în loc de *grădinar* (< *grădină* + suf. *-ar*) și **brețară** [7] în loc de *brățară* (< lat. *brachiale*).

Existența acestor variante (în care cu excepția lui *gredinar* asimilarea nu avea cum să se producă) ne întărește con-

---

[1] Semnalat și explicat de Sextil Pușcariu, care l-a pus alături de *întrema*, despre care se spune că este un fel de „hiperurbanism" (forma etimologică este *întrăma*). Vezi *Etimologii și notițe lexicografice*, în DR, I(1920—1921), p. 237.

[2] Atestat în TDRG (s.v.), unde nu este și explicat, ci considerat numai o formă transilvăneană.

[3] Vezi A u r e l G u r g h i a n u, *Fumul*, în „Steaua", IX (1958), nr.3, p. 37 și 38.

[4] Înregistrat și considerat variantă regională în DLRLC (s.v.).

[5] Pentru care vezi ALR, s.n., vol. II, nota nr. 316 „grătar pentru cai", p. 784 (nordul Munteniei și sudul Ardealului).

[6] Vezi ALR, s.n., vol. I, harta nr. 185 „grădinar", p. 53 și p. 346. Pentru varianta *gredinar* vezi și DI, p. 553, col. 2.

[7] Variantă auzită de acad. Iorgu Iordan la Curtea de Argeș. Vezi IORDAN, LRA, p. 22.

vingerea că explicația pe care am propus-o pentru *repede* este corectă (cf. și cele spuse mai sus despre *tresură* și *rebda*) [1].

În continuare vom încerca să dovedim că și alte elemente lexicale își datoresc actuala lor înfățișare fonetică tot unui proces de falsă analogie vocalică. Și de data aceasta ne interesează cu precădere acele pronunțări acceptate de limba literară sau consacrate măcar de uzul general. Dintre noile forme hipercorecte ne vom opri mai întîi asupra lui înveli. În DA (s.v.) există peste 30 de citate care conțin forma veche și etimologică *învăli* (comp. v. sl. *valiti* „a învîrti", „a rostogoli", apoi „a înfășura" și la urmă „a acoperi"). Se știe că după labiale, în general, *e* devine în mod frecvent *ă*, iar *ea* se reduce la *a*: *galbăn* (= galben); *forfăca* (= forfeca); *fălinar* (= felinar); *învărzi* (= înverzi); *lovăsc* în loc de *lovesc* (BL, IV, 127) etc. Cf. și numele propriu *Pavăl* în loc de *Pavel*, pe care, pronunțat regional, l-am întîlnit în romanul *Setea* de Titus Popovici (EPL, 1961, p. 162). La Ion Creangă, de asemenea, apare *Pavăl* [Ciubotarul] cum se rostește, în mod obișnuit, mai ales prin Moldova de nord. Acest fenomen fonetic, care caracterizează în special graiurile moldovenești și ardelenești, se poate întîlni sporadic și prin unele părți ale Olteniei. Trecerea lui *e* accentuat și neaccentuat la *ă*, după labiale, în general, și după labiodentala *v*, în special, a fost înregistrată de mai multe ori și în limba veche (cf. *avăm, văm, văşmînt, ivăsc, învăscută* etc.) [2].

---

[1] Pentru alte forme cum ar fi: *reu, remîne, repune, resări, resuna, respuns* etc., care se întîlnesc la unii scriitori și cărturari din sec. al XIX-lea și care nu par a corespunde unei pronunțări reale cu *e*, vezi discuția pe larg la G. Istrate, *O problemă controversată: literarizarea*, în SCȘt. (Iași), VII (1956), fasc.1, p. 1 și urm. Pentru aceste variante, dintre toate părerile care s-au emis (și care sînt discutate critic de autor), cea mai apropiată de adevăr ni se pare a fi aceea conform căreia formele cu *e* sînt un produs al ortografiei pseudoetimologice a timpului. Că, în ultima analiză, aceste forme nu sînt străine de influența latinistă ne-o dovedesc și etimonurile cuvintelor în discuție: lat. *reus, remanere, reponere, resalire, resonare, responsus* etc. Pentru elementele de origine nelatină (*rezor, resplată* etc.) trebuie admise, de la caz la caz, diverse explicații. Asupra acestor forme așa-zise „literarizate", vom reveni cu altă ocazie.

[2] Vezi ROSETTI, ILR, IV, p. 210. Pentru prezența lui *e* în loc de *ă* (după labiale), în graiurile regionale, vezi și I. Coteanu, *op. cit.*, p. 93 și 94, unde se vorbește, în mod justificat, despre „false regresiuni".

Teama că forma cu *ă* ar putea fi incorectă a determinat apariția rostirii și scrierii *înveli*. Prima atestare a acestei noi variante este din opera lui D. Cantemir: „A mă *înveli* și cu funi a mă lega începură" (DA, s.v.). Prezența formei refăcute nu pare a fi întîmplătoare la un învățat ca D. Cantemir, care, după cum se știe, se străduia să evite rostirile regionale, creînd, adesea, variante hipercorecte (cf. **biftui** în loc de *ghiftui*; **obial** în loc de *ogheal* „plapumă" etc.) [1].

Ulterior, la răspîndirea formei *înveli*, vor fi contribuit, în parte, și latiniștii, care au pus cuvîntul în discuție în legătură cu lat. *velo, -āre* „a înveli", „a acoperi" etc., după cum reiese foarte clar din *Lexiconul Budan* și din *Dicționarul limbii romane* al lui Laurian și Massimu (s.v.).

O pronunțare hipercorectă și mai clară este **mesadă**, înregistrat numai în unele dicționare: SDLR, DLRLC, DLRM și DLR (fasc. a 8-a, p. 610). Cuvîntul este un împrumut din neogreacă și forma lui veche și originară este *misadă* (cum dovedesc numeroasele atestări din DLR, s.v.). În acest dicționar, *misadă* e luat drept formă de bază iar *mesadă* e tratat ca o simplă variantă. Din *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație* nu aflăm care formă este literară, dar ni se pare că *mesadă* e mai răspîndit decît etimologicul *misadă*. De aceea DLRLC pune în fruntea articolului respectiv prima formă, iar pe a doua o consideră variantă.

Cauza care explică transformarea mai vechiului *misadă* în *mesadă* trebuie căutată în frecventa trecere a lui *e* (aproape întotdeauna neaccentuat) la *i*. Fenomenul acesta este extrem de răspîndit și ar putea fi ilustrat prin sute de exemple din graiurile teritoriale și din vorbirea populară, în general. Simțit ca o rostire de aceeași natură cu *ficior, fimeie, picingine, trin, accilărat* etc., *misadă* a putut fi schimbat în *mesadă* și această formă a devenit aproape generală.

Ca un produs al aceleiași reacții față de trecerea lui *e* la *i* trebuie explicat și **orez**, care prezintă un *e* neetimologic. Unele dicționare deduc acest cuvînt din v. sl. *orizŭ* (TDRG, CADE și DLRM, s.v.). L. Șăineanu (DU, s.v.) îl explică greșit prin lat. *oryza*, iar în SDLR (s.v.) se înșiră vreo 20

---

[1] Vezi DA (s.v. *ghiftui*) și E. Petrovici, *Limba lui Dimitrie Cantemir*, în LR, II (1953) nr. 6, p. 10—11.

de forme străine, încît e imposibil să-ți dai seama care este, după Scriban, etimologia imediată a cuvîntului. Cert este că *e* din forma actuală a cuvîntului românesc nu poate fi explicat prin nici o limbă străină. De aceea Tiktin îl și declară „ciudat, surprinzător": „Et. ksl. *orizŭ*; *e* ist auffallend" (TDRG, s.v. *orez*). La originea lui îndepărtată *orez* este un cuvînt oriental (cf. afgan. *vrizĕ*), care s-a răspîndit în Apus prin mijlocirea limbii latine, iar în Balcani prin greaca bizantină [1]. Ceea ce ne interesează aici este că în română cuvîntul a fost împrumutat, foarte probabil, din bulgară și din sîrbocroată, unde are forma *oriz*. Varianta etimologică *oriz* este inserată în CADE și în TDRG, care o consideră o formă bănățeană. De la *oriz* (în care *i* era accentuat) nu s-a putut trece la *orez* decît prin evitarea unei presupuse rostiri dialectale și populare (cu $e > i$).

Conștiința că prezența lui *i* în loc de *e* constituie, în multe împrejurări, o greșeală a mai generat și alte pronunțări hipercorecte, cum ar fi de exemplu: **benoclu** î.l.d. *binoclu* (< fr. *binocle*); **antelopă** î.l.d. *antilopă* (< fr. *antilope*) și chiar **peramidon** î.l.d. *piramidon*, care ar mai putea fi explicat și printr-o disimilare vocalică la distanță, după formula $i—i > e—i$ (cf. și *meliție*, *melitar* etc.). Trebuie precizat însă că atît pronunțarea *antelopă* (care este destul de frecventă), cît și *peramidon* le-am înregistrat în vorbirea aceluiași subiect. De aceea ar fi mai indicat ca, în cazul de față, să nu invocăm disimilarea decît în subsidiar. Asupra variantelor de felul celor discutate mai sus nu insistăm, întrucît ele nu au nici o perspectivă de generalizare.

•

Dacă în capitolul precedent am definit conceptul de „hipercorectitudine" și am arătat principalele aspecte sub care se prezintă acest fenomen lingvistic, în capitolul de față am discutat mai ales fapte. Din prezentarea unui număr apreciabil de fonetisme hipercorecte (cele mai multe noi) s-a putut observa că, prin regresiune sau rostire inversată, se încearcă evitarea unor presupuse pronunțări neliterare. Cu cît un fenomen dialectal sau popular este mai evident

[1] Vezi discuția la MIHĂESCU (p. 118—119 și 127), unde nu se precizează totuși, etimonul imediat al rom. *orez*.

și deci mai sesizabil, cu atît și reacția față de el este mai puternică și mai frecventă. În acest sens este deosebit de concludentă discuția în legătură cu palatalizarea labialelor.

Ocupîndu-ne de *hipercorectitudinea fonetică* am insistat asupra acelor forme care au fost asimilate de limba literară sau au fost consacrate numai de uzul general (ex. *ceasla, schivnic* etc.). Preferința pentru fonetismele hipercorecte acceptate de întreaga (sau aproape întreaga) colectivitate a avut la bază ideea că o inovație lingvistică este cu atît mai importantă cu cît ea s-a generalizat sau are, cel puțin, perspectiva generalizării.

În viitor vom studia h i p e r c o r e c t i t u d i n e a în raporturile ei cu acele fenomene lingvistice cu care ea se combină, uneori, și ne vom opri pe larg asupra unui aspect al acestui interesant fenomen care n-a fost aproape de loc cercetat (e vorba de *hipercorectitudinea gramaticală*).

Folosind un material bogat și în mare parte inedit, vom încerca, de asemenea, să dovedim că în epoca lichidării analfabetismului și a culturalizării maselor numărul formelor hipercorecte crește simțitor, în special în acele medii sociale în care pătrunde din ce în ce mai mult aspectul literar al limbii naționale.

ALTE CONTRIBUȚII ETIMOLOGICE

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

În cadrul acestui capitol vom discuta cîteva fapte pe care nu le-am putut include în capitolele precedente. Unele dintre ele au legătură și cu fonetica sau cu morfologia, dar explicarea lor, așa cum se va face mai departe, este, în ultima analiză, tot o chestiune de etimologie (vezi cele spuse despre *balton*, *alamă*, *madipolon* etc. sau discuția despre *formele de singular refăcute de la plural*). Asemenea formațiilor prin derivare sau compunere, aceste fapte ar putea fi incluse și ele în vastul domeniu al e t i m o l o g i e i i n t e r n e, care n-a fost încă suficient explorat. Ne vom opri asupra lor după ce vom încerca, mai întîi, să lămurim originea externă a unor cuvinte argotice, asimilate de vorbirea familiară.

TERMENI ARGOTICI DEVENIȚI FAMILIARI

Mierlí. Etimologia acestui cuvînt n-a fost pe deplin rezolvată, deși s-au făcut mai multe încercări de a o elucida. Iată, pe scurt, istoricul discuțiilor privitoare la originea lui *mierli*.

În DR, V (1927—1928), p. 406—408, Sextil Pușcariu, cel dintîi, a discutat etimologia unui verb *mierli*, întrebuințat cu privire la ochi: „se mai zice de cineva care se căznește să doarmă și ține ochii cînd închiși, cînd deschiși, [că] *mierlește* ochii“ [1]. Același autor arată că în *Glosarul* din Bihor [2], la p. 145, acest verb este explicat altfel și anume: *mner-*

[1] Citat de Sextil Pușcariu după revista „Ion Creangă“, VII, p. 153.
[2] Publicat în „Revista critică-literară“, IV, p. 145.

lesc „privesc cu sete și cu dor la ceva". La p. 338 se dă chiar un exemplu de vers popular:

„Mîndra cu ochii *mnerlește*
Ca să cred că mă iubește".

Pronunțîndu-se asupra etimologiei cuvîntului, Pușcariu crede că *a mierli* [*ochii*] provine din adj. *mierliu* „nici tulbure nici limpede" și acesta din lat. **merulus* „la care s-a mai adăugat și suf. *-iu*, după celelalte numiri de colori" (p. 408).

Lat. *merulus* „albastru", ar fi după Pușcariu un diminutiv de la *merus, -a, -um* „curat, neamestecat, pur", din care el derivă pe *mieriu* „albastru-deschis" [1]. Cele două adjective n-ar trebui, așadar, despărțite, pentru că au sensuri apropiate și descind din același trunchi.

Tot în DR, V (1927—1928), p. 908, Leo Spitzer, considerînd neconvingătoare etimologia dată de Pușcariu, crede că pentru explicarea lui *mierli*, trebuie să pornim de la expresia *ochi mierlii* („ochi căprui") în care adj. *mierliu* este un derivat de la *mierlă* < lat. *merula* (mierla are ochii de culoare brun-închis, deci căprui). Astfel de ochi dau privirii nuanța de dragoste și dor — fapt care ar fi dus la crearea verbului *mierli* cu sensul de a privi cu lăcomie și dorință. Este ușor de observat că și etimologia lui Spitzer este forțată și ea chiar a provocat obiecții din partea academicianului Iorgu Iordan [2].

În amplul studiu intitulat *Les mots tsiganes en roumain* și publicat în BL, II (1934), acad. Al. Graur se ocupă (la p. 170) de etimologia unui verb *mierli*, căruia îi găsește următoarele sensuri:

1. „mourir", „tuer" (vulgaire), în Ad. lit., 17 XII, 22.
2. „être en agonie", în „Pardon" [3], 24 I, 25; 17 V, 25; 19 VII, 25; 9 VIII, 25 etc.
3. „devenir petit" (en parlant des yeux): Ciaușanu, p. 41; ȘEZ., XXV, p. 129 etc.

[1] Etimologia dată de Pușcariu lui *mieriu*, mai întîi în PEW nr. 1099, n-a fost acceptată de CDDE, DU și TDRG, care consideră cuvîntul ca avînd origine necunoscută.

[2] Vezi discuția din BPH, XIII—XIV (1946—1947), p. 303—304. Aici se propune o explicație și pentru alt sens al verbului *mierli* și anume „a micșora ochii", „a-i închide și deschide alternativ".

[3] Cotidian umoristic de pe vremuri.

4. „regarder avec avidité et avec désir": „Rev. critică", IV, p. 338.

Drept etimon al acestui verb polisemantic este indicat țig. *mer-*, part. *merdo* și *mulo*. În continuare se arată că e greu de spus care formă a temei țigănești *mer-* „a muri" stă la baza verbului românesc: *merlo* (rezultat al contaminării celor două participii *merdo* și *mulo*), *merla* (viitor) sau *merel* (pers. a III-a sg. a indicativului prezent). La sfîrșitul articolului, acad. Al. Graur subliniază că vorbitorii au impresia că este vorba despre un derivat de la cuvîntul românesc *mierlă*, cu care însă verbul în discuție nu pare a avea nimic comun din punct de vedere etimologic.

Originea țigănească a lui *mierli* (cu sensul de „a muri" și cu cel de „a omorî") a fost acceptată de Al. Vasiliu [1], Alf Lombard [2] și, cu rezerve, de acad. Iorgu Iordan [3]. Încercînd să explice cum s-a putut ajunge de la „a muri" la celelalte sensuri, toate în legătură cu ochii, acad. Iorgu Iordan crede că „trebuie să plecăm de la unul din sensurile oarecum concrete", adică mai concrete decît „a muri" ale lui *mierli* și anume „a închide și deschide alternativ ochii". În sprijinul acestei explicații este invocat și înțelesul de „a fi în agonie", care, deși foarte rar, este considerat totuși ca fiind primul stadiu al evoluției semantice: „mișcările ochilor unui om în luptă cu somnul seamănă foarte bine cu ale ochilor muribundului" [4].

Deși consideră nesatisfăcătoare ambele etimologii, datorită în primul rînd dificultăților de ordin formal precum și greutății de a stabili o legătură între numeroasele și variatele sensuri ale lui *mierli*, acad. Iorgu Iordan afirmă chiar la început că, în ceea ce privește originea acestui termen, „avem de ales între explicația propusă de Sextil Pușcariu în DR, V, p. 406 și urm. și aceea a lui Al. Graur, BL, II, p. 170" [5].

---

[1] Vezi *Din argoul nostru*, în GR.S., VII (1937), p. 119.

[2] Vezi *Le verbe roumain. Étude morphologique*, Lund, 1955, vol. II, p. 805.

[3] Vezi *Stilistica limbii române*, București, 1944, p. 366; BPH, II (1935), p. 277 și BPH, XIII—XIV (1946—1947), p. 302.

[4] Vezi Iorgu Iordan, *Note de lexicologie română*, în BPH, XIII—XIV (1946—1947), p. 303.

[5] *Lucr. cit.*, p. 302.

Pentru sensul de „a muri" al lui *mierli* s-a mai declarat de acord cu etimologia propusă de acad. Al. Graur și R. Todoran, care reia discuția privitoare la originea verbului *mierli* și a adjectivului și adverbului *mierliu* [1]. Spre deosebire de Pușcariu, R. Todoran consideră că *mierliu* este un derivat de la *mierli* și nu invers, ceea ce ni se pare mai verosimil. Autorul mai arată (de data aceasta în mod foarte convingător) că *mierli*, cu toate acele sensuri care se referă la ochi, este, fără îndoială, un cuvînt deosebit de *mierli* „a muri". Ceea ce acceptă R. Todoran cu prea multă ușurință este originea țigănească a lui *mierli* (2). Însuși acad. Al. Graur a revenit asupra acestei etimologii [2], întrebîndu-se dacă nu cumva ar trebui să vedem în altă parte originea lui *mierli*, atît pentru înțelesul de „ a muri", cît și pentru cel de „a închide (ochii)". Noul etimon indicat de autor este rus. *мереть* „a muri", „a se face mic", perf. *мер*, fem. *мерла*, mai răspîndit sub forma *умереть*, perf. fem. *умерла*. Din perfectul feminin *(у)мерла* — adaugă Al. Graur — s-a putut face în românește perfectul *a mierlit*, după care apoi se va fi refăcut întreaga conjugare. În ce privește etimologia dată lui *mierli* de Sextil Pușcariu, în DR, V, p. 406—409, autorul o respinge categoric și credem că nu fără motive.

Etimonul rusesc nu poate explica însă toate sensurile lui *mierli*, discutate de acad. Al. Graur în BL, II (1934), p. 170. De aceea este mult mai prudent să admitem că ne aflăm în fața a două omonime: *mierli* (1), cu sensurile din expresia *a mierli ochii* „a-i face mici", „a-i închide și deschide alternativ" etc... și *mierli* (2) „a muri".

Lăsînd la o parte faptul că se întrebuințează numai în legătură cu ochii, *mierli* (1) este regional și desigur mai vechi decît *mierli* (2), din moment ce a putut fi înregistrat în trei regiuni atît de diferite și de conservatoare, cum sînt Munții Apuseni, Bihorul și Oltenia [3]. Spre deosebire de acesta, *mierli* (2) este mai recent și, la originea lui, e un termen argotic. În mod obișnuit el apare sub forma *a* [*o*] *mierli*, însă nici un dicționar românesc nu-l înregistrează. Nici chiar CADE, în care se întîlnește *mierleală* „moarte", nu-l inse-

[1] Vezi Romulus Todoran, *Note lexicologice*, în SCȘt. (Cluj), II (1951), nr. 1—2, p. 351—352.

[2] Vezi GRAUR, ER, p. 114—115.

[3] Amănunte la R. Todoran, *lucr. cit.*, p. 352.

rează, deși e mult folosit în vorbirea familiară și în limba literaturii beletristice. Dintre scriitorii la care a fost semnalat, amintim pe: I. Peltz (*Calea Văcărești*, I, p. 97; *Foc în Hanul cu tei*, p. 50, 98 și „Cuvîntul liber", 23 martie 1935, p. 7) [1]; Ioachim Botez (*Însemnările unui belfer*, I, București, 1935, p. 166) și Paul I. Daniel (*Republica Barbă-Rasă*, p. 19) [2].

Astăzi, fiind foarte răspîndit (și deci cunoscut), se poate spune că *mierli* (2) și-a pierdut (în mare măsură) caracterul de termen argotic și a fost asimilat de limba comună, unde circulă cu sensul de „a muri" și prin ext. „a o păți"; „a o sfecli" etc.

Pornind de la cel mai răspîndit sens al lui *mierli* (care este „ a muri") am susținut [3], în mod independent de acad. Al. Graur și cu mult înainte de apariția lucrării *Etimologii românești*, că acest verb este de origine rusească. N-am pornit însă de la forma de feminin *умерла*, ci de la [*они*] *умерли́* — pers. a III-a pl. a modului indicativ, timpul trecut de la vb. *умереть* „a muri" (aspectul perfectiv al lui *умирать*). Forma *умерли́* (cu accentuare oxitonă) nu este literară, dar e foarte răspîndită în limba rusă populară și în cea vorbită, în general, unde tinde, chiar, să înlocuiască pe *у́мерли*. Explicarea lui *a* [*o*] *mierli* prin *умерли́* este preferabilă celei prin fem. *умерла*, din mai multe motive.

În primul rînd se explică, în felul acesta, fără nici o greutate, *i* final de la infinitiv *(mierli)*.

În al doilea rînd, *(они) умерли* este mult mai întrebuințat decît *(она) умерла*, pentru că înseamnă și *„ei au murit"* și *„ele au murit"*.

În al treilea rînd, mai există, în românește, încă un verb de origine rusească (folosit mai ales prin Moldova), care a fost împrumutat tot cu forma pe care o are la timpul

---

[1] La acest scriitor cuvîntul apare în mod sistematic (și contrar așteptărilor) sub forma *mierli*.

[2] Pentru aceste atestări, vezi recenzia academicianului Iorgu Iordan la Al. Graur, *Les mots tsiganes en roumain*, în BPH, II (1935), p. 277; *Stilistica limbii române*, București, 1944, p. 336 și LRA, p. 499 și 580.

[3] În două comunicări prezentate în cadrul Catedrei de limba română a Facultății de filologie din București: *Contribuții etimologice* (iunie, 1959) și *Influențe rusești vechi și noi în vocabularul limbii române* (ianuarie 1962).

trecut, pers. a III-a pl. E vorba de **a (o) paşli**, care provine din *(они) пошли* (rostit *paşli*), cu forma de infinitiv *noumu* „a merge", „a pleca", „a porni" (în rusă e mult folosit *пошли!*, cu valoare de imperativ: „hai!, să mergem!, să pornim!" etc.) [1].

Cît priveşte pronumele neutral *o*, acesta trebuie explicat, fie prin analogie cu *a o sfecli*, *a o păţi* etc., fie pornind chiar de la *умерли* şi admiţînd deglutinarea lui *y* şi transformarea lui în *o*. Ulterior, a mai intervenit şi etimologia populară, care a apropiat acest verb de cuvîntul *mierlă*, după cum am văzut că a precizat şi acad. Al. Graur.

În concluzie, deşi s-au făcut atîtea încercări de a-l explica, *mierli* (1) rămîne încă obscur în privinţa etimologiei. Ceea ce pare neîndoielnic este numai că *mierli* (2) provine din rus. *умерли* (rostit chiar *umierli*). În DLR (fasc. a 7-a, p. 502), verbul *mierli* „a muri" e, totuşi, comparat cu ţig. *merau*, dar la această etimologie va trebui să renunţăm. În sprijinul celei susţinute aici se mai poate invoca existenţa, în limba română, şi a altor termeni argotici de origine rusească. La **bulcă**, **denghi** şi **şest** (citate de acad. Al. Graur, în ER, p. 115) se mai pot adăuga: **hazeaică**, **guleai** „plimbare" [2], **rubaşcă** „cămaşă", poate chiar **daiboj** (din expresia *pe daiboj* „degeaba", „de pomană"[3]) şi **caraman** „buzunar". Ultimul este interesant prin aceea că, la fel ca *mierli*, a fost şi el supus etimologiei populare, care l-a confundat cu termenul turcesc *Karaman* „negru" (cunoscut şi în onomastică) şi chiar cu denumirea geografică bine cunoscută *Caraiman*. Numai aşa se explică existenţa locuţiunii *a atinge la caraiman* (adică „a fura"), care a mai fost discutată [4]. Supoziţia lui Al. Vasiliu conform căreia e posibil

---

[1] Vezi şi I. Moise, în LR, II (1953), nr. 3, p. 49—50.

[2] Semnalat de acad. Iorgu Iordan, în *Limba română actuală* (p. 499), care l-a înregistrat la G. Banea, *Zile de lazaret*, p. 106. Tot acolo mai apare şi *denghi* „bani" (la p. 282).

[3] Pentru care vezi Al. Vasiliu, *Din argoul nostru*, în GR.S., VII (1937), p. 113, unde este dedus din rus. *дай боже!* Întrebarea este dacă această expresie nu ne-a venit cumva din bulgară, unde există şi de unde putea fi uşor împrumutată, cum presupune şi acad. Iorgu Iordan, în BPH, IV (1937), p. 170—171.

[4] Vezi Florica Dimitrescu, *Locuţiunile verbale în limba română*, p. 158. Pentru *caraiman* (cu sensul de „buzunar"), vezi şi V. Chelaru, în BPH, IV (1937), p. 115.

ca forma originară pentru sensul de „buzunar" să fi fost *Caraiman*, schimbat apoi în *caraman* [1] este, în mod evident, eronată. La originea lui, acest termen argotic este indiscutabil rus. *карман* „buzunar", cum a arătat cel dintîi acad. Al. Graur, în BL, V (1937), p. 223.

Pili. După discutarea lui *mierli* și a celorlalți termeni argotici de origine rusească, va fi mai ușor de dovedit că și *pili* provine, foarte probabil, tot dintr-un etimon rusesc. Ca verb tranzitiv și reflexiv el se folosește în vorbirea familiară cu sensurile de „a bea băuturi alcoolice", „a se îmbăta (puțin), a se ameți din cauza băuturii, a se chercheli" (DLRM, s.v.). L. Șăineanu (DU, s.v.) și Al. Graur, în BL, II (1934), p. 180—181 îl consideră de origine țigănească, deducîndu-l din *piav-* „a bea" (cu participiul *pilo*) [2]. Tiktin și Scriban n-au rezolvat etimologia cuvîntului, dar au întrevăzut originea lui slavă. Cel dintîi, deși îl tratează în mod greșit în același articol cu omonimul *pili* „limer", la etimologie trimite, pentru sensul „a bea", nu numai la țig. *piyav*, ci și la slavul *piti* „trinken" (TDRG, s.v.). Scriban îl compară cu *pilesc*(1) adică „pilesc măseaua sau o călesc", cu țig. *pilo* „băut și cu rus. *пить* „a bea" (SDLR, s.v.).

Deși există unele greutăți fonetice, originea țigănească a lui *pili* nu poate fi contestată în mod categoric, însă ni se pare că e mult mai ușor să explicăm acest verb prin rusă. Ca și în cazul lui *mierli* nu trebuie să pornim însă de la infinitivul *пить*, ci de la perfectul compus, pers. a III-a pl.: *(они) пили* „au băut". De aici era foarte simplu să se ajungă la *a pili* și apoi să i se refacă verbului întreaga paradigmă. Cît privește deplasarea accentului, aceasta a fost consecința firească a încadrării lui *pili* printre verbele de conjugarea a IV-a.

În sprijinul etimologiei propuse aici s-ar mai putea invoca, eventual, și răspîndirea teritorială a lui *pili*, care în secolul trecut era folosit, se pare, mai mult în Moldova

---

[1] Vezi *lucr. cit.*, p. 108.

[2] Pentru aceeași etimologie vezi și L. Sainéan, *L'argot ancien*, Paris, 1907, p. 158 și Al. Graur, *Mélanges linguistiques*, Paris—București, 1936, vol. I, p. 85—86.

decît în Muntenia. Singurele citate pe care le dă DLRLC (s.v.) sînt din Creangă și din V. Alecsandri: „Dumnealui nici nu gustă vinul, dar prietenii d-sale *chilesc* vîrtos". ALECSANDRI, T. 1666; „Și, cică atunci, unde nu s-a apucat și el, în ciuda morții, de tras la mahorcă și de *chilit* la țuică și la holercă de parc-o mistuia focul." CREANGĂ, P. 325.

Să fie, oare, absolut întîmplător că *chili* (= pili) apare tocmai în povestirea *„Ivan Turbincă"*, despre care știm că abundă în cuvinte de origine rusă și ucraineană? Mai menționăm că rostirea *chili* nu se întîlnește decît în Moldova. Or, dacă *pili* nu ar avea o anumită vechime în această regiune a țării, palatalizarea labialei *p* ar fi aproape imposibil de explicat. Atestările ulterioare ar putea sprijini presupunerea că *pili* a apărut mai întîi în Moldova, ceea ce ar face și mai verosimilă originea rusească a cuvîntului.

FORME DE SINGULAR REFĂCUTE DE LA PLURAL

Bănicior. Este inserat numai în DA, unde e considerat ca provenind din *bănicioară*, prin schimbarea genului. Indicația etimologică este incompletă și, în ultima analiză, chiar inexactă. Pentru a explica varianta *bănicior* trebuie să pornim de la pluralul mult folosit al lui *bănicioară* (derivat din *baniță* + suf. *-ioară*). Fiind mult întrebuințat, *bănicioare* a putut fi simțit ca neutru plural, ceea ce a determinat refacerea unui nou singular, *bănicior*, care apare și la Tudor Arghezi:

„Boierii ăștia țanțoși, cu tălpile-n țărînă,
Vin cu căciula-n mînă
Să ceară *bănicíorul* cu boabe împrumut" [1].

Bomboană. Toate dicționarele noastre explică acest neologism direct din fr. *bonbon*, deși acesta e de genul masculin și se termină în finală consonantică. Prin urmare el nu putea deveni în românește decît *bombon*, care se și întîlnește la

[1] Vezi Tudor Arghezi, *Versuri*, ESPLA, București, 1959, p. 479.

I.L. Caragiale: „Bùbico,... încurajat de blîndețea mea, apucă frumos *bonbonul* și-ncepe să-l clefăie“ [1]. Cf. și: „... îl deschid scot *un bonbon...*“ (ibidem).

Din *bomboane* (simțit, de data aceasta, ca plural feminin în loc de neutru) s-a refăcut sing. *bomboană*, care a fost acceptat de limba literară. Posibilitatea refacerii unei noi forme de singular a fost ușurată și aici de faptul că pluralul *bomboane* este mult întrebuințat.

Casetă. În DA, DU, TDRG și CADE nu există. DLRM și DN deduc cuvîntul direct din fr. *cachet*, care este de genul masculin și care nu poate explica, prin urmare, decît varianta etimologică mai veche, *caset*, luată de Scriban drept formă de bază și înregistrată și în DA mss. O indicație etimologică exactă și completă a neologismului *casetă* nu poate fi decît următoarea:

— Refăcut din *casete* (pl. lui *caset* < fr. *cachet*) [2].

Ciubotă. S-a arătat că acest regionalism moldovenesc n-a fost împrumutat din rusă (cum se susține în dicționarele noastre), ci din ucraineană, ceea ce ni se pare adevărat [3]. Noua etimologie necesită însă o completare. Cuvîntul fiind mult folosit la plural a fost împrumutat din ucraineană cu această formă, nu cu cea de singular (nom. sing. *чóбiт* diferă formal de rom. *ciubótă* și nu-i corespunde nici în ceea ce privește genul și accentul). Pornindu-se de la nom. pl. *чóбоmu* (care se accentuează și *чобómu* s-a putut ajunge ușor la *ciobote* și *ciubote*, din care apoi s-a refăcut fem. sing. *ciubotă*.

Insectă. În dicționare este dedus din fr. *insecte* (< lat. *insectus*) sau direct din forma latină *insectum* „tăiat“ (SDLR, s.v.). Indiferent de unde s-ar fi pornit, nu se putea ajunge decît la *insect* (fie de genul neutru, fie de genul masculin,

---

[1] Vezi I. L. Caragiale, *Opere*, ESPLA, București, 1960, vol. II, p. 221.

[2] Pentru o altă explicație vezi acad. Al. Graur, în SMFC, vol. IV, p. 84.

[3] Vezi dovezile lui I. Robciuc, în LR, XII (1963), nr. 6, p. 47—48.

ca în franceză) [1]. De altfel, forma veche a cuvîntului (pentru care există numeroase atestări) [2] este *insect*, cu unele variante „românizate" *însect* și *însept*. Dintre formele de plural sînt atestate (în *lucr. cit.*): *insecti*, *insecturi*, *însecte*, *însepte* și mai ales *insecte*. Din acest plural, extrem de mult întrebuințat, a fost reconstituită varianta *insectă*, pe care Scriban (SDLR, s.v.) o declară „falsă", lăsînd-o neexplicată.

Ovulă. Este înregistrat în DA mss. ca variantă a lui *ovul* < fr. *ovule* (masc.). Forma de genul feminin neputînd fi explicată prin nici o limbă străină, trebuie interpretată ca un singular nou, refăcut, prin analogie, din *ovule* (pl. lui *ovul*).

Patină. Nici acest neologism nu poate fi dedus direct din fr. *patin* (ca în CADE, DLRM, DN etc.), deoarece acesta este de genul masculin. Din etimonul francez *patin* a rezultat *patin* (atestat, dar foarte puțin folosit), cu pl. *patine*, corespunzător fr. *patins*. Simțit ca plural feminin, *patine* a dat naștere lui *patină*, acceptat în limba literară.

Reptilă. Candrea și Scriban iau ca formă de bază pe *reptil* (s.n.), iar pe *reptilă* îl înregistrează ca variantă. Șăineanu (DU) nu-l înregistrează decît pe *reptil*, lăsîndu-l fără etimologie, iar TDRG omite cuvîntul, fiindcă este neologism. În CADE și în SDLR (s.v.) este indicat, drept etimon al cuvîntului, fr. *reptile* (de genul masculin), la care Scriban, N. A. Ursu (*op. cit.*, p. 270) și DN (s.v.) mai adaugă și lat. *reptilis*. E clar că din cele două etimonuri nu putea rezulta decît *reptil*. Trebuie precizat că la aceeași formă s-ar fi ajuns dacă s-ar fi pornit de la germ. *Reptil* (neutru). În DLRM (s.v. *reptilă*), se arată că acesta provine din fr. *reptiles* (lat. *reptilia*), dar nu trebuie să ne în-

[1] Cf. și it. *insetto* (de asemenea masculin) și germ. *Insekt* (neutru).

[2] Vezi N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, p. 223 (s.v. *insectă*). La etimologie, citim: Cf. lat. *insectum*, germ. *Insekt*, fr. *insecte*. Nici unul dintre aceste etimonuri nu poate explica pe *insectă* (fem.).

doim că pl. franțuzesc a fost tradus întotdeauna prin *reptile*, iar lat. *reptilia* trebuie să dea în română **reptilie*, așa cum în rusă a dat *рептилия*. Nu ne mai rămîne decît să admitem că femininul *reptilă* e format sub influența lui *reptile* (pl. lui *reptil*) [1].

VARIANTE ROMÂNEȘTI ALE UNOR TERMENI INTERNAȚIONALI

Balton etc. Pentru prima dată această variantă a fost adusă în discuție de către acad. Al. Graur (în ER, p. 56), unde citim: „Alături de forma literară *palton*, circulă, sau cel puțin a circulat intens, în mediul oamenilor neinstruiți, varianta *balton*, pe care, deși am auzit-o adesea în tinerețe, dicționarele noastre nu o inserează". În continuare se arată că aceeași formă există și în limba bulgară, dar pentru apariția lui b inițial „nici româna nici bulgara nu prezintă nici o justificare". De aceea acad. Al. Graur înclină să creadă că originea acestei forme trebuie căutată în grecește, chiar dacă nu dispunem încă de nici o atestare a lui *balton* în neogreacă.

În română se pare că varianta *balton* este regional-muntenească și spre această concluzie ne conduc și atestările: „Ăl cu ochiu iese-n tindă la foc pune chicioru pă capu pisicii, îi scoate ochiu și-l bagă-n *balton*" [2]; „.... mi-am luat iar *baltonul* și bastonul și am ieșit binișor" [3].

La cele două atestări s-ar mai putea adăuga altele din limba vorbită (în special în fosta regiune București) [4]. Dacă *balton* este într-adevăr o formă muntenească, atunci se poate

[1] Pentru alte forme de singular refăcute de la plural vezi J. Byck și Al. Graur, *De l'influence du pluriel sur le singulier des noms en roumain*, în BL, I (1933) și în special concluzia la care autorii au ajuns studiind un mare număr de fapte: „Il reste donc entendu que le pluriel n'a pu influer sur le singulier que là où la forme du pluriel était employée plus souvent que celle du singulier" (p. 46). Faptele discutate mai sus pot fi mai ușor înțelese în lumina acestei concluzii juste.

[2] Vezi GR. N., vol. I, p. 208.

[3] Vezi I. L. Caragiale, *Opere*, vol. I, ESPLA, 1959, p. 242 (în vorbirea personajului Pampon din comedia *D-ale carnavalului*).

[4] Mai mulți vorbitori ne informează că au înregistrat pronunțarea *balton* chiar prin unele magazine din Capitală.

admite fie că în bulgară reprezintă un împrumut din română, fie că în românește această formă este împrumutată din bulgară (unde ar trebui însă explicată), fie, în sfîrșit, că e vorba despre două inovații independente. Atîta timp cît nu putem dovedi existența lui *balton*, în greacă, ipoteza că această variantă ar putea reprezenta un împrumut din bulgară este, în orice caz, mai puțin vulnerabilă. Nu vedem însă ce ne-ar împiedica să admitem că bulgara a împrumutat din română forma *balton*, și nu invers. Un astfel de împrumut nu pare de loc imposibil, de vreme ce varianta în discuție se folosește, după cum am arătat, tocmai în Muntenia (sau mai ales în această parte a țării).

Cît privește apariția lui *b* inițial, fără a fi foarte firească în limba română, ea se explică, totuși, și nu este izolată. Dintre numeroasele forme cu *p* > *b* amintim, deocamdată, pe *cumbăni* în loc de *cumpăni* (în DA, s.v.), *zăbușeală* în loc de *zăpușeală*, *bațachină* în loc de *pațachină* (în DA mss.), *bogace* în loc de *pogace*, *betunie* în loc de *petunie* și *belerină* în loc de *pelerină* (forma neliterară se întîlnește sporadic tot prin Muntenia și prin unele părți ale Olteniei). În vechiul județ Ialomița (unde am văzut că a fost înregistrat și *balton*) apare chiar *bălărină*: „Tăicuțule ia și niie o *bălărină* d-alea" (în GR. N., vol. I, p. 231). *Cumbăni* s-ar putea explica, la rigoare, prin influența asimilatoare a consoanei *m*. Tot o asimilare ar putea fi și în cazul lui *boloboc*(în loc de *poloboc*) sau al altor forme pe care nu le mai citățm. Să fie, oare, și în cazul lui *bațachină*, *bogace*, *belerină* și *balton* tot un fel de asimilare din partea vocalelor (prin definiție sonore)? Cazul invers arată, mai degrabă, că cele două oclusive bilabiale se pot ușor confunda una cu alta, fiindcă nu diferă decît printr-o singură trăsătură articulatorie. Dintre formele cu *b* > *p* amintim: *pozunar* în loc de *buzunar* (în DA, s.v. și în GR.N., II, p. 109), *paclava* în loc de *baclava* (în ȘIO, s.v.), *patalama* (provenit din forma etimologică *batalama*), *palanță* în loc de *balanță* (în DA, s.v.) și chiar *pormașină*[1] în loc de *bormașină* (< germ. *Bohrmaschine*).

Uneori ambele forme (cu **p** și cu **b**) sînt etimologice și aceasta este situația lui *peltea* — *beltea* (de origine turcească),

[1] Pentru care vezi ALRM, s. n., vol. I, harta nr. 361 (550) „mașină de găurit",punctul 813 (Oltenia).

a lui *lampă* — *lambă* [1], *pufni* — *bufni* (de origine onomatopeică) etc.

Alteori nu știm precis care este forma originară, din cauză că etimologia cuvîntului este necunoscută sau nesigură (cf. *placheu* — *blacheu* etc.), dar există exemple clare cu b > p și cu p > b. La unele neologisme am observat trecerea lui *b* chiar a constrictivei labiodentale v. Cf.: *bampir* [2] în loc de *vampir*, *etubă* (frecvent folosit în loc de *etuvă* < fr. *étuve*), *bolintir* în loc de *volintir* (în GR. N., I, p. 145) etc. E un motiv în plus să nu fim prea surprinși de schimbarea lui *palton* în *balton* și să nu căutăm neapărat originea acestei modificări într-o influență din afară.

Dacă la cele spuse vom adăuga o formă cu *p* > *b* (acceptată chiar în limba literară), explicația propusă devine și mai plauzibilă. Este vorba de **beteală**, care este același cuvînt cu *peteală* și, în ultima analiză, chiar cu neologismul *petală* (< fr. *pétale*). Dicționarele noastre explică atît pe *beteală* cît și pe *peteală* prin ngr. πετάλι „foaie de aur", dar e clar că din acesta nu putea rezulta decît forma cu *p* inițial. Dacă varianta învechită *peteală* este forma originară, atunci înseamnă că și *beteală* trebuie explicat în românește prin același joc dintre *p* și *b* (în alte limbi n-am găsit această formă dar n-ar fi exclus să existe, totuși, ca o rostire neliterară). În eventualitatea că jocul dintre cele două consoane (*p* și *b*) poate fi dovedit și în limba bulgară și mai ales dacă este tot atît de frecvent ca în română, se înțelege că forma bulgărească *балтон* mai poate fi interpretată și ca o creație internă, independentă de aceeași inovație apărută în românește. Dar, indiferent de originea lui *balton* în bulgară, aceeași formă se poate explica foarte bine și în interiorul limbii române, în modul descris mai sus.

Budincă. Nici pentru *b* inițial al acestui neologism nu avem încă o explicație. Acad. Al. Graur îl trece pe *budincă* în categoria acelor cuvinte care reprezintă formații românești

---

[1] Forma învechită și regională *lambă* se explică prin neogreacă (λάμπα), iar *lampă* prin franceză, germană etc.

[2] Pentru o atestare, vezi I. L. Caragiale, *Opere*, vol. I, ESPLA, 1959, p. 101.

sau cel puțin adaptări românești ale unor cuvinte străine [1].

Din cît ne-am putut informa, în toate celelalte limbi cuvîntul se scrie și se rostește cu *p* (cf. engl. **pudding**, fr. **pudding** și **pouding**, germ. **Pudding**, rus., bg. *пудинг* etc.). Este, desigur, riscant să excludem categoric posibilitatea existenței formei cu *b* în vreuna din limbile străine, pentru simplul motiv că nu o găsim inserată în dicționare (nici DN nu-l înregistrează pe **budincă**, deși e un neologism clar și pe deasupra arhicunoscut).

Pe de altă parte este tot atît de adevărat că nici nu e absolut necesar să existe o formă străină cu *b*, prin care s-o putem explica pe cea românească.

Originea îndepărtată a lui **budincă** este engl. **pudding**, dar accentul cuvîntului românesc ne îndreptățește să admitem că nu l-am primit direct din engleză, ci prin intermediul limbii franceze. Finalul se explică, foarte probabil, prin analogie și prin disimilare consonantică după formula *d*—g > *d*—k (printr-o astfel de disimilare parțială s-a evitat pronunțarea a două consoane sonore în două silabe succesive: *budingă*).

Pentru schimbarea genului s-ar mai putea admite, eventual, și influența analogică a unor termeni din aceeași sferă semantică, dar ceea ce ne interesează, în primul rînd, este prezența lui *b* de la începutul cuvîntului. Avînd în vedere mulțimea variantelor fonetice românești cu *b* în loc de *p* și cu *p* în loc de *b*, considerăm că jocul dintre cele două consoane pereche trebuie invocat și pentru explicarea lui *budincă*. Existența formelor intermediare *pudingă* și *budingă* (atestate în DA, s.v.) arată că modificarea acestui neologism s-a produs treptat și că a putut avea loc în interiorul limbii române, independent de vreo formă similară care ar putea fi, eventual, descoperită într-o altă limbă [2].

Madipolon. În SDLR (s.v.) această formă este considerată „vulgară", dar ea s-a impus în limbă și e recomandată

[1] Vezi GRAUR, ER, p. 36.

[2] Pentru p > b mai amintim aici și pe *trambulină* < germ. *Trampolin* (și *Trampoline*), chiar dacă *b* din acest neologism nu este în aceeași poziție cu *b* din *balton* și din *budincă*. În alte limbi am găsit numai forme cu *p* (cf. it. *trampolino*, sp. *trampolin*, fr. *tremplin*, rus. *трамплин* etc.)

chiar de *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație* (p. 165). CADE și TDRG nu dau etimologia imediată a lui *madipolon*, iar DU și DN îl explică exclusiv prin fr. *madapolam* (a cărui origine îndepărtată este numele unei localități indiene, *Madapolam*, unde s-a fabricat pentru prima oară țesătura pe care o denumește acest termen). *Madipolon* nu se potrivește însă formal cu etimonul francez amintit. De aceea, pentru a explica forma cuvîntului românesc, DLRM mai indică (pe lîngă fr. *madapolam*) și magh. *madipolon*. Din păcate, n-am putut descoperi acest presupus etimon în nici un dicționar al limbii maghiare. După toate probabilitățile el nici nu există și această părere este confirmată de mai mulți cunoscători și cercetători ai limbii maghiare [1].

În eventualitatea că există totuși, sub această formă, cuvîntul maghiar este, probabil, absolut izolat și nimic nu ne-ar împiedica să-l considerăm pe acesta un împrumut din română (unde *madipolon* este popular și destul de vechi)[2]. Întrucît, sub forma care ne interesează aici, nu l-am găsit nici în alte limbi, vom încerca să-l explicăm pe *madipolon* ca o variantă apărută în interiorul limbii române. Înainte de aceasta, precizăm însă că ne aflăm în fața unui termen internațional, și că foarte sigură nu este decît etimologia lui îndepărtată (n. pr. *Madapolam*). În românește, cuvîntul nu trebuie explicat numai prin franceză, fiindcă el ne-a mai putut veni și din germană (*Madapolam*) și aproape sigur din rusă. În această limbă, pe lîngă *мадаполам*, mai există și forma *мадеполам* (neliterar) [3], precum și derivatele *мадаполамный* și *мадаполамовый*. După cum se știe, româna a mai împrumutat din rusă și alți termeni care aparțin aceleiași sfere semantice: *adamască* < rus. *адамашка*, *halastîncă* (= *alestîncă*) < rus. *холстинка* (< *холстина*) și *dimicaton* < rus. *демикотон* (provenit la rîndul lui din fr. *demi-coton*) [4].

---

[1] Amintim dintre aceștia pe L. Tamás (Budapesta), L. Gáldi (Budapesta) și Béla Kelemen (Cluj). *Dicționarul român-maghiar* (București, Editura Academiei R.P.R., 1964) dă numai forma *madipolan*, pe care o consideră „rară" (vezi vol. II, p. 2, col. 1).

[2] Vezi și atestările din DLR (s.v.).

[3] Vezi *Словарь иностранных слов*, Moscova, 1954, p. 416.

[4] Vezi, pentru aceste cuvinte, dicționarele (DA, TDRG și SDLR, s.v.).

Formele sub care a circulat sau mai circulă încă acest neologism, în limba română, sînt următoarele: *madapolam*, *madapolamă*, *madipolam*, *madapolon*, *madepolon*, *matepolon*, *matipolon* și *matipalon*. Toate aceste variante există în DLR (s.v.), cu excepția formei *matipalon*, pe care am înregistrat-o în Oltenia (județul Dolj).

Printr-o falsă analiză etimologică oamenii culți au apropiat începutul acestui termen internațional de cuvîntul englezesc *made* „făcut, fabricat, confecționat", iar partea lui finală de rom. *polon* și de engl. *Poland* „Polonia". Student fiind, am auzit chiar pe unii profesori, care îl analizau pe *madipolon* cu toată seriozitatea în *made in Poland* (adică „făcut în Polonia") și-l puneau alături de *pandișpan* „pain d'Espagne" (în realitate bg. *пандишпан*, tc. *pandespan* < it. *pan di Spagna*).

De la *madepolon* (născut prin această pseudoanaliză) n-a fost decît un pas pînă la *madipolon*, în care **i** reprezintă, fie pe *e* neaccentuat > *i*, fie pe *in* „în".

E greu de spus dacă începutul rus. *мадеполам* se explică tot printr-o apropiere de engl. *made* sau e o simplă deformare. În orice caz, împrumutată în românește, această variantă rusească (cu **e** rostit aproape ca un **i**) va fi ușurat mult falsa analiză despre care am amintit mai sus precum și apariția formei *madipolam*. Oamenii simpli (cărora *made* nu le spunea nimic) l-au putut deforma pe *madepolon* în *matepolon*, iar pe *madipolon* în *matipolon* și chiar *matipalon*. Toate aceste variante formale (ca și *madipolon*) se pot explica, după cum am văzut, în interiorul limbii române. Din această cauză și mai ales fiindcă împrumutul din maghiară nu poate fi dovedit, etimologia dată lui *madipolon*, în DLRM (s.v.) trebuie respinsă sau pusă măcar sub semnul întrebării.

O VECHE CONTAMINAȚIE: ALAMĂ

Nici un dicționar românesc nu rezolvă convingător și mai ales complet etimologia acestui cuvînt. Simțind că există o dificultate, Candrea nu s-a pronunțat asupra originii lui *alamă*. Lazăr Șăineanu (DU, s.v.) l-a comparat numai cu it.

lama[1], iar H. Tiktin l-a dedus direct din forma italiană amintită, pe care a tradus-o prin „Metallplatte". În DA (s.v.), după ce se consideră că etimologia cuvîntului este necunoscută, se admite, totuși, cu unele rezerve: „probabil it. *lama* «placă de metal», primit, poate, prin mijlocire sîrbească (*lama, lin* «tinichea»"). Originea mai îndepărtată a cuvîntului în discuție ar fi, în felul acesta, lat. *lamina*, care a mai dat și fr. *lame* „bucată de metal", „placă" (REW, nr. 4869).

În sprijinul ipotezei că *alamă* este de origine italiană, Hasdeu, cel dintîi, a invocat (pe lîngă apropierea formală și semantică dintre cuvîntul românesc și cel italian) încă un fapt (nelipsit de importanță) și anume existența, în limba română, a cuvîntului *acioaie*[2], prin care poporul denumește diferite metale sau aliaje din care se fabrică obiecte ca: sfeșnice, cădelnițe, clopote etc. „După cum negoțul italian medieval — zice Hasdeu — atît de înflorit în secolii XIII—XV pe coastele Mării Negre, ne înzestrase atunci cu numele poporan al bronzului: *acioaie* (= ital. *acciaio*)[3], tot așa îi datorim și cuvîntul *alamă*" (HEM, tom. I, 675).

Pentru prima dată *alamă* este atestat la N. Costin, Let. II, 73/41: „18 puște de *alamă*" (în DA, s.v.) — ceea ce înseamnă că este un cuvînt vechi în limbă. Originea lui italiană n-a fost și nici n-ar putea fi contestată de nimeni în mod categoric. Ea este, dimpotrivă, foarte atrăgătoare și credem că trebuie admisă, eventual cu rezerva pe care o face DA și anume că it. *lama* a pătruns în română prin filieră sîrbă.

Ceea ce i-a făcut pe lexicografii noștri să nu împărtășească în întregime etimologia propusă de Hasdeu a fost, printre altele, și prezența lui *a* în cuvîntul românesc (*alamă* față de it. *lama*). Într-adevăr, oricine se poate întreba în mod firesc de ce (pornindu-se de la presupusul etimon italian) nu s-a ajuns la forma **lamă*, ci la *alamă*? După cîte știm, la această întrebare nu s-a dat încă un răspuns satisfăcător.

---

[1] Aceeași indicație etimologică i se dă cuvîntului și în DLRM (s.v.).

[2] Pe care îl consideră tot un împrumut din italiană. Vezi pentru aceasta, și TDRG, CADE și mai ales Șăineanu (DU), care nu se îndoiește de loc în ceea ce privește originea italiană a acestui termen „importat pe cale comercială".

[3] Care înseamnă însă „oțel".

B. P. Hasdeu (HEM, s.v.) credea că a existat un it. **alama*, așa cum va fi existat și un v. fr. **alame*, din care au fost derivate diminutivele *alamelle*, *alemelle*, cu sensul de „custură" (Godefroy, tom. I, p. 216). Trebuie subliniat însă că nici unul dintre dicționarele vechi și noi ale limbilor italiană și franceză nu înregistrează formele **alama* și **alame*, iar diminutivelor *alamelle* și *alemelle* nu li se indică nicăieri etimonul **alame* (propus în HEM, tom.I, 675). Mergînd mai departe decît Hasdeu, Scriban a suprimat asteriscul la forma italiană și a admis că rom. *alamă* provine din it. *lama* și *alama*, deși chiar în HEM (s.v.) se arată că varianta cu *a* inițial nu este atestată. Chiar dacă forma *alama* a existat, cumva, în limba italiană veche, sîntem obligați să presupunem că ea a fost foarte puțin răspîndită, fiindcă nu este înregistrată și nici nu există vreun urmaș de-al ei. Pe de altă parte, este greu de admis ca, în cazul unui împrumut din italiană, limba română să nu fi adoptat forma etimologică și generală *(lama)*, ci pe aceea care a existat, probabil, dialectal (un asemenea împrumut implică, de obicei, vecinătate geografică). Din aceste motive și din cauză că există, după cum se va vedea, un răspuns mai sigur la întrebarea pe care ne-am pus-o, supoziția lui Hasdeu este greu de acceptat. Socotim, de asemenea, că nu trebuie să ne gîndim prea serios nici la o proteză a vocalei *a*, deși, teoretic vorbind, acest lucru nu este de loc imposibil. În limba română există chiar variante fonetice cu *a* protetic cum ar fi: *alămîi* (pentru *lămîi*), *alăută* (pentru *lăută*), *amiroase* (pentru *miroase*) etc. Toate sînt însă regionale, pe cînd *alamă* este forma uzitată de toată lumea și încă foarte de mult (judecînd după prima atestare). Avem toate motivele să credem că n-a existat o necesitate de ordin fonetic care să fi dictat apariția și mai ales generalizarea formei protetice *alamă*. De altfel, după cum reiese din HEM, Hasdeu însuși a respins (fără să arate de ce), existența unei proteze românești, dar a admis-o pentru limbile italiană și franceză.

Socotind că, în încercările de stabilire a originii unui cuvînt și de explicare a evoluției lui fonetice, nu trebuie să recurgem la forme ipotetice și la accidente fonetice decît în condiții cu totul speciale, am căutat altă explicație, mai convingătoare. Dacă într-adevăr cuvîntul românesc în discuție provine, după cum am admis, din it. *lama*, atunci forma *alamă*

nu se poate explica satisfăcător decît printr-o contaminație cu *aramă* (< lat. **aramen* < *aeramen*) [1] mai vechi în limbă și mai cunoscut. Încrucișarea lui **lamă* (< it. *lama*) cu *aramă* a putut fi provocată de relativa asemănare fonetică a celor două cuvinte și mai ales de sensul lor foarte apropiat (*alama*) este un aliaj din *aramă* + *zinc*, elementul predominant fiind arama sau cuprul). Influența lui *aramă* asupra lui *lamă* a mai putut fi ușurată și de faptul că cele două cuvinte se puteau întîlni, cîteodată, în același context, cum dovedește următorul citat: „Este-un cort... Cu țărușe de *aramă* / Cu cîrlige de *alamă*". TEODORESCU, P.P., p.477 (în DA, s.v. *alamă*).

În procesul încrucișării, primul cuvînt a împrumutat de la al doilea un singur fonem, și anume, vocala **a**. Cazuri de contaminație între două cuvinte care aparțin aceleiași sfere semantice se cunosc foarte multe. Vom cita mai jos numai exemple în care unul dintre cei doi termeni care se încrucișează (sinonimi sau aproape sinonimi) participă la crearea noului element cu un singur fonem și anume cel inițial (situația *aramă* + **lamă* < it. *lama* > *alamă*):

a*cățăra* (atestat în DA, s.v. *cățăra*) < *agăța* + *cățăra*
a*cufunda* < *afunda* + *cufunda* (în DA, s.v. *acufunda*)
a*gor* < *agru* + *ogor* (vezi LR, XIV, 1965, nr. 6, p. 660)
a*zvîrli* < *arunca* + *zvîrli* (explicat astfel în DA, s.v.)
a*profunzime* < *adîncime* + *profunzime*
b*ologani* < *bani* + *gologani* (în LR, XIV, 1965, nr. 6, p. 660) etc.

Tot astfel, din contaminarea celor doi termeni, făcînd parte din același cîmp semantic (*aramă* + **lamă*) a putut rezulta forma hibridă a*lamă*. Faptul că astăzi cele două cuvinte se confundă regional într-unul singur *(aramă)* [2] este o dovadă în plus că, dintru început, ele au putut fi asociate

[1] Această etimologie e dată de cele mai multe dicționare (printre care și CDDE, nr. 73), dar e mai comod să-l explicăm pe *aramă* prin forma *erama*, pentru care vezi H. Mihăescu, *E îndreptățită reconstituirea?*, în vol. „Omagiu lui Al. Rosetti", Editura Academiei R.P.R., București, 1965, p. 569.

[2] Cum rezultă din ALR s.n., vol. II, harta nr. 577 („alamă") și din ALRM s.n., vol. I, harta nr. 388. Confundarea celor două cuvinte se constată în mai multe puncte din Banat, Crișana, Maramureș, Transilvania și Moldova, unde, în loc de *alamă*, se zice: *aramă*, *aramă galbenă*, *arame galbene* sau *arame mestecată cu fin* (= ținc < germ. *Zink*).

cu multă ușurință în mintea vorbitorilor. Această asociere firească (ușurată și de faptul că *lamă* „placă de metal" era o noțiune imprecisă) explică satisfăcător apariția lui *a* din forma românească *alamă*.

O FORMAȚIE INTERNĂ: F(I)ERĂSTRĂU

Deși lingviștii români sînt de acord că *f(i)erăstrău* este de origine maghiară, părerile lor diferă foarte mult în ceea ce privește etimonul și evoluția fonetică ulterioară a acestui termen. Le vom prezenta pe rînd și apoi le vom examina pe fiecare în parte.

1. Cihac (II, p. 499), Mîndrescu[1], Tiktin (TDRG, s.v.) și DLRM (s.v.) îl deduc pe *ferăstrău* direct din magh. *fürész*, lăsînd însă neexplicat finalul cuvîntului (*-trău*).

2. Șăineanu (DU, s.v.), Scriban (SDLR, s.v.) și Densusianu (HLR, I, p. 374) îl derivă dintr-o formă neatestată: **fürésztö*.

3. Șăineanu (DU, p. 428) mai indică pentru variantele *firisău* și *feresău* încă un etimon: magh. **fereszö*.

4. CADE (s.v.), DA (s.v.) și S. Pușcariu[2] cred că provine dintr-un tip unguresc de asemenea neatestat: **fürészö* (derivat dintr-un verb *fürészni* = *fürészelni* „a fierăstrui").

5. Tiktin (TDRG, s.v.), fără a respinge etimonul *fürész* (propus pentru prima dată de Cihac), crede totuși că *fierăstrău* este „mai degrabă un postverbal din *a fierăstrui*, prin contaminare cu *fereastră* cu care are o asemănare formală"[3].

Fiecare dintre aceste etimologii are, după cum vom arăta mai jos, măcar un neajuns. Mai întîi trebuie respinsă ultima supoziție (aceea a lui Tiktin), care nu pare de loc convingătoare din cel puțin trei motive:

a) Pornindu-se de la *fierăstrui* (din care ar fi rezultat prin derivare regresivă *fierăstrău*) nu vedem cum s-ar mai

[1] *Elemente ungurești în limba română*, București, 1892, p. 155.
[2] *Limba română*, vol. I, p. 31.
[3] „Et.: Magy. *fürész* oder vielmehr Postverbal von *a fierăstrui*, mit Einmischung von *fereastră*, wegen der fensterartigen Gestalt der Säge".

putea explica satisfăcător numeroasele variante (vechi şi regionale) ale acestui cuvînt: *feriz, firiz, firis, firéz, firîz, feréz, hiris, hiréz, fiires, firisău, firiseu, fereseu* etc.[1]. Acestea sînt foarte îndepărtate de *f(i)erăstrău*, dar destul de apropiate de magh. *fürész*. Cît priveşte forma *fierăstrău*, ea este mult mai recentă şi e normal s-o explicăm pe aceasta pornind de la formele mai vechi (*firisău, feresău* etc.), nu formele vechi şi regionale pornind de la o inovaţie ulterioară (prima atestare a lui *fierăstrău* este din anul 1752)[2].

b) Admiţînd că *fierăstrău* este un derivat din *fierăstrui* (provenit direct din maghiară) trebuie să admitem că apariţia lui în limbă este posterioară aceleia a verbului din care Tiktin îl derivă, ceea ce nu pare de loc firesc. Normal este să apară în limbă mai întîi cuvîntul care denumeşte obiectul concret şi numai după aceea (sau în cel mai bun caz concomitent) şi termenul prin care se exprimă acţiunea pe care o săvîrşim cu ajutorul respectivului instrument[3].

c) În sfîrşit, ce fel de derivat regresiv ar fi acel cuvînt care conţine un sufix de nume de instrument *-ău*? După părerea noastră, un postverbal din *fierăstrui* ar trebui să sune *fiérăstru*. Sub această formă l-am şi întîlnit, de altfel, în nişte versuri ale poetului Tudor Arghezi, care vor fi citate mai departe.

Cît priveşte părerea Densusianu—Şăineanu (*ferăstrău* < **füresztö*), credem că nu trebuie împărtăşită, în primul rînd pentru că se recurge la o variantă ipotetică prea îndepărtată de forma pe care cuvîntul a avut-o şi o are şi astăzi în limba maghiară: *fürész* (prezenţa grupului *-tr-* va fi explicată mai jos fără să se pornească de la forma neatestată **fürésztö*). Pe de altă parte, făcîndu-se apel la **fürésztö* (care trebuia să dea normal **firestău*) rămîne neexplicată lipsa lui t dintr-o mulţime de variante pe care Densusianu

---

[1] Pentru toate aceste variante, vezi atestările din DA (s.v.), ALR s.n., vol. II, harta nr. 553 şi ALRM s.n., vol. I, harta nr. 369 („ferestrău").

[2] În DA (tom. II, 1, p. 97, col. 1). O atestare din anul 1632 (de data aceasta a variantei *firistreu*) întîlnim la D.P. Bogdan, *Glosarul cuvintelor româneşti din documentele slavo-române*, Bucureşti, 1946, p. 57 (comunicat de G. Mihăilă).

[3] De altfel, după cum se ştie, substantivele postverbale care există în limba română (şi încă într-un număr foarte mare) sînt de cele mai multe ori abstracte. Foarte rar ele denumesc obiecte concrete şi mai ales instrumente propriu-zise.

(HLR) nu le discută și nici nu le înregistrează. Dintre acestea, unele cum ar fi: *firisău — hirisău, feresău — heresău* etc. sînt cel puțin tot atît de vechi ca și *hiristeu* și *hiresteu* (provenite din *firisteu* și *firesteu*, prin trecerea lui $f > h$) sau *feresteu, ferăstău* etc. În consecință, *firisău, feresău* etc. nu pot fi explicate pornindu-se de la **fürésztö*. De acest lucru și-a dat seama și L. Șăineanu, care a indicat pentru cele două variante *(firisău* și *feresău)* un alt etimon și anume magh. **fereszö* (DU, p. 248). De la o formă neatestată și deci vulnerabilă (**fürészö*) am văzut că pornesc și CADE, DA și S. Puşcariu. A admite că am împrumutat cuvîntul în discuție de trei ori din limba maghiară, din trei tipuri deosebite și pe deasupra toate neatestate (< **fürészö*, **fereszö* și **fürésztö*) înseamnă, desigur, a merge prea departe cu presupunerile. Și nu este de loc nevoie, deoarece *f(i)erăstrău* se poate explica fără dificultăți serioase ca o formație în interiorul limbii române de la o rădăcină de origine maghiară (*fires* < magh. *fürész*). La *fires* s-a adăugat sufixul de nume de instrument *-ău*, într-o vreme cînd acesta era, fără îndoială, mult mai productiv decît este astăzi. Cf. formațiile analoge (mai vechi sau mai recente): *mestecău* (< *mestèca* + *-ău*), *răşpălău* (< *raşpel* + *-ău*), *greblău* (< *greblă* + *-ău*) etc. Notăm și un exemplu cînd suf. *-ău* a fost adăugat chiar la o rădăcină de origine maghiară: *țînc* (< magh. *cenk* + *-ău* > *țîngău*). Lui *-ău* din *f(i)erăstrău* nu este, prin urmare, obligatoriu să-i corespundă în prototipul unguresc un *-o* sau *-ö*, ca în *hîrdău* (< magh. *hordó*), *ilău* (< magh. *ülö*) etc. Magh. *fürész* se reflectă în formele vechi și regionale, fără sufixul *-ău* (*firis, firiş, fires, firez* etc.), absente din mai toate dicționarele noastre, dar înregistrate de ALR și ALRM (serie nouă) în mai multe puncte din Banat, Crișana și Ardeal (hărțile nr. 553 și 396). În mod normal, magh. *fürész* a dat *fires*. Acestuia i s-a adăugat suf. *-ău* și a rezultat astfel *firesău* (atestat). Prin asimilare progresivă ($i — e > i — i$) și prin asimilare regresivă ($i — e > e — e$), *firesău* a dat, respectiv, *firisău* și *feresău*.

Cît privește variantele cu t și mai ales cu grupul consonantic tr (*ferestău, ferestrău* etc.), acestea nu se pot explica mulțumitor decît invocîndu-se contaminația cu *fereast(r)ă* (cum credea Tiktin) sau chiar cu verbul *ferăstrui* „a tăia cu ferăstrăul". Și aceasta fiindcă cele două cuvinte (verbul și sub-

stantivul) se întîlneau adesea în același lanț al gîndirii și prin urmare al vorbirii. Iată un citat edificator: „Și-l omorîră cu *hirisăul hiresluindu-l*". DOSOFTEI, V.S., 107 (în DA, s.v. *ferăstrui*). În astfel de situații s-au putut încrucișa *firisău, feresău* etc., cu *ferestui, ferăstrui* etc. (forme care se explică, fără greutate, pornind de la magh. *fürészelni*) [1]. Pe lîngă contaminația cu *ferăstrui*, cuvîntul în discuție a mai fost supus și etimologiei populare, care l-a apropiat de *fier*, ceea ce explică forma **fierăstrău** (în loc de *ferăstrău*) și variantele **fierăsău** și **fieresteu** (DA și SDLR, s.v.). Apropierea de *fier* (< lat. *ferrum*) este justificată din punct de vedere formal și mai ales semantic: *ferăstrăul* este un instrument care constă dintr-o pînză dințată de *fier* sau de oțel.

Dintre toate variantele cuvîntului (destul de numeroase), cea mai răspîndită este, indiscutabil, *fierăstrău*, pe care DLRLC, DLRM și *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație* au respins-o, considerînd-o neliterară. Ceea ce vrem să mai arătăm în continuare este că această formă e atît de solid instalată în limbă, încît nici măcar nu se întrevede perspectiva înlăturării ei. Și aceasta fiindcă o folosesc cei mai mulți vorbitori și fiindcă apare, de asemenea, la mulți scriitori, dintre care unii de un indiscutabil prestigiu: I.L. Caragiale [2], I. Al. Brătescu-Voinești [3], M. Sadoveanu [4],

---

[1] Forma cea mai apropiată de etimologie — arată DA — este *fireslui*, care se poate atesta numai sub varianta *hireslui* (DOSOFTEI). Prin asimilare vocalică regresivă și prin schimbarea *sl* > *st* (DA) s-a născut forma *ferestui* (atestată). Cît de ușor s-a putut trece de la *fireslui* la *firestui* și *ferestui* se vede din următorul citat: „De i-i voia să mă *hiresluiască*, *hirestuiască-mă*. DOSOFTEI, V.S. (în DA). De la *ferestui* s-a ajuns la *ferestrui* și *ferăstrui*, fie prin propagarea lui *r* în silaba penultimă, fie (cum crede DA), prin intercalarea unui *t* în grupul *sl*. Astfel s-a născut forma **ferestlui*, asimilată după aceea în *ferestrui* și *ferăstrui*. Grupul consonantic *tr*, care se explică ușor în cazul verbului *ferăstrui*, s-a transmis prin contaminație și lui *firisău, ferăsău* etc.

La rigoare *f(i)erăstrui* ar putea fi socotit și ca un derivat de la *f(i)erăstrău*, dar aceasta numai în eventualitatea că n-ar exista forma veche *hireslui* (= *fireslui*), care ne obligă, totuși, să pornim de la magh. *fürészelni*. Acesta este motivul pentru care nu l-am explicat pe *f(i)erăstrui* pornind de la *f(i)erăstrău*.

[2] *Opere*, vol. II, p. 331 (ediția P. Zarifopol — Ș. Cioculescu).

[3] *În lumea dreptății*, Iași, 1906, p. 235 (în CADE și DA, s.v.).

[4] *Baltagul*, ESPLA, 1954, p. 44 (DLRLC s.v. citează din aceeași operă apărută în Editura „Cartea Românească", 1930, p. 54).

T. Arghezi [1], G. Călinescu [2], Eugen Jebeleanu [3], Eugen Barbu [4], Mihu Dragomir [5], Tiberiu Vornic [6] etc. Chiar și unii lingviști (cum ar fi, de pildă, acad. E. Petrovici [7] și B. Cazacu [8]) folosesc în lucrările lor varianta *fierăstrău*, pe care, probabil, o și consideră mai indicată. Mai mult, H. Tiktin, în *Rumänisch-deutsches Wörterbuch* (tom. II, p. 626), nici măcar nu înregistrează forma *ferăstrău*, pe care astăzi o socotim corectă. El punea în fruntea articolului respectiv forma *fierăstrău*, încercînd s-o derive din *fierăstrui*. Acad. Al. Graur ne informează că și d-sa rostește *fierăstrău*, dar de cîte ori are de pronunțat cuvîntul, simte o oarecare nesiguranță. Diverși intelectuali declară că nu pot, pur și simplu, să renunțe la această pronunțare atît de înrădăcinată, datorită, desigur, legăturii semantice cu *fier*. Cît de puternică este această legătură semantică se vede foarte clar din următoarele versuri ale poetului Tudor Arghezi, care, asemenea multor vorbitori, n-a putut nici el să se sustragă tendinței generale și irezistibile de a-l apropia pe *ferăstrău* de *fier*:

„Mi-e inima și-n cocostîrc
Și în săgeata-i vînătă din cer,
În *fierăstrul* de *fier*
Al mărăcinilor de pe mormintele pustiei..." [9].

La Arghezi forma *fierăstrău* apare sistematic și în proză. Cf. „...spălîndu-i în somn, pieptănîndu-i și tăindu-le unghiile cu un *fierăstrău* de argint..." [10]; „Sapa, cazmaua...

---

[1] Vezi poezia *„Născocitorul"* din volumul *Poezia română contemporană*, EPL, 1964, p.2. La p. 6 (în poezia *„Cel ce gîndește singur"*) apare și pl. *fierăstraie*.

[2] *Istoria literaturii române*, București, 1941, p. 516 și *Cronicile optimistului*, EPL, 1964, p. 433.

[3] *Versuri alese*, ESPLA, 1954, p. 55. Vezi și poezia *„Lidice"*, în vol. *Poezia română contemporană*, EPL, 1964, p. 189.

[4] *Unsprezece*, Editura tineretului, 1956, p. 103. Vezi și *Groapa*, ESPLA, 1957, p. 115.

[5] *Prima șarjă*, București, 1950, p. 21.

[6] *Alegerea Conașului Raul*, Editura tineretului, 1953, p. 62.

[7] Vezi LR, II (1953), nr. 1, p. 24.

[8] Vezi CV, nr. 11—12 (1950), p. 12.

[9] Tudor Arghezi, *Versuri*, ediție definitivă îngrijită de autor, Fundația pentru literatură și artă, București, 1936, p. 222.

[10] Vezi idem, *Pagini din trecut*, ESPLA, p. 197, 1956 și *Cartea cu jucării*, ed.a IV-a, Editura tineretului, 1958, p. 221.

fierăstrăul... cleștele și ciocanul solicită și la o vîrstă înaintată pe scriitorul nevoiaș..."[1] etc. Forma *fierăstrău* se întîlnește și în scrisul lui Tudor Vianu. Iată un singur exemplu (dintr-o conferință despre Arghezi): „Omul născocește uneltele, cuțitul și securea, *fierăstrăul* și secerea, acul, roata și luntrea"[2].

Atestările ar putea fi înmulțite, dar socotim că nu e necesar[3]. În urma întregii discuții desprindem următoarele concluzii:

1. *Fierăstrău* se explică în interiorul limbii române ca o formație dintr-un radical de origine maghiară (< *fires* + suf. *-ău*) contaminat apoi cu *fereastră* (care cunoaște var. *fereastă*) sau cu *ferăstrui* < *fireslui* (< magh. *fürészelni*) și apropiat prin etimologie populară de *fier*.

2. Deși e rezultatul etimologiei populare, varianta *fierăstrău* trebuie neapărat acceptată în limba literară, fiindcă este consacrată deja de uzul general.

3. Dacă îl admitem în limba literară pe *fierăstrău*, atunci trebuie să-l acceptăm, în chip firesc, și pe *fierăstrui*, simțit ca derivat de la cel dintîi.

O INFLUENȚĂ LATINIZANTĂ: R O T U N D

Forma veche și regională a acestui cuvînt este *rătund* (< lat. pop. *retundus*). Schimbarea lui *rotundus* în *retundus* se datorește faptului că *ro-* a fost simțit prefix și a fost confundat cu *re-*[4]. Varianta populară *retundus* explică rom. *rătund*, it. *ritondo*, v. fr. *reond*, prov. *redon*, cat. *redo* și sp., port. *redondo* (HLR,I,p.92). Părerea lui A. Scriban (SDLR, s.v.) conform căreia „rom. *ă* (din *rătund*) poate proveni

---

[1] I d e m, *Lume veche, lume nouă*, Editura tineretului, 1958, p. 322.

[2] Vezi T u d o r V i a n u, *Tudor Arghezi*, Editura didactică și pedagogică, București, 1964, p. 41.

[3] Vezi, de pildă, mai recent și V e r o n i c a P o r u m b a c u, *Bilet în circuit*, EPL, 1965, p. 23 („... *fierăstraiele* din munți care primesc gaterele brăilene...").

[4] Vezi O t t o K e l l e r, *Lateinische Volksetymologie und Verwandtes*, Leipzig, p. 356 și HLR, I, p. 92.

din *o*, ca *lăcustă* și *păturniche* din lat. *locusta* și *coturnix*, nu numaidecît din *e* din *retundus*" este în mod evident eronată. În treacăt fie spus, *lăcustă* se explică din lat. *lacusta* vezi H. Mihăescu, *lucr. cit.*, p. 569). Nesatisfăcătoare este, în ultima analiză, și indicația etimologică din DLRM, unde *rotund* este explicat direct din lat. *retundus* (considerat, pe deasupra, și neatestat). În cele ce urmează ne propunem să răspundem la întrebarea: cînd și cum rom. *rătund* a devenit *rotund*? Dintre cele trei soluții pe care le vom indica mai jos, considerăm că prima este cea mai puțin convingătoare, iar ultima cea mai plauzibilă.

1. La rigoare, transformarea lui *rătund* în *rotund* s-ar putea explica printr-o asimilare vocalică parțială (exercitată în direcție regresivă), după formula: *ă — ú > o — ú*. Cf., în acest sens: *lostun*[1] î.l.d. *lăstun* (< v. sl. *lastunŭ*), *popușoi*[2] î.l.d. *păpușoi* (< *păpușă* + suf. *-oi*), *slodun*[3] î.l.d. *slădun* (< bg., scr. *sladun*), *sopun* î. l. d. *săpun* etc. Toate aceste variante sînt însă regionale, pe cînd *rotund* a devenit literar, aproximativ pe la sfîrșitul veacului trecut. Pe de altă parte se cunosc destule cuvinte în care *ă* nu se labializează, devenind *o*, deși în silaba următoare există un *u* accentuat (cf. *pătul, mărunt, răspuns* etc.).

2. Pentru a explica schimbarea lui *ă* (din *rătund*) în *o* am invocat, cîndva, influența lui *roată* și a derivatului *rotat* (mai vechi în limbă decît *rotund*)[4]. Un argument în favoarea posibilității influențării lui *rătund* de către *rotat* găseam nu numai în sinonimia și în asemănarea formală a acestor cuvinte, ci și în faptul că cele două adjective se puteau întîlni, cîteodată, în același context. Reproducem fragmentul citat atunci din cunoscutul cîntec popular:

---

[1] Vezi M. Sadoveanu, *Mitrea Cocor*, ESPLA, 1950, p. 9 și DA (mss.).

[2] Bine atestat în dicționare. Vezi și V. Alecsandri, *Poezii*, ESPLA, 1955, vol. II, p. 180.

[3] Vezi SDLR și DLRLC (s.v.).

[4] Această explicație am propus-o într-o comunicare intitulată „Etimologia populară" și ținută în martie (1958) în cadrul Catedrei de limba română a Facultății de filologie din București. Cu acest prilej, Liviu Onu ne-a informat că și Sextil Pușcariu (la un curs de *gramatică istorică*) l-a explicat pe *rotund* invocînd influența lui *roată* asupra formei vechi și etimologice *rătund*. Vom arăta mai departe de ce această explicație este nesatisfăcătoare.

„Teiuleț, foaie *rotată*,
Ce bine mi-ai prins odată,
Cînd era mîndruța fată!
Teiuleț, frunză *rotundă*,
Lasă-mă la a ta umbră,
Să mă culc cu mîndra-n dungă".

Admițînd că influența lui *roată* și *rotat* este cauza transformării lui *rătund* în *rotund*, rămîn totuși fără răspuns două întrebări: a) de ce și astăzi, în graiurile regionale, se mai spune încă *rătund*?; b) de ce modificarea lui *rătund* sub influența lui *roată* și *rotat* nu s-a făcut mai înainte de a doua jumătate a veacului al XIX-lea, cînd începe să fie atestată masiv forma *rotund*?

3. Ultima și cea mai sigură explicație trebuie căutată în intervenția latiniștilor care au schimbat pe *ă* din *rătund* în *o*, sub influența formei *rotundus* din latina clasică. O dovadă indirectă a acestei intervenții găsim în faptul că autorii *Lexiconului budan* (p. 595) iau drept formă de bază pe *rotund*, într-o vreme cînd rostirea generală era indiscutabil *rătund*. De altfel, chiar după 1825 (data apariției *Lexiconului budan*) **rătund** și **rătunji** (< *rătund*) se mai întîlnesc încă la scriitorii și cărturarii noștri. Astfel, I. Heliade Rădulescu în *Gramatica românească*[1] trece printre așa-zisele „adjective materiale" și pe *rătund* (în litere chirilice: рътѫнд); Vornicul Iordache Golescul în *Băgări de seamă asupra canoanelor gramaticești* (București, 1840) spune despre vocala *o* că se rostește „cu gura dășchisă eșind glasul *rătund* (рътѫнд) din buze..." (p. 69); M. Kogălniceanu în *Scrisori* (1834—1849)[2] folosește și el tot forma veche și populară: „Ogoarăle sînt ca fălliile de zămos, adecă puțin *rătunde*"; C. Negruzzi: „Privească cineva pre acești tineri flăcăi cu pălăriile *rătunde*..."[3]. Al. Odobescu în *Doamna Chiajna* (apărută în 1860) scrie *rătunjită*, nu *rotunjită*[4]. Aceeași variantă a mai fost înregistrată și la C. Bolliac (1813—1881)[5]. Cele cîteva în-

---

[1] Sibiu, 1828, p. 22.
[2] Editura „Minerva", București, 1913, p. 5.
[3] Vezi *Opere alese*, vol. I, p. 281, ESPLA, 1957.
[4] Vezi A. I. Odobescu, *Opere*, vol. I, ESPLA, 1955, p. 121.
[5] Vezi Gh. Bulgăr, *Particularități de limbă și stil în opera lui C. Bolliac*, în CILRL, II, p. 100.

registrări dovedesc că forma *rotund* s-a impus destul de greu și mai ales tîrziu. Semnificativ în acest sens este și faptul că în timp ce Laurian și Massimu notează (între 1873—1877)[1] sub cuvîntul *rotund*: „pre a locuri pronunciatu și *retundu*" (tom. II, p. 1008). CIHAC, în aceeași perioadă (1870) ia această variantă drept formă de bază a articolului respectiv din *Dicționnaire d'étymologie daco-romane* (tom. I, p. 228), iar pe *rotund* nici măcar nu-l înregistrează, ceea ce înseamnă că acesta nu se consolidase încă în limbă. Din moment ce latiniștii l-au înregistrat în dicționare (considerîndu-l formă de bază), se înțelege că l-au și folosit în lucrările lor și au contribuit astfel la răspîndirea lui. Dacă forma *rotund* apare sau nu mai devreme de 1825 (data editării *Lexiconului de la Buda*), nu putem afirma cu precizie, din cauză că ne lipsesc atestările. Se pare însă că *rotund* nu este anterior veacului al XIX-lea. De altfel, chiar la începutul acestui secol, Ion Budai-Deleanu, el însuși latinist, în varianta a doua a *Țiganiadei* (datînd din 1812), folosește forma *rătund*, nu *rotund*:

„Dusă-l între nește munți de-aproape,
Sus pe-o stîncă naltă și *rătundă*" [2].

La scriitori n-am întîlnit forma *rotund* nici chiar în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Primele înregistrări pe care DLRLC le face, în ordine cronologică, sînt din opera lui V. Alecsandri și M. Eminescu. Aceasta nu înseamnă, desigur, că *rotund* n-a putut fi folosit și mai înainte. După cum se știe și *român* (care este tot o formă latinizantă în loc de *rumân*) se întîlnește deja în *Palia de la Orăștie* și se datorește, fără îndoială, intervenției unui copist care cunoștea limba latină.

Deși, izolat, **rotund** a putut apărea în opera unor scriitori sau cărturari mai devreme de prima jumătate a secolului al XIX-lea, fixarea lui în limba literară nu s-a produs decît spre sfîrșitul veacului trecut. O ipoteză cu privire la originea formei *rotund* a emis și H. Tiktin, în dicționarul său. Explicația acestui lexicograf, deși în aparență foarte asemănătoare cu cea susținută mai sus, ni se pare, totuși,

[1] Data apariției *Dicționarului limbei române*.
[2] Vezi I. Budai-Deleanu, *Țiganiada*, ESPLA, 1953, p. 210.

destul de vagă și mai ales contradictorie: „*rot-* ist gelehrte «Korrektur» und steht auf einer Linie mit *locaș, a locui* (für *lăc-*) *fontînă* (für *fînt-*), *Romniceanu* (für *Rîmn.*) etc". (în TDRG, s.v. *rotund*).

Întrebarea firească pe care ne-o punem este de ce această corectură „savantă" (termenul este prea general) nu se datorește scriitorilor citați (și ei oameni culți) și de ce n-a fost operată mai înainte de epoca latinistă? La D. Cantemir, de pildă, din care citează chiar Tiktin, se întîlnește varianta originară *rătund*: „Pietrii *rătunde* din vîrvul dealului puțină urnire îi trebuie" [1].

Caracterul vag al explicației lui Tiktin ne-a determinat să precizăm că forma *rotund* a fost pusă în circulație de către latiniști, nu de către scriitori (cunoscători și ei ai limbii latine). Cît privește părerea că *rotund* ar sta pe aceeași linie cu *locaș* și *locui*, ea nu poate fi acceptată, deoarece aceste forme se explică, după cum știm, altfel și anume din *lăcaș* și *lăcui* (< magh. *lakás* și *lakni*), care au fost apropiate, prin etimologie populară, de *loc*. În cazul lui *rotund* (fără a fi provocat apariția inovației) apropierea de *roată* s-a putut face ulterior, favorizînd, numai, răspîndirea și impunerea în limba literară a acestei variante.

În concluzie, adevărata cauză a transformării lui *rătund* în *rotund* trebuie căutată în intervenția latiniștilor, cărora le mai datorăm și alte modificări de felul celei semnalate mai sus. Le vom discuta, cu alt prilej, dovedind că influența curentului latinist (pe care ne-am obișnuit mai mult să-l condamnăm pentru exagerările lui decît să-i studiem efectele) a fost mult mai puternică decît se crede îndeobște.

---

[1] Vezi Dim. Cantemir, *Istoria ieroglifică*, București, 1883, p. 283.

INDICE

alcătuit de

MARIETA PIETREANU

INDICE DE AUTORI

În cazurile cînd la o lucrare citată sînt doi autori, numele acestora s-a dat la litera cu care începe numele primului autor.

Sub numele autorului am înregistrat și paginile unde apar sigle bibliografice în care figurează inițiala numelui autorului respectiv.

Adamescu Gh. 13, 243
Ahmanova O.S. 177
Alecsandri V. 60, 72, 77, 91, 109, 110, 162, 173, 178, 256, 268, 282, 298, 307, 326, 344, 346
Alexandrescu Grigore 90, 245, 246
Alexandrescu Petre 64
Andresen Karl Gustav 205, 221, 249
Arghezi Tudor 35, 125, 202, 257, 265, 305, 326, 339, 342
Aronov V. 119
Arutiunova N. D. 22
Arvinte V. 278, 281
Asachi Gh. 111

Bacalbașa A. 227
Baconsky A. E. 265
Bally Ch. 177, 219, 230, 235
Banea G. 324
Barbu Eugen 342
Bariţiu George 111
Bart Jean 197, 201
Băcescu Mihai C. 262
Bălăcescu Costache 60
Beldiceanu 266
Beldiman A. 288
Beniuc M. 265
Berg I. 262
Berneker Erich 12, 76, 78
Bertolotti Rosalinda 205
Birlea 79
Birna Vlaicu 72
Blaga Lucian 33
Bloch Oscar 12
Bloch—Warthburg 12, 58, 69, 95, 96, 125, 135, 136, 201, 224, 248
Bogdan D. P. 339
Bogrea V. 36, 85, 208, 221, 227, 237, 254
Bogza Geo 236, 303
Bolintineanu D. 57, 166, 201, 265
Bolliac C. 345
Bondeescu C. I. și Mărăcineanu D. 256
Botez Ioachim 323
Bourciez Ed. 172
Brad Ion 122
Brătescu-Voinești I. Al. 341
Breslașu Marcel 123
Brîncuș Gr. 236
Brunot Ferdinand 216
Brunot Ferdinand—Bruneau Charles 290
Budagov R. A. 159, 177, 178, 194, 206
Budai-Deleanu I. 346
Budimir M. 15
Bujor P. 270
Bulahovski L.A. 215
Bulgăr Gh. 165, 345
Byck J. 283, 307
Byck J. și Graur Al. 69, 72, 310, 329

Çabej Eq. 236
Caix N. 214
Camariano Nestor 82, 89
Canarache Ana 62
Candrea I.-A. 13, 14, 30, 59, 64,

,681 72, 75, 79, 82, 87, 88, 89, 95, 08, 110, 113, 233, 234, 236, 265, 266, 328, 334
Candrea I.-A. — Adamescu Gh. 13, 24, 28, 30, 31, 39, 42, 44, 45, 46, 53, 57, 59, 64, 68, 70, 71, 72, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 87—93, 105, 106, 108, 109, 110, 112, 113, 133, 135, 191, 192, 195, 197, 198, 200, 201, 220, 232, 236, 237, 242, 247, 257, 258, 259, 261, 263, 267, 269, 273, 287, 288, 301, 307, 313, 314, 327, 328, 333, 335, 338, 340, 341
Candrea I.-A. — Densusianu Ov. 13, 23, 24, 25, 26, 44, 45, 53, 68—73, 93, 226, 236, 298, 300, 301, 310, 320, 337
Cantemir D. 313, 347
Capidan Th. 71
Caracostea D. 33
Caragiale I. L. 211, 212, 245, 257, 272, 294, 327, 329, 331, 341
Casian Nina 75
Cazacu B. 214, 277, 294, 309, 342
Cazacu Tatiana 216
Cazimir Otilia 282
Călin Vera 123
Călinescu G. 33. 34, 37, 38, 51, 62, 63, 120, 121, 123, 125, 128, 138, 180, 285, 305, 342
Chelaru V. 324
Cihac A. de 13, 241, 268, 338, 346
Ciobanu Elena 46
Ciobanu Fulvia 194, 201
Cioranescu Alejandro 113
Conachi C. 75
Coresi 76
Cornea Paul 174
Corominas J. 119
Costin Miron 89, 269
Costin N. 335
Coşbuc G. 263, 264, 306
Coteanu Ion 11, 22, 104, 294, 312
Coteanu I. şi Vasiliu Em. 217
Creangă Ion 222, 225, 234, 272, 282, 306, 307, 312, 326
Creţu G. 220, 226

Daniel Paul I, 323
Dauzat Albert 15, 206, 209, 215, 216, 221, 239, 240
Dănilă N. 282
Deanović M. 146
Delavrancea 173, 262, 264, 269, 304
Demetrescu Tr. 166
Densusianu Ov. 13, 14, 23, 220, 236, 263, 277, 298, 299, 306, 339
Deroy Louis 103, 152, 159, 178
Deşliu 236
Dimitrescu Florica 33, 57, 76, 124, 179, 180, 237, 324
Dionisie Eclesiarcul 222
Domaschke Walter 69
Dosoftei 76, 341
Dragomir Mihu 342
Dragoş G.M. 260, 271
Drăganu N. 277
Drimba Vladimir 80
Dubois Jean 15, 21
Dumistrăcel Stelian 36, 153

Eftimiu Victor 173
Elcock W. D. 290
Eminescu Mihai 35, 73, 105, 125, 153, 173, 198, 264, 282, 307, 346
Ernout A. 14
Ernout—Meillet 14, 72, 233

Facca Costache 60
Farcaş L. 161, 185
Fischer I. 22, 246
Förstemann E. 205, 240
Foulquié Paul 129
Frîncu T. şi Candrea G. 258

Galaction Gala 60, 265
Galan V. Em. 207, 266
Gáldi L. 145
Galiana Thomas de 114
Gane N. 220
Georgin René 189
Ghergariu L. 286
Gheorghiu-Dej Gh. 156
Gherea 197
Ghica I. 160, 191, 198, 256, 257, 272, 273
Gilliéron J. 43, 223, 229, 230, 233, 278
Giuglea G. 35
Godefroy 336
Golescu D. 162
Golescu Iordache 345

Grammont M. 214
Graur Al. 7, 14, 22, 24, 25, 26, 28, 31, 38, 39, 40, 43, 45, 60, 72, 80, 81, 88, 104, 105, 108, 117, 153, 159, 172, 193, 211, 217, 219, 227, 231, 238, 257, 259, 262, 271, 272, 277, 279, 297, 309, 310, 320—325, 329, 331, 332, 342
Grote John 129
Guiraud Pierre 6,7
Gurghianu Aurel 311

Haneş Petre V. 256, 265
Hasdeu B. P. 15, 68, 79, 83, 84, 234, 259, 335, 336
Haselrout Bengt 22
Hatzfeld A. et Darmesteter A. 248
Henzen W. 22
Herzog E. 310
Heussler Fritz 278
Hodoş 73
Hofmann J. B. 16
Hogaş Calistrat 270, 305
Horodincă Georgeta 286
Hristea Th. 26, 66, 163, 253
Hristea Valentina 162

Ibrăileanu 282
Iliescu Maria 46, 48
Iordan Iorgu 8, 11, 15, 21, 30, 31, 33, 34, 38, 39, 40, 41, 42, 46, 48, 49, 51, 52, 54, 56, 77, 78, 83, 85, 104, 116, 117, 121, 127, 132, 138, 148, 150, 156, 157, 164, 165, 180, 182, 185, 193, 195, 196, 206, 218, 219, 223, 229, 233, 266, 268, 277, 278, 279, 286, 287, 291, 296, 311, 320, 321, 323, 324
Iorga N. 30, 242
Iosif Şt. O. 221, 270
Ispirescu 261
Istrate G. 277, 312
Ivănescu G. 22, 34, 163, 277,278, 279, 281, 300
Ivănescu G. şi Leonte L. 63, 104

Jaberg K. 230
Jarnik-Bîrseanu 89, 244
Jebeleanu Eugen 342
Jianu Eugen 238
Jokl N. 263

Karłowicz J. 31
Kataev Valentin 199
Kelle-Kovalson V. 194
Keller Otto 205, 214, 343
Kluge Friedrich 249
Kogălniceanu M. 153, 202, 282, 345
Kozlov G. A. şi Pervuşin S.P. 124
Kryński A. 31

Lacea Constantin 277
Lalande André 129, 133
Lamartine 125
Laurian şi Massimu 313, 346
Lenin 135, 155, 165, 166, 184, 186, 193, 194
Lerch E. 278
Leskov N.S. 214
Levkovskaia K.A. 22
Littré E. 248
Loewe K. 40
Lombard Alf 321

Macedonski Al. 173
Macrea D. 108, 109, 117, 195, 277, 293, 295, 296
Marchand Hans 22
Marcu Florin—Maneca Constant 14
Marian S. Fl. 153, 236
Marinescu-Himu Maria 60
Marouzeau J. 240, 278, 281
Meilat A. 214
Meillet A. 14, 23
Meyer G. 263
Meyer-Lübke W. 15, 26, 69, 72, 172
Migliorini B. 145
Mihăescu H. 15, 78, 82, 91, 297, 314, 337, 344
Mihăescu N. 174
Mihăilă Gh. 55, 79, 150, 159
Millardet G. 278
Miklosich Fr. 75, 88
Mirska Halina 34, 161, 167, 183
Mitterand Henri 15
Mîndrescu 338
Moise I. 324
Murnu G. 91

Nanu Raisa 35
Neculce Ion 244, 246, 303
Neculuţă D. Th. 282

Negruzzi Costache 59, 60, 261, 265, 282, 288, 298, 306, 307, 345
Negruzzi Iacob 304
Niculescu Al. 60, 195, 298
Niedzwiezki W. 31

Odobescu Al. 126, 163, 253—256, 263, 264, 265, 269, 288, 308, 345
Oproiu Ecaterina 284
Oritz R. 121
Orr J. 214, 215, 278

Panaitescu P.P. 263, 306
Pann Anton 257
Panţu Zach. C. 75, 76, 92
Papahagi Tache 13, 69, 73, 77
Paré Ambroise 248
Pascu G. 15, 22, 23, 24, 39, 41, 44, 45, 50, 53, 84, 232, 259
Paşca Şt. 286
Păsculescu 258
Peltz I. 323
Perpessicius 35
Petrescu Camil 266, 269
Petrescu Cezar 73, 192, 303, 305
Petrovici Emil 12, 277, 292, 293, 308, 313, 342
Philippide Al. 218, 220, 263, 277, 307
Piru Al. 56
Pisani Vittore 5, 205
Poghirc Cicerone 11, 74, 85, 121, 274
Popescu V. şi Protopopescu E. 30
Popovici Iosif 71
Popovici Titus 312
Pop Sever 12
Pop Ştefan 247, 302
Porumbacu Veronica 122, 132, 190, 343
Puşcariu Sextil 14, 15, 25, 26, 27, 32, 35, 44, 65, 70, 73, 75, 106, 149, 166, 193, 211, 228, 230, 232, 237, 262, 266, 277, 281, 285, 294, 308, 311, 319, 320, 321, 322, 338, 344

Ranetti George 236, 296
Rădulescu-Codin C. 296, 304
Rădulescu -Codin C. şi Mihalache D. 234
Rădulescu Heliade Ion 173, 345
Reformatski A. A. 214, 230
Rizescu I. 145, 149—152, 161, 171, 172, 176, 184
Robciuc I. 327
Robert Paul 248
Rohling Karl 205
Rolling R. 140
Roman Ion 123, 256
Rosetti Al. 12, 16, 22, 159, 165, 173, 214, 263, 277, 295, 296, 301, 307, 312
Russo Al. 265, 298

Sadoveanu M. 77, 153, 207, 257, 262, 264, 269, 271, 305, 306, 341, 344
Sainéan L. (= Şăineanu) 21,24, 335
Sandfeld Kr. 145, 172
Sandu 195
Sanzewitsch C. von 68, 116, 267
Sarafidi H. 260
Saussure F. de 216, 222
Sauvageot 171
Scheludko D. 74
Scriban August 16, 25, 30, 32, 44, 45, 46, 50, 52, 53, 57, 59, 61, 62, 64, 68, 71—80, 82, 83, 85, 87, —90, 92, 93, 95, 106, 109, 112, 113, 191, 192, 195, 198, 200, 201, 218, 232, 237, 242, 258, 259, 266, 274, 287, 288, 302, 304, 306, 307, 308, 313, 314, 325, 327, 328, 333, 336, 338, 343, 344
Scurtu V. 277
Scutaru N. 237
Seche Luiza 34, 38, 39, 137
Seche Luiza şi Mircea 104, 121, 161
Seidel Eugen 145, 151, 161, 172, 175
Sevastos 77
Slavici I. 40, 265
Skok P. 15
Smirniţki A.I. 177
Sorescu Marin 123
Speranţia Th. D. 14
Spitzer Leo 21, 320
Stati Sorin 214
Stepanova M. D. 22

Sulică N. 221
Suțu Serghie 262

Șandru D. 277, 295, 307
Șanski N. M. 158, 178
Șăineanu Lazăr 14, 16, 30, 59, 69, 76, 77, 79, 80, 81, 83, 84, 87, 90, 110, 112, 227, 241, 242, 255, 263, 265, 267, 288, 308, 313, 325, 330, 334, 335, 338, 339, 340
Șolohov Mihail 267
Ștefan I. 150, 151, 153, 173, 184, 193, 244
Șuteu Flora 161

Tagliavini C. 181
Tallgren-Tuulio O. J. 145
Teodorescu 253, 304, 337
Theodorescu-Craiova D. 239, 288, 302
Tiktin H. 16, 24, 25, 26, 30, 39, 40, 44, 45, 50, 53, 64, 68, 69, 72, 73, 75—82, 84, 86, 87, 89—93, 110, 164, 166, 173, 176, 187, 191, 195, 200, 201, 218, 222, 232, 237, 241, 255, 258, 259, 260, 261, 263, 266, 267, 269, 273, 274, 287, 288, 297, 298, 299, 302, 304, 306, 307, 308, 309, 311, 313, 314, 320, 325, 327, 328, 333, 335, 338, 339, 340, 342, 346, 347
Tocilescu Gr. 208, 258, 296
Todoran Romulus 33, 322
Tohăneanu G. I. 162
Toma A. 255
Topîrceanu G. 303
Țichindeal 94

Ullmann S. 158, 206, 208, 214, 239, 278
Unbegaun Boris 145, 159, 178
Ureche Grigore 263, 306
Ursu Despina 161, 167
Ursu N.A. 30, 60, 103, 104, 111, 130, 148, 152, 161, 167, 193, 225 328
Ușakov D.N. 249

Vaimberg S. 184
Varlaam 76
Vascenco V. 74, 116
Vasiliu Al. 321, 324
Vasiliu Laura 41, 140
Vasmer M. 16, 78, 219
Vendryes J. 172, 176, 208, 278
Vianu Tudor 265, 309, 343
Vinogradov V.V. 177
Vlahuță 266
Vornic Tiberiu 342

Walde A. 16
Walde A. — Hofmann J. B. 16, 233
Wagner Max Leopold 71
Wartburg Walter von 9, 12, 205
Weigand Gustav 15, 16, 296, 306
Weinreich U. 103
Weinsberg Adam 108
Weise O. 205
Wendt Heinz F. 80, 81

Zamfirescu D. 207
Zarifopol P. —Cioculescu Ș. 272, 341

INDICE DE CUVINTE

În prezentul indice au fost înregistrate numai cuvintele românești (inclusiv cele din idiomurile sud-dunărene).

Unitățile frazeologice s-au alfabetizat după primul cuvînt cu valoare lexicală.

La cuvintele omonime s-a indicat categoria lexico-gramaticală.

Prin caractere aldine s-a notat pagina unde autorul dă etimologia.

a *(articol posesiv-genitival)* 279, 280
abscons 34
absconsitate 34
absolut 107
absolutism 117
absolutiza 115
abzice 149
acățara 337
accilărat 288, 289, 313
achizitor 28
achiziție 28
acioaie 335
acoladă 217, 240
acord 117, 179
acte 213
actilografă 213
activ *(subst. n.)* 117
activ de partid 176
activist obștesc 181
activitatea cultural-educativă 186
activitate nervoasă superioară 182
acufunda 337
adamască 333
adaptabil 26
adîncime 337
administrație 252
admisibil 48
adresarisi 59, 60
adunare constituantă 181
adune 293
adunîe 293
adunîtor 23
advecție 118
aerodrom 114
aerogant 213, 241
aeronaut 148
aeroplutitor 148
afacere 165
afin 95
afină 95
aflătură 23
afunda 337
agăța 337
agent 104
aghent 104
aghistin 82
aghistină 82
agor 337
agrăi 149
agriș 93
agrișă 93
agrobiologie 118
agrotehnică 118
agrozootehnică 118
agru 337
agud 76, 77
agudă 76, 77
agut 77
agută 77
Aifăl 284
alamă 319, 334, 335, 336, 337
alămîi 336
alăpta 165
alăută 336
alb 53
albanez 44

albanistică 54
albaţă 306
albeaţă 306
albgardist 148, 184
alboare 53
albol 36
alburiu 53
alestîncă 333
algomanie 58
alianţă 117
alimentară 212
alocaţie 219, 240
alocuţie 219, 240
alocuţiune 219
alun 37, 68, 69, 93, 99
alună 68, 69, 93
aluniu 37
amanetarisi 59
amarîe 293
amăsurat 149
amicalitate 35
aminoase 295
amiroase 295, 336
amplasa 113
amploiat 26
anarhie 117
anarhism 117
anarhist 117
ancheta 63
anchetator 63
angajem 287
anglistică 54
angloman 58
animat 210
anotimp 170
antelopă 314
anteluptător 149
antiintelectualism 115
antilopă 314
antipartinic 160
antistatal 160
antonpannesc 37, 38
anularisi 59
apar 45
apartinic 166
apartinitate 166
apă 45
apă chioară 215
apă de colonie 181
apă-tare 168
apelarisi 59
aperitivul 214
apolitism 117
apretol 36
aprindere de plămîni 149
aprioric 126
aprofunzime 337
ara 232
aramă 337
aramă galbenă 337
arar 241, 242
arboricol 115
arc 217, 240
arcoladă 217
arfiereu 296
arfimandrit 296
Arfip 296
arfivă 296
arhaismolog 50
arheologic 126
arheologie 126
arhiereu 296
arhimandrit 296
Arhip 296
arhivistică 54
arin 93
arină 93
arogant 213
ars 168
artist 179
artist emerit 179
arunca 212, 337
ascultător la radio 199
ascunzătoare 27
asemenea lăturat 148, 149
asemenea piciorat 148, 149
asfalta 63
asfaltor 63
asigura 165
asigurare 168
astenie 213
astrobiologie 119
astronaut 114
astronautică 114
astronavă 114, 168
atenţiona 140
(a) atinge la caraiman 324
atitudine mic-burgheză 187
atracţie 35, 36
atracţiozitate 35, 36
(a) atrage atenţia 140
atunş 301

aud 294
audia 113
aur 41
aurică 41
autoadministrare obștească comunistă 186
autoadministrația obștească 186
autoasigurare 168
autobiografie 117
autocisternă 168
autocritică 117, 168
autodeservire 190, 191
autodeterminare 185
autoimpunere 168
automacara 168
automișcare 168
autoservi 190
autoservire 189, 190
auz 291, 293
avangardă 117
avăm 312
avocat 295
avorbi 149
avram 83
avramă 83
azurol 36
azvîrli 212, 337

babalîc 222
babă 222
baciloză 62
baclava 330
bactericid 56
balans 63
balansa 63
balansor 63
balanță 330
balast 63
balasta 63
balastor 63
balcanistică 54
balton 319, 329, 330, 331, 332
bampir 331
banan 87, 94
banană 87, 94
bananier 87
bancă 232
bancher 232
bani 212, 232, 337
baniță 326
Barbă-roasă 221
barbur 78, 79
barbură 78
barbure 78, 79
bardac 84
bardacă 83
barometru 167
baschet 51
basculant 213
basculată 213
bastion 117
bat(ă) 306
batalama 330
batat 119
batata 119
(a) bate în retragere 180
(a) bate monedă 180
baţachină 330
bazaconie 167
bazament 120
bază tehnico-materială 186
bălărină 330
bănicioară 326
bănicioare 326
bănicior 326
bănui 39, 40
bănuială 39
bănuielnic 39, 40
bărdac 83, 84
bărdacă 83, 84
bătrîneţe 172
băubil 48
beat(ă) 306
belerină 330
beltea 330
benoclu 314
benzol 37
berbant 288, 289
beteală 331
betegi 286
betunie 330
biftui 313
bilşug 289
binecuvînta 167, 175
binoclu 314
biologie 118
biondinetă 110
birbant 288, 289
birje 287
birjear 287
birocratism 115
birou 117, 157

bîrfeală 39
bîrfelnic 39, 40
blacheu 331
blagoslovi 167
Blagoveştenie 167
blestemăciune 23
bleumaren 283
bleumarin 283
blînd 26
blîndeţe 25, 26
boală 232
bobiţar 45, 46
bobiţă 45
boccaccesc 38
bogace 330
boier 215
boiermaşină 215
boliclinică 212
bolile 211
bolintir 331
boloboc 330
bologani 212, 337
bolohan 299
bolovan 299
bolşevic 116
bolşevism 116
bombardarisi 59
bomboană 326, 327
bomboane 327
Bonaparte 211
bonbon 326
bormaşină 215, 330
botelnic 39
braţă 293
brăţară 311
brăzdar 232
breţară 311
brigadă 117, 156
broască 40, 41
bronzol 36
broscăresc 40
broscărie 40
broscuţ 41
broscuţă 41
brusca 206
bruscadă 206
bucată 26
bucăcioară 26
Budapesta 292
Budapeştaloţiu 292
budincă 331, 332
budingă 332
bufni 331
bulcă 324
buldozer 127
bun 41
Bunavestire 167
bună 40
Bunăparte 211
bunăstare 146, 147
bunăvoinţă 167
bunică 40
bunîe 293
bune 293
burghezie compradoră 124
buridanesc 38
bursă 243
bursier 26
busculadă 206
buzunar 330

(se) cade 172
Caesar 247, 248, 249, 250
Caezar 249
caiet 31
cais 80, 81, 87, 94
caisă 77, 80, 81, 94
caldomesor 148, 149, 167
calea lactee 183
cale ferată 179
calendar 52
calendaristic 52
cambie 110
campanie 219
cancelaristic 53
cancer 29
cancerologie 29
canibal 232
canota 63
canotor 63, 64
cantemiresc 38
cantinier 26
cantonier 26
cap 73, 224, 231, 232
cap[1] 191
cap[2] 191
cap de linie 191
cap de pod 191
capişon 232
capitulard 117
car 191
carácter 104, 106

caractér 104, 106
caracterolog 48
caracteristic 52
caragialesc 38, 39
caragialian 39
Caraiman 324, 325
caraiman 324
caraman 324, 325
cardaş 227
car de asalt 191
car funebru 191
carierism 117
carierist 117
cariochineză 128
carioceneză 128
caritate 219
carne 232
carnivor 33
cartă 243—247
cartă albă 245
cartă de alegător 245
cartă de circulaţie 245
cartă de indentitate 245
cartă de intrare 245
cartă de joc 245
cartă de membru 247
cartă de student 245
cartă de vizită 245, 247
cartă poştală 243—247
carte 241
carte[1] 242, 244, 245, 246, 247
carte[2] 243, 245, 246
carte (*pl.*) 246
carte albă 245
carte de alegător 245
carte de circulaţie 245
carte de indentitate 245
carte de intrare 245
carte de joc 245, 246
carte de student 245
carte de vizită 245
carte poştală 243, 245, 246
carub 109
casamată 121
casă 121
casă (de bani) 110
casă de naşteri 181
casă de odihnă 181
casămată 121
casier 110
castan 37, 81, 82, 95
castană 81, 82
castaniu 37
caşet 327
caşetă 327
caşete 327
catastrofal 29
catastrofă 29
catedratic 120
catifelin 33
catîrcă 50
cavalca 121, 122
cavalcadă 121
cazemată 121
(a) cădea de acord 179
(a) cădea în desuetudine 179
(a) cădea în dizgraţie 180
(a se) căi 173
călbază 306
călbează 306
călin 78, 79
călină 78, 79
căpia 224
căpşun 73, 74
căpşună 73, 74, 75
căpuşun 74
cărdăşie 227
cărţi 246, 247
căţăra 337
căţel 233
ceai 191, 192
ceai dansant 192
ceapă 25
ceas 31, 32
ceas-brăţară 192
ceasla 303, 304
ceasornic 31, 32
ceasovnic 31
celulă 117
centralism democratic 150
cepar 25
cepeleag 303
cerc 117, 154
cerc de învăţămînt politic 154
cerc de prieteni 154
cerc de studiu 154
cerc literar 154
cerc studenţesc 154
cerc polar 154
cercurile înalte 154
cercurile politice 154
cerc vicios 154

cerebet 303
Cernagora 208
certitudine 43
cervantesc 37, 38
Cesar 249
cezariană 247, 249
C.G.M. 169
cheag 294
chei 294
chelie 291
cheltui 294
cheltuială 39
cheltuielnic 39
cheson 26
chesonier 26
chiară 219
chibrit 294
chiftea 294
chili 326
chin 234
chinuie 233
chioară 215, 219
chior 219
chisa 291
chisăliță 291
chitră 82, 91, 92
chitru 91, 92
cisternă 168
ciubotă 327
ciubote 327
ciudat 259
ciudățenie 259
ciupercoză 62
Cicago 284
cimpans 302
cimpanz 302
cimpanzeu 301, 302, 303
cimpazeu 302
cinefica 115
cingătoare 27
cintez 66
cinteză 66
ciobote 327
ciocan 289
ciocolată 104, 289
ciot 60
cioturos 62
cireașă 68, 87, 88
cireașă albă 86
cireașă amară 86
cireașă neagră 86
cireașă pietroasă 86
cireș 68, 87, 88, 99
cireș alb 86
cireș amar 86
cireș negru 86
cireș pietros 86
cîine 233
Cîne-creț 221
cîrd 227
cîrdășie 227,
clandestinitate 35
club 117
coacăț 75
coacăță 75
coacăz 75
coacăză 75
coacăz-de-munte 75
coacăz-negru 75
coacăz-roșu 75
coacăz-sălbatic 75
coafa 63
coafor 63, 64
coală 268
coale 246
coamă 268
coapsă 211
coaptă 269
coarnă 68
coasă 268
coastă 268
coastă (*vb.*) 268
cocainoman 58
cocainomanie 58
cocardă 243
cocor 32
cocostîrc 32
codism 164
codist 164
coexistență pașnică 183
cofă 268
colabora 219
colaborator 166
colectiv 117
colectiv de catedră 181
colecție 252
colhoz 116, 166, 170
coli 246
colonialism 117
colonialist 117
coloristic 122
colosalitate 34

colţ 62
comandarisi 59
combinarisi 59
comisie 252
comisiune 252
compactitate 34
comparativă 217
compărea 165
competitivitate 35
competiţional 41
complement 240
completitudine 42
compliment 240
componist 122
componistic 122
compoziţie 41
compoziţie socială 181
compoziţional 41
comprador 124
compresă 284
comptabil 110
comsomol 116
comunism 117
comunist 117
concep- 48
conceptibil 48, 120
concepţie mic-burgheză 187
concepţional 41
concetăţean 165
concluziona 140
concret 117
concretitudine 42
concurs de împrejurări 181
condică de sugestii şi reclamaţii 178
conduc- 47
conductibil 47, 48
confecţie 252
confiscarisi 59
conglăsui 165
conlucrător 166
consfinţi 160
consimţămînt 166
conspect 117
constela 124, 125
constelat 125
constelaţie 125
constituţie 252
construi 117
consumarisi 59
cont 179
contabil 110
contandin 110
contandină 110
contemporan 210
contimporan 210
contradicţie 252
contradicţii neantagonice 186
contradicţional 42
contradirecţie 117
contravenient 211, 218
contravenit 211, 218
controla 63
controlor 63
conţinutistic 51
conveier 127
convenienţă 107
convenţional 42
cooperativă 217
copil 40
copilăresc 40
copsalgie 211
copt (*adj.*) 25, 269
captură 24, 25
coraport 160, 165
corcoduş 95
corcodușă 95
corectitudine 42
corecţie 42, 252
corecţional 42
coredactor 165
coreferat 115
coregrafie 104
coreografie 104
coresponda 128
corespondarisi 59, 60
corn 68
corobora 220
corup- 47
coruptibil 47
corvetă 219, 257
cosm 120
cosmodrom 114
cosmonaut 114
cosmonautică 114
cosmonavă 168
cosmopolitism 117
covertă 219, 257
coxalgie 211
cred 294
criticarisi 59
critică 117

cruce 70
cruci (*subst.f.*) 70
crucişător 164
cruše 301
cuban 43
cubanez 43, 44
(va) cucăi 233
cucul 233
cucurbată 255
cufunda 337
cuib 209, 210
cuibări 209
culac 115
culcuş 149
cultul personalităţii 181
cultură naţională în formă şi socialistă în conţinut 183
cumbăni 330
cuminte 27
cuminţenie 27
cuminţi 27
cumnat 66, 301
cumnată 66
cumpanie 295
cumpăni 330
cumpăra 217
cunoaşte 48
cunoştibil 46, 48
cunoştinţă 157, 158
cuptură 24, 25
curat 27
curăţenie 27
curcubetă 255
curent 179
curent de aer 181
curm 91
curmá (*subst.f.*) 90
curmal 88, 90, 91
curmală 88, 90, 91
curmale 90, 91
curteancă 50
cuvînt înainte 184
cvartal 132

da *(vb.)* 229
(a-şi) da aere 180
(a) da cîştig de cauză 182
dactilografă 213
dat fiind că 179
daiboj 324
(pe) daiboj 324
(a se) da în spectacol 180
dans 242
dantesc 38
dar *(subst. m.)* 229, 330
(a) da rasol 237, 238
(a) da o săpuneală 237
(a) da semn(e) de viaţă 182
(a) da sfoară în ţară 241,261
(a) da un ceai 192
dă 293
de 293
decembrie 164
decembrist 164
declararisi 60
decoros 120
deduc 46
deduce 46
deductibil 46, 47, 48
defect 28
defectologie 125
defecţiune 28
deget 44
degetar 44, 45
delict 107
delicvent 107
deluros 62
demers 165, 179
democratism 117
democraţie 117
democraţie internă de partid 182
democraţie mic-burgheză 187
demonstra 117, 192
demonstrant 192
demonstraţie 192
denghi 324
depărtat 219, 240
(a) depila 231
deportat 219, 240
depozitarisi 60
deratiza 57
des 293
desene animate 183
destionar 294
desuetudine 179
deţinut 162
devia 117
deviator 117
deviere mic-burgheză 187
deznodămînt 166

diafanitate 34
diafilm 114
dialectism 125
dialogic 120
diamantin 33
dibaci 294
dictalografă 213
dictare 213
dies 293
dimicaton 333
directitate 34
directitudine 42
direcţie 252, 253
direcţional 41
dirija 63, 64
dirijor 63, 64
discurs radiotelevizat 134
discutabilitate 34
dispozarisi 60
dispoziţie 241, 250
distribuţional 42
distrugător 164
doamnă 269
dogmatic 117
dogmatism 117
domn 269
donjuanesc 37
drapel 107
dreaptă (*subst.f.*) 213, 220, 241
dreptate 23
dreptul naţiunilor la autodeterminare 185
dreptunghi 160
dreptunghiular 160
dresa 63
dresor 63
drob 233
drobişor 233
dropică 233
droşcă 268
drujină 115
drum 210
drum de ţară 149
dubală 306
dubara 260
dubarale 260
dubeală 306
dubi (*vb.*) 306
dud 76, 77, 99
dudă 76, 77
duhomnic 304
duhovnic 304, 305
duşiş 260

echilateral 148
economism 115
educaţional 41
efect 107
Efél 284
egalabil 26
egiptolog 48
el 294
elegiac 126
elegic 126
elegie 126
elevat 126
elipsoid 33
eminescolog 48
eminescologie 48
emoţie 42
emoţiona 42
emoţionabilitate 34
emoţional 42
empiriocriticism 115
emula 115
emulsol 36
ep-ec 260
epilepsie 225
epitrafil 297
eroare 179
escepţie 286
escortă 218
escursie 250, 286
espediţie 250, 286
esperienţă 286
esploatare 286
espoziţie 250
estem 33
estradă 211
etapă 243
etubă 331
etuvă 331
eţetera 272
evoacă 268
exactitudine 43
exaltat 250
examen de stat 179
excadron 286
excalada 286
excapadă 286
excavator 127

excepţie 140
excepţiona 42, 140
excepţional 42, 140
excortă 285
excroc 285
excursie 250
executarisi 60
expediţie 250
experanto 286
exponometru 127
expoziţie 241, 250
extaz 242
extompa 285

(a) face act de prezenţă 182
(a) face anticameră 185
(a) face demersuri 179
(a) face escală 183
(a) face excepţie 140
(a) face faţă 180
(a) face naveta 179
(a) face (pe cineva) marţ 259
(a) face punctie 140
(a) face spirite 107
facţiune 220
falcă 70
falce 70
faliment 110
falit 110
familie 107
fantasticitate 35
fantazá 128
fapt 193
faptă 193
faptic 192, 193, 194
fată 41
fată în casă 183
faunesc 120
faur 226
fălci 70
fălinar 312
fănă 295
fără 295
fărădelege 167, 175, 184
făreca 226
făt 41
fecioară 66
fecior 26, 66
feciorelnic 39
feciorie 26
felicita 210
felicitări 271
felicitocuri 271
femeie 209
femeie-cosmonaut 169
femenin 209
feminin 209
fenomenal 128
fenomenalism 128, 129
fenomenalist 129
ferat 179
ferăsău 341
ferăstău 340
ferăstrău 217, 338, 339, 341, 342
ferăstrui 340, 341, 343
fereastă 343
fereast(r)ă 340
fereastră 343
fereca 226, 228
ferecare 226
ferecător 23
feresău 338, 340, 341
fereseu 339, 340
ferestău 340
feresteu 340
ferestlui 341
ferestrău 340
ferestrui (*vb.*) 341
ferestruică 50
ferestui (*vb.*) 341
feréz 339
ferice 210
fericita (*vb.*) 210
feriz 339
ferm 29
fermitate 29
(a) feşteli iacaua 178
fetică 41
ficior 289, 313
ficlene 296
fie 50
fie-mea 50
fier 217, 226, 341, 342, 343
fierăsău 341
fierăslui 343
fierăstrău 217, 241, 265, 341, 342, 343
f(i)erăstrău 338, 339, 340
fierăstru 342
fierăstrui (*vb.*) 339, 341, 342, 343
f(i)erăstrui (*vb.*) 341

fiereca(t) 226
fieresteu 341
fierovimi 296
fie-sa 50
fie-ta 50
figurarisi 60
fiică 50, 51
(a) fi în pană 239
(a) fi într-o pasă rea 179
(a) fi la pagină 180
filigram 218, 241
filigran 218
filtra 48
filtrabil 48
filtru 48
fimeie 288, 289, 313
fine (*subst. n.*) 110
finougristică 55
fioros 23
fir 218, 297
firav 297
fires 340
firesău 340
fireslui (*vb.*) 341
firesteu 340
firestui (*vb.*) 341
firez 340
firiëz 339
firis 339, 340
firisău 338—341
firiseu 339, 340
firisteu 340
firistreu 339
firiş 340
firiz 339
fiu 50
flebotomie 139
fler 283
flör 283
foaie 153
foc 234
Foca 234
foileton 55
foiletonistic 51
foiletonistică 55
folclor 52
folcloristic 52
folcloristică 55
folositate 148
fonem 33
forfăca 312
foritisi 296
fortum 299
fotbal 51
fotbalist 51
fotbalistic 51
fotogenic 138
frače 294
fracţiune 220
frag 45, 46, 71
fragă 45, 71, 72, 74
fraged 27
fragezi 27
fragi 72
framăt 308
francez 43
frate 294
frat'e 294
fratricid 56
frazeolog 48
frac 308
frăgar 45, 46
frăgezime 27
frăţietate 163
freamăt 298
frec 308
freca 251, 252, 253
frecţie 241, 251, 252, 253
frecţiune 252, 253
frenghie 253
fricţie 251, 252, 253
fricţiune 251, 252
frizer 112
frînghie 253
fruct 158, 255, 256
frupt 255
fug 26
fugar 26
fugător 26
fugi 26
fum 53
fumisterie 120
fumur 53
fumuri 53
fumuriu 53
funcţional 42
funebru 218
füres 339
furtun 298, 299
furtună 299
furuncul 107
furunculoză 62

fus 195
fus orar 195
fus sferic 195

Galacsion 283
Galaction 283
galbăn 312
galiș 289
gardist alb 148, 183, 184
gazetă de perete 149, 183
gaz metan 216
gălbază 306
gălbează 306
geantă 212
general-locotenent 169
genialoid 33
germanistică 54
gestionar 294
gheţuşcă 50
ghibaci 294
ghierbe 295
ghiftui 313
gintă 212
gioben 294
giottesc 38
gir 110
gira 110
giuben 294
giuvaer 295, 303
gîlceavă 32
gîldan 84
(a se) gîndi 172
globalitate 34
glosa 106
glosă 106
glossă 105
goală 269
gol 236, 238, 269
goldan 84, 95
goldană 84
gologani 212, 337
golul 237
goscol 170
goscolist 170
gostat 170
grabnic 272, 304
grabnică 271
grafem 33
gram 218
gramnic 272, 304
graţie 35, 36
graţios 35, 36
graţiozitate 35, 36
gravitaţional 41
grădinar 40, 311
grădină 311
grădinăresc 40
grădiniţă de copii 184
grămadă 26
grămăgioară 26
grătar 311
grău 308
greblă 340
greblău 340
gredinar 311
greomesor 148, 149, 167
grepfruturile 91
gretar 311
greu 308
grije 287
(a se) griji 173
grob 128
grobian 128
guleai 324
gutui 93
gutuie 93
guvern de coaliţie 220
guvernanta 214

halastîncă 333
halimentară 212
handbal 51
haracter 104
haractir 104
(h)arar 242
harbuz 274
harte 246
hazeaică 324
hărţi 246
h'ept 294
heresău 340
heruvimi 296
hiară 296
hibrida 130
hibridare 129, 130
hibridaţi(un)e 129, 130
hibridiza 130, 131
hibridizare 129, 130, 131
hibridizaţie 130
hicat 295

hiclene 296
hidoasă 228
hidos 228
hier 296
h(i)erăstrău 296
hildeș 296
Hilip 296
hin 295
hipodrom 210
hipodrum 210
hirav 297
hire 295
hireslui 341
hiresteu 340
hiréz 339
hiris 339
hiriseu 340
hiristeu 340
hîd 228
hîdoasă 228
hîdos 228
hîrdău 340
hîrtie-monedă 167
hîrzob 299
Hlestacov 164
hlestacovism 164
hoardă 268
holbură 299
holban 84
horbă 299
hotelier 26
hortum 299
hoț 242
hreamăt 298
hulpe 299
hultan 299
hurmá 91
hurmal 91
hurmală 91
hurmale 91
hurtă 299
hurtun 298

iagod 76
iagodă 76, 77
iagot 77
iagoți 77
iagudă 77
iagut 77
ibomnic 304
ibovnic 304

ibridațiune 130
idealism fizic 181
idealistic 123
identificabil 47
ideologie mic-burgheză 187
idiot 27
idioțenie 27
iel 294
ierbivor 33
(a) ieși în lume 153
Ignat 235
ilău 340
ilogicitate 35
ilogitate 35
iluzoric 126
imagine concret-senzorială 186
imbeciloid 33
imperceptibil 48
imperfecție 252
impregnol 36
impunere 168
inadaptabil 26
incendiu 107
incompletitudine 42
inconsciu 120
incoruptibil 47
incuibație 209, 210
independență 166
indimenticabil 120
indolog 49
(a) induce în eroare 179
inegal 26
inegalabil 26
inestinguibil 120
infecție 252
influență 166
informațional 42
ingenier 111
inginer 110, 111
inimat 210
inimă 210
injecție 252
inol 36
insect 327, 328
insectă 327, 328
insecti (*pl.*) 328
insecticid 56
insecturi 328
inspecție 252
instituțional 41
insultarisi 60

intelectualitate mic-burgheză 187
intercolhoznic 166
interdicție 252
intonațional 41
intraductibil 47
(a) intra în cîrd 227
(a) intra în cîrdășie 227
intrepid 227
invernal 120
(a) invita pe cineva la un ceai 192
iotă 268
ipohoandră 268
iscurtă 218
isoscel 148
ispramnic 304
ispravnic 304
ispuziție 250
istorie 131
istorism 131
iudă 253, 254
iude 253
iugă 254
ivăsc 312

împăciutorism 160
împărțire teritorial-administrativă 186
în ceea ce privește 179
încuia 229
încuiba 209
încuibație 209, 210
îndoielnic 40
înecăcios 274
în fine 110
(a se) înfructa 255, 256
(a se) înfrupta 255
îngrășa 195
îngrășămînt 195
în materie de 179
înnăscut 160
înrîurire 166
însamnă 307
însect 328
însecte 328
însept 328
însepte 328
întîietate 163
întrevedea 160
întrevorbitor 166
întrăma 311
întrebuințat 162
întrecere socialistă 177
întrema 311
întrepid 227, 228
întreprid 228
întreprind 228
întreprinde 228
întrerupător 195, 196
întrerupe 195
înțărca 285
înțerca 285
învăli 312
învărzi 312
învăscută 312
învăța 187
învățămînt 187
învățămînt primar 187
învățămînt public 187
învățămînt secundar 187
învățămînt superior 187
înveli 312, 313

jaf 288
japonolog 49
jartelă 115
javanez 44
jăcman 286, 287
jăcmăni 287
jăfui 288
jăg 287
jăli 288
jăratic 288
jărăgai 287
jărtfă 287, 288
jăț 287
jeandarm 287
jecmăni 286, 287, 289
jefui 288
jeg 287
jeli 288
jeratic 288, 289
jerăgai 287
jertfă 287
jertfelnic 39
jeț 287
joben 294
jujub 92
jujubă 92
juca 147
(a se) jura 172
jurnalistică 54
juvaer 285

juvaier 295, 303
kălbază 307
kinescop 127

lacrimă 240
lamă 336, 337, 338
lambă 105, 331
lampă 105, 331
lanţuri 220
lapsus 213
laptagiu 45
lapte 45
lat,-ă 213
larvă 56
larvicid 56
lăcaş 217
lăcrimă 240
lăcui 217
lăcustă 344
lămîi 93, 336
lămîie 93
lăptar 45
lăstun 218, 344
lăsturn 218
(a) lăsa gura apă 150
lăutar 40
lăută 336
lăutăresc 40
lector 156
lecţie 252
legea dezvoltării planice proporţionale a economiei naţionale 183
legea economică fundamentală a socialismului 183
legic 160
legicitate 160
legumicol 33
lexem 33
libertate 57
liberticid 56, 57
liber-schimb(ism) 167
liberschimbist 167
licenţiat 26
lichidator 164
lichidatorism 164
liliac 37
liliachiu 37
limbă 153, 210
limbă-bază 169
limbistică 210
limonadă 104
limonată 104
limpede 310
limpezi 310
lingoare 217
lingvistică 210
lipsus 213
liricizează 33
liricoid 33
lirizant 33
lîngoare 217, 257
loc 217
locaş 217
locţiitor 167
locui 173, 217
loessoid 33
lolachíu 37
lostun 344
lotcă 268
lovăsc 312
lovesc 312
(a) lua cuvîntul 178
(a) lua măsuri 180
Luca 235
luchianesc 38
lucrător 155, 156
lucrător politic 155, 156
luetic 126
lulachíu 37
lume 24, 153
lumea ochilor 153
luminá 24
luminată 257
lumină 23, 24, 256, 257
luminărică 256, 257
lumînare 256, 257
lumînaştere 271
lumînărică 241, 256
lunatic 233
lună 68
lună de miere 181
lunea 233
lung 217
lungoare 217
lunolog 49

macara 168
macula 30, 31
maculator 30, 31
maculatură 30
madapolam 333, 334

Madapolam 333
madapolamă 334
madapolon 334
madepolon 334
maderan 294
madipolam 333, 334
madipolon 319, 332, 333, 334
maestru emerit al artei 182
magheran 294
magion 295
magiun 295
mai (*subst. n.*) 233
maică 50
mai mare meraz 258
maiul 233
majon 295
maliţie 35, 36
maliţios 35, 36
maliţiozitate 35, 36
maltrata 168
maltratarisi 60
manco 110
mandarin 87, 88, 94
mandarină 88, 94
manichiurat 53
manichiură 54
manichiureză 54
manichiuristă 54
manie 58
Manilov 165
manilovism 165
manopera (*vb.*) 112
manoperă 112
mară 93
Marcu 33
marcuin 33
mare (*adj.*) 206, 236
mare (*subst.f.*) 236
marea 236
marea cea mare 236
marfă 298
marhă 298
marş 242
marţ(i) 259, 260, 261, 262
marvă 299
masa (*vb.*) 63
masă 117
masor 63
mastică 212
masticlă 212
maşter 66
maşteră 66
matepolon 334
material de fapte 195
material faptic 193, 194
matipalon 334
matipolan 334
matipolon 334
măceaşă 95
măceş 95
măiestrie artistică 181
mălăios 274
mălin 79
mălină 79, 89, 94
măr 70, 93
mărar 218, 219
mărfuri de larg consum 150
mărunt 344
mărunţel 23
măşiucă 301
măslin 88, 89, 93
măslină 71, 88, 89, 93, 94
măsliniu 37
medalie 54, 107
medalist 54
medalistică 54
medita 113
meditabund 120
megaloman 58
megalomanie 58
melitar 314
meliţie 314
memora 29
memorator 29
memorie 107
mentalitate mic-burgheză 187
mentol 37, 237
mere 70
meri 70
mesadă 313
mesteca 340
mestecău 340
meşteşugăresc 40
metabolism 232
(gaz) metal 216
metodă 243
metodă comparativ(ă)-istorică 187
metrică 30
mezalia 131
mezalianţă 131

mezaliat 131
mia 301
mic-burghez 187
michelangiolesc 38, 120
micro 131
microbicid 56
microraion 131, 132
mie (*pron.*) 301
miel 301
mieriu 320
mierlă 320, 321, 325
mierleală 322
mierlí 319—325
(a) mierli (ochii) 320, 322
(a o) mierli 322, 323
(a) mierlit 322
mierliu 320, 322
mieu 301
mină 218
miniatură 55
miniaturistică 55
mioară 23
mira 259
miraz 241, 257, 258, 259
(de) miraz 258
mirăzenie 258, 259
mirui 300
misie 252
misiune 252
misadă 313
mișcare 154, 155, 168
mișcare antiimperialistă 155
mișcare antirăzboinică 155
mișcare a partizanilor păcii 155
mișcare comunistă 154
mișcare cooperatistă 154
mișcare de eliberare națională 155
mișcare de masă 154
mișcare democratică 155
mișcare general-democratică 155
mișcare intelectuală 154
mișcare muncitorească 154
mișcare națională de eliberare 186
mișcare național-eliberatoare 186
mișcare populară 154
mișcare revoluțională 154
mișcare sindicală 155
mișcare țărănească 154
mitoman 58
miță 301
mîna (*vb.*) 232
mînă 232
mnerlesc 320
mňia 301
mňel 301
mňie 301
mňieu 301
mniță 301
moartă 269
modifica 29
modificabil 29
moft 49
moftangiu 49
moftolog 49
moftologie 49
mofturos 62
molicid 56
molie 56
molieresc 38
monedă 104, 105
monetă 104, 105
morav 32
mordă 268
morfinoman 58
morfinomanie 58
mort 269
mortal 107
moșmoală 79, 80
moșmoană 79, 80
moșmol 80
moșmon 80
moșmul 79, 80
moșmulă 79, 80
moto 132
motodrom 115
motoplug 132
motrîn 85
motrun 85
motrună 85
moțional 29
moțiune 29
mulțan 300
mulțani 300
mulțămi 300
mulțăni 300
(la) mulți ani 300
mulțumi 300
muncă cultural-educativă 186

muncă de cercetare ştiinţifică 182
muncă de lămurire 186
muncă de răspundere 181
muncă în acord 146, 150
muncă politico-administrativă 186
muncitor 155
mur 72, 73, 74
mură 72, 73, 75
Murăş 308
Mureş 308
murind,-ă 162
mut 27, 224
mutual 224
muţenie 27
muţeşte 224
muţi 27
muzeistic 52
muzeistică 52, 56
muzeu 56

naftol 37
nailon 33
naiv 29
naivitate 29
naramz 89, 90
naramzat 90
naramză 89, 90
naramziu 90
naranz 89
narămzat 90
narodnic 161
narodnicism 161
Nastratin 38
nastratinesc 38
naşte 173
(a se) naşte 172
naturalistic 123
natură moartă 169, 183
naţional-eliberator 186
naufragiu 167
navă 114
navă-satelit 169
navetă 179
năramz 89
năramză 89
nărav 32
nărămzat 90
nărămziu 90
nărîmzat 90
nărîmziu 90
născînd,-ă 162
(a) născut 173
(s-a) născut 173
neatîrnare 166
nefroză 220
neglijarisi 60
neglijem 287
negru 218
Neguţianul 292
neologismolog 50
neologistic 52
nepartinic 166
nepartinitate 166
nepoată 66
nepot 66
nepoţel 23
neramz 89
nerămzat 90
nerămziu 90
n'ercuri 300
n'ere 300
n'erlă 300
nerod 27
nerozi 27
nerozie 27
nerv 210, 211
nervologie 210
nervoză 211
netrebnic 304
netremnic 304
neurologie 210
nevroză 211, 220
nifilist 296
nifilistru 296
n'ilă 300
n'ire 300
n'iros 300
nirui 300
nivel 117
nod 62
noduros 62
normalitate 34
normă 117
novăcesc 38
nou-născut 168
nuc 69, 70, 71, 87, 90
nucă 69, 71, 87, 90, 94
nuce (*istr.*) 70
nuci 70
nucivor 33

nuke (*istr.*) 70
număr 207
număra 207
nu-mă-uita 146, 168
numeros 207
numit 200

obial 313
obiectiv (*adj.*) 117, 196
obiectivism 117, 196, 197
obiectivism burghez 196
obiectivist 117
obiectivitate 196, 197
obiecție 252
obligarisi 59, 60
obligă (*subst.*) 110
Oblomov 165
oblomovism 165
obosală 307
obză 268
ocultistic 123
odol 237
ofensarisi 60
ogheal 313
ogor 337
oiă 115
olog 234
ologeală 234
om 232
omisibil 48
omonimitate 35
omorî 232
ondulație 112
operetistic 123
oportunism 197
oportunist 197
opoziționa! 42
oprobriu 107
oranz 90
oraș de subordonare raională 182
ară 31, 32
orez 313, 314
organ central al puterii de stat 183
organizator 117
organizație 117
organizație de partid 150
organ local al puterii de stat 182
origine socia!ă 181
oriz 314
orînduirea feudal-iobăgistă 186
orlon 33
ornic 31, 32
osacol 36
ostenie 213
oț 242
ovale 220
ovar 223
ovare 220
ovul 328
ovulă 328
ovule 328

paclava 330
palanță 330
palton 331
pană 239
pandișpan 334
pane (*pl.f.*) 239
panteistic 123
pantomimă 218 -
pantomină 218
papuș 301
paradentoză 132, 133
paradontoză 133
pară 67, 68, 70, 87, 93, 94
pară iosefină 85
pară mălăiață 85
pară pergamută 85
parc de cultură și odihnă 182
pareză intestinală 183
parodie 56
parodistic 123
parodistică 56
parodontoză 133
parter 112
partinitate 34, 160
pasă 179
pasc 26
pastă de jujubă 92
a (o) pașli 324
paște (*vb.*) 27
pațachină 330
[pat de] campanie 219
patalama 330
patin 328
patină 328
patine 328
patrafil 297
patrafir 297
patru 232
patrulă 232

patvagon 216
Pavăl 312
Pavel 312
pă 293
păduche 262
pădure virgină 181, 183
păduros 23
pămînt virgin 181
păpușă 344
păpușoi 344
păr 68, 70, 87, 94, 232
părău 263, 265
părcălab 264
părelnic 39
părete 309
păr iosefin 85
părîu 263, 264
păr mălăieț 85
păr mătrun 85
părpăduche 262
păr pergamut 85
păsăruică 50
păsc[are] 26
păscătoare 26
pătpăduchi 262
pătpăduchi *(vb.)* 262
pătul 344
pătură 197
(a o) păți 324
pe 293
peară *(arom.)* 67
pedagoagă 268
pedeapsă 225
(a se) pedepsi 225
pedepsie 225, 226
pegamoid 217
peisagistic 52
peisagistică 55
peisagiu 52, 55
peisaj 55
pelerină 330
pelican 36
pelicanol 36
peltea 330
penibil 34
penibilitate 34
per *(arom.)* 67
peramidon 314
percep- 47
perceptibil 47, 48
pere garoafe 86
pere gogonețe 86
pere motroane 85
pere motrune 85
pere pergheșe 86
perete 198, 309
perfect 28
perfecție 252
perfecțiune 28
pergament 218
pergamoid 217
peri 232
perie 232
perioadă 268
perioadă de incubație 209
peri pergamoți 85
perj 82, 83, 95
perjă 82, 83
perjă bardacă 80
pers 82
persan 82
persian 82
persoană 268
personagiu 104
personaj 104
perspectivă 117
perucă 232
Peștaloțiu 292
petală 331
peteală 331
petițional 41
petunie 330
piag 294
pian 51
pianist 51
pianistic 51, 52
piatră 235
pibrit 294
picant 29
picanterie 29
picingine 313
picior 198
picior plat 184
piciorul perpendicularei 198
picta 113
pictor 113
piei 294
piele 231, 291
pielie 291
pieltui 294
piept 294
(a-și) pierde cunoștința 180

(a) pierde din vedere 180
piersic 68, 82
piersică 68
piftea 294
pilă 238
pili 238, 325, 326
pilot-cosmonaut 169
pimniță 304
pin 234
pionier 117, 156
pir 218
piramidon 314
pirlog 218
pisa 291
pisăliță 291
pitpăduchi 262
pivniță 304
pînză 198, 199
pîrău 263—266
pîrcălab 264
pîrîiaș 266
pîrîie 265
pîrîu 241, 263, 264, 265, 266
pîrîuaș 266
pîrîuț 266
pîrloagă 218
pîrlog 218
plăcheu 331
plan 117
plan al lucrărilor de cercetare științifică 183
plan cincinal 148
planetă 179
planetă artificială 179
plantivor 33
platitudine 43
plăcintele 214
plenară 117
plombă 133
plug 132
plugar 232
plumb 53
plumburi 53
plumburiu 53
plusvaloare 168
poală 268
poamă 68
pocita 268
pogace 330
policlinică 212
polcomnic 304
polcovnic 304
poloboc 330
polonez 43
pom 68
pomelnic 39
pomicol 33
pomițar 45, 46
pomiță 46
poplen 283, 290
poplin 283
poporanism 160
populariza 117
popușoi 344
pormașină 330
portocal 89, 90
portocală 90, 211
Portocalia 211
portocaliu 37
portret 55
portretist 55
portretistică 55
Portugalia 211
porțiune (calmantă) 212
porumbar 45, 46
porumbă 45
poștă 268
potcap 231
potpăduche 262
poțiune 212
pozitivism 129
pozițional 42
pozunar 330
practică pedagogică 183
practică social-istorică 186
prăjăște 287
prăjește 287
preceda 174
predlogenie 295
predlojenie 295
preformație 133
preformațiune 133
preformism 133, 134
prejudecată 165
prelată 213
premare 203, 207
prenume 220
prepuelnic 40
presimțămînt 166
pretenție 35
pretențios 35
pretențiozitate 35

prevedea 147
prezență de spirit 108, 181
prezidiu 117
pribag 306
pribeag 306
prielnic 39
primar 107, 206, 207, 218
primare *(subst.m.)* 206, 218
primă 232
primi 232
primitiv 224
prinde 211, 228
prins 211
prinsioner 211
prinsonier 211
prinzonier 211
prișniț 284
prișniț(ă) 284
prizoner 211
prizonier 211
prînzi 23
procentaj 160
proces 57
procesoman 57
proces-verbal 169
productibil 47
profesoară 269
profésor 106, 269
profesór 106
profunzime 337
progres 166
prohod 299
proiect 28
proiecție 252, 253
proiecțiune 28
proletar 117
proletariat 117
proletariat agricol 181
proletariza 117
proletcultism 164
promptitudine 43
pronume 147, 220
propagandă 117
propagandist 117
propășire 166
proprietate cooperatist-colhoznică 186
protecție 252
prun 70, 83, 84, 88, 90, 93, 94
prună 67, 70, 83, 84, 88, 90, 93, 94
prună bardacă 83
prună bistriță 85
prună goldană 84
prună gușată 86
prună renglotă 86
prun bistriț 85
prun gușat 86
prune avrămii 83
prune cu gît 83
prune gîtlane 83
prune gîtlănoase 83
prune mătrune 85
publicarisi 60
pud 115
pudingă 332
puf 266, 267
pufni 331
pufoaică 241, 266, 267
puică 50
pul 260
punct de vedere 181
(a se) pune în cîrd 227
(a se) pune în grevă 180
(a) pune în lumină 178
(a) pune în scenă 180
(a) pune în valoare 180
(a) pune la vot 180
puncționa 140
purice 41, 56
puricică 41
puricid 56
(a) purta doliu 180
purtător de cuvînt 183

ra 308
rachetă balistică intercontinentală 182
rade 237
radioascultător 199
radiolocație 127
radioteleviza 134
radiotelevizat 134
raid 117
raion 131
rar 219, 242
rareface 167
rarefia 167
ras 36, 237
rasă 105
rasism 117
rasol 36, 237, 238
rassă 105

raşpel 340
raticid 57
raţionaliza 117
raz 291
rază 209, 220
razăm 308
razie 209, 220
raz(i)mă 308
răbda 311
răce 308
răcruta 308
rădan 308
rădăcina unui cuvînt 199
rădăcină 199
rădăcină a ecuaţiei 199
rădăcină a unui rău 200
rădăcină cubică 199
rădăcină pătrată 199
rădăşină 301
rădută 308
răgulă 308
(a) rămîne în pană 239
răpede 308—311
răpezi (*adj.*) 309, 310
(a se) răpezi 308
răpeziciune 310
răpublică 308
răscula 27
răsculat 27
răsculător 27
răspunde 211
răspuns 344
răspunzabil 211
răşpălău 340
rătund 343—347
rătundă 346
rătunji 345
rătunjită 345
răţetă 308
răţuşcă 50
rău de mare 146, 147
răvaş 311
răviz(i)e 308
răvoltă 308
răvorver 308
răzărvist 308
răzbel 32
război 32
război-fulger 168
răzgîndi 165
răzoluţie 308
reacţie 112
reacţiona 112
reacţionar 112
realism 117
realist 117
realistic 52, 122
rebda 311, 312
recamier 115
rece 308
recepţiona 42
recepţional 42
recital 51
reclamaţie 240
recruta 308
rectiliniaritate 34
recuzită 134
recuzitor 134
redacta 113
redactor 113, 165
redacţional 42
redan 308
redută 308
reflecţie 252
regim burghezo-moşieresc 186
regionalism 125
regiuni subdezvoltate 200
regizor 64
regula *(vb.)* 59
regulariza 59
regularisi 59
regulă 308
relaţional 42
relon 33
remîne 312
remuneraţie 207
remuşca 60
remuşcare 60, 61
remuşcător 60, 61
renegat 117
rentă 107
renumeraţie 207, 241
repede 308, 310, 312
repezi 310
reproductibil 47
reptil 328, 329
reptilă 328, 329
reptile 329
repune 312
resări 312
resplată 312
responsabil 117, 211

respuns 312
restricție 252
resuna 312
reține 165
reu 312
revaș 311
revendicoză 62
(a) reveni la oile noastre 182
revizionism 115
revoluție burghezo-democrată 186
revorver 308
rezistibilitate 35
rezor 312
Richard 283
ricșă 134
rigiment 288
Rio de Haneiro 285
Rio de Janeiro 285
risipă 39
risipelnic 39
Rișard 283
Riu de Janeiru 285
rîde 238
(a se) rîde 172
rîmnă 304
rîmni 304
rîs 238
rîși 238
rîu 264, 265, 266
rîvnă 304
rîvni 304
roabă 269
roată(1) 270
roată(2) 267—270
roată 334, 345, 347
rob 269
rod-de-zahăr 220
rodie 94
rodozáhar 220
romanistică 54
român 346
româncă 50
roșcov 93
roșcovă 93
rota (*subst.*) 267, 268, 269
rotat 344, 345
rotund 343—347
rotunjită 345
robașcă 324
(a se) ruga 172, 173
rumân 346
(a) rupe tăcerea 180
rusistică 55

sacă 307
salbed 357
salcă 70
salce 70
salt 117
samănă 307
sanguin 126
sanguinic 126
sanscrit 49
sancritolog 49
santinela 214
sară 307
sarbăd 307
sat 27
satelit artificial 178
saturație 165
saț 29
saționetate 29
saționiu 29
săc 293
sălci 70
săltat 250
săpun 344
sărbătoare 23
săteancă 50
săturel 27
scadent 110
scadențar 110
scadență 110
(pe) scară mare 200
scară 200
scară a valorilor 200
scară socială 200
scăldătoare 27
schimnic 304, 305
schiop 294
schior 64, 111
schivnic 304, 305
schivnică 305
schivnice 305
schivnicesc 305
schivnicește 305
schivnici 305
schivnicie 305
sclav 107
scoarță 92
scont 110

scorţişoară 92
scorţişor 92
scoruj 79
scoruş 79
scoruşă 79
screper 127
screper cu cablu 127, 128
screper cu rachete 128
screper încărcător 128
screper pe patine 128
screper pe şenile 128
scripte 59
scriptoman 59
scriptomanie 59
scrisoare 244
scrofulă 61
scrofule 61
scrofulos 212
scrofuloză 61
scrupulos 212
sculptogenic 138
scurtcircuit 168
scurt de vedere 149
scuza 107
seamă 307
şeapă 301
searbăd 307
sectar 117
sectarism 117
séctor 106
sectór 106, 117
secţie 252, 253
secţiune 253
sedalginoman 58
selecţie 252
selenolog 49
semianalfabet 169
semicolonial 168
semicolonie 168
semifeudal 169
semifinală 168
seminar 52, 117
seminaristic 52
semioclusivă 168
semiproletar 169
semn 301
sentimentalism 163, 196
sentimentalitate 196
senzaţie 42
senzaţional 42
şer 301
servi 190
servietă 243
servire 189
(a) sesiza pe viu 180
şeteşte 301
sfară 219, 241, 261
sfoară 219, 241, 261
(a o) sfecli 324
sidol 37
siestă 223
silogistică 54
siluric 126
silvă 57
silvic 57
simbol 55
simbolistică 55
similaritate 35
simţământ 163
simţi 163
simţimîntalism 163
simţivară 262
singur 153
sinistritate 34
şinşi 301
sista 128
sistem 117
Sîn-Pietru 234
sîrbască 306
sîrbească 306
slavistică 54
slădun 344
slobod 27
slobozi 27
slobozie 27
slodun 344
sluji 174
smochin 75, 76, 93
smochină 75, 76, 93
S.M.T. 169
snoabă 269
snob 269
soamne 62
soare 33
soarestial 148
sobă 268
social 135
social-darvinism 135
social-democrat 134, 135
social-democratism 134, 135
socialism 117
socialism mic-burghez 187

socialist 117
social-oportunism 135
social-pacifism 135
social-reformism 135
social-şovinism 135
sociologism 115
sodom 61
sodomie 61
sodomist 61
solstiţial 148
somŭ 269
somieră 270
somn 62, 219, 269
somnieră 241, 270
somnoros 62
somnuri 62
somnuros 62
sopun 344
[sorâ de] calitate 219
soresc 148
sorin 33
sovhoz 116, 170
soviet 116
spaghete 218
sparge 218
sparghete 218
(a) spăla putina 178
specularisi 60
spicher 135, 136, 283
spichér 136
spirit 107
spiritul legii 108
sprint 283
sputnic 116
spuziţie 250
sta 223
stafie 297, 298
stahie 297, 298
standard 283
stare de subdezvoltare 200
start 283
stat 107
stat de democraţie naţională 182
staţie automată interplanetară 182
sterp 42
sterpitudine 42
sticlă 36
sticlos 36
sticlozitate 36
stihie 297
stihie mic-burgheză 185
stihinic 115
stil elevat 126
stîngism 160
stîrc 32
Stolîpin 165
stolîpinism 165
stomac 229
stomacologie 228
stomacologul 229
stomatologie 228
stradă 211
strict 29
stricteţe 29
strip-tease 136, 137
structură 117
strugure 93
strugur(e) de auă 93
strugure de poamă 93
struţ 153
student 29
studenţesc 29
studenţi 29
stuficol 33
subdezvoltare 200
subdezvoltat 200
subestima 165
subîmpărţi 165
subînchiria 165, 200
subînţelege 200
sublocotenent 165
submina 117
suferind,-ă 162
suhac 299
suna 240
sunătoare 218, 241
suplini 29
suplinitor 29
suprafaţă 160
sustrage 160
supraom 170
suprasarcină 165
suprasaturaţie 165
supraveghea 160
supranaturalitate 34
suroricid 56
surprinde 160
surveghea 160
sus 200
sus-menţionat 201

sus-numit 200, 201
susținător 201
susține 201
suvac 299

șahistic 52
șantagist 62, 63
șantajor 62, 63, 64
șanț 27
șanțuri 27
șapeleag 303
șepeleag 303
șarlatan 29
șarlatanerie 29
șarlatanie 29
Șarl(i) Șaplen 283
șasla 304
șăd 293
șănțurel 27
școale 246
școli 246
ședea 164, 231, 291
ședință 59, 164
ședințoman 59
ședlong 291
șepeleav 303
șerbet 303
șes 27
șest 324
șesurel 27
șeș-beș 260
șeș-șeș 260
șezlong 231, 291
Șicago 284
șimpanzeu 302, 303
șiocan 289
șnițel 284
șocoladă 104
șocolată 104, 289
șofer 64
șomer 64
șpicher 136, 283
șprint 283
standard 283
start 283
(a o) șterge englezește 180
știap 294
știucă 270, 271
strand 308
strang 308
streang 308

tarantelă 257
tarantulă 257
tălpui 286
tehnocrat 137
tehnoredacțional 41
telegenic 137, 138
telegrabnică 241, 271, 272
telegramă 271
teledialog 137
teleinterviu 137
telejurnal 137
(a se) teme 172, 225
temerar 206, 225
temnic 306
temniță 306
tenismen 115
[Grigore] Teologul 234
termometru 167
terpinol 37
tevnic 306
tevniță 306
textolog 138
textologic 138
textologie 138
teză 177
T.F.F. 169
tic-tac 106
tic-tack 106
timp 53, 210
timpuriu 53
tinerețe 172
tinichigiu 296
tinifigiu 296
tinihigiu 296
tipic 164
tipicitate 164
tizianesc 38
(se) tîrăște 311
(se) tîrește 311
tîrg 27
tîrgovață 306
tîrgurel 27
tîrguri 27
tîrnoslav 95
tîrnoslivă 95
torbă 268
tracă (*vb.*) 308
tracta 138, 139
tractat (*adj.*) 138
tracțiune 139
tradiție 42

tradiţional 42
traducător 46
(a) traduce în viaţă 182
traductibil 46, 47, 48
(a) trage concluzii 140
(a) trage un perdaf 237
trambulină 332
tramcal 218
tramcar 218
trandafir 218
transmisibil 48
transportarisi 60
tranziţional 41
tras(ă) de păr 146
trata 59
tratarisi 59, 60
trăbuie 308
trămur 308
trăsură 311
treaptă 213, 220
treaz 65
treazv 65
trebuie 308
trecătoare 27
trece 201, 202
(a) trece în revistă 180
(a) trece sub tăcere 180
tremur 308
trest 157
tresură 311, 312
trust 157
trezi 65
trezie 64, 65
trezvi 65
trezvie 64, 65
tricocefal 61
tricocefaloză 61
trifolioză 62
trin 288, 289
trior 111
triunghi 160
tubercul 62
tuberculoză 62
tuci 53
tuciuri 53
tuciuriu 53
trin 313

ţarc 285
ţărancă 50
ţări subdezvoltate 200
ţese 188
ţesut[1] 187, 188
ţesut[2] 187
ţesut cartilaginos 188
ţesut conjunctiv 188
ţesut epitelial 188
ţesut limfatic 188
ţesut muscular 188
ţesut nervos 188
ţesut osos 188
ţesut spongios 188
ţesuturile organismului 188
(a) ţine cont 179
(a se) ţine la curent 179
ţigaie 220
ţiganolog 49
[lînă] ţigară 220, 241
[lînă] ţigare 220
ţinută 162
ţircomnic 304
[lînă] ţigară 220
ţinc 340
ţingău 340
ţîrcovnic 304

Uaterlo 284
Uaterlu 284
udarnic 115
ulcior 261
ultraimperialism 115
umezeală 307
umoristic 52
unt de lemn 176
untdelemn 175, 184
untul de lemn 176
untului de lemn 176
urban 107
urcior 219, 261
urît 27
urîţenie 27
uşier 164
utilitate 148

vac 306
Valafia 296
Valahia 296
vampir 331
vasfrîngere 167
Vaşington 284
Vaterlo 284

văd 294
văl 199
vălul palatului 199
văm 312
văpaie 40
văpăielnic 40
vășmînt 312
văz 291
(a) vedea în negru 180
veliur 283
velur 283
venesecție 114, 139
verde 310
vermult 212
vermut 212
versiface 167
versifica 167
Verusi 292
verzi 310
viața 173
(a) viață 173
viață internă de partid 182
viezune 295
viezure 295
vifor 298
vigilență 117
vihor 298
Vilson 284
vin 168
vinars 168
vindecător 224
vindicativ 206, 224
viplă 133
virament 107, 110
vișin 77,78
vișină 77, 78
vitriol 37
viziona 140, 141
vizionar 140
viziune 140
voi (*vb.*) 212
volbură 299
volintir 331
vorbă 299
vorbitor 164
vra 308
vrea 212
vremelnic 39
vroi 212
vulpăresc 40
vulpe 40, 299
vultan 299
vurtă 299

zahara 273
zaharea 272, 273
zahăr 273
zaherea 272, 273
zamă 307
zamoz 274
zamuz 274
zarzăl 80
zarzălă 80
zarzălie 80
zarzăn 80
zarzănă 80
zarzăr 80
zarzără 80
zăbușeală 330
zăltat 250
zămos 273, 274
zămoz 274
zămuz 274
zăpușeală 330
zăr 293
zărelnic 40
zăște 274
zăstre 274
zeamă 273, 274
zemos 273, 274
ziarism 202
zi-muncă 169
zmeur 74, 75
zmeură 37, 74, 75, 94
zmeuret 75
zmeuriș 75
zmeuriu 37
zurba 32
zurbavă 32
zvîrli 212, 337

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CUPRINS

Introducere 5
Abrevieri bibliografice 12
Abrevieri lexicale 17

ETIMOLOGIE INTERNĂ

Contribuţii la studiul derivării cu sufixe în limba română 21
Chestiuni de metodă şi de principiu 21
Derivate cu sufixe 32
Un aspect al derivării regresive: formarea numelor de arbori şi arbuşti fructiferi în limba română 66
Nume de arbori fructiferi exotici 86
Consideraţii finale 92

ÎMPRUMUTUL LEXICAL

Neologisme de origine latino-romanică, germanică şi rusească în limba română contemporană. Contribuţii etimologice 103
Despre etimologia multiplă 103
Observaţii asupra influenţei franceze 108
Împrumuturi recente în limba română 115

CALCUL LINGVISTIC

Tipuri de calc lingvistic 145
Calcul semantic 152
Calcul de structură 158
Calcuri totale şi parţiale 159
Derivate formate prin calchiere 163
Compuse formate prin calchiere 167
Compuse formate prin abreviere 169
Calcul gramatical 171
Calcul frazeologic 176
Calcul lexico-frazeologic 185
Calcuri lingvistice în limba română contemporană 189

205.9-54(04)

ETIMOLOGIA POPULARĂ

Tipuri de etimologie populară 205
Modalități de clasificare a etimologiilor populare 207
Etimologia populară atinge forma cuvîntului 217
Etimologia populară atinge sensul cuvîntului 221
Etimologia populară atinge forma și conținutul semantic al cuvîntului 225
Etimologia populară latentă 229
Etimologii populare românești 241

HIPERCORECTITUDINEA

Conceptul de „hipercorectitudine" 277
Probleme de terminologie 278
Hipercorectitudinea latentă 286
Forme hipercorecte în limba română 292
Hipercorectitudinea consonantică 292
Pseudodepalatalizări 292
Pseudodefricatizări 301
Hipercorectitudinea vocalică 306

ALTE CONTRIBUȚII ETIMOLOGICE

Termeni argotici deveniți familiari 319
Forme de singular refăcute de la plural 326
Variante românești ale unor termeni internaționali 329
O veche contaminație: a l a m ă 334
O formație internă: f (i) e r ă s t r ă u 338
O influență latinizantă: r o t u n d 343
Indice de autori 349
Indice de cuvinte 354

3091/1968 20.13 Lei 13,50

Redactor responsabil: MARIETA PIETREANU
Tehnoredactor: ANA SĂBĂU

Dat la cules 27.09.1967. Bun de tipar 11.06.1968. Apărut 1968. Tiraj: 3500+140 ex. legate. Hîrtie scris I A 63 g/m². Format 54×84/16. Coli editoriale 22,10. Coli tipar 24. A. 14281. Indici de clasificare zecimală pentru bibliotecile mari 4(R), pentru bibliotecile mici 4(R)

Intreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918", str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97 — București — Republica Socialistă România.
Comanda nr. 829.

CU IAS/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY